پنجابی اکھان: تہذیبی تے لسانی مطالعہ

(تحقیقی مقالہ برائے پی ایچ ڈی پاکستانی زبانیں وادب)

مقالہ نگار

اکبر علی ناشر

رول نمبر: BG839693

رجسٹریشن نمبر: 03-PSP-2294

نگران مقالہ

ڈاکٹر عاصمہ قادری

ایسوسی ایٹ پروفیسر، شعبہ پنجابی

پنجاب یونیورسٹی، لاہور

(شعبہ پاکستانی زبانیں)

علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد

2021ء

پنجابی اکھان: تہذیبی تے لسانی مطالعہ

(تحقیقی مقالہ برائے پی ایچ ڈی پاکستانی زبانیں و ادب)

مقالہ نگار

اکبر علی ناثر

رول نمبر: BG839693

رجسٹریشن نمبر: 03-PSP-2294

نگران مقالہ

ڈاکٹر عاصمہ قادری

ایسوسی ایٹ پروفیسر، شعبہ پنجابی

پنجاب یونیورسٹی، لاہور

یہ مقالہ بورڈ آف ایڈوانسڈ اسٹڈیز کی میٹنگ نمبر 40 منعقدہ 18-10-2017 کو زیرِ
رول نمبر: BG839693 اور رجسٹریشن نمبر 03-PSP-2294 کے تحت تفویض کیا گیا اور شعبہ پاکستانی
زبانیں، فیکلٹی آف سوشل سائنسز، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد میں پی
ایچ ڈی کی ڈگری کی جزوی تکمیل کے لیے جمع کرایا گیا۔

باب بندی

اپنی گل

انسان ایس کائنات دی بہترین مخلوق اے، ایہہ وصف ایہنوں عقل تے دانائی پاروں حاصل اے ایہی عقل ور تدیاں ہویاں انسان نے اَج ترقی دیاں منزلاں طے کیتاں نیں۔ جتھے انسانی ترقی وچ سائنسی ایجاداں تے نظریے داہتھ اے اوتھے ادب تے گہرے انسانی تجربیاں داوی بڑا عمل دخل اے ہتھوں سائنسی ترقی وچ وی ایہناں انسانی تجربیاں داچوکھا ہتھ اے۔ انسان ہمیش توں ای عقل وند سی تے عقلی تے لوک سیانف دیاں گلاں نوں پسند کر دارہیا۔ ادب (Literature) زندگی لئی اے تے انسانی تاریخ دے لمّے پینڈے وچ ادب نے بڑا ساتھ دتا اے۔ ویسے وی علم، حکمت، دانائی تے عقل دی گل انسان (مومن) دی گواچی ہوئی میراث اے۔

دنیا دی کسی وی زبان دے ادب دا مطالعہ کر لئیے تاں سانوں جہڑی چیز اوس زبان ول کھچ پاندی اے اوہ اوہدی سُرت (Wisdom) اے۔ اک چنگی بھرویں بولی داگُن وی ایہ ہے پئی اوہ ایس سُرت نوں دوجیاں جئیاں تائیں ودھ توں ودھ سُچجے ڈھنگ نال اپڑا سکدی اے تے ایہ ابلاغ پنجابی بولی وچ اُچ کوٹی داپایا جاندا اے۔

دنیا دیاں دوجیاں زباناں دی طراں پنجابی زبان وی اِک زرخیز (Rich) زبان اے۔ پوری دنیا تے ایہدے بولن والے کھلرے ہوئے نیں۔ دنیا دیاں دوجیاں زباناں دی طراح ایس زبان وچ وی اکھاناں داور تارا کیتا جاندا اے تا کہ عوام وچ شعور، عقل تے تجربیاں دانچوڑ کڈھ کے اپنی گل سمجھائی جاوے۔

اِک حدیث نبویؐ دامفہوم اے کہ

"سعادت منداوہ اے جیہڑا دوجیاں کولوں یعنی دوجیاں نوں ویکھ کے نصیحت حاصل کر دا اے۔"

اکھان سانوں کسے دے نچوڑ کڈھے تجربے توں سبق سکھن دا آسان ذریعہ بندے نیں۔ ایس کر کے میں اپنی پی ایچ ڈی دی تحقیق داموضوع "پنجابی اکھان: تہذیبی تے لسانی مطالعہ" چُنیا تے میرے استاداں ایس عنوان دی حمایت کیتی۔ ایس مقالے وچ پنجابی اکھاناں دی رہتل تے بولی بارے کھوج کیتی گئی اے۔

پہلے باب وچ اکھان دی تعریف تے ایہدیاں فنی پکھاں بارے ویروے نال گل بات کیتی گئی اے۔ دوسر باب وچ اکھاناں داتہذیبی حوالے نال ویرواوی کیتا گیا اے تے نال ای پنجابی وسیب دیاں اڈواڈ پکھاں موجب اکھاناں نوں وکھو وکھ سُرخیاں ہیٹھ ونڈ دتا گیا اے۔ ایہناں اکھاناں وچوں چوکھے اساں آپ پنڈ پنڈ پھِر کے وڈوڈیریاں تے

سیانیاں بزرگاں کولوں سُنے تے جوڑے۔ جد کہ کُجھ اکھان اساں چھپیاں کتاباں وچوں وی لئے ہن۔ تریجے باب وچ اکھاناں داادبی تے لسانی ویرواکیتا گیااے۔ ایہنوں دو نہہ فصلاں وچ ونڈیا گیااے۔ پہلی فصل وچ اکھاناں داادبی ویروا کیتا گیا اے۔ جد کہ دوجی فصل وچ اکھاناں راہیں پنجابی دیاں وکھ وکھ لہجیاں وچوں لسانی سانجھاں لبھن داواہ لایا گیا اے۔ساڈی جاچے لوک ادب راہیں لسانی کھوج اک اہم ضرورت اے۔ کیوں جو لوک ادب دا تعلق کسے اک جوہ نال نہیں ہوندا بلکہ ایہہ ساری زبان دا سانجھا ہونداا ے۔ ساریاں جوہاں وچ ایہہ لوڑ موجب وادھے گھاٹے کر کے ہر من پیارا ہو جانداا ے۔ انج ایہدیاں سانجھاں اسانجھاں ون تے لگیاں پیلوں وانگ ہوندیاں نیں جیہدی اک ای پرانبھل تے کئی رنگاں دیاں پیلوں ہوندیاں نیں پر ایہناں داٹُڈھ اکو ای ہونداا ے۔ چوتھے باب وچ پنجابی اکھاناں دیاں چھپیاں کتاباں داویرواکیتا گیااے۔ پنجویں باب وچ ایس مقالے داتت سَت (محاکمہ) پیش کیتا گیااے۔

مقالے دی تحقیق تے تدوین دے دوران میری نگران تحقیق "پروفیسر ڈاکٹر عاصمہ قادری" ہوراں میری رہنمائی کیتی، میں اوہناں دابے حد شکر گزار آں۔ جیکر اونہاں دی مدد شامل نہ ہوندی تے میں ایہہ کم سِرے نئیں سی چاڑھ سکدا، میں اونہاں دا اِک واری فیر شکریہ ادا کرناں واں۔ شعبہ پاکستانی زبانیں، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، اسلام آباد دے سارے ای استاداں 2015ء توں لیکے 2020ء تک پی ایچ-ڈی دے دوران بڑے اچھے طریقے نال رہنمائی کیتی، خاص طورتے پروفیسر ڈاکٹر عبداللہ جان عابد (صدر شعبہ)، ڈاکٹر عبدالواجد تبسم، ڈاکٹر حاکم علی بروڑو، ڈاکٹر ضیاء الرحمٰن بلوچ، ڈاکٹر محمد صدیق ملک تے زیب النساء ہوراں داشکر گزار آں جنہاں ورکشاپس دے دوران بڑی سوہنی میزبانی کیتی۔ شعبہ دے ایڈمن عبدالحکیم ہنگورو داشکریہ اونہاں تعاون کیتا تے شعبہ دے تمام ملازمین نے وی بھرپور تعاون تے پیار کیتا۔ پروفیسر ڈاکٹر نبیلہ رحمٰن (چیئرپرسن، شعبہ پنجابی، پنجاب یونیورسٹی، لاہور) داوی شکریہ کہ اوہناں Synopsis دی تیاری دے دوران گائیڈ کیتا۔

ایس توں بعد میں اپنے پی ایچ-ڈی ہم جماعتاں دا ذکر ضرور کراں گا کہ اسیں اک فیملی دی طراں ایہہ وقت گزاریا تے آئندہ وی ایہہ ساتھ انج ای رہوے گا۔ انشاءاللہ۔

ظفر اقبال (ڈپٹی ڈائریکٹر سینٹ، اسلام آباد)، واصف لطیف (لیکچرار، جی سی یو، لاہور)، سعدیہ حسن (اسسٹنٹ پروفیسر، ملتان)، زیب النساء (لیکچرار، شعبہ پاکستانی زبانیں، AIOU، اسلام آباد)، فخر ریحانہ (استاد محکمہ تعلیم، حافظ آباد)، سعید احمد فراز (پرنسپل / ڈپٹی DEO، گجرات)، اکبر علی غازی (لیکچرار، سیالکوٹ)، میجر خالد محمود

(پاکستان آرمی)، بدر مسعود خان (اسسٹنٹ پروفیسر، اسلامیہ یونیورسٹی، بہاولپور)، عبدالروف گوندل (لیکچرار، NUML، اسلام آباد)، محمد عثمان (اسسٹنٹ پروفیسر، مانسہرہ)، محمد ارشد (استاد محکمہ تعلیم، مظفر گڑھ)، سعید احمد باجوہ (استاد محکمہ تعلیم، سیالکوٹ)، تے محمد زبیر (استاد محکمہ تعلیم، میانوالی)۔ ایہناں سب دا بہت شکریہ کہ اِک دوجے دی اسیں مدد کردے رہے۔

میں گورنمنٹ پائیلٹ سیکنڈری سکول شرق پور شریف، ضلع شیخوپورہ دے تمام استاداں تے طالب علماں تے خاص طور تے پرنسپل نصر اللہ صاحب دا بے حد شکر گزار آں جنہاں دی رہنمائی تے اچیچ تعاون میرے نال رہیا۔

اپنے قریبی دوست، عزیز، رفیق کار تے استاد جنہاں نے زندگی وچ میری ہر اوکھے ویلے مدد کیتی تے ایس تحقیق دے کم وچ وی حوصلہ ودھایا، محمد فاروق امین، محمد فاروق یٰسین (الیکشن کمیشن)، غلام مرتضٰی، حافظ طاہر محمود (ANF، اسلام آباد)، صفدر علی (پتوکی)، محمد آصف مغل، اصغر علی ایڈووکیٹ، اصغر علی (سکھانوالا)، مقصود احمد شرقپوری، پروفیسر خالد محمود، لیاقت علی، بلال یوسف، حماد یوسف، محمد عمران شریف، عبدالغفار بھٹی، سعید احمد بھٹی، ارشد محمود، مبشر احمد، محمد شہباز ساغر، ریاض حسین وٹو، محمد یوسف وسیر، محمد بوٹا خان، افتخار حیات، معظم علی (موہلنوال، لاہور)، محمد حسیب یونس (متعلم ایم بی بی ایس)، حافظ ذی شان (پنجاب پولیس)، محمد سلیم سرور (استاد محکمہ تعلیم، قصور)، قدیر حسین، سید ساجد حسین بخاری (سابق ہیڈ ماسٹر)، سید شبیر حسین شاہ (وائس پرنسپل، گورنمٹ پائیلٹ سکول، شرق پور)، ڈاکٹر محمد ریاض شاہد (سابق صدر شعبہ پنجابی، جی سی یو، فیصل آباد)، ڈاکٹر میاں ظفر مقبول (میرے ایم فِل دے نگران)، محمد سدھیر سائیں (شعبہ پنجابی، پنجاب یونیورسٹی، لاہور)، محمد امین طاہر (ہیڈ ماسٹر)، عبدالرحمٰن (متعلم ایم فِل شعبہ پنجابی، پنجاب یونیورسٹی، لاہور) تے عثمان رفیق (جنہاں بڑی لگن نال کمپوزنگ کیتی)۔

اپنی بیگم، بیٹی ایمان فاطمہ، فیضان احمد فیضی (بیٹا)، محمد زمان (بیٹا)، دیوان احمد (بیٹا) داوی شکریہ کہ اُنہاں نوں صحیح طریقے نال وقت نئیں دے سکیا تے ایہناں دی پڑھائی وی متاثر ہوئی۔ اپنے ماموں دین محمد تے محمد یوسف داوی شکریہ جنہاں مینوں بچپن توں ای اِک معروف پی ایچ-ڈی عالم دین دی مثال دیندیاں ہوئیاں کہیا سی کہ وڈے ہو کے تُساں وی پی ایچ-ڈی کرنی اے، تے اَج اونہاں دی اُوس گل نوں پورا کرن دا آہر کیتا اے۔ میں ایتھے ایس موقع دا فائدہ چکدیاں ہویاں اپنے تمام شاگرداں تے اولاد نوں ایہہ نصیحت کر رہیاں واں کہ اوہ پی ایچ-ڈی دی سطح توں وی اگے دی اعلیٰ توں اعلیٰ تعلیم تے تربیت حاصل کرن تے انسانیت لئی فائدے مند بنن۔

میں اپنی والدہ صاحبہ داوی دین نئیں دے سکدا اتے دعا کرناواں کہ اونہاں دا پرچھاواں صحت، سلامتی والی لمی حیاتی نال ساڈے سر اں تے قائم رہوے۔ میں اپنے والد مرحوم نوں ایس موقع تے یاد کر کے اونہاں دی بخشش لئی دعامنگ رہیاواں تے میں امید کرناں واں کہ میرا ایہہ کم پاکستانی زباناں تے ادب وچ اضافے دا باعث بنے دا۔

اکبر علی ناشر

ریسرچ اسکالر

پی ایچ۔ڈی

پہلا باب

اکھان تے پنجابی اکھان

(بنیادی بحثاں)

اکھان تے پنجابی اکھان

اکھان لوک ادب دی اک انملی صنف اے۔ جیویں لوک ادب بارے مشہور ہے کہ لوکاں دا ادب تیویں ہی اکھان وی عام لوکاں دے ہی ہُندے نیں۔ ایہہ اکھان پوری دُنیا وچ کسے خاص سماج دے پچھوکڑ وچ تخلیق ہوندے نیں۔ پر انساناں دے رویئے تے سبھا جتنے مرضی مختلف ہوون اوہناں وچ اک سانجھ اوہناں نوں ملائی رکھدی اے تے اوہ ہے خود اوہناں دا انسان ہونا۔ ایہو کارن اے کہ دوو کھوو کھ وسیباں وچ جتھے ان گنت پکھ اک بئے توں نویکلے ہوندے نیں اوتھے ای کئی سانجھاں وی پائیاں جاندیاں نیں اوہناں سانجھاں وچوں ای اک سانجھ لوک اکھاناں دی اے۔ جیہڑے کہ ساری دُنیا وچ بولے تے سمجھے جاندے نیں۔

اکھاناں دی ایس رنگا رنگی نال اک اوکڑ ایہ پیش آوندی اے کہ ایہناں اکھاناں دی تعریف کرنی اوکھی ہو جاندی اے۔ ایہو وجہ اے کہ سوجھواناں دا اکھاناں دی کسے حتمی تعریف اُپر اتفاق رائے نہیں ہو سکیا۔ ایہدا کارن بے شک انسانی ذہناں دی رنگا رنگی اے۔ پر نال ای ایس گل توں وی انکار ممکن نہیں اے کہ اکھاناں دا گھیر اا تنا مؤکلا ہوندا اے کہ اکھاناں دا ساریاں پکھاں نوں ساہمنے رکھ کے ڈُھکویں تعریف کرنا ڈاڈھا اوکھا کم اے۔ پر فیر وی ایس فن دیاں سوجھواناں اپنے ولوں اکھاناں دیاں بڑیاں ای جامع تعریفاں پیش کرن دا واہ لایا اے جیہڑیاں کہ گوہ جوگ وی نیں تے لابھ وندوی۔ اس توں پہلاں کہ ایتھے ایہناں سیانیاں دیاں کیتیاں تعریفاں پیش کیتیاں جاون ضروری معلوم ہوندا اے کہ پہلے ایس لفظ "اکھان" بارے کُجھ جانکاری حاصل کر لئی جاوے۔

ڈکشنری آف دی پنجابی لینگوئج وچ اکھان دے معنے ایہ دتے گئے نیں:

"اکھان:A saying, an adage, something made up"(1.A)

پنجابی فارسی ڈکشنری وچ درج اے کہ:

"اکھان:ضرب المثل"(1B)

آکسفورڈ ایڈوانسڈ لرنرز ڈکشنری وچ اکھان(proverb)دی مختصر تعریف ایہہ بیان کیتی گئی اے:

"Short well-known saying that states a general truthor gives advice" (1)

بشیر حسین ناظم اپنی کتاب 'پنجابی اکھان' وچ لکھدے نیں:

"اکھان دے مُونہہ مہاندرے تے وجود واسطے چوّنہہ چیزاں دی ضرورت ہے اکھان دی پہلی لوڑ اختصار اے۔ اختصار نوں کُجھ لوکاں اندرلی آواز (Inner voice) وی آکھیا۔ دوجی چیز شعور تے شُدھ بُدھ دی ورتوں ایں، تیجی لوڑ اکھان دی عبارت دا ذہن تے دل تے کَڑک کر کے جا لگنا اے تے چوتھی ضرورت اکھان دی عام لوکاں وچ مانتا تے مقبولیت "(2)

کاسل انسائیکلوپیڈیا آف لٹریچر دے مطابق:

"A proverb is an aphorism (often of extreme brevity and easier to remember) which has passed into wide currency and become a byword" (3)

اکھان دا عوامی تے مختصر ہونا ضروری اے تے لفظ Aphorism ایس سچائی دا گواہ اے ایہدے وچ تجربیاں توں حاصل دانائی دا ہونا لازمی اے پَر بزرگاں دیاں آکھیاں گلاں نوں اکھان نئیں کہہ سکدے بھانویں اوہ کنیاں ای مختصر کیوں نہ ہوون جناں تیکر اوہ عوام وچ مقبول نہ ہوون۔

انسائیکلوپیڈیا آف ریلیجن اینڈ ایتھکس دا سودھن ہار جیمز ہیسٹنگز لکھدا اے:

"To attain the rank of a proverb, a saying must either spring from the masses or be accepted by the people as true. In a profound sense it must be vox populi" (4)

جیمز ہیسٹنگز دے موجب اکھان وچ عوامی مقبولیت دے نال نال کھلی سچائی وی ہونی چاہیدی اے۔

جدوں تیکر عام عوام کسے مختصر تے معنیاں بھرے جملے نوں زندگی دی اک عام سچائی دے روپ وچ من نہ لین اوہدا لوکائی وچ مقبول ہونا اوکھا اے۔

نیوویبسٹر انسائیکلوپیڈک ڈکشنری آف دی انگلش لینگویج دے سودھن ہاراں نے اکھان دی تعریف اِنج کیتی:

"A short pity sentence expressing a truth ascertained

by experience or observation:a sentence which briefly

and forcibly express some practical truth."(5)

ایہہ تعریف زیادہ واضح اے پر مکمل نہیں کیوں جے ایہدے وچ اکھاناں دا سینیوں سینہ منتقل ہو کے عام مقبول ہون ول اشارہ نہیں اے۔ جدوں کہ ہیسٹنگز دے نزدیک ایہہ اکھان دی مُڈھلی شرط اے۔ شاعراں، ادیباں ، دانش وراں، سیاست داناں تے حکمراناں دے قول وی تجربے تے مشاہدے دے نچوڑ نال عام سچائی دے طور تے طاقت تے اختصار نال بیاں کیتے جاندے نیں پَر اوہ اکھان نہیں۔

بشیر حسین ناظم لکھدے نیں:

"نِرا اختصار اکھان دی طاقت تے زور دا اظہار نہیں ہُندا۔ اکھان لئی ہر حالت وچ اِک ٹھکویں خیال دا ہونا وی ضروری اے تے ماڑی موٹی گلاں بارے نِرا اظہار، مقبول تے مَنّے ہوئے اکھاناں دی طاقت تے آدر نہیں ودھا سکدا"(6)

کسے گل یا عبارت دے ذہن تے جا کے کَڑک کر کے وَجّن توں مراد اوں تیز فہمی (wit) اے جیہڑی حیاتی دی چُبھدی تنقید دا اظہار کردی اے جہدے توں اکثر حیاتی بارے چِیڑھے پَن دی بو باش وی اوندی اے۔ ایس صفت دی بناء تے اکھان دے زور دا دارومدار سُنن والے نوں خوش کرن نالوں بوہتا اپنی تاثیر تے وے۔ اکھاناں وچ جہڑی تیز فہمی (wit) ورتی جاندی اے اوہ تیر طراں حافظے تے جالگدی اے۔

دنیا دا کوئی ای ادب ہووے گا جہدے وچ اکھان نہ ہون۔ پر اوہناں ساریاں دی حیثّیت اکھاناں دی نئیں کیوں جے اوہ مقبولیت دے عنصر توں خالی نیں کسے کہی ہوئی گل نوں اکھان دا درجہ پان لئی ضروری اے پئی یاں اوہ عام لوکاں دے مونہوں نکلی ہووے یاں لوک اوہنوں سچ من لین۔ جے ذرا گوہ کریئے تے ایس گل نوں دلوں وجہوں مّنا پیندا اے پئی اکھان نوں عوامی مقبولیت حاصل ہونی چاہیدی اے۔ ایہہ گل مِتھی گئی اے پئی عمومی صداقت، قبول عام، اختصار تے زور بیان یا چستی یعنی پُھرتی اکھان دے بنیادی عنصر نیں، ایس واسطے ایہناں عناصر نوں نظر انداز کر کے کیتی گئی کوئی وی تعریف مکمل نہیں ہو سکدی۔ پَر ایہناں عناصر توں اَڈّ اکھان دوجے اقوال، ملفو

ظات توں وکھ کیویں ہوسکدے نیں؟ مثال دے طور طے بہت سارے شعراں یاں مصرعیاں وچ ایہہ سبھ خوبیاں موجود نیں پر ایہناں بارے کِیہ فیصلہ کیتا جاوے گا۔

ڈاکٹر یونس اگاسکر لکھدے نیں:

"اس میں شک نہیں کہ ہر کہاوت کسی نہ کسی عام صداقت اور عمومی تجربے کی نشاندہی کرتی ہے جس کی بنا پر اسے قبول عام کی سند مل جاتی ہے لیکن صداقت کا حامل ہونا اور مقبولیت عام حاصل کرنا کہاوت کو دیگر اقوال سے ممیّز نہیں کرتا، ہم جانتے ہیں کہ بزرگوں کے اقوال، کَبِت، دوہے اور اشعار بھی ان خصوصیتوں کے حامل ہوتے ہیں۔ اسکے باوجود ہم انہیں کہاوتوں کے ذیل ہیں شمار نہیں کرتے حالانکہ ان میں زور بیان، چستی، اختصار اور معنویت جیسی خوبیاں اکثر پائی جاتی ہیں۔ اس لیے اس قسم کی تعریف جس میں محض اختصار، معنوی زور، صداقت اور قبول عام کو بنیاد بنایا گیا ہو، کہاوت کی مکمل تشریح نہیں کرتی"(7)

سچ تاں ایہہ وے پئی اکثر تعریفاں اکھان نوں وکھری تھاں متھن توں ناکام رہیاں ایہدا اعتراف پروفیسر اے بی براؤن نے ایہناں لفظاں وچ کیتا۔

"Such definitions fail to distinguish precisely between proverbs andother similar categories, such as cliches, aphorism'ssententious remarks and familiar quotations."(8)

اکھان دے موضوع تے کیلی فورنیا یونیورسٹی دے پروفیسر آرچر ٹیلر اُچی ٹیسی تے پردھان نیں اونہاں پروفیسر بی۔جے۔وھٹنگ نال مل کے اکھان دی اک نویں تعریف دسی اے جیہڑی کے ایہہ وے۔

"A saying current among people which summarizes a situationandits own inimitable way passes some sort of judgment on it or characterizes its essence" (9)

اکھاناں وچ ہر جگہ سچائی نئیں ہوندی بعض ویلے صرف مشاہدے دی غلطی یا اَنھّے عقیدے دی بناء تے کوئی فیصلہ سناد تا جاندا اے تے لوکائی صدیاں تیکر پک کر لیندی اے۔ ایس لحاظ نال سچائی دی جگہ فیصلہ کرنا تے نچوڑ کڈھن اُتّے ذکر کیتی گئی خوبی نوں اکھان واسطے زیادہ سلاہیا جاسکدا اے تے ایہدا عوام وچ رائج ہونا ایہدی مقبولیت ظاہر کردا اے، جسطراں لوک ایہنوں اک سچائی دے روپ وچ مَندے آرہے نیں۔ ایس اعتبار نال بزرگاں دی دانش تے پہلے لوکاں دے فیصلیاں نوں بھانویں اوہ کِنّے ای سچائی توں دور ہوون اکھان دی بنیاد مَنّیا جاسکدا اے۔ ایہہ وی ضروری نہیں کہ ہر اکھان حیاتی دی کسے نہ کسے سچائی نوں پیش کرے سگوں کجھ اکھان تاں سچائی دے خلاف ہوندے نیں پَر اک عام سچائی دے روپ اچ انہاں دا ورتارا ہوندا رہندا اے۔

ارسطو نے ایس پائیداری دے دو وجہاں دَسیاں نیں 'مختصر ہونا' تے استعمال کرن وچ مناسب تے فِٹ، پَر اوہ مُڈھ قدیم دی دانش نوں وی اکھان دا حِصّہ مندا اے۔

"A proverb is the remnant of the ancient philosophy preservedamidst very many destructions on account of its bravery and fitness for use " (10)

ڈاکٹر شہباز ملک ہوریں اپنی کتاب 'ساڈے اکھان' وچ لکھدے نیں۔

" اکھان کیوں جے کسے نہ کسے تجربے دا نچوڑ ہوندے نیں تے سیانیاں نے ایس کر کے ایہناں دی بنتر وچ سب توں پہلاں اختصار دا دھیان رکھیا جاندا اے۔ اکھان دے بیان وچ گھٹ توں گھٹ لفظ ورتے جاندے نیں دوجی گل اکھان وچ ایہہ سامنے رکھی جاندی اے کہ ایہہ اجیہے روپ وچ ہون کہ آسانی نال یاد رہ جان، کیوں جے ایہناں مونہوں منہ یا سینہ بہ سینہ اگلی نسل اَپڑنا ہوندا اے ایس کر کے ایہہ عام کر کے شعر وانگ وزن بحر وچ بیان ہوندے نیں بھانویں اِک تک وچ تے بھانویں ودھ تُکاں وچ"(11)

وکھو وکھ دانش وراں نیں اکھان دیاں وکھو وکھ تعریفاں دسّیاں جیویں کہ ایہہ

1. "A proverb is the interpretation of the words of the wise (Bible)

2. Short sentences drawn from long experience(Cervantes)
3. Well-known and well-used dicta framed in a sort of out of the way from and fashion (Erasmus)
4. Proverbs may be said to be the abridgments of Wisdom (Joubert)
5. Short sentences into which, as in rules, the ancients have compressed life (John Agricola).
6. These fragments of wisdom, the proverbs in the earliest ages serve as the unwritten laws of morality. (Disraeli)
7. A proverb is the wit of one and the wisdom of money. (Lord John Russell)"   (12)

بائبل وچ کہیا گیا اے:

اکھان سیّانے لوکاں دے اقوال دی تفسیر اے، سر وانٹس دے مطابق اکھان اوہ مختصر جملے نیں جہڑے طویل تجربیاں دی گُتھ وچوں جمے ہوون اراسمس دے مطابق اکھان مشہور تے عام ورتوں دے فیصلے جہڑے نہ ورتی شکل تے ڈھنگ وچ ڈھلے ہوون۔ جد کہ جان اگری کولا دے مطابق اکھان اوہ مختصر جملے نیں جنہاں وچ اسلاف نے قانون دی طراں حیاتی نوں واڑ دتا ہووے۔

یوبرٹ دے مطابق اکھاناں نوں دانائی دا نچوڑ آکھناں چاہیدا اے۔ ڈزرائیلی دے مطابق اکھان دانائی دا اوہ مظہر نیں یاں جُز نیں جنہاں نوں پہلے پہل اکھان آکھیا گیا، ایہہ اَن لکھے اخلاقی قانوناں دا کم دیندے نیں جد کہ لارڈ جان رسل آکھدے نیں کہ کسے اک بندے دی ذہانت تے چوکھیاں دی دانائی داناں اکھان اے۔

اُہن تک دیاں دسیّاں تعریفاں وچ اکھان دیاں ایہہ خوبیاں سامنے آوندیاں نیں،

- دانائی
- اختصار
- لمّے تجربے
- قانون
- عقل وندی
- سُچایاں

جے ایہدے وچ عام رواج تے مقبولیت نوں وی شامل کر لیا جائے تاں اکھان دیاں ساریاں خوبیاں اک تھاں تے اکٹھیاں ہو جان گیاں تے اک مکمل تعریف دا راہ سدھا ہو جاوے گا۔

ڈاکٹر یونس اگاسکر لکھدے نیں:

"کہاوت، قدما کے طویل تجربات و مشاہدات کا نچوڑ وہ دانش مندانہ قول ہے جس میں کسی کی ذہانت نے زورِ بیان پیدا کیا ہو اور جسے قبول عام نے روز مرّہ کی زندگی کا کلّیہ بنا دیا ہو"(13)

جگ دے مشہور سیانیاں نے اکھاناں بارے ایہہ وچار دسّے نیں۔

1۔ علم گیان دے کھنڈراں دا اوہ اِٹ روڑا جو اپنے وچلے ست اتے سچیائی پاروں ویلے دی کھہیہ بکھیہہ توں بچ گیا ہووے۔ ارسطو

2۔ کسے وی قوم دے ماضی وچ اوسدے جذبیاں تاں اوسدے اکھان ویکھ لئو۔ فرانس

3۔ کتاباں لکھن توں اگدوں لوک سیانف دیاں اوہ گلاں جو اوس ویلے دا قانون ہوندیاں سن اوہناں نوں اکھان آکھیا جاندا اے۔ اسحاق ڈی اسرائیلی

4۔ اکھان سیانیاں دیاں اوہ گٹھ مِٹھیاں لکھتاں نیں جو سچیائی اتے لوک سیانف نال بھریاں ہون دے نال نال ویلے دے لوک تجربے وچ گجھیاں ہوندیاں نیں۔ اوہ تاریخ دے واقعات راہیں رہن سہن، فطرت اتے مفروضیاں دیاں کئی گنجھلاں کھولدیاں نیں۔ اے گوجو سہولی۔

5۔ بوہتے لاکاں دا ایہہ خیال اے پئی مکمل اکھان اوہ ای ہونا چاہیدا اے جو جیون دے کسے پکھ اُتے سیانی جاں مشکری بھری جھات پاوے اتے ایس دا بیان اجیہے ڈھنگ نال ہووے پئی ایہہ لوکاں دا دھیان اپنے وَل کھچ لوے۔ لائنل گائیلز

6۔ اکھان انسانی تجربے دا چمکدا ہویا روپ ہوندے نیں۔ دانس سوَرٹ۔

7۔ اکھان اک نِکا جیہا سُنیہا دین والے بول ہوندے نیں جو روایت وانگ لوکاں وچ مَنے جاندے نیں۔ ایہہ عام طور تے کسے کم دا سُجھا دیندے نیں یاں کسے موقعے بارے اپنی اَٹل رائے دیندے نیں۔ آرچر ٹیلر۔

8۔ اکھان بھانویں اپنی شکل وچ نِکا جیہا ای ہوندا اے پر معنیاں بھریا ہوندا اے۔ او کسے سیانف نوں اپنے وچ لکائی کھلوتا ہوندا اے تے نِت دے بول چال وچ ورتی جان والی گل دا اگل ہتھ ہوندا اے۔ ریمؤنڈ فرتھ۔

آکھاناں بارے وکھو وکھ وچار نیں۔ کوئی اکھان نوں انسانی سوچدے پکے ہوئے پھل دسدا اے کوئی چوکھیاں دی چترائی اتے اِک بندے دی عقل آکھدا اے، کسے نیں اکھاناں نوں حیاتی دی مالا دے ہیرے موتی آکھیا اے۔ اکھان دی کوئی پکی پیڈی تعریف متھنا اوکھا کم اے۔ ایس دا کھلار حیاتی دے پِڑ وانگ ای موکلا اے۔ ایس دا اپنا کوئی ٹُھک سر نہیں ہوندا۔ ہر اِک اکھان دا اپنا وکھرا مونہہ متھا تے رنگ روپ ہوندا اے۔ ایس نوں سجاوٹ لئی پائے گئے کپڑیاں اتے گہنیاں دی سَج دَج ایسراں دی ہوندی اے پئی اِک اکھان دوجے نال نہیں رَلدا۔ اوہ ایس لئی پئی اکھان کسے اِک گل یاں لوڑ نوں سامنے رکھ کے نہیں بنائے جاندے سگوں ایہہ زندگی دے ہر پکھ نوں سامنے رکھ کے ویلے کویلے گھڑے گئے ہوندے نیں اکھان عام طور تے زندگی دے مسئلیاں نوں حل کرن لئی کسے مسئلے بارے سُجھا دیندے نیں یاں کسے مسئلے ول اشارہ کرکے اوس دیاں اوکھتاں سوکھتاں بارے دس پاندے نیں۔ اکھان انسان دے نت دے کار ویہار بارے پَرکھے ہوئے اوہ وَٹے ہوندے نیں جہڑے ہر تول تے پورے اُتردے نیں یاں اِنج آکھ لیا جائے پئی اکھاناں وچلی مت اتے سوجھی کسے نہ کسے مسئلے دے اُپاء نال جُڑی ہوندی اے۔ اکھان اوہناں لوکاں دی سوچ دا اصلی شیشہ ہوندے نیں جو ویلے کویلے ایہناں نوں گھڑدے اتے ایہناں دا روپ رنگ سواردے رہے۔ ایسے لئی اکھاناں اندر کسے ذات دیاں خوبیاں نالوں گھاٹاں وَل چوکھی سینت کرائی جاندی اے تاں جو اگلے نُوں اوس دے اوگن دس کے اوس دے جیون نوں اوہناں توں بچان دی واہ لائی جاوے اتے ہوندے چارے سماج اندر سدھار لیاندا جاوے۔ کئی وار دوجیاں زباناں دے اَثر ہیٹھ یاں حاکم بولی دے اکھان دے سمجھے معنیاں نوں ویکھ سگویں اوہناں معنیاں اُتے لوڑاں نال مِلدے جُلدے اکھان اپنی زباں اندروی بن جاندے نیں احسان باجوہ ہوریں آکھدے نیں کہ اکھان وچ تھلے دسے سارے گن ہونے ضروری نیں۔

"1۔ انسان جاں انساں دے سبھا بارے جانکاری

2۔ وضاحت بھریا اتے زبان دی اِمیرت والا بیان

3۔ ویلے نال ہنڈ ھن دی طاقت والا بیان" (14)

اکھان ورہیاں دے تجربے دا نچوڑ ہوندا اے نیں ایہہ گھڑی دی گھڑی بنائی ہوئی گل نہیں ہوندے ایہہ سوچ سمندر وچوں اُٹھیاں ہزاراں لہراں وچوں کوئی اِک کَنی ہوندی اے جو لفظاں دی سِپی وچ ڈَھل کے سُچا موتی بَن جاندی اے ہاں انج آکھ لیا جاوے پئی سیانف دے دُدھ نُوں تجربے نال رِڑکن مگروں کڈھیا ہویا مکھن دا پیڑا۔ اکھان اندر تگڑے تجربے تے گیان دا ہونا اینا ضروری اے جناں سورج دی روشنی وچ چانن تے تپش دا ہون۔ ایس لئی اکھان نوں اوہ سکے بند دلیل بننا پیندا اے جہیدے اُتے کوئی بندہ وی اُنگل نہ دَھر سکے۔ اکھان تجربے دا نچوڑ ہوندے نیں پر ایہہ تجربہ نِری سُوجھ دی گل یاں سیانف دی رائے ای نہ ہووے سگوں ایہہ تجربہ انسانی سبھاء یاں جیون دے کسے نہ کسے پکھ نال جُڑیا ہویا ضرور ہووے۔ خوب صورتی اکھاناں لئی اونی ای ضروری اے جِنی جسم لئی سوہنی لگن والی پوشاک۔ اکھاناں وچ کُجے اندر سمندر بھر دین دی صلاحیت ہوندی اے تے وڈی گل تھوڑے لفظ اندر آکھی گئی ہوندی اے۔ عقل تے فِکر نوں ایس اندر بند کر کے رکھیا جاندا اے۔ جس زبان اندر سوہنے طریقے نال اپنے اندر خیال سمولین دی ستیا نئیں ہوندی اوس زبان اندر اکھاناں دی گِنتی اُکا ای تھوڑی ہووے گی۔ وڈّے وڈّے بول اُنج وی زبانی یاد رکھنے کیہڑے سوکھے ہوندے نیں۔ کسے سچائی، گیان یاں بول نوں سدھے سادھے ڈھنگ نال کہہ دین نال اوہ اکھان نئیں بن جاندا۔ اکھان وچ جو گل آکھی جاندی اے اوس نوں اجیہے پھبویں تے ڈھکویں رنگ نال بنھیا ہو یا ہوندا اے پئی اوہ اک پَل وچ لوکاں دا دھیان اپنے وَل کرا لیندا اے سگواں اِنج ای جویں اسماناں تے لِشک پیندی اے تے اک پل اندر ویکھن والیاں نوں لِشکارا پا کے اوہلے ہو جاندی اے۔ اکھاناں دے اندر لے سوجھ تے سچ دا اثر وی کجھ انج ای پیندا اے۔ ایس لئی اکھان داروپ، لفظی چون، لے، دَکھ تے خوبصورتی اِنج دی ہونی چاہیدی اے جویں گُھنڈ وچ لُکی ہوئی نویں ویاہی اوہ وَوہٹی جیہدا مُونہہ ویکھن پنڈ دیاں سبھے مُٹیاراں جاندیاں نیں۔ سچی گل اے وے پئی جناں چِر کسے اٹل سچائی اُتے پکے گیان دی مُہر نہ لگ جاوے اوس نوں اکھان نہیں آکھیا جا سکدا۔ ایس دے بھانڈے وچ بھری چیز نوں سِکے بند دلیل بننا پیندا اے ایس لئی پئی لوکاں نے ایس نوں نِت دے بول چال وچ دلیل پاروں ورتنا ہوندا اے۔ ایس لئی جے ایس دی سچائی وچ رتی برابر وی اگا پچھا ثابت ہو جاوے تے ایہہ زمانے دی عمر نال ہنڈ ھن دا ست نہ رکھدا ہووے، ناں اوس نوں اکھان آکھنا اُوکھا ہو جاندا اے تے ایہہ کھوٹے سکےّ وانگ دکان

تے گیا وی پرت آوندا اے۔ اکھاناں نوں ہر اک ذات دی گیان مالا بننا ہوندا اے ایس لئی ایہہ لوک وچار دے مطابق ہونا چاہیدا اے۔ لوکاں دی قبولیت دی مہر اُوددوں ای کسے اکھان اُتے لگ جاندی اے جدوں لوکی اوس نوں منن مگروں استعمال کرن لگ پیندے نیں۔ مکدی گل ایہہ جو اکھان لوکائی دے بول چال وچ ورتے جاندے اوہ لفظ نیں جینہاں وچ انسانی حیاتی نال جڑے جذبیاں تے تھوڑاں نوں سوہنے ڈھنگ نال پیش کیتا گیا ہوندا اے۔

صالح محمد لکھدے نیں:

> ''کسے بول، شعر یاں ٹُک نوں اکھان اُوس ویلے آکھیا جاندا اے جد اوس وچ تھلے دتے گئے گُن موجود ہون،
>
> "1۔ اکھان دا مضمون کسے تسلیم شدہ سچائی یاں حقیقت تے ہووے۔
>
> 2۔ اکھان دا کیرا پورے وسیب وچ ہووے
>
> 3۔ لوک وسیب وچ قبولیت حاصل ہووے
>
> 4۔ مقصدیت دا ہون
>
> 5۔ گھٹو گھٹ اکھراں وچ ہووے
>
> 6۔ دل کُھبویں تے پُھبویں بیان ڈھنگ وچ ہووے
>
> 7۔ شعری تول وزن وچ ہووے
>
> 8۔ بے ساختگی ہووے
>
> 9۔ لوک ثقافت دا رنگ ہووے
>
> 10۔ ویلیاں نال ہنڈے
>
> 11۔ لوکاں دی سمجھ مطابق ہووے" (15)

دوجے لفظاں وِچ اسیں کہہ سکنے آں پئی اکھان پنجابی زبان دا ہزاراں ورہیاں توں ورتیا جان والا اپنا لفظ اے ایہہ آکھن یاں آکھنا توں بنیا اے۔ ایہدے معنے آکھی ہوئی سیانی گل بات یاں اجیہا من کچھواں تے پھبواں بول جیہدے وِچ کوئی مت سیانف دی وسیب وِچ منی پرمنی گل بات، حیاتی دے کسے پکھ بارے نگھی جانکاری، اٹل سچیائی یاں پکا پیڈا اتے ٹھکواں فیصلہ موجود ہووے۔ ہندوستانی پنجاب وِچ اکھان نوں اکھوت یاں اکھوتاں آکھیا

جاندا اے اُردو زبان وِچ اکھان واسطے کہاوت یاں ضرب المثل دا لفظ ورتیا جاندا اے انگریزی زبان وِچ اکھاناں واسطے Proveb دا لفظ ورتیا جاندا اے۔

سردار محمد خان ہوراں اپنی لغت دی کتاب وِچ اکھان دے معنے ایہہ لکھے نیں۔

"اکھان، کہاوت، مثل، بنائی ہوئی یعنی گھڑی ہوئی مثل، لوگوں کے منہ چڑھی ہوئی بات، اکھاوت، لوکوکتی، عقل کی بات، سیانی مت"(16)

ایتھوں کھان دے معنے بارے ایہہ گل نتر دی پئی اے پئی اکھان اجہیا بول ہوندا اے جیہدے وِچ لوکاں دی ہڈ ورتی ہووے اجیہی سیانی گل بات جیہنوں عام لوکائی من لے تے فیر اوہ اجیہے موقعے تے ورتن لگ پین۔ تنویر بخاری ہوریں اکھان دے معنے بارے اپنی لغت وِچ لکھدے نیں:

"اکھان، کہاوت، ضرب المثل، مقولہ، ارشاد، فرمان، بات، سخن، کہانی، کتھا، قصہ "(17)

تنویر بخاری ہوراں دے لکھے ہوئے معنیاں توں اکھاناں بارے کُجھ گل ہوراا گانہہ ودھی اے۔ پئی اکھاناں وِچ حیاتی دے کسے پکھ بارے واپری ہوئی کتھا ہوندی اے جیہدے وِچ دوجے لوکاں واسطے مت دے طور تے سبق دسیا گیا ہوندا اے۔

اقبال صلاح الدین ہوراں اپنی وڈی پنجابی لغت وِچ اکھان دے معنے ایہہ لکھے نیں:

"اکھان، اکھوت، کہاوت، ضرب المثل، قول، سیانی گل"(18)

ایتھوں اکھاناں بارے ایہہ جانکاری لبھدی اے پئی اکھان اصل وِچ سیانے لوکاں دیاں کسے خاص موقعے اُتے مت دے طور تے یاں حیاتی دی کسے اوکڑ بارے کوئی ٹھکویں فیصلے دے طور تے آکھیاں ہوئیاں گلاں نیں۔

ارشاد احمد ہوریں اپنی اُردو پنجابی لُغت وِچ اکھان لفظ دے معنے بارے لکھدے نیں۔

"اوہ بولی، گلاں، اکھان، اکھوتاں جیہڑیاں مڈھوں ٹردیاں آوندیاں نیں وڈیاں دیاں چالی سیریاں گلاں"(19)

ایہناں معنیاں توں ایہہ پتہ لگا اکھان وڈ وڈیریاں دیاں اوہ ڈھکویں منیاں تولیاں ہویاں اتے من موہنیاں گلاں باتاں جیہڑیاں ساڈے وسیب وِچ صدیاں توں اپنے اندر اٹل سچیائی دے ست پاروں پیڑھیوں پیڑھی ٹردیاں آوندیاں نیں ویلے دیاں تبدیلیاں دے دھوڑ دھپے دا اوہناں تے کوئی اثر نئیں ہوندا۔ ایہہ دانش دے انملے مُوتی اَج وی اپنے اندر اوہی چمک دمک رکھدے نیں جیہڑی ایہناں دی صدیاں پہلے سی۔ ایس واسطے ارشاد احمد ہوراں اکھاناں

نوں وڈا سوہنا تے نویکلا ناں "وڈ وڈیریاں دیاں چالی سیریاں گلاں" دتا اے۔ پئی ایہناں باتاں نوں کھوجی، پارکھ تے پڑچولی بھانویں جیہو جئے وٹیاں نال من تول لین ایہناں قولاں وِچ رتی داوی فرق نئیں لبھدا ایسے واسطے ایہہ قول بچن تے بول اج وی زندہ نیں۔ ہند کو زبان دے اکھاناں بارے گل بات کر دیاں ہویاں "سلطان سکون" ہوریں لکھدے نیں۔

"اکھان کے لفظ پر غور کرنے سے معلوم ہوا کہ یہ لفظ آخنا یا آکھنا سے بنا ہے یا بنایا گیا ہے۔ آخنا یا آکھنا (دو مختلف لہجے) جن کا مطلب کہنا یا کسی کہی ہوئی بات۔ اس طرح دوسرا لفظ متل ہے اس لفظ پر غور کرنے سے معلوم ہوا کہ یہ مت + ل کا مجموعہ ہے۔ مت ہندی زبان کا لفظ ہے۔ کس کے معنٰی سوجھ بوجھ، عقل و دانش، فہم و ادراک، دانائی، رائے نصیحت اور عادت ہیں۔ اور مت کے ساتھ "ل" حرف تملیکی ہے۔ یعنی مت کی حامل یا ست والی، سوجھ عقل و دانش والی بات اکھان یا متل اگرچہ دو تین لفظوں یا ایک دو جملوں پر مشتمل ہوتی ہے۔ لیکن اس میں حکمت و دانش کا سمندر موجزن ہوتا ہے" (20)

سلطان سکون ہوراں اکھان لفظ دی بنتر بارے گل کر دیاں ہویاں اکھاناں دیاں دو وڈیاں صفتاں دسیاں نیں، پہلی ایہہ وے پئی اکھان سمجھ سیانف، فہم و ادراک تے حکمت و دانش نال بھرے ہوئے بول ہوندے نیں تے دوجھی گل ایہہ وے پئی اکھان کوئی لمی چوڑی لکھت نئیں ہوندے ایہہ گھٹو گھٹ اکھراں وِچ بیان ہوندے نیں ایہو اکھاناں دا اِک پھبواں ڈھنگ ہوندا اے۔ انگریزی زبان وِچ اکھان نوں Proverb آکھدے نیں ایہہ Proverb انگریزی ادب دا بوہت وڈا سرمایہ نیں انگریزی زبان دی اِک لغت وِچ Proverb دے ایہہ معنے لکھے نیں۔

1. "A short saying in common use that strikingly expresses some obvious truth or familiar experience" (21)

عام ورتارے وِچ آون والی اِک نکی جیہی گل جیہڑی اچن چیت کسے کھلے سچ یا جانے پچھانے تجربے بارے دسے۔

اُردو زبان وِچ اکھان نوں کہاوت یاں ضرب المثل آکھیا جاندا اے۔ اُردو ادب وِچ ڈھیر ساری کہاوتاں موجود نیں۔ ایہہ کہاوتاں اُردو دا اِک انمُلا خزانہ نیں فیروز اللغات وِچ ضرب المثل دے ایہہ لکھے ہوئے نیں۔

"ضرب المثل وہ جملہ ہے جو مثال کے طور پر مشہور ہو" (22)

اکھان کسے زبان تے وسیب وِچ موجود نکھر سچائی، سیانی مت، اٹل فیصلے، نگھی جانکاری یاں مشکری دے طور تے منے پر منے تے پھبویں ڈھکویں ڈھنگ نال آکھے گئے بول نوں آکھیا جاندا اے جیہڑا انسانی بول چال نوں شنگارن دے نال نال حِکمت تے دانش دے خزانے وی ونڈ دا اے جدوں کہ محاورہ صرف بول چال نوں شنگارن یاں اپنے مطلب تے مفہوم نوں دوجھے تیکر اک سچجے ڈھنگ اپڑان تیکر محدود رہ جاندا اے۔ محاورے نوں سنن والیاں دا دھیان کسے چمتکاری ڈھنگ نال کھچن لئی تے بول چال وِچ سوجھ بوجھ پیدا کرن لئی ورتیا جاندا اے۔ اِنج محاورے دی ورت نال آکھی جا رہی گل زوردار بن جاندی اے۔ اکھان وِچ آکھی جا رہی گل زوردار بن جاندی اے۔ اکھان وِچ آکھی جا رہی گل اپنی اندرلی سچیائی دے ست پاروں اِک مکمل روپ وِچ پہلاں توں ای موجود ہوندی اے۔ مطلب تے مفہوم دا جناڈونگھا تے سانجھا احساس اکھاناں وِچ مِلدا اے زبان دے ہور کسے انگ وِچ نئیں ہوندا۔ اس طرحاں اکھان اپنی ذات وچ سمجھ دا اِک مکمل اظہار ہوندے نیں۔ ایس کر کے ایہناں نوں ورتن ویلے کوئی ہور بندوبست نئیں کرنا پیندا جدوں کہ محاورے نوں ورتن لگیاں بیان ہو رہی گل دے حساب نال موقع محل دے مطابق بندوبست کرنا پیندا اے۔

"بلدی تے تیل پانا" اِک محاورہ اے ایس دی ورتوں مصدر دے حساب نال زمانے تے صیغے موجب ہووے گی جدوں کہ:

> "اجے ڈھلے بیر اس دا کُجھ نئیں وگڑیا" اکھان نوں اِنج دا اِنج وی ورتیا جائے گا۔ اکھان دے اِک لفظ نوں وی اگے پچھے نئیں کیتا جاسکدا پر محاورے نوں فقرے وِچ دے زمانے تے صیغے نوں سامنے رکھ کے بنانا پیندا اے۔

پَئی ضرب المثل اوہ جملہ جیہدے نال مثال راہیں کسے موقعے اُتے واپری ہوئی بات راہیں اوہ جیہے موقعے تے گل بات نوں سمجھن تے اوہدے حل واسطے اِک سبق دے طور تے بولیا جاندا اے۔ اُردو زبان اکھان واسطے ضرب المثل دے نال نال کہاوت لفظ وی ورتیا جاندا اے ایسے فیروز الغات وِچ کہاوت دے ایہہ معنے لکھے ہوئے نیں۔

"کہاوت، قول، بچن، مثل، ضرب المثل" (23)

کہاوت دے معنے اک ہور اُردو زبان دی لغت "جامع نسیم اللغات" وِچ ایہہ لکھے گئے نیں۔

"کہاوت، مثل، ضرب المثل"(24)

ایتھوں ایہہ گل لبھدی اے پئی ضرب المثل کہاوت دونویں لفظ اِکو معنے تے اِکو مقصد واسطے ورتے جاندے نیں۔ پنجابی زبان وِچ جس بول نوں اکھان یا اکھوت آکھدے نیں اُردو زبان وِچ اُس واسطے لفظ کہاوت یا ضرب المثل ورتیا جاندا اے۔ "اُردو پنجابی لغت" وِچ ضرب المثل دے معنے ایہہ لکھے نیں:

"ضرب المثل: اکھان، اکھوت، کہاوت"(25)

ضرب المثل دی ٹھیک طرح تعریف اُردو انسائیکلوپیڈیا وِچ کیتی گئی اے۔ جتھے ضرب المثل دا پور انتارا ہو جاندا اے۔ کہ ضرب المثل کیہ اے۔ کیوں جے ایہہ عربی زبان دا لفظ اے جیہدے ٹھیک تے پورے معنے چھیتی سمجھ وِچ اوکھے ای آوندے نیں۔ اُردو انسائیکلوپیڈیا وِچ ضرب المثل بارے لکھیا اے۔

"ضرب المثل بمعنی کہاوت، ایسا جو کسی نظریا واقعہ کے پیش نظر عام استعمال میں آنے لگے۔ ضرب المثلیں واقعات سے متعلق ہوتی ہیں۔ اہل زبان انہیں رواج دیتے ہیں پھر وہ عام استعمال میں آتی ہیں"(26)

ایس وضاحت توں پتہ چلیا پئی اکھان یا ضرب المثل دے پچھے کوئی نہ کوئی ہڈورتی کتھا ضرور ہوندی اے۔ ایہہ تجربے دا نچوڑ ہوندے نیں۔ حیاتی وِچ فیر اوہ جیہے حال وِچ عام لوکائی اس بول نوں اُس پچھلی واپری نال رلا کے سمجھاندی اے۔ ایہہ اکھان یاں کہاوت واسطے سب توں وڈی خوبی جاندی اے۔ پئی اُس سیانی مت نوں عام لوکائی ورتن لگ پووے ایسے گل بات نُوں واضح کر دیا ہویاں ڈاکٹر شہباز ملک ہوریں لکھدے نیں۔

"اکھان اِک اجیہی نگھری سچائی داناں اے۔ جیہڑی انسان دی حیاتی وِچ واپرے کسے خاص واقعے یا گھڑی مڑی دے عمل مگروں اکاہڑے سٹے روپ وِچ ساہمنے آوندی اے"(27)

ڈاکٹر شہباز ملک ہوراں دے وچار مطابق اکھان اِک نگھر سچیائی داناں اے۔ تے ایہہ سچیائی وسیب وِچ کسے تجربے دے تت یاں سٹے دے طور تے نتر کے سامنے آوندی اے۔ اسے سچیائی دے ست پاروں وسیب وِچ اس نوں عام لوکائی قبول کر لیندی اے تے اُس بول نوں ورتن لگ پیندے نیں۔ احسان باجوہ ہوریں اس بارے وِچ لکھدے نیں۔

"اکھان اِک اجیہا امر سچ ہوندا اے جو گھڑی مڑی جاں وار و وار لوک بولاں دا حصہ بنن پاروں اپنے بیانے سچ وِچ ایڈا پیڈا ہو جاندا اے۔ پئی ہر کوئی اس امر آکھن بول کے اپنی

آکھی نوں پکیائی دیندا اے۔ ایہہ اِک لمیں واپرانُوں تھوڑے لفظاں وِچ انج بیان کر دیندا
پئی اس دی صدیاں بدھی ورتوں نال اس دے معنیاں اُتے بیان وِچ کوئی پھک نئیں
پیندی"(28)

احسان باجوہ دی اکھاناں بارے گل بات توں تِن چیزاں سامنے آوندیاں نیں۔ پہلی چیز پئی اکھان امر سچ ہوندا اے مطلب ایہہ وے اکھاناں اندر اجیہی سچیائی موجود ہوندی اے جیہنوں زوال نئیں۔ اوہ ہر سمے تے ہر دیس وِچ اُس دی اکو جیہی مانتا ہوندی اے۔ نالے اس اٹل سچیائی پاروں اوہ اکھان لوک بولاں دا حصہ بن جاندا اے۔ تے لوک اپنی گل بات یاں کسے دعوے دے حق وِچ اوہنوں ورتدے نیں۔ دوجی گل اکھان دا بیانن ڈھنگ اے پئی ایہہ گھٹو گھٹ لفظاں وِچ اِک ڈھکویں تے پھبویں ڈھنگ نال بیان کیتا جاندا اے۔ ایہدے وِچ اِک لفظ نوں وی اگے پچھے نئیں کیتا جاسکدا۔ تیجی گل ایہہ وے پئی صدیاں گزرن پچھوں وی اکھان دے معنے تے بیان اُتے ویلے وقت دِیاں تبدیلیاں دا کوئی اثر نئیں ہوندا اوہدی لشک پشک سدا بہار ہندی اے ایہہ گل اکھان اندر موجود سچیائی دے ست سبھوں ہوندی اے۔

عین الحق فرید کوٹی اکھان بارے لکھدے نیں۔

"اکھان اِک ایہو جیہی نکی گل اے جیہدے بڑے ڈوہنگے ڈھکویں تے رمز بھرے معنے
ہوندے ہن۔ ایہہ کسے ویلے کسے سیانے دے مونہوں نکلی گل وی ہوسکدی اے"۔(29)

عین الحق فرید کوٹی ہوراں اکھاناں بارے جیہڑی گل بات کیتی اے۔ ایہدے توں ایہہ پتہ چلیا پئی اکھان اپنی لکھت دے اکھراں ولوں تاں اِک نکی جیہی گل نظریں آوندی اے۔ پر ایہنوں نگھی جھات نال ویکھیے تاں پتہ چلدا اپئی اِک لفظ پچھے پورا پورا مضمون لُکیا ہویا اے۔ ایہدے معنیاں دیاں کئی پرتاں نیں تے دوجھی گل ایہہ اے معنے گل بات دے موقعے دے حوالے وڈے ڈھکویں تے پھبویں ہوندے ہن۔ مکدی گل ایہہ وے اکھان تھوڑے لفظاں نال اِنج ہوندا اے جویں دریا کوزے وِچ بند کر لئیے۔ سرائیکی علاقے دے اکھاناں دے کھوجی شوکت مغل ہوریں اکھان بارے لکھدے نیں۔

"اکھان (Proverb) ایکوں کہاوت، ضرب المثل تے مثل آکھیا ویندا اتے بعض ویلے
قول آکھیا تے تمثیل دے لفظ وی اکھان دے متبادل دے طور تے ورتے ویندن اکھان
وچ اہجان سچ ہوندے جیکوں عالمی حیثیت حاصل ہوندی اے۔ ایندے وِچ وسیب دے

لوکاں دا تجربہ اونہاں دیاں سوچاں تے حیاتی دیاں رمزاں دا بیان ہوندے نیں"(30)

اکھان لوکاں دے تجربیاں دا نچوڑ ہوندے نیں۔ نالے اکھاناں وِچ ساڈے وسیب دے سارے پکھاں بارے ڈو ہنگھی جانکاری موجود اے۔ ایہناں اکھاناں وِچ خوشی، غمی، لوڑاں، مجبوریاں وکھو وکھ کماں پیشیاں بارے وڈ وڈیرے سیانے لوکاں دیاں گلاں دیاں گلاں باتاں لبھدیاں سَن۔ اکھاناں نوں چنگا نیڑیوں ہوکے ویکھیے تاں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے پئی اکھان ساڈے وسیب دی مکمل تاریخ سَن، اکھان ساڈے وسیب دا اک طراں دا شیشہ نیں جیہڑے سانوں ساڈی اصلی مورت وکھاندے سَن۔ اکھاناں راہیں ساڈے وسیب دی سچی تے اصلی تاریخ سانوں لبھدی اے جیہڑی ہزار ورہیاں توں نسل در نسل سینہ بہ سینہ چلدی آرہی اے۔ ایہدے راوی تے گواہ ساری لوکائی اے۔ اس واسطے اس توں ودھ ہور کوئی سچی تاریخ سانوں نئیں لبھ سکدی۔

اکھان وسیب دے ورتارے میلیاں تے ثقافت دیاں جھلکاں، کھیڈاں تے سدھراں جیون دے دکھاں، سنوانیاں تے تریمتیں دے طعنے، مہینیاں، رسماں، ریتاں، موسماں دیاں تبدیلیاں، دنانواں دیاں رمزاں گزری وہائی تاریخ دیاں اوکھاں، لوکاں دیاں چاہواں، حیاتی دیاں چساں، عمراں دیاں وہانیاں، موسماں دیاں گُر گریاں، بالاں بچیاں دے بولاں، جواناں جمّاناں دیاں کھڈ کاریاں، بُڈھے لٹھیاں دیاں چاہتاں، کمیں لوکاں دیاں وگتیاں، لسانی ماہراں دیاں پورھیاں، مرداں تے سوانیاں دیاں عادتاں، ڈھورڈنگراں دیاں صفاتاں، ویلھ دیاں دلچسپیاں ،ڈاڈھیاں دیاں زور آوریاں، ہینیاں دیاں بکاٹاں، پچھوال دے غماں، اگوال دیاں صلاحاں، تاریخ دیاں بھڑ انڈاں، گھرداری دیا لوڑاں، تے من دیاں چاہتاں نال بھرے ہوندن۔ ایہناں نال کئیں خطے وِچ رہن آلی قوم دی ثقافت، اوہدے مزاج، اوہدی نیاہ عقل وندی تے لسانی امیری کولوں جانچیا ونج سگیندے۔ اکھاناں وِچ لفظ تھوڑے پر جامع ہوندن۔ جیندے وِچ تجربہ بُلیندے لفظاں دی چس الیندی تے معنیاں دا سنھب بھاکل پیندے۔ اکھان اِک مختصر فقرہ ہوندا اے جیہڑا محاورے نُوں زیادہ اہم محاورے دے اُلٹ اپنے طورے مکمل تے بامعنی ہوندے نیں۔ ڈاکٹر ونجارا بیدی اکھاناں بارے لکھدے نیں:

> "کسے سیانے دے منہ وچوں کسے خاص موقع تے جاں بے خیالی وِچ ای کوئی اجیہی گل بات نکل جاندی اے۔ جیں وِچ کسے تجربے نوں سُندرشبداں وِچ بنھیا گیا ہوندا اے جو ٹھک تے پتے دی ہون کر کے سامعین اُتے اپنا سکہ اِک دم جما لیندی اے جاں ایویں کیہ لوو کہ کوئی ہنڈھیا، ورتیا بندہ اپنے سنگھنے تجربے دی رڑکن اکھان روپی مکھن

دی پئی انج کڈھ دھر دااے جویں ساگر دیاں چھلاں تے آپ مہارے کوئی بلبلا پھٹ نکلدا اے"(31)

اکھان سیانی سوجھ دے تجربے دا اظہار اے جو سچجے لفظاں کمال دے وچار، منی تلی تے پرکھی سچائی صدقہ سنن والیاں دے اُتے اجیہا سدیوی اثر چھڈ جاندا اے۔ کہ اوہ اُس بات نُوں یاد وچ سنبھال اوسے طرح دے ہور موقعیاں تے رواج مطابق ورتنا شروع کر دیندے نیں۔ جے ایہہ گل اوسے طرح دے ہور موقعیاں تے دستور مطابق ڈُھک جاوے تاں ایہہ اکھان بنن دا یوگ ہوندا اے۔

اکھاناں سیانے لوکاں دے تجربیاں دا نچوڑ ہوندے نیں۔ حیاتی وِچ اوکڑاں دی کھوج بھال تے اوہناں دے حل واسطے کئی وچار سامنے آوندے نیں۔ ایہناں وچاراں وچوں کسے سیانے دے مونہہ وچوں پھبویں ڈھنگ دا کوئی اِک وچار جیہدے وِچ اس اوکڑ بارے پکا پیڈا فیصلہ دِتا جاوے تے ایہدے نال نال وسیب وِچ دوجے لوک اوہنوں اوہ جیہے موقعے تے ورتن وی لگ پین تاں اُس وچار نوں اکھان دا درجہ مل جاندا اے۔

ڈاکٹر شہباز ملک ہوریں اکھان دے مونہہ مہاندرا اتے پچھان بارے گل بات کرے دیاں لکھدے نیں:

"اکھان ایس نگھر سچائی داناں اے جیہڑی عام لوکائی نال ہڈ ورتی ہووے۔ ایس لحاظ نالا کھاناں وِچ جیون بارے باقاعدہ اِک گیان ملدا اے تے اِنج انسانی بول چال نُوں شنگارن دے نال نال دانش دے خزانے وی ونڈدے نیں۔ اکھان وِچ آکھی جا رہی گل اِک مکمل روپ وِچ پہلا ای موجود ہوندی اے۔ مطلب تے مفہوم دا جِنا سانجھا احساس اکھان وِچ ہوندا اے۔ اینا زبان دے ہور کے انگ وِچ نہیں ہوندا۔ مطلب تے مفہوم آکھن تے سنن والے دے ذہن وِچ پہلاں ای موجود ہوندے نیں"(32)

اکھان کسے زبان تے وسیب وِچ موجود سچائی، سیانی مَت، اٹل تے ٹھکویں فیصلے، حیاتی دے کسے پکھ بارے نگھی جانکاری یاں مشکری دے طور تے سچجے تے پھبویں ڈھنگ نال آکھے گئے بول نُوں اکھیا جاندا اے۔ اکھاناں بارے ہر اِک دے اپنے اپنے وچار نیں۔ کوئی اکھاناں نُوں سیانف دا انملا خزانہ آکھدا اے۔ کوئی انسانی سوچ دے پکے ہوئے پھل آکھدا اے تے کسے سیانے اکھاناں نُوں حیاتی دی مالا دے ہیرے موتی آکھیا آکھان وسیب وِچ حیاتی دے کسے موڑ تے سامنے آون والے مسئلے نُوں سمجھن تے اوہدے حل بارے سُجھا دیندے نیں اس واسطے اکھاناں دا اُکھلا راوسیب دے ہر پکھ نُوں اپنے اندر سمولیندا اے تے حیاتی دے پڑِجنا موکلا اے۔

اکھاناں وِچ ساڈے وسیب دی ہزاراں ورہیاں پرانی تاریخ موجود اے سبھ توں وڈی حقیقت ایہہ وے پئی ایس تاریخ دی اصلیت تے سچیائی تے عام لوکائی دی گواہی دی مہر لگی پئی اے۔ کئی اکھان اجیہے لبھدے ہن جیہناں وِچ ساڈے وسیب یاں اس سمے دے کسی سیاسی واقعے بارے دس پیندی جویں پئی اِک اکھان اے۔

"کھادا پیتالاہے دا تے وادھا احمد شاہے دا"۔

ایس اکھان وِچ ساڈے دیس تے احمد شاہ ابدالی دے حملیاں اُتے غریب عوام لُٹ مار بارے اِک کوک فریاد بارے جانکاری ملدی اے۔ درباری تاریخ بھانویں احمد شاہ ابدالی نُوں مسلماناں دادردی تے کافراں واسطے اِک ننگی تلوار دکھاوے پر عوام دی گواہی تاں احمد شاہ ابدالی لُٹ مار مچاون والا دسدی اے۔ انج کر کے ہور ڈھیر سارے اکھان موجود اے جیہڑے ساڈی درباری تاریخ نال مُتکالائی کھلوتے نیں۔ ایتھوں ایہہ گل وی لبھدی اے پئی ساڈے وسیب دی اصلی تے سچی تاریخ اکھاناں وچ موجود اے جے کوئی چاہے تاں اوہ اکھاناں راہیں اِک نویں تاریخ لکھ سکدا اے۔

اکھاناں نُوں اِک طرح نال شیشہ وی آکھیا جاسکدا اے۔ پئی جویں شیشے وچوں اسیں اپنا مونہہ مہاندرا روپ ویکھ سکدے آں۔ ایس طرح اکھاناں وچوں سانوں ساڈا وسیب اپنے نک سک چنگا مندا سارے ای روپاں سمیت دسدا اے۔ ایس طرح اکھاناں وچوں وسیب دے ہر پکھ بارے اِک نگھی تے پوری جانکاری لبھدی اے ایس واسطے اکھاناں دا پِڑ ڈھیر سارا موکلا اے۔

اکھاناں دی بُنتر:

اکھان عوامی حیاتی داشیشہ ہوندے نیں۔ صدیاں دے عوامی تجربیاں دا نچوڑ ہوندے نیں تے ایہناں دی سند ایہناں دی عالمگیر سچیائی دی بنیاد تے مقبولیت ہوندی اے۔ اکھاناں دی تاریخ انسان دی اپنی تاریخ جتنی پرانی اے اِک بول نُوں اکھان دادرجہ ملدیاں صدیاں صدیاں لگدیاں سَن۔ اکھاناں دی بُنتر بارے بشیر حسین ناظم لکھدے نیں۔

"اکھان دے مُنہ مہاندرے تے وجود واسطے چونہہ چیزاں دی ضرورت اے
اکھان دی پہلی لوڑ اختصار اے، اختصار نُوں لوکاں اندر لی آواز Inner Voice
وی آکھیا۔ دوجی چیز شعور تے شُدھ بُدھ دی ورتوں ایں۔ تیجی لوڑ اکھان دی

عبارت دا ذہن تے دل تے کڑک کر کے جا لگنا اے۔ چوتھی ضرورت اکھان دی
عام لوکاں وِچ مانتا تے مقبولیت اے"۔(33)

ایتھوں ایہہ گل سامنے آئی پئی کسے دے مونہہ وچوں نکلے بول نُوں اِک اکھان اُوس ویلے آکھیا جاندا اے یاں اکھان دا درجہ مل دا اے جدوں اوہدے وِچ تھلے دتے گئے چار گُن موجود ہوون۔

1۔ گھٹو گھٹ لفظاں دا ہوونا۔

2۔ سیانف، دانش، سیانی مت دا ہوونا۔

3۔ ڈھکواں تے پھبواں ڈھنگ۔

4۔ عام لوک وسیب وِچ ایس اکھان نوں قبولن مگروں ورتن لگ پین۔

احسان باجوہ دے مطابق۔

> "اکھان زندگی وچوں جمدے پلدے تے نسردے نیں انسانی زندگی دا موکلا پڑ ایہناں دی اگن بھوئیں ہوندی اے۔ اُگھی فکر ایس دی اروڑ ہوندی اے۔ تے ڈونگھا تجربہ ایس دا ابی ہوندا اے۔ زبان اتے محاورہ اوہ مینہہ اتے دھوپ ہوندی اے جو ایس دے پالن پوسن تے نسارے چاڑھن دا کم دیندی اے۔ پر جسراں کوئی پُھل کسی پھلواڑی اندر مالی دی محنت مگروں ای کھڑ دا اے پر کوئی آپ مہارا ای جنگل وِچ کھڑ پیندا آکسے پُھل نوں پیوند لائی جاندی اے تے کُجھ پُھل دوجی دھرتیوں پُٹ کے اپنی بھوئیں تے لالے جاندے نیں ایس طرح اکھان دی گھڑت وی کئی وسیلیاں مگروں ہوندی اے"۔(34)

اکھان وسیب وِچ جمدے، پلدے تے ودھدے نیں۔ اکھان ہمیشاں توں تجربے راہیں جمدے آئے نیں۔ زبان دیاں باقی شیواں ایہناں نُوں پھبواں تے ڈھکواں بنا دیندیاں نیں۔ اِک بول ورہیاں دے تجربے دی بھٹھی وِچوں پک کے باہر آندا اے تاں وسیب وِچ لوک اوہنوں ورتن لگ پین تاں اوہ اکھان اکھوان لگ پیندا اے۔ اکھاناں دی بُنتر وِچ ایس زبان دے لفظاں دا بھنڈرا تے عام لوکائی وِچ ورت بھرنواں حصہ پاندے نیں۔ کسے زبان کول جِنا ذخیرہ الفاظ ڈھیر ہوندا اے۔ ایس زبان وِچ جمن والیاں کاڈھاں اونیاں چنگیاں تے سوہنیاں ہوون گیاں۔ اونی اونہاں وِچوں ڈھیر خوشبو آوے گی۔ ڈاکٹر شہباز ملک دے مطابق:

"اکھان کیوں جے کسے تجربے دانچوڑ ہوندے نیں تے سیانیاں نے اوس تجربے نُوں اگلی نسل توڑی اُپڑانا ہوندا اے۔ ایس کر کے ایہدی بنتر وِچ سب توں پہلا اختصار داخیال رکھیا جاندا اے۔ اکھان دے بیان وِچ گھٹ توں گھٹ لفظ ورتے جاندے نیں۔ دوجی گل اکھان وِچ ایہہ سامنے رکھی جاندی اے پئی اجیہے روپ وِچ ہون پئی یاد رہ جان ایس کر کے عام طور تے وزن وِچ بیان ہوندے نیں۔ بھاویں اِک تُک وِچ تے بھاویں دو تُکاں یا پورے شعر وِچ جویں۔

لج مریندا اندر وڑیا مور کھ آکھے میتھوں ڈریا

اِک تُک والے اکھان دی مثال نو کوہ دریا ستھن موڈھیاں تے"۔(35)

اکھان صدیاں دے تجربیاں دا نچوڑ ہوندے نیں ادب دی تاریخ ول اِک ڈونگھی جھات پایئے تاں ایہہ گل نتر کے سامنے آوندی اے اکھان ادب دی مُڈھلی صنف اے اکھاناں دی تاریخ انسان دی تاریخ جنی پرانی اے۔ حیاتی اندر جدوں وی کوئی او کڑیاں مسئلہ بنیا تاں اس مسئلے دے سمجھن، کھوج یاں حل بارے سیانیاں آپس وِچ رل کے مت یاں اِک اٹل فیصلے دے طور تے اِک پھبویں یاں سُچجے ڈھنگ نال کوئی بول بولیا جس نُوں اس وسیب وِچ گھڑی مڑی اوہو جیہے حال اک فیصلے دے طور تے ورتیا تے منیا گیا تاں اوہ بول اِک اکھان دے روپ وِچ ڈھل جاندا اے۔ اکھان دی بنتر وِچ ایس اکھان دے اندر اِک اٹل سچائی دا موجود ہونا تے دوجی وڈی گل اُس بول نُوں وسیب وِچ من لینا تے ورتنا اے۔ وسیب وِچ قبولیت اس بول نُوں اِک مکمل اکھان دی تھاں دیندی اے۔ اکھان دی بنتر وِچ بنان والے داناں نئیں لبھدا بھاویں ہزاراں سال پرانے اکھان ہون یا اَج دے دور دے ہوون اس واسطے اکھاناں نوں پورے وسیب دی سانجھی کاڈھ منیا جاندا اے۔

اکھاناں دی کھوجکاری دی راہ وِچ سبھ توں وڈا سوال ایہہ سامنے آوندا اے۔ پئی کیہڑا بول یاں تُک اکھان اے تے کیہڑا بول اکھان نئیں اے۔ اس سلسلے وِچ اکھاناں دے کھوجکاراں اپنے اپنے طور تے اکھان بنن واسطے کُجھ گُن دسے نیں۔

احسان باجوہ دے مطابق اکھان وِچ تھلے دِتے گئے گُن ہونے ضروری نیں۔

"1۔ انسان جاں انسان دے سبھا بارے جانکاری۔

2۔ وضاحت بھریا تے زبان دی امیرت والا بیان۔

3۔ دل کھُبواں تے ڈھکواں بیان۔

4۔ ویلے نال ہنڈن دی طاقت والا بیان"۔(36)

اکھان ورہیاں دے تجربے دا نچوڑ ہوندے نیں۔ ایہہ گھڑی دی گھڑی اولڑی گل نئیں ہوندی ایہہ سوچ سمندر وچوں اٹھیاں ہزاراں لہراں وچوں کوئی اِک گنی ہوندی اے۔ جو لفظاں دی سپی وِچ ڈھل کے سچا موتی بن جاندی اے۔ یاں انج آکھ لیا جاوے ہی سیانف دے دودھ نُوں تجربے نال رڑکن مگروں کڈھیا ہو یا مکھن دا پیڑا اے۔ اکھان اندر تگڑے تجربے تے گیان دا ہونا اینا ضروری اے۔ جناں سورج دی روشنی وِچ چانن تے تپش دا ہونا۔

کجھ ویرواں کاراں اکھاناں دے بیان ڈھنگ نوں سبھ توں وڈا گُن آکھیا کیوں جے بیان ڈھنگ ای ہوندا جیہڑا اکھان وِچ چھپی مت یاں رمزنوں واضح کر دا تے ایہدے نال نال بیان ڈھنگ اکھان دی حیاتی تے ہلارے وِچ ڈھیر سارا کردار ادا کر دا اے۔ اس بارے وِچ ڈاکٹر شہباز ملک آکھدے نیں۔

"پنجابی آکھاناں ول جھات پایئے تاں ایہہ سٹہ نکلدا اپئی ایہہ عام کر کے تناں وڈھے ڈھنگاں نال بیان ہوندے نیں۔

پہلا ڈھنگ: ایہدے وِچ اکھان سدھ پدھرے تے سنجیدہ طریقے نال بیان ہوئے نیں ایہناں اکھاناں وِچ تجربے تے مت دی گل اِک سادہ تے سمجھاونے طریقے نال بیان کیتی ہوندی اے جِویں

"اِک اِک! تے دو یاراں"

دوجھا ڈھنگ: دوجھا طریقہ رمزیاں نال مطلب اے اُتوں اُتوں گل کُجھ کرنی تے وِچوں کُجھ کر دیاں ہونا۔ اجیہے اکھاناں وِچ رمز ای اکھان دی جان ہوندی اے جِویں کہندے نیں۔

"تریل مڈھاں تے ای پیندی اے"۔

تریجھا ڈھنگ: کُجھ اکھان اجیہے ہوندے نیں جیہڑے طنزیاں چوٹ نال مت دی گل سمجھاوندے نیں جِویں کہندے نیں۔

"گھر تند نہ تانی، جُلاہے نال ڈانگو ڈانگی"۔(37)

پنجابی ادب وِچ کئی واریں شاعراں دے کُجھ شعریاں اک مصرعہ وی اپنے اندر موجود سچائی تے پھبویں بیان ڈھنگ دی وجہ توں وسیب وِچ اکھان دا درجہ پا لیندا اے۔ شاہ حسین دیاں کافیاں وِچوں۔

- کالے پٹ نہ چڑھے سفیدی   کاگ نہ تھیندے بگے

ہیر وچ وارث شاہ دا ایہہ مصرعہ۔

- وارث رن فقیر تلوار گھوڑا چارے تھوک ایہہ کسے دے یار نئیں

ایس بارے وِچ احسان باجوہ لکھدے نیں۔

''کسے دے مونہوں آکھی گئی کوئی گل اودوں تیکر اکھان دے درجے توں نئیں پج دی جدوں تیک اوہ اپنے اندر لے سچ پاروں لوک بولاں دی نت دی ورتوں وچ رچ وس کے لوک بولی دا حصہ نئیں بن جاندی۔ سو کسے آکھی گل نوں اکھان دے درجے تیکر جان لئی تناں پڑاواں چوں لنگھنا پیندا اے۔

1۔ جدوں کوئی سیانا بندہ کسے سوچ بھرے بول نُوں بھولے بھاء ای مونہوں کڈھ دا اے تاں سوچی گل پاروں سنن ہاراں راہیں اوس دا کیرادھرتی تے ہو جاندا اے۔

2۔ اوہو گل سنن ہاراں ولوں چوکھی چنگی تے سوچی جان دیاں ہور موقعیاں تے ہو بہو اوسراں ای ورتی جان لگ پیندی اے۔

3۔ جدوں کوئی بول لوکاں وِچ رواج پا کے ہر تھاں ورتیا جان لگ پیندا اے''۔(38)

کوئی بول جدوں لوک ورتوں دا پکا حصہ بنن توں مگروں کئی وار مانجے جاندے نیں تے ایس دیاں گھنگیاں چھانگ کے ایس نوں صاف سُتھرا روپ دے دِتا جاندا اے۔

ایہناں تناں پڑاواں چوں لنگھن لئی کسے وی اکھان نوں اِکو جیہا ویلا نئیں لگدا کسے نُوں گھٹ ویلا لگدا اے تے کسے نُوں ودھ ویلا وی لگ سکدا اے۔

اکھاناں دی بُنتر بارے ڈاکٹر ونجارا بیدی لکھدے نیں۔

''کئی وار کسے اکھان دی اُساری چیتے وِچ ہوندی اے۔ کوئی سیانا یاں تجربہ کار بندہ جیون دے کئی ورھیاں مگروں لبھی سچائی نُوں ڈھکویں لفظاں وِچ بیان کردا اے

تے ایہہ گل اندر لے گناں کارن لوکاں وِچ بول چال سے بار بار ورتن نال اکھان
بن جاندی اے۔ پر ایتھے ایہہ گل یاد رکھنی چاہیدی پئی کوئی بے گُناتے بے سمجھ
آدمی کسے اکھان دی پیدائش دا مول سوما نئیں بن سکدا۔ کیوں جے اکھان دی
تخلیق لئی ڈونگھے جیون تجربے اُتے سچّے مطلب دی لوڑ ہوندی اے"۔(39)

کئی وار کسے لوک گیت دی کوئی اِک سطر اپنے وچلے نروئے تے بھرپور گُن دے صدقے گیتاں توں وکھری ہوند بنا کے اکھان وانگ مقبول ہو جاندی اے جویں "دلاں دا محرم کوئی نہ ملیا جو ملیا الغرضی"

اصلوں ایہہ اِک لوک گیت "ہریئے نی بھریئے سبز کھجورے" دی اک سطر اے۔

کئی واریں کوئی بجھارت اپنے وچلے روپ پاروں جیون دے کسی موقعے تے ڈھک جان صدقہ اکھان وانگوں مقبول ہو جاندی اے۔ ایس واسطے اکھاناں دے کئی نمونے نیں ہر نمونے دے اکھاناں دی بُنتر اپنی وکھو وکھ اے۔ وت وی کجھ گلاں ایہناں ساریاں نمونیاں وچ ساجھیاں سَن۔

ہر زمانے دے اکھان اپنے وسیب دے حالات مطابق بن دے رہے۔ پہلے پہل زمانیاں دے اکھان وی سدھے تے سادے سَن۔ اخیر جویں جویں حالات بدلدے گئے انسانی سوچ پکیری ہوندی گئی۔ انسان دے جیون وِچ نویں نویں مسئلے سامنے آئے تاں فیر ایہو جیہے اکھان وجود وِچ آن لگ پئے جیہڑے باریک تے پیچدار مسئلیاں وِچوں کُٹی ہوئی گھنڈی تے نتارے کرن دے قابل سَن۔ ایس توں کُجھ ویلا لنگھن مگروں ایہو جیہے اکھان بنن لگ پئے جو سدھی ساہنویں گل کرن دی تھاں سینت یا لکویں رمز دے ڈھنگ نال کسے دا مند چنگ کھول دیندے نیں۔ فیر اِک ویلا آیا اکھاناں راہیں حکمت، طنز چوٹ تے مشکری دے ہتھیار وی ورتے جان لگ پئے۔

اکھان دی اہمیت:

اکھان حیاتی دے کسے پکھ بارے سیانیاں دے منہ چوں نکلیا اجیہا بول جیہڑا امت یاں اک اٹل فیصلے دے طور تے منیا جاندا اے۔ ہر اکھان اپنے اندر اک سچائی رکھدا اے۔ ایسے سچائی پاروں ایہہ اکھان ویلے دے دھوڑ دھپے دا کوئی اثر نئیں لیندا اسگوں ہر زمانے وچ سدا بہار رہندا اے۔ اکھان بنن دا سبب ہمیشہ حیاتی دے کسے نہ کسے پکھ بارے کوئی نہ کوئی او کڑیاں مسئلہ ہوندا اے۔ جس نوں سمجھن تے اوہدے حل واسطے سیانے لوک وچار کردے

نیں۔ ایہناں وچاراں وچوں کوئی اک وچار جیہڑا حقیقت تے مبنی ہووے اکھان اکھواندا اے۔ ایس کر کے اکھان حیاتی دیاں مشکلاں بارے سُجھا دیندے رہے آون والی نسلاں نوں سدھا راہ دکھاندے رہے۔

احسان باجوہ اکھاناں دی اہمیت بارے لکھدے نیں۔

> "اکھان راہیں اسیں اپنی گل اگلے نوں بڑی آسانی نال سمجھا سکنے آں ہالاں ہو سکدا اے پئی عام گل بات راہیں اسیں اوہو گل چھیتی اگلے نوں نہ سمجھا سکیے اکھان دا سبھ توں وڈا فائدہ ایہہ ہوندا اے پئی وڈی گل گھٹ لفظاں وچ بیانکری جاندی اے۔ عرباں دے اک اکھان مطابق انسان دا جیون بہتی وار اکھاناں تے ای اُسر دا اے تے پروان چڑھدا اے۔ جو تھاں باغ بغیچے اندر خوشبو ونڈ دے پُھلاں دی ہوندی اے۔ کھانے اندر چٹ پٹ مسالیاں دی ہوندی اے پوشاک دی خوبصورتی وچ اس تے لگے موتیاں دی ہوندی اے رات سمیں اندر لگے آسمان تے جگ مگ کر دے تاریاں دی ہوندی اے سگوں اوہ شان نت دے بول چال وچ اکھاناں دی ہوندی اے"۔(40)

گل بات وچ جدوں ڈھکوں تے پھبواں اکھان ورتیا جاندا اے تے اوہ گل بات دی سونے تے سوہاگے والا کم کر دا اے تے بولن والے دی گل تے پکیائی دی مہر لا دیندا اے۔ اکھاناں دا اثر بڑا ای تِکھا تے زور آور ہوندا اے تے سندیاں سار ای سنن ہار دے دھر اندر تیک اپڑ جاندا اے تے تھوڑے لفظاں وچ آکھے گئے اکھان کئی واری سنن والے نوں ساری سمجھا دیندے نیں۔ اکھان اگلے بندے نوں انج کیل لیندا اے جیویں کمانوں نکلیا تیر سدھا اپنے نشانے تے جا ٹھکدا ہووے۔ پرانے ویلیاں اندر لوک اپنی آکھی منوان لئی ضرور کوئی ڈھکواں اکھان ورت کے اگلے بندے نوں گل منن تے مجبور کر دیندے سن۔ ہالی مساں اک صدی پہلاں روس دیاں عدالتاں وچ لوک آپو اپنے بیان نوں اکھاناں راہیں پکیریاں کر دے ہوندے سن۔ پرانے عرب قبیلے دی شان جان وڈیائی دسن لگیاں بڑے اکھان ورتدے سن۔ تے اوہناں دی شاعری دے شعر تھاں تھاں اکھاناں نال پُرچے نظر آوندے نیں۔ اسیں پنجابی کلاسیکی شاعری ول ویکھیے تاں تھاں تھاں اکھان نظر آوندے نیں کیویں جے ہر شاعر چاہندا اے اک تاں اوہدی گل نوں نندے کوئی نہ تے دوجھی اوہدی سنن والیاں اُتے چنگا چوکھا اثر چراں تائیں قائم رہووے۔ ایہہ

دونویں کم اکھاناں توں بہتر کوئی نئیں کر سکدا۔ ایس لئی ہر شاعر اپنی گل نوں پکیائی دین لئی تھاں تھاں اکھان ورتدے نیں وارث شاہ دی ہیر وچ ہر صفحے تے اکھان دسدے نیں۔

اکھان حیاتی دے ہر پکھ بارے راہ دسدے نیں۔ علم بشریات والیاں نوں اکھاناں وچوں چوکھی ساری رہنمائی مل جاندی اے۔ بے شمار اکھان نیں جیہڑے ذاتاں، گوتاں دے تقابلی جائزے وچ مدد کر سکدے نیں۔ ایہدے نال نال نفسیات داناں لئی بہت سارے اکھان ملدے نیں جیہڑے بندیاں دے رویاں تے عادتاں بارے بھرنویں جانکاری دیندے نیں۔ وکھو وکھ قبیلے دے لوکاں دیاں عادتاں بارے گوڑھی جانکاری اکھاناں وچوں ملدی اے۔

اس بارے احسان باجوہ وچ لکھدے نیں:

> "Anthorpologist لئی اکھان اک قیمتی سرمائے دا کم دیندے نیں۔ ادب رچن والے اپنے لکھے ادب وچ اکھاناں دی رج ورتوں کر کے اوس رچنانوں پڑھن ہاراں لئی اسیر کر دیندے نیں۔ اکھان اوہناں لئی پنیری دا کم دیندے نیں۔ ہیر وارث شاہ دا قصہ امر بن جان دی یک وجہ ایہہ وی اے پئی وارث شاہ ہوراں اپنی گل اکھاناں دے روپ وچ ٹوری اے تے جیہڑی لکھت نوں اکھاناں دی تڑکا لگ جاوے اس دا سواد انج ای ودھ جاندا اے۔ کئی اکھاناں تاریخ دیاں اجیہیاں سچیائیاں نوں بیان کر جاندے نیں جیہناں نوں شاہی دابے پاروں صدیوں تیک دبا دتا جاندا اے۔ اجیہے اکھان تاریخ دے نرول لکھاریاں لئی بڑا کم دین والی چیز بن جاندی اے"۔(41)

اکھان حیاتی دے ہر پکھ بارے بھرویں تے دل لگویں رہنمائی کردے نیں۔ اکھان چانن دے اوہ مُنارے نیں جیہڑے حکمت تے سچیائی کھوجی پاندھیاں نوں سدھا راہ پئے وکھاوندے نیں۔ ایہناں اکھاناں وچوں اپنے وڈوڈیریاں دے ویلے دیاں سوچاں، جذبیاں، خوشیاں تے حیاتی دے وکھو وکھ پکھاں نوں ویکھ سکدے آں۔ مکدی گل ایہہ وے پئی اکھاناں راہیں اُس پرائے وسیب نوں سمجھ سکدے ہاں۔ اوہناں دے تجربیاں توں سبق سکھ سکدے ہاں۔ اپنے رولے رپیاں نوں چنگے طریقے نال مکا سکدے ہاں۔ اپنے وسیب نوں ودھو ودھ جنت ور گا بنا سکدے ہاں۔

اکھاناں دی اہمیت تے افادیت بارے بشیر حسین ناظم ہوریں لکھدے نیں:

"اکھان تے خیالی ادب دا تقاضا اے پئی ایہناں دا بڑی سوجھ سمجھ نال مطالعہ کیتا جائے۔ ایہدیاں دو وجہاں نیں پہلی وجہ ایہہ وے پئی رائے عامہ تے ایہناں دی بڑی ڈونگھی چھاپ اے۔ دوجی گل اے وے پئی اکھان اوہناں لوکاں دے مذہبی، سیاسی، تے اخلاقی معنویت تے نصب العین دی قابل اعتبار شہادت نیں جنہاں راہیں ایہہ پنگرے تے ظہور وچ آئے۔ مسٹر جریر لکھد اے پئی اکھان ہومر ورگے اُچے شاعراں دے شعراں وچوں ملدے نیں۔ شیکسپئیر دے کئی چست فکرے اجیہی مقبولیت حاصل کر چکے نیں پئی اوہناں نوں اکھاناں دا درجہ مل گیا اے۔ ایسے طرح دانتے مولئیر، تے جارج ڈینڈن دیاں گلاں اکھاناں دا روپ دھار گئیاں نیں۔ 'ملٹن' دی فردوس گم گشتہ اکھاناں نال بھری پئی اے"۔(42)

پرانے زمانے دے فلسفی وی اکھاناں نوں سر بندھ کر دے رہے۔ ارسطو تے افلاطون دے وقتاں دے سارے سیانے اپنیاں پر مغز گلاں نوں اکھاناں نال سجاندے سن۔ یونانی قوم دے سیاسی تے اخلاقی فلسفے وچ اکھان تھاں تھاں نظر آوندے نیں۔ حضرت سلیمان علیہ اسلام نیں اکھاناں وچ جیہڑا جذبہ تے کھچ پیدا کیتی اے اوہ یہودی لکھتاں وچ موجود اے۔ بہت ساری اکھان رُبیّون (یہودی علما) اپنی گل وِچ ورتدے سن۔ اکھاناں دی افادیت ایہدے توں ظاہر ہوندی اے پئی ایہناں نوں پڑھن والے واسطے یہودی عالماں سبت ہفتے دا دن ملیا ہویا سی۔ اس دور دے یہودی خیالی ادب دے لورے لیندے سن اکھاناں نوں مشکلاں تے شک دور کرن واسطے زبردست سمجھیا جاندا سی۔ فیر اکھاناں راہیں کجھ ناںواں دی تشریح تے آسمانی کتاباں دے ان جانے حصیاں دی وضاحت ہوندی سی۔

چینی مدرسیاں وچ اک اک سطر مشق دے طور تے دتی جاندی سی تے نال ایہہ آکھیا جاندا پئی دوہڑا مکمل کرہ سچی گل ایہہ وے پئی اکھاناں توں بادشاہاں توں لے کے فقیراں تک لطف اٹھاندے نیں۔ حیاتی دا کوئی شعبہ ہونا اے جیہندے وچ چینی اکھاناں توں فائدہ نہ اٹھاندے ہون۔

اکھان حکمت بھریاں گلاں، کہاوتاں تے محاورے فارسی داب داٹوہر تے شام ودھاں واسطے وڈا سبب نیں۔ فارسی ادب وچ شدھ بدھ تے تادیب لئی تے موتاں دے پنتھ رواجاں نوں جانن لئی اکھان بڑا اوڈا وسیلہ سمجھے جاندے نیں۔ فارسی ادب ویاں دوجیاں صنفاں توں اڈ دنیا دیاں قوماں نوں اکھاناں دے موتی وی دتے نیں۔

شوکت مغل ہوراں اکھاناں دی اہمیت بارے لکھیا اے:

"کسی بھی زبان میں ضرب الامثال کی اہمیت سے کوئی انکار نہیں کر سکتا۔ ہر زبان کے ادب میں اہم چیز ضرب الامثال ہی ہوتی ہیں۔ جن میں بہت حد تک اُن کے وسیب کی داستانِ حیات کے مختلف گوشے مضمر ہوتے ہیں۔ ان میں اس سر زمین کے لوگوں کی حکایات اور افسانوں کے علاوہ روز مرہ زندگی کی جھلکیاں بھی پائی جاتی ہیں۔ زبان کی وسعت اور گہرائی کا اندازہ بھی اس کے ذخیرہ الفاظ کے ساتھ ساتھ محاورات اور کہاوتوں سے لگایا جاتا ہے۔ کہاوتیں دنیا کی ساری زبانوں میں موجود ہیں۔ یہ دانائی، سچائی اور انصاف کا بھی پتہ دیتی ہیں"۔(43)

ایتھوں ایہہ گل سامنے آندی اے پئی اکھان دنیا دی ہر زبان وچ موجود نیں۔ تے ادب وچ اِک اُچی تھاں رکھدے نیں۔ انج لگدا اے جویں ہر وسیب وچ بندیاں حیاتی تے وسیب نوں سمجھن واسطے سبھ توں پہلاں اکھاناں راہیں کوشش کیتی اے۔ ایس لئی اکھان دنیا دی ساری زبان دی مڈھلی کاڈھ جاپدی اے۔ انج کر کے اکھاناں دی ادب وچ اُچی تھاں اے۔

اکھاناں وچ وسیب دے سارے رنگ موجود نیں موسماں تے رُتاں بارے گل بات لبھنی ہووے پئی کسے علاقے وچ کیہڑے موسم بارے لاکاں دے وچار کیہ نیں۔ واہی بیجی بارے اس وسیب دے سیانے لوکاں کیہ آکھیا اے کیہڑے موسم وچ کیہڑی فصل تے کس طرح بیجائی کرنی چنگی ہوندی اے تاں جے پیداوار ڈھیر توں ڈھیر ہووے جویں کہ:

کنک کمادی چھلیاں تے ہور جو کھیتی کل

اروڑی باہجھ نہ ہوندیاں تو نہ جاویں بُھل

اک ہور اکھان وچ ہل جو ترے بارے پتہ چلدا اے ایئی کدوں زمین ڈھیر واہنی فصل واسطے چنگی ہوندی اے۔

ہاڑ دا اِک ساون تے دو بھادوں دے ترے اسوں دا سو۔

دوجے پاسے ذات تے برادریاں دے چنگے بھیڑے بندے دی پچھان بارے وی اکھان ملدے نیں۔ رشتے داریاں دے نبھان تے چنگے مندے بارے وی ڈھیر سارے اکھان ملدے نیں جویں کہ۔

مانواں ٹھنڈیاں چھاواں

آون بیگانیاں جائیاں وچھوڑن سکیاں بھائیاں۔

انج کر کے اکھاناں حیاتی دے اِک اِک پکھ نوں ولیا ہویا اے۔ اِنج لگدا اے جویں اکھاناں دی تاریخ بندیاں دی تاریخ جِنی پرانی اے۔ تے گزرے ویلیاں نوں سمجھن لئی اک بہوں قیمتی سرمایہ اے۔ اکھاناں راہیں اسیں آون والے ویلے واسطے سوہنی تے سوچی تیاری کر سکدے آں۔

اکھاناں وچوں وسیب بارے پکی پیڈی تے بھرنویں جانکاری ملدی اے۔

حیاتی دا کوئی پکھ لے لؤ بھانویں روزی کماون دے وکھو وکھ پیشیاں دے کماں کاراں دے ڈھنگ بارے جانکاری لینی ہووے یاں وسیب وچ دُکھاں، خوشیاں تے ویاں دیاں رسماں رواجاں دی گل بات ہووے۔ ذات برادریاں دی ولن ورتارے ٹھکاں تے قدراں بارے گل بات ہووے۔ دیس دے گھبرو تے الھڑ مٹیاراں دے جذبیاں تے عشق دیاں وارداتاں بارے جانکاری لینی ہووے، یاں کسے چوری قتل،ڈاکہ رولے رپھڑ دا فیصلہ کرنا ہووے کسے اوکھی واردات واقعے دا کھوج لبھنا ہووے۔ یاں ساکاں، سیناں، دوستی دشمنی چنگے بھیڑے دی پچھان کرنی ہووے یاں کتے وسیب وِچ پھرن آلے ڈھورڈنگراں تے پکھواں دیاں عادتاں بارے جانکاری لبھنی ہووے تاں اکھان ساڈی ہر تھاں تے بھرنویں راہ سوجھاندے نیں تے کسے وی مسئلے وچ پکے پیڈے سٹے تے اپڑن لئی پوری پوری مدد کردے نیں۔ مکدی گل ایہہ پئی اکھاناں دی لگن وچ ساڈا پورا وسیب آجاندا اے۔ جویں جیون واسطے کھاون پیون دی لوڑ اے انجے وسیب سجی حیاتی واسطے اکھاناں دی لوڑ اے۔

اکھاناں تے زبان دا سمبندھ:

اکھان کسے سیانے دے منہ وچوں نکلیا اوہ بول ہوندا اے جیہڑا دل کھبویں تے پھبویں بیانن ڈھنگ تے اپنے اندر موجود سچائی سُنن ہاراں تے ہمیشاں ہمیشاں واسطے ڈونگھا اثر چھڈ دا اے۔ لفظی جڑت اکھان دا اِک وڈا جُز ہوندا اے اکھان عام طور تال وزن وچ ہوندا اے۔ ایس واسطے پھبواں بنیان ڈھنگ اکھان واسطے اک سموچے دی تھاں رکھدا اے۔ ایس طرح کجھ اکھاناں وچ ڈونگھی رمز، طنزیاں چوٹ تے جگت دے روپ گل کیتی جاندی

اے۔ ایہناں سارے حوالیاں نال ویکھیے تاں پتہ چلدا اے زبان دے اگے ودھن تے سنوارن وچ اکھاناں داڈھیر سارا حصہ اے۔

ڈاکٹر شہباز ملک اکھان تے زبان دے سمبندھ بارے لکھدے نیں:

"انسانی تجربے دا ایہہ اکھری روپ رام بال چال وچ آکے مونہوں مونہہ اگلی پیڑی تیکر اپڑدا اے ایس کر کے ایہہ عام طور تے وزن وچ بیان ہوندے نیں بھانویں اک تک وچ بھاویں دو تکاں وچ ہووے اکھان وِچ آکھی جارہی گل اِک مکمل روپ ہوندی اے"۔(44)

ایتھوں ایہہ گل سامنے آوندی اے پئی اکھاناں زبان نوں اگے ٹورن تے امیر بناون وِچ ہر زمانے وچ بھرواں کردار ادا کیتا اے وڈے وڈے مضموناں نوں گھٹوگھٹ اکھراں وچ اک دل کھبویں تے چھبویں ڈھنگ نال سُنن ہاراں تیک اپڑانا اُس زبان دی امیرت تے وڈی زبان ہون دی نشانی اے۔ احسان باجوہ اس بارے لکھدے نیں۔

"زبان دے سیانیاں لئی اکھان اک مڈھلی لوڑ نیں اکھان اصل وچ اک آکھن یاں پورا بول ہوندا اے۔ اس وِچ سیانف نوں انج بند کر دتا جاندا اے جویں کیپسول اندر دوائی پادتی جاندی اے۔ ایہناں گندھویں بولاں وِچ لفظاں نوں من مرضی نال ودھان گھٹان دی اینی لوڑ نئیں ہوندی ایس وچ حرف انج مِن تول کے پائے ہوندے نیں پئی اک حرف دا وادھا گھاٹا وی ایس وچ پاسکو پاسکدا اے۔ ایس لئی اکھان اوہ اٹل الفاظ ہوندے نیں جو صدیاں لنگھ جان تے وی بناں کسے ماڑی موٹی تبدیلی دے لوکاں دے مونہوں چڑھے رہندے نیں ایسراں زبان دا کھوجی ایہناں دی ورتوں راہیں زبان دا پرانا محاورہ تے مونہہ مہاندرا لبھ سکدا اے کسے زبان اُتے ہور علاقے دی زبان دا جو اثر ویلے کویلے دے میل جول نال پیندا رہندا اے اوس دا انگ رنگ وی اکھاناں وچوں جھلک پیندا اے اکھان اپنی سنجان بارے ادب دے ہورانگاں توں ودھ رُتبے والے ہوندے نیں"۔(45)

اکھان تے زبان دا آپس وچ اک ڈوہنگا پکا پیڈا تے ہزاراں ورہیاں دا پرانا سانگا اے کیوں جے اکھان زبان دی پہلی تے مڈھلی کاڈھ اے جیہدے راہیں سیانے لوکاں وسیب نوں ہر پکھوں تگڑا بنان دے جتن کردے رہے نیں۔ اکھاناں راہیں اک پاسے تاں گھٹو گھٹ لفظاں وچ اپنا مطلب دوجے تائیں سوچجے ڈھنگ نال اپڑ جاندا تے دوجے پاسے سنن ہاراں نوں اگوں اوہدے منن وچ کوئی رکاوٹ نئیں راہندی۔ ایہناں دوناں گھراں دے مطلب پورے ہون توں اگاں اوہ اکھان اس زبان دے اگے ٹورے تے اوہدے سنگارن وچ وی چنگا بھرنواں حصہ پاندے دِسدے نیں۔

اکھاناں تے زبان دے سمبندھ دے بارے بشیر حسین ناظم ہوریں لکھدے نیں:

> "اکھان کسے زبان دا مان تران تے سمجھ سیانف دی کنجی ہوندے نیں۔ بہت سارے تجربیاں دا نچوڑ اکھاناں دی راہیں دلاں تے دماغاں وچ اتر کے آون والیاں نسلاں نوں اپنی ماں بولی نال پیار کرن داول سکھاندا جویں کسے زبان دے قاعدے کلیے اوہدے ٹھیک ورتارے وچ مدد کردے نیں انج ای محاورے تے اکھان کسے بولی دا گہنا ہوندے نیں۔ بولی کوئی وی ہووے انساناں نے اپنے تجربیاں، وچاراں تے ویکھیاں ڈٹھیاں چیزاں نوں انج ای اپنی حیاتی وچ سمولیا ہوندا اے کہ جدوں اسیں کوئی اکھان بولدے ہاں ہر کوئی ایہوئی سمجھدا اے پئی ایہہ اوہدے دل دی گل اے پر جدوں بندہ اوہناں نوں سُن کے مٹھا مٹھا گڑھکدا تے اندر واندری اپنا رانجھا راضی کردا اے۔ کیوں جے اوہدے من دے تارے اُنگلی رکھن والی گل اے تساں اکھان بولیا تے سنن والے دے دل دی تار نے تنن تنن تنن کرنا شروع کردتا انج جاپدا اے پئی اکھان بنان والیاں بنائے ای ایس لئی سَن کے انساناں دے دِلاں نوں نویکلے طریقے نال چھیڑیا جائے تے کہن تے سنن والے دونویں دھراں اِک مک ہو کے تے اپنیاں سدھراں نوں نویلی تے سجری حیاتی دے دین"۔(46)

ایتھوں ایہہ گل لبھدی اے پئی اکھاناں تے زبان دا آپس وچ چولی دامن والا رشتہ اے۔ اکھاناں دیاں زبان دی زمین وچ چنگی ڈونگھی جڑاں ہوندیاں نیں۔ اکھان اپنے اختصار تے پھبویں ڈھکویں ڈھنگ پاروں زبان دیاں

باقی صنفاں وِچوں اُچی تھاں رکھدے نیں۔ اکھان کسے زبان دا وہ سکہ بند، سدا بہار تے انملا خزانہ ہوندے نیں۔جیہنوں کوئی رد نئیں کر سکدا۔ اکھان اپنے اندر لے سچ پاروں ہر زمانے وِچ اپنا سکہ منواندے رہے نیں۔وسیب وچ کسے وی معاملے وچ ہر بندہ اپنی کیتی گل بات نوں وزنی تے سچی ثابت کرن واسطے اکھان بول کے سنن ہاراں نوں چپ کرا دیندا اے۔ سنن والے اپنی تھاں اکھان نوں اپنے دل دی واج سمجھدے نیں۔اس واسطے اکھان وسیب دی اک سانجھی کاڈھ سمجھی جاندی اے۔اک یاں دو سطراں دا اکھان اک گھنٹے دی گل بات نالوں سنن ہاراں اُتے ڈھیر بھرنواں اثر چھڈدا اے۔اس واسطے کسے زبان کول جتنے ڈھیر اکھان ہوون اوہ زبان اونی امیر سمجھی جاندی اے۔سب توں وڈی حقیقت ایہہ وے پئی اکھان کسے وی زبان دی وکھو وکھ سمیاں دی اک سچی تاریخ ہوندے نیں۔ایہناں اکھاناں راہیں کسے وی سمے وچ زبان دے سموچے، اوہدی ٹور تے مونہہ متھے گھیرے بارے پتہ چلدا اے۔

اک ہور تھاں تے اکھاناں تے زبان دے سمبندھ بارے گل بات کردیاں ہویاں بشیر حسین ناظم لکھدے نیں:

> "بولی دے بدلن نال کوئی فرق نئیں پیندا ویکھن والی گل ایہہ وے پئی اوس زبان دے اکھراں دی بُنتر تے بولاں دی گھڑنت وچ کیہڑیاں کیہڑیاں چیزاں نیں اپنا ڈاہڈا اثر چھڈیا اے۔انگریزی زبان دے سریوں مڈھلے سمیں جیہڑا ستویں صدی عیسویں توں بارہویں صدی عیسوی اُتے پھیلیا ہویا اے تے جیہدے وچ انگلو سیکسن نسل دے انگریز لکھاریاں نے لکھیا ایہناں دے عام مزاج توں پتہ چلدا اے پئی اوہناں دے سر تے اک گل بڑی سوار سی تے اوہ ایہہ سی کہ اکھراں وچ آواز نوں من موہنا بنان لئی اکھراں دے شروع وچ اِکو جیہے حرف لیاون۔ پنجابی زبان وچ ای ایس طرح دے نمونے کئی تھانواں تے ملدے نیں مثال دے طور تے "جیہڑا ول کڈھے اوہدے ول جائیں"۔
>
> "جدوں زبان اپنے چولے بدل بدلا کے اُچا تے سچا مقام حاصل کر لیا تے اوہدے وچ لکھاریاں نیں اونہاں تجربیاں دا رس گھول دتا جیہناں توں فائدہ اٹھان لئی تھوڑے جیہے اکھراں تے ڈھیر ساریاں معنیاں دا فائدہ حاصل ہوندا سی۔تے ایہو

جیہے ان گنت گھٹ اکھر اں تے معنیاں دے سمندراں والے اکھان ایسے ای
سچائی دی چغلی کھاندے نیں اینویں ای عربی زبان دی مثال لے لو۔ ان گنت
اکھان ایسے نیں جیہناں دے پچھے اوہناں لوکاں دے تجربیاں تے کہانیاں دے
تانے بانے بُنے ہوئے نیں پر تھوڑے جیہے اکھراں راہیں اسیں اُس سارے ای
واقعے دا سواد چکھ لیندے ہاں"۔(47)

جویں سیانا بندہ پکی ہوئی چاولاں دی دیگ وچوں اک چونڈی چاولاں نوں چکھ کے باقی ساری دیگ بارے دس دیندا اے پئی ایہہ دیگ کویں دی پکی ہوئی اے انجے ای لمی چوڑی ساری کہانی سنن دی تھاں اک یاں دو مصرعیاں دا اکھان بول کے سن کے پوری کہانی دی چس تے سواد لے سکدے آں۔ ایس واسطے اکھان کسے وی زبان دا اک اوپر جیہا انملا حکمت و دانش دا خزانہ ہوندے نیں۔

مرزا سلطان بیگ(چودھری نظام دین ریڈیو والے) اکھاناں تے زبان دے آپس وچ تعلق بارے لکھدے نیں:

"اکھان یا محاورہ کسے زبان دی جان ہوندا اے تے ہر دیس دی گھر وکی اٹکل اپنی بولی
جنی رکھوالی کر دی اے اوہدی مجلسی زندگی اونی نئیں کر دی"۔(48)

اکھان کسے وی زبان واسطے اوسدی جان دی تھاں رکھدے نیں۔ کسے وی زبان نوں لوکاں وچ ہر من پیارا تے دل کھچواں بناون وچ سبھ توں بھرنواں حصہ اکھاناں دا اے۔ اکھاناں توں ای پتہ چلدا اے کوئی زبان کِنی ساری زبان امیریاں غریب اے۔ کیوں جے زبان دا بیان ڈھنگ جِنا پھبواں سوچجا تے گھٹو گھٹ اکھراں وِچ ہووے اونا ای ایس زبان نُوں وسیب وِچ اُچا تھاں ملدا اے۔ زبان وِچ ایہہ کم اکھاناں توں وکھ دوجی ہور کوئی صنف نئیں کر سکدی۔

سلطان سکون ہوریں اکھاناں تے زبان دے سمبندھ بارے اپنے وچار انج لکھدے نیں۔:

"ضرب المثل اور محاورہ کسی بھی زبان کی تکمیل کے لیے لازم تصور کیے جاتے ہیں
جو گفتگو تقریر و تحریر کو مؤثر اور مختصر بنانے میں نہایت اہم کردار ادا کرتے ہیں
جہاں کسی بھی اک بات کی وضاحت و صراحت کے لیے کئی ایک جملوں کی
ضرورت محسوس کی جاتی ہے وہاں ایک ضرب المثل یا محاورہ معاون بن جاتا
ہے۔ دراصل ضرب المثل یا محاورہ انسانی زندگی میں بار بار پیش آنے والے نوع

بنوع حالات وواقعات اور گرم و سرد زمانہ کے تجربات ومشاہدات کا جوہر ہوتے

ہیں جو بجائے خود حکمت ودانش سے لبریز ہوتے ہیں"۔(49)

اُتے دتے گئے حوالیاں نوں اک تھاں اکٹھا کر کے ذرا ڈونگھے گونال ویکھیے تاں ایہہ گل نتر کر سامنے آ جاندی اے پئی اکھاناں تے زبان دا آپس وچ ڈونگھا تے پکاپیڈا سمبندھ اے۔ زبان دی تاریخ ولوں ویکھیے تاں پتہ چلدا اے پئی اکھان زبان دی مُڈھلی صنف جاپدی اے۔ اکھان زبان دے کھیتر وچوں جمرے جمرے پلدے تے نسردے نیں اکھاناں واسطے کوزے وچ دریا والے اکھراں تے پھبواں ڈھکواں ڈھنگ زبان ای دیندی اے۔

دوجے پاسے ایہہ گل وی اپنی تھاں سچی اے زبان دا اگے ٹورا تے ودھاون وِچ سبھ توں بھرنواں حصہ اکھاناں دا اے زبان دے کھوجی زباناں دے آپس وِچ مقابلے تے درجہ بندی واسطے اُس زبان دے اکھاناں تے محاورے توں ای زبان مونہہ مہاندرے تے سموکلچے دا پتہ چلالیندے نیں۔ جتنے کسے زبان وِچ اکھاناں دا خزانہ چنگا چوکھا ہونداا اے اتنی اوہ زبان امیر سمجھی جاندی اے جویں اِک چاول یاں بوٹی توں ای پوری دیگ دا پتہ چل جاندا اے انجے اکھاناں توں پوری زبان دے گھیرے تے سونڑہپ دا پتہ چل جاندا اے۔ اکھاناں تے زبان دا آپس وِچ جسم تے روح والا سمبندھ ہونداا اے۔ اکھان زبان دے متھے دا ٹکا تے جھومر نیں۔ اکھاناں نال ای زبان دی مٹھاس لوکاں دے دلاں دماغاں وِچ رس گھولدی اے۔ سبھ توں وڈی گل ایہہ وے اکھاناں وِچ زبان دی صدیاں پرانی تاریخ موجود اے اکھاناں توں پتہ چلدا اے پئی زبان کیہڑے لانگھیاں وِچوں لنگھدی ہوئی آئی اے۔

اکھان تے وسیب دا سمبندھ:

کسے وی وسیب اچ ڈھیر ساریاں چیزاں ہوندیاں نیں وسیب وچ بندیں، جانوراں، بھوئیں، رُکھ، فصلاں، بولیاں، رہن سہن، رسم ورواج، لڑائیاں، ذاتاں تے لوک کتھاں تے ہور نک سنک ڈھیر سارا موجود ہوندا اے۔ سیانے بندے اپنے وسیب تے مشاہدے تجربیاں تے ہڈورتیاں نوں اک ڈھکوں تے پھبویں ڈھنگ بیان کردے نیں تاں اوہناں لوکاں دے ایہہ بول کجھ چر پچھوں اکھان بن جاندے نیں۔ انج کر کے ہر سمے وچ اکھاناں اندر ایس وسیب دے وکھو اکھ پکھاں بار سچی جانکاری لوکاں دے سینیاں وچ محفوظ ہوندی گئی تے اک پیڑھی توں دوجی پیڑھی ول پینڈا کر دی رہی۔

اکھان وسیب وچ ای جمے پلدے تے نسر دے نیں۔ ہر اکھان وچ اپنے اسیب دے حالات دا شیشہ ہوندا اے۔

ڈاکٹر شہباز ملک دے مطابق:

> ”کسے وی قوم دے اکھان بارے اوس دی رہتل دا سگواں روپ ہوندے نیں۔ اکھاناں وچ اس معاشرے دی مذہبی، معاشی، معاشرتی تے مجلسی زندگی ٹھاٹھاں ماردی ہوندی اے۔ دوجے لفظاں وچ ایہہ آکھ لوؤ پئی اکھاناں وچ اس خطے دی ثقافت دی بھرپور دس پیندی اے“۔(50)

اکھان حیاتی دے اک پکھ بارے نئیں ہوندے اکھاناں وچ وسیب یاں حیاتی دے سارے پکھاں بارے سچی جانکاری ملدی اے۔ موسم رُتاں، رہن سہن، رسم ورواج، خوشیاں، دکھاں، روزی کماون دے وکھو وکھ پیشیاں، لوکاں دیاں ذاتاں گوتاں بارے ہاسیاں مشکری بارے سچی تے گوڑھی جانکاری لبھدی اے جیہدے وچ بعد وچ کوئی ردوبدل نئیں ہو سکدی، ایس واسطے اکھاناں وچوں سانوں سارا وسیب اپنے وکھو وکھ رنگاں نال جھلکارے ماردا دسدا اے۔ انج کر کے اکھاناں تے وسیب دا آپس وچ اک ڈونہگھا تے پکا پنڈا اسمبندھ لبھدا اے۔

احسان باجوہ اپنی کتاب "اکھن لوک سیانے" وچ اس بارے آکھدے نیں:

> ”اکھاناں دی ایہہ خوبصورتی ہوندی اے پئی ایہہ ہر وسوں دا نک نقشہ تے رہن سہن دا سارا ڈھنگ اپنی خوبصورتی راہیں بیان کر دیندے نیں تے ہر وسیب دی زمین تے اُس تے ہون والی واہی جوتی تے لوکاں دے ورت ویہار نوں جسراں اکھان بیان کر سکدے نیں شاعری دی کوئی ہور صنف بیان نئیں کر سکدی۔ کسے وی قوم دے اکھان پڑھ کے اس قوم دے ورت ویہاڑ، رہن سہن، صلح امن ، رنگ روپ لان، جاگن سون کم کار تے ہر چیز دا پتہ لگ جاندا اے۔ ایسے لئی دسیا جاندا اے پئی اکھان اوہ شیشہ ہوندے نیں جیہناں وچوں کسے وی قوم دا پورا عکس ویکھیا جا سکدا اے۔ پنجاب واہی جوتی والی جوہ ہون کر کے ایتھوں دے چوکھے اکھان واہی بیجی تے موسم نال جڑے ہوئے نیں پر زندگی دے ہر مسئلے لئی کوئی نہ کوئی اکھان اُس بارے سُجھادین لئی موجود اے“۔(51)

ایس کر کے اکھان اوہ سُچے موتی نیں جیہناں نوں سامنے رکھ کے اسیں اپنے دوست، دشمن، سچ، جھوٹ، چنگے مندے وچ فرق کر سکدے آں۔ روزی کمان لئی اپنے پیشے دے مڈھلے اصول دین لین ویہار بارے۔ رشتہ داری، ساک سین، گھر تے باہر دے سارے مسئلیاں بارے اکھان بھرویں راہنمائی کردے نیں۔ اکھان دی مدد نال اسیں وسیب نوں چنگی طرح سمجھ سکدے آں۔ تے وسیب وچ ہر طرح دے شر توں بچ کے عزت نال جی سکدے ہاں۔ اکھاناں دے کھوجی تے ویرواکار احسان باجوہ اکھاناں تے وسیب دے سمبندھ بارے لکھدے نیں:

> ''اکھان کسے قوم دے سموُلچے جیون دا رنگ روپ ای نئیں ہوندے سگوں اُس قوم دی زندگی دے اک اک رنگ تے سوچاں دے ترجمان ہوندے نیں۔ اکھان راہیں کسے قوم دے علم تے گیان توں واقفیت ہوندی اے۔ کسے قوم دے وسیب دی امیرت جاں پسماندگی دا پتہ اوس دے اکھاناں توں لگدا اے اکھاناں وچ جو سوچ وچار غالب ہوندی اے اُس اُتے ساری قوم دی قبولیت دی مہر لگی ہوندی اے۔ جس طراں اِک قوم دا رہن سہن تے ورتوں ویہار دوجی قوم نالوں اڈرا ہوندا اے۔ تے ہر قوم دے ورتوں ویہار پاروں ای ایس قوم دے جیاں دے سبھا بارے اوس طرح دے اکھان بن جاندے نیں''۔(52)

پنجاب ہلاں تے ہالیاں دا ملک ہون کر کے کھیتی باڑی نال جڑی جوہ اے۔ تے پنڈاں تھاواں دی ساری آبادی واہی جوتی دے پیشے نال جڑی ہوئی اے۔ ایتھے جو وی کم کاج کیتے جاندے نیں اوہناں دا اصل دُھر اکتوں نہ کتوں واہی جوتی نال ای جڑیا ہوندا اے جویں۔

- جو کُجھ بیجے سوہی جے جس نے واہ کمائی — تو کیوں اپنی کھیتی اندر کاہی دبھ جمائی
- کھیتی خصماں سیتی

دیس پنجاب وچ شادی ویاہ تے موت فوتگی دیاں وڈی پکی تے پیڈیاں رسماں موجود نیں۔ ایہہ رسماں ریتاں ہزاراں سال پرانیاں نیں۔ ایہناں رسماں رواجاں نوں پورا کرنے واسطے سر دھڑ دی بازی لا دتی جاندی اے۔ ایہناں رسماں رواجاں بارے وی ڈھیر سارے اکھان موجود نیں جیہناں وچوں اسیں اپنے وسیب دی صدیاں پرانی تاریخ

نُوں پڑھ سکدے آں پنجاب وِچ وٹے سٹے دیاں شادیاں داچوکھا رواج اے۔ پر دوجھے پاسے ساری طلاقاں دا سبب وی وٹے سٹے دیاں شادیاں نیں۔ اس بارے اکھان ویکھو۔

- وٹے سٹے دی کڑمائی گنجی گئی تے کانی آئی۔
- وٹ سوٹہ اک سر مٹی اِک سر گھٹا۔

وسیب وِچ رشتہ داریاں نبھان واسطے لوک اپنے جھگّے مکا چھڈ دے نیں۔ دیس پنجاب دی دھرتی اس پکھوں دوجھے دیساں نالوں چوکھی امیر اے پئی ایتھے سجنیائی دے نال نال ویریاں بارے اُچیاں انسانی قدراں موجود سَن۔ جویں پئی دشمن قبیلے دیاں زنانیاں نال ماتواں بھیناں طراں سلوک کرنا۔ ڈھٹھے دشمن تے وار نہ کرنا۔ ایس توں ودھ وسیب دے وکھو وکھ سمبندھناں دے پچھے رویاں دی تبدیلی بارے اکھان سانوں سدھاراہ دکھاندے نیں جویں کہ

- بھرا بھرانواں تے چچڑ کانواں۔
- ماں نالوں ہیجلی پھپھے کٹن۔
- مانواں نال نانکے پیو نال دادکے۔
- کمینے دی یاری وٹھوہیں داڈنگ۔
- لارے لپے دایار کدی نہ لنگھے پار۔

اکھاناں تے وسیب دے سمبندھ بارے مرزا سلطان بیگ (چودھری نظام دین ریڈیو والے) لکھدے نیں:

> "ساڈے سوہنے دیس پنجاب دیاں وسنیکاں جدوں کوئی اکھان آکھیا ویلے نوں سامنے رکھ کے ایسے وٹے وٹ ٹرن والیاں پابندیاں دیاں اوکڑاں ولے جھاتی مار کے آکھیا۔ ساریاں اکھاناں نوں چنگی طرح نیارے وانگوں دھو کے ویکھیے تے ایہہ گل وی گجھی نئیں رہندی پئی جتھے ہورناں بھیڑوں ول نگہہ ماری اوتھے حکیمی دیاں گلاں وی دسیاں نئیں"۔(53)

اکھان وسیب دی اوہ تاریخ ہوندے نیں جیہدی سچیائی اُتے اس سمے دے وسیب دے لوکاں دی قبولیت دی گواہی آلی مہر لگی ہوندی اے۔ ایس قبولیت دی گواہی توں بعد اوہدے تے شک کرن دی کوئی گنجائش نئیں راہندی۔ اس توں ودھ اکھان اپنے اندر موجود سچیائی دے ست پاروں ای ہر سمے وچ ترو تازہ راہندا اے۔ ایس واسطے کسے وی وسیب دی سچی مورت دیکھنی ہووے تاں اکھاناں وچوں ویکھی جاسکدی اے۔

ایسے طرح نور محمد چودھری ہوریں اکھاناں دے وسیب نال تعلق بارے لکھدے نیں:

"بولیاں (زباناں) دے اکھان سماج وچ سچے شیشے دی مانند ہوندے نیں۔ ایہہ حقیقت زمانہ جاندا اے آئینے نوں نہ تے دنیاداراں وانگ کوڑ بولن دی عادت ہوندی اے تے نہ ای اوہنوں روند مارن دا جھس ہوندا اے۔ جدوی آئینے ول جھاتی مارو اوہ ذرا جنی ڈھل دتے بناں اگے کھلوتا مہاندرا سگواں ای سامنے کردیندا اے۔ اکھان چونکہ فطرت دی کُکھ وچوں جنم لے کے دھرتی دیاں باشناواں چوں پروان چڑھ کے دیس واسیاں دے خون تے خمیر دا حصہ بن چکے نیں۔ ایس لئی سماج دیاں حقیقتاں تے سچائیاں دا تت یاں ست اکھوان دے سو فیصد حقدار ہوندے نیں ایس لئی انہاں دیاں سچائیاں نوں دلوں قبولن توں کوئی بندہ انکار نئیں کر سکدا۔ چونکہ دلوں من لین دا قرار ایمان دا درجہ رکھدا اے ایسے لئی اکھاناں دی اہمیت سماجی حدیثاں دا درجہ اختیار کر لیندی اے۔ رہتل، ثقافت، سماج دا قیمتی اثاثہ ہوندی اے۔ ایہہ اثاثہ قوماں دی لوکائی تاریخ لکھن ویلے ہور وی انملا ہو جاندا اے۔ تاریخ دے ایس اثاثے وچ اکھاناں دا عمل دخل بہت گوہڑا تے ڈوہنگا ہوندا اے"۔(54)

سیانے لوکاں نوں کسے وسیب دا شیشہ آکھیا پئی جویں شیشہ جھوٹھ نئیں بولدا جو کسے شے دا جویں دا مونہہ مہاندرا ہووے اونویں ای وکھا دیندا اے اکھان وچ چنگے ماڑے کوڑھ سوہنڑ ہیب نوں اصلی حالت وچ وکھا دیندے نیں۔ وسیب دے کسے وی پکھ دے کھوجکاراں نوں اکھاناں توں ای سبھ توں چوکھی جانکاری لبھ سکدی اے۔ کسے وی وسیب دے کسے سمے دی سچی تاریخ اکھاناں نوں پاسے رکھ کے نئیں لکھی جا سکدی اے۔

اکھان تے وسیب دے آپس وِچ تعلق بارے عبدالجبار ہوریں اپنے اِک مضمون وچ لکھدے نیں:

"اکھان یاں کہاوتاں کسے وی ادب دا اوہ حصہ ہوندے ہن جیہڑیاں اپنی سچائی تے حالات لگا کھان دے نال نال تجربیاں تے ہونیاں دا نچوڑ ہون پاروں زبان دا اوہ عوامی حصہ بن جاندیاں نیں جیہدے نال گل کر دیاں سار ای دوجے دے ذہن تے انج اثر ہوندا اے جویں کوئی ڈاکٹر چھیتی اثر کرن والا ٹیکا لا دیوے"۔(55)

اتے دتے گئے حوالیاں توں ایہہ گل سامنے آوندی اے پئی اکھاناں تے وسیب دا آپس وچ بھرانوں تے ڈوہنگا سمبندھ اے۔ جیویں آکھیا جاندا اے پئی ہر اکھان کئی ورہیاں دے تجربیاں دا نچوڑ ہوندا اے۔ انج ہر تجربہ اپنے پچھلے وسیب دے وچ حیاتی دے کسے نہ کسے پکھ بارے ہوندا اے۔ ایس طرح اکھان حیاتی دے وکھو وکھ پکھاں دے ون سوونے رنگاں بارے دس پاندے نیں۔ جے کسے وسیب بارے جاننا ہووے تاں اکھاناں توں ودھ کوئی دوجی صنف اینی سچی مورت نئیں وکھا سکدی۔ اکھان ادب دا اوہ حصہ ہوندے نیں جیہڑے ویلے دیاں ہر قسم دیاں تبدیلیاں ملاوٹاں تے دھوڑ دھپے توں بالکل محفوظ ہوندے ہن۔ ایس کر کے ایہہ گل بالکل ٹھیک جاپدی اے پئی اکھان کسے وی وسیب دی اصلی تے سچی تاریخ ہوندے نیں جیہناں دی مدد نال اس وسیب دے بارے پوری تے نگھی جانکاری لبھدی اے۔

اکھان اپنے اندر رلی ازلی سچیائی دے ست پاروں اِک شیشے وانگ کم دیندے نیں۔ جیویں شیشے نوں جھوٹ تے ملاوٹ دی عادت نئیں ہوندی اوہ کسے نال ذرا جنی رعایت نئیں کردا اوہدے سامنے جویں دی مورت ہووے شیشہ اوس نوں اوہدے چنگے مندے سمیت اصلی حالت نال وکھا دیندا اے انجے ای اکھان وی وسیب نوں اوہدے چنگے مندے سمیت اصلی تے سچے روپ وچ وکھا دیندے نیں۔ ایس واسطے کوئی وسیب نوں اوہدے سارے رنگاں سمیت اپنی اصلی سچی حالت وچ ویکھن دا چاہیوان ہووے تاں اوہ اکھاناں راہیں ویکھ سکدا اے۔ اج وی جے اسیں اکھاناں ول اک ڈونگھی جھات پایئے تاں سانوں اپنے وسیب دی ہزاراں ورہیاں تے کھلری تاریخ چوں مذہبی، معاشی، سماجی، نفسیاتی، تے ادبی حیاتی سُچے موتیاں ورگی جھلکاں ماردی نظر آندی اے۔ ایس کر کے وسیب دے کسے پکھ بھانویں اوہ رسماں رواجاں بارے ہووے۔ لوکاں دے روزی کماون دے وکھو وکھ پیشیاں بارے ہووے یاں لوکاں دی رہتل بہتل، کھاون پیون خوشیاں، دکھاں تے ولن ور تارے بارے پرکھ پڑچول کرنی ہووے تاں سبھ نالوں ودھ کے کھوجکار نوں اکھان مدد دے سکدے نیں۔ سبھ توں وڈی گل اکھان وچ بیان کیتی ہوئی جانکاری دی سچیائی تے شک نئیں کیتا جا سکدا کیوں جے اوہدے پچھے لکھاں لوکاں دی قبولیت دی گواہی موجود ہوندی اے۔

کسے وسیب نوں اکھاناں توں ہٹ کے ویکھنا سمجھنا ڈھیر سارا اوکھا اے۔ کیوں جے تاریخ ہمیشاں انعام دے لالچ وچ لکھی گئی اے۔ یاں بادشاہاں لکھوائی ای ایس کر کے اوہدے وچوں سچ نوں لبھنا اوکھا اے۔ وسیب نوں عوام دی زبان وچوں عوام دی گوہی نال ویکھنا ہووے تاں ایہہ صرف اکھاناں راہیں ہو سکدا اے۔

اکھاناں راہیں وسیب نوں ہزاراں ورہے پچھاں اودوں وی ویکھ سکدے ہاں جدوں لکھن واسطے کاغذ وی ناہ۔ اکھان تاں سینہ نہ سینہ اِک پیڑھی تائیں چلدے آئے نیں۔ ایس واسطے اکھان کسے وی وسیب نوں ویکھین سمجھن دا سبھ توں وڈا معتبر تے سُچاتے ذریعہ نیں ایس کر کے اکھاناں تے وسیب نوں اِک دوجے توں وکھ نئیں کیتا جاسکدا۔

اکھان دیاں قسماں:

وڈے پکھوں اکھان دیاں قسماں ہوندیاں نیں اِک تعلیمی تے دوجے تمثیلی، اُنج تے ہر اکھان کوئی نی کوئی تعلیم یاں مت دیندا اے پر تمثیلی انگ دے اکھاناں وِچ کسے خاص چیزیاں واقعے ول اشارہ کیتا جاندا اے۔ ایہدے وِچ تلمیح قسم دے اوہ اکھان وی شامل نیں جنہاں مگر کہانیاں موجود نیں یاں جیہڑے تاریخی انگ دے نیں۔ تعلیمی قسم دے اکھان دی ونگی:

ویاہ تے گاہ وِچ چیز ودھی چنگی یاں بھاراپتھر ویکھ تے چُم کے چھڈ دیئے

پہلے اکھان وِچ مت دتی گئی اے کہ ویاہ وِچ ورتن لئی چیزاں ودھیریاں کٹھنیاں چاہیدیاں نیں پئی ودھ بھانویں جان گھٹن نہ تاں جے وقت وی بچے تے نقصان داڈر نہ رہے۔تے دوجے اکھان وِچ مت ایہہ اے پئی جیہڑا کم اپنی طاقت تے بِت توں باہر اہووے اوہدے توں کنارا کرنا چنگا ہوندا اے۔ تمثیلی انگ دے اکھان دی ونگی،

آئی مائی جنداں، تلاٹلاویچ کے تے ہتھ پھڑائیاں ٹنڈاں

یاں

کھان پین نوں بھاگ بھری تے دھون بھنان نُوں جُماں

پہلے اکھان وِچ اشارہ مہاراجہ رنجیت سنگھ دی رانی جنداں ول اے جس سکھاشاہی تے بُرچھا گردی توں تنگ آکے انگریزاں نال لڑائی سے اپنی ای فوج اسلحے دی تھاں ٹنڈاں وِچ سرہوں بھر کے گھلی جس پاروں سِکھ فوج نوں شکست ہوئی تے دوجے اکھان وِچ اک ہوئے گزرے واقعے ول سینت اے جس وِچ جُماں بھاگ بھری نوں چوری دے خربوزے کھواندا رہیا پھڑیا گیا تے اپنی دھون بنھوائی۔ اپنی کتاب "امثال" وِچ مرزا سلطان احمد ہوراں اکھان دیاں سَت قسماں دسیاں نیں۔ پہلی قسم امثال واقعیہ جنہاں وِچ واقعیاں تے اصولاً بحث کیتی جاندی اے ہر زمانے تے ایس دا اطلاق ہوندا اے ونگی " اپنا بیجیا ای وڈی دا اے"۔ دوجی قسم امثال احتمالیہ مطلب اے اجیہے اکھان

جنہاں وِچ دسیا گیا ہووے پئی ہو سکدا اے ونگی: بھکھا بے شرم ننگا بے شرم جٹاں دے سالے کر دے گھالے مالے۔ تیجی قسم قیاسیہ مطلب اے پئی جے انج ہووے تے انج ہو سکدا اے قیاس غالب ہووے ونگی: کھوہ کڈھدے نوں کھاتا تیار اے تے چوتھی قسم امثال تجربیہ، اجیہے اکھان جنہاں وِچ گھڑی مُڑی دے تجربے توں کوئی سٹہ کڈھیا ہوندا اے ونگی: مندریں کمیں ناں کاجد کد مندا ہو پنجویں قسم امثال قولیہ، اوہ اکھان جنہاں وِچ کسے دے قول نوں اکھان دا درجہ مل گیا ہووے ونگی: اجے دلی دور اے اُگھ نہ پینیدی ناں کا جائے چھیویں قسم جِس وِچ کوئی شعر اکھان دا درجہ حاصل کر لیندا اے۔ ونگی: بناں مرشداں راہ نہ ہتھ آوے دُدھ باجھ نہ رجھدی کھیر سائیں ستویں قسم پنجابی کبت یاں دوہڑا ونگی: بہرے اگے گاونا گونگے اگے گل۔ انھے اگے پنجنا تنے ال ولل۔

پنجابی جگت وچ عوامی پدّھر تے پر چلت کُجھ اکھان ہاسے ٹھٹھے دے حوالے نال لوک دانش دا اظہار کر دے موجود نیں۔ کھوج دے سٹے وجھوں ایہہ لبھے۔ ایہہ دو قسم نیں اِک فحش اکھراں والے دوجے ذات برادری بارے ٹپنی کرن والے۔ ادبی اخلاق دے تقاضیاں پاروں میں ایہہ درج نئیں کیتے اینا ضرور کیتا اے پئی فحش اکھراں دے مفہوم والے چنگے اکھراں والے اکھان لبھ کے درج کر دے نیں ونگی میسنی کھائے تے منہ نہ ہلائے یاں بھکھے نے بھکھے نوں ماریا اوہ وی ڈگا تے اوہ وی ڈگا۔ جٹ دے لفظ توں شروع ہون والے اکھان ایس کر کے درج کر دے نیں پئی جٹ توں مراد کاشتکار، زمیندار تے واہی وان اے کوئی ذات برادری نئیں۔ فیر وی جے کوئی اجیہا اکھان درج ہو گیا اے جس توں کسے دے جذبات پھٹڑ ہوندے ہون یاں تضحیک دا پہلو نکلدا ہووے ایہدے لئی اگدوں معذرت چاہنا آں۔ پنجابی دے اکھان جنہاں اکھران وچ ملے عن من درج کر دتے نیں پنجابی دیاں ساریاں بولڑیاں دے اکھان ایس مجموعے وِچ موجود نیں نشان دہی اوہناں دے اکھر آپوں کر دے نیں، اُنج میری جاچے اوہ سب پنجابی دے اکھان نیں۔

اکھان تے محاورے وِچ فرق:

اکھان دی تعریف کر دیاں لکھیا جاچکیا اے پئی اکھان اوس نگر سچائی داناں اے جیہڑی عام لوکائی نال ہنڈی ورتی ہووے۔ ایس لحاظ نال اکھان وِچ جیون بارے باقاعدہ اک گیان ملدا اے ایہہ انسانی بول چال نوں شنگارن دے نال نال دانش دے خزانے وی ونڈدے نیں جدوں پئی محاورہ صرف بول چال نوں شنگارن یاں اپنے مفہوم نوں

دوجے تیکر سچجے ڈھنگ نال اپڑان تیکر محدود رہ جاندا اے۔ محاورے دی ورتوں بول چال وچ سوجھ پیدا کرن تے سنن والیاں دا دھیان کسے چمتکاری ڈھنگ نال کھچن لئی کیتی جاندی اے مطلب ایہہ وے پئی ایہدے نال اکھان وِچ آکھی جارہی گل اک مکمل رُوپ وِچ پہلاں ای موجود ہوندی اے مطلب تے مفہوم داجنّا سانجھا احساس اکھان وِچ ہوندا اے اینا زبان دے کسے ہور انگ وِچ نئیں ہوندا، مطلب تے مفہوم آکھن تے سنن والے دے ذہن وِچ پہلاں ای موجود ہوندے نیں اکھان راہیں اوہناں نُوں ٹُنبن دی لوڑ ہوندی اے تے اکھان ایس دا پورا پورا حق ادا کر دا اے۔ اکھان اک اجیہی سانجھ اے جیہڑی بولن والے دا سگوں احساس سنن والے دے دماغ تیکر اپڑ جاندی اے۔ اکھان کہوں جے اپنی ذات وِچ سمجھا دا اک مکمل اظہار ہوندے نیں ایس کر کے ایہناں نوں بول چال یاں لکھت وِچ ورتن لگیاں کوئی ہور بندوبست نئیں کرنا پیندا مطلب اے پئی اکھان نوں ورتن لگیاں سمولچا اکھان پادیئی دا اے جدوں پئی محاورے نوں ورتن لگیاں بیان ہو رہی گل دے حساب نال بندوبست کرنا پیندا اے۔ بلدی تے تیل پانا، اِک محاورہ اے ایس دی ورتوں مصدر دے حساب نال زمانے تے صیغے موجب ہووے گی جدوں پئی عید پچھوں تمبا پھوکنا اے، اکھان نوں اِنج دا اِنج جڑ دِتا جائے گا دوناں دی شعراں وِچ ورتوں دی ونگی:

- اتوں توں نہ بلدی اُتے پائیں تیل جوابوں
  ساعت ڈھل نہ لگسی اونویں مرسی ایسی عذابوں

- ساڈے راہ وصال وِچ کدوں تیکر دس ہجر دے ناگ نے شوکنا اے
  آؤ کھے وقت جے کم نہ شرم آیوں دس عید پچھوں تمبا پھُوکنا اے

جتھوں تیکر نثر وِچ اکھان دی ورتوں دا جوڑ میل اے ایتھے وی اکھان اِنج دا اِنج رہندا اے بس سانوں ورتن لگیاں اخے، سیانے کہندے نیں، اوہو حساب ہویا، کہاوت اے، اکھوت اے، وغیرہ کہنا یاں لکھنا پیندا اے۔ پر محاورے نُوں سانوں جملے دے زمانے تے صیغے نُوں سامنے رکھ کے ورتنا پیندا اے۔

محاورہ اِک لفظی وی ہو سکدا اے جیویں مر دیاں یاں روندیاں وغیرہ محاورے دوجے لفظاں نال رلا کے ورتے جاندے نیں جدوں پئی اکھان کسے گل دے سمولچے اظہار پاروں اِک توں ودھ لفظاں دا مجموعہ ہوندا اے۔

اکھان تے محاورے وِچ وڈا فرق ایہہ اے اکھان حیاتی دے تجربے توں کڈھے جاندے عطریاں ست وانگوں ہوندے نیں جدوں پئی محاورہ کسے بولی دی وگدی ہوئی ندی دیاں لہراں وانگ ہوندے نیں۔

اکھان دے بارے لکھیا جا چکیا اے پئی اکھان اِک اجیہا اَمر سچ ہوندا اے۔ جو گھڑی مُڑی جاں وار وار لوک بولاں دا حِصہ بنن پاروں اپنے بیانے سچ وِچ ایڈا پیڈا ہو جاندا اے پئی ہر کوئی اوس امر آکھن نُوں بول کے اپنی آکھی تے سچ دی مُہر لان لئی اوس نُوں بول کے اپنی آکھی نُوں پکیائی دیندا اے۔ ایہہ اِک لمیں واپرانُوں تھوڑے لفظاں وِچ اِنج بیان کر دیندا اے پئی اوس دی صدیاں بدھی ور توں نال وی اوس دے معنیاں تے بیان وِچ کوئی پھِک نئیں پیندی۔ جدوں محاورہ گل بات دا شنگار و دھان لئی بولاں نُوں پکیائی دین لئی ورتیا جاندا اے۔ اکھان کسے کم دے مند چنگ پاروں ہون والے نفعے کنفعے دی گل کردا اے تے کسے کم دے کرن نال چنگا ماڑا اثر پین دی گل کردا اے محاورہ کسے کم وِچ ہون والے مند چنگ نُوں ای بیان کردا اے اوس دے مندے چنگے اثر دی گل نئیں کردا۔ جسراں، کسے لئی کھوہ کڈھن، اِک محاورہ اے پئی کسے دے نقصان لئی کوئی سبیل بنان پر ایس محاورے اندر ایہہ پتہ نئیں لگدا پئی کسے لئی کھوہ کڈھن نال نفع یاں کنعفع کیہ ہووے گا۔ پر جدوں اسیں ایہہ آکھان گے پئی، کسے لئی کھوہ کڈھدیاں نُوں کھاتا تیار، تاں ایہہ اکھان ہووے گا۔ ایس لئی پئی ایہہ کسے لئی کھوہ کڈھن دا نقصان وی بیان کر دیندا اے۔ ساڈے کُجھ پنجابی پیاریاں نیں اپنیاں کتاباں وِچ اکھاناں دے تھاں محاورے وی لکھ دِتے نیں تے اوس وِچ فرق نئیں کیتا۔ تھلے کُجھ محاورے دِتے جاندے نیں:

"1۔ ہِک اُتے سپ لیٹن

2۔ نہواں نالوں ماس وکھ ہوون

3۔ نوّں نیزے پانی چڑھن

4۔ نُوح ندی آ جاون

5۔ مانگ پٹّی وِچ لگا رہون"۔(56)

اکھان نوں پنجابی وِچ ''کہاوت'' وی کہیا جاندا اے۔ اکھان لفظ ''آکھنا'' توں حاصل مصدر بنیا تے ''کہاوت'' یا ''کہنت'' لفظ ''کہنا'' توں حاصل مصدر اے۔ اکھان کسے وی ادب دا انتہائی ضروری تے اہم حصے ہوندے نیں۔ ایہہ اپنے علاقے دی ثقافت، رہن سہن، تاریخی تے جغرافیائی حالات دے ڈاڈھے سوہنے ترجمان ہوندے نیں۔ کیئیاں اکھاناں وِچ

پورا پورا قصہ لُکیا ہوندا اے تے بعض اکھاناں وِچ علاقے تے گزرے ہوئے ویلیاں دیاں داستاناں ہوندیاں نیں۔ اکھان تقریباً دنیا دیاں ساریاں زبانیاں وِچ پائے جاندے نیں، تے ایہناں وِچوں ڈھیر سارے مشترک وی ہن۔ پنجابی اکھاناں لئی انگریزی وِچ دو لفظ ورتے جاندے نیں۔

1. Proverb 2. Idiom

1. Proverb: A short pithy sentence containing some proved truth.

2. Idiom: A peculiarity of phraseology.

ایہناں دتیاں گیاں تعریفاں موجب پہلا "اکھان اِک نِکّا جیہا پورا فقرہ اے جیہڑا اپنے اندر ثابت ہو چکی سچائی رکھدا اے"۔ تے دوجا "لفظاں دا کُجھ عجیب جوڑ اے"۔ اُردو تے فارسی وِچ اکھاناں لئی دو لفظ ہن۔

(1) ضرب الامثال (2) محاورے

اکھان اِک ایہو جیہی نِکّی گل تے نکھّر سچائی اے جیہڑی عام لوکاں نال ہنڈ ورت کے زباناں تے چڑھ جاندی اے۔ ایہدے بڑے ڈونگھے ڈھکویں تے رمز بھرے معنے ہوندے نیں۔ ایہہ کسے ویلے کسے سیانے دے مُونہوں نکلی گل وی ہو سکدی اے۔ کسے شعر دا انگ وی ہو سکدا اے۔ کسے قصّے دا نچوڑ وی ہو سکدا اے تے عام تجربے وِچ آن والی سچّائی وی ہو سکدی ہے۔ ویلے ویلے سے سیانیاں جو کجھ ویکھیا تے جو اوہدا نتیجہ نظریں آیا اوہدا ست تھوڑے جیہے لفظاں وِچ کڈھ دِتّا جیہڑے آن والے زمانے نوں چانن وِچ وی حرف بحرف سچ ثابت ہوندے نیں۔ ایہناں نتیجیاں توں ہر طبقے دے لوکاں نُوں چانن مِل دا اے کیوں جو اکھان کسے نہ کسے تجربے تے اوہدے نتیجے دا نچوڑ ہندا اے۔ ایس لئی اکھان زبانِ خلق ہو جاندے نیں۔ ایہہ ہزاراں درمیاں توں ساڈے وڈکیاں دی سوجھ تے سیانپ نُوں اپنے کلاوے وِچ سمیٹی بیٹھے ہن۔ ایہہ اپنی نِکّی جنّی پیپٹھ تے گھنے اثر پاروں بولن والے دے مونہوں نکل دیاں ای سنن والے دے کنّاں وِچ اجیہا رس گھول دے نیں پئی بندہ اثر لئے بناں نہیں رہ سکدا۔

محاورہ اوہ پہلو دار جملہ پند اے جیہڑا روز مرہ بولن والی زبان دے اصولاں دے مطابق پووے تے عام مطلب توں کُجھ وَدھ مطلب دیوے۔ محاورہ دو یا دو توں زیادہ لفظاں نال پورا ہو جاندا اے۔ وَڈی گل ایہہ وے پئی محاورہ مصدر نال رَل کے اپنے اصلی معنیاں توں اَڈ، وَدھ معنیاں واسطے ورتیا جاندا اے محاوریاں توں زبان دے ترقی

یافتہ ہون داوی پتہ لگدا اے۔ اکھان تے محاورے دااوہو ای فرق اے جیہڑا تشبیہ تے استعارے وِچ ہندا اے۔ تشبیہ وِچ اسی کسے دُوجی شے نوں مثال دے طور تے پیش کرنے آں پر استعارے وِچ دُوجی شے داناں لین دی تھاں اوسے نوں اوہ شے مِتھ لینے آں۔ ایہدا مطلب ایہہ وی پئی اکھان پورے دا پورا اپنی اصلی حالت وِچ ورتیا جاندا اے پر محاورہ مصدر وانگوں موقعے دے مطابق وَرتن وچ آوندا اے۔ فیر وی بعض محاورے اکھان ونے ہندے نیں تے اونہاں نوں اکھاناں وِچ شامل کیتا جاندا اے۔ مطلب تے مضمون دے سانجھ دااحساس جِناں اکھاناں وِچ ہندا اے ایناں زبان دے کسے دُوجے انگ وِچ نئیں ہوندا۔ ایہہ زبان دی جان ہندے نیں۔ کسے زبان دی رکھوالی جِنّی اکھاناں تے محاوریاں نال ہندی اے۔ اونی اُس دے بولن والیاں دی مجلسی زندگی نئیں کردی کیوں جے ویہڑیاں، ڈیوڑھیاں تے پساراں دی بولی وِچ اکھاناں تے محاوریاں داعام ورتا بولی ٹھیٹھ مہاندرے نُوں نرول تے بے داغ رکھ دا اے تے زبان دی عمر ودھاندا اے۔

پنجابی وِچ اکھاناں دا ایڈا وڈا خزانہ تے ذخیرہ چنگا چوکھا تے بُہتا اے پئی جیہدا انت پاونا وڈااوکھا اے۔ ساڈے جیون دے ہر پکھ بارے سانوں اَن گنت ڈھکویں تے ٹھکویں اکھان تے لبھ دے ہن۔ ایہہ وکھری گل اے پئی ''گھر دی کُکڑی دال برابر'' سمجھ دیاں ہویاں اساں ایہناں اَنمُلّے موتیاں نوں اکٹھا نہ کیتا ہووے تے پچھا چھڈ ایا ہووے۔ اَج دی نویں نسل اپنی ماں بولی پنجابی نوں بولناہتک سمجھ دی اے۔ جے ایہو حال رہیا تے کل اسیں ''کس دی ماں نوں ماسی کہواں گے''؟ ڈر اے جے زبان وگڑ گئی تے نسلاں وِگڑ جان گئیاں۔ جیہڑے لوگ اپنی زبان چھڈ کے کسے ہور زبان دا سہارا لیندے نیں اوہ سدا غلام ای رہندے نیں۔ دنیا وِچ اونہاں دی کوئی عزت نئیں ہندی۔ کیوں جے جس قوم دی اپنی کوئی زبان نئیں، اوہ کوئی قوم نئیں۔

کل نوں کہوے نہ کوئی زبان والا　　　　بے زبانیاں تیری زبان کوئی نہیں

اپنی زبان نوں چھڈنا پرائی شہ تے مُچھّاں مُنان والی گل اے۔ اسیں اپنے اکھان راہیں قوم دے مزاج، تاریخی حالات ، تجربے تے مشاہدے توں آگاہی حاصل کرسکدے ہاں۔

سانوں اجیہے کئی اکھان لبھدے ہن جنہاں وِچ پچھلیاں گلاں دا ویروالبھدا اہے۔ شاہ جہان بادشاہ دا دورِ خوشحالی دادَور سی۔ ایہہ سچائی ایس اکھان وِچ مِلدی اے

شاہ جہان بیٹھا تخت　　　　ملک کُوں لگا بھاگ تے بخت

نور جہاں نال جہانگیر دی شادی ویلے سارے ملک وِچ جیہڑیاں خوشیاں منائیاں گئیاں اوس دا اظہار ایس اکھان وِچ مِل دا اے۔

نور جہاں لاہیاں لانواں   گلی کُوچے ہاماں گاماں

احمد شاہ درانی دی نِت دی لُٹ مار توں تنگ آئے ہوئے لوکاں اپنے غصّے تے نفرت دا اظہار اِنج کیتا اے۔

احمد شاہ درانی   نوکر گنجا تے گھوڑی کانی

محمد شاہ رنگیلا اپنی شوقین مزاجی پاروں بڑا مشہور سی۔ ایہدے بارے ایہہ اکھان مشہور ہو گیا۔

محمد شاہ رنگیلا   ککے سادا ککے پیلا

اورنگ زیب عالمگیر بارے ایہہ اکھان مشہور ہویا۔

اورنگ زیب عالمگیر   ککے خوش ککے دلگیر

تغلق تے سیّد خاندان دے راج دے سمے دی بدحالی دا ویروا اِنج آوندا اے۔

تغلق وُ ھی وگار   سیّداں سُنج کیتی چودھار

انج ای واہی بیجی تے انگاں ساکاں بارے اکھان مِل دے نیں۔

ایس نکّی جنّی کتاب وِچ کجھ اوہ چونویں اکھان تے محاورے اکٹھے کرن دا جتن کیتا گیا اے۔ جیہڑے عام ورتوں وِچ آوندے نیں۔ اِنج تے میرے کول ڈھیر سارے ہور وی اکھان پئے نیں۔ جے رب نے چاہیا تے اکھاناں دی اِک مکمل کتاب وی مرتب کراں گا۔

اکھان تے کبت وچ فرق:

ہندی وِچ بت جملے نوں کہندے نیں۔ کبت یعنی کہی ہوئی بات جیہڑی اِک واری منہ چوں نکلے۔ ایس دے ہر آخری مصرعے دا چوتھا ٹوٹا کُجھ چھوٹا ہندا اے۔ ایہہ چار یا پنج مصرعے دا ہندا اے۔ ایس وِچ کئی مصرعے اِکّو وزن تے اِکّو ردیف قافیے نال بار بار لگاتار آوندے نیں۔ آخری مصرع وکھرا ہندا اے۔

1۔ ویر پیانا ئی بُرا   بھین گھر بھائی بُرا

سوہریاں جوائی بُرا   لعنتا سہار دا

کنجری داچِت بُرا　　　چھولی چِک مِت بُرا

کڑم آیانِت بُرا　　　جھوٹ نہیں میں مار دا

2۔ انجن ریل باجھوں　　　دیوا تیل باجھوں

جنج میل باجھوں　　　نمودار ناہیں!!

دانش عقل باجھوں　　　سوہنا شکل باجھوں

بھنڈ نقل باجھوں　　　روزگار ناہیں

کبت چار مصرعیاں داہُنداا اے۔ ہر مصرعے وِچ 31 یاں 32 وسرام اَٹھاں اَٹھاں اکھراں تے۔ جد کہ چوتھا وسرام ستّاں یاں اَٹھاں اکھراں تے آونداا اے۔

"گنگا جہیا جل نہیں ریل جیہا بل نہیں سیب جیہا پھل نہیں خوشی نال کھاوناں گرم

آفتاب جیہا سرد نامہتاب جیہا پُھل نہ گلاب جیہا سُنگھنا سُنگھناوناں رنگ نہ شہاب

جیہا سیر نہ کتاب جیہا سُکھ نہیں خواب جیہا رات کو سوہاوناں نور نہیں چن جیہا

ترپت نہیں ان جیہا حوصلہ نہ دھن جیہا حق سے کماوناں"(57)

"سایہ رُکھ باجھوں بچہ کُکھ باجھوں اور بھوکھ باجھوں روٹی ناں ناہیں

پانی پیاس باجھوں جسم ساس باجھوں اور پاس باجھوں امتحان ناہیں

مچھی جل باجھوں ٹھگ چھل باجھوں اور بل باجھوں پہلوان ناہیں

محفل تالی باجھوں ہاسہ سالی باجھوں مالی ڈالی باجھوں بوستان ناہیں"(58)

چور دا یرانا بُرا آدمی زنانہ بُرا گولی دا نشانہ بُرا دیوندا ہے مار جی

دیوناں اُدھار بُرا سپ نوں پیار بُرا مولی دا ڈکار بُرا کرے جو بیزار جی

زہر دا ہے کھانا بُرا کنجراندے جانا بُرا نیہوں دا لگانا بُرا کرے جو خواری

نیاز عالماں نوں راگ بُرا کواریاں سہاگ بُرا یار داوِراگ بُرا کرے جو بیمار جی (59)

اکھان تے تلمیح:

اکھان تے تلمیح وچ بڑا گہرا تے نزدیکی رشتہ اے۔ اکثر اکھاناں دے پچھوکڑ کسے نہ کسے تلمیح دا وجود ہوندا اے۔ اگر ایس تعلق نُوں ماں دھی دا رشتہ آکھیا جائے تے غلط نئیں ہووے گا۔ دنیا دی کسے وی زبان دے ذخیرے تے نظر پائی جائے تے اوہندے وِچوں وڈی تعداد اجہے اکھاناں دی نکلے دی جیہناں دے پچھوکڑ وِچ کوئی واقعہ، کوئی حکایت، کوئی کہانی، کوئی قصہ، کوئی داستان، کوئی تاریخی، مذہبی، تہذیبی، سیاسی، لسانی یا ادبی سانحہ یا فرضی تے مَن گھڑت قصہ ضرور ہووے گا۔ جے کر کوئی واقعہ یا کہانی نئیں تے فیر کوئی عقیدہ یا عام انسانی تجربہ اکھان دی پیدائش دی وجہ ضرور ہوندا اے۔ ایہناں ساریاں نُوں تلمیح دے دائرے وچ شامل کر لیا جاندا اے۔ ایس لئی اکثر اکھاناں نُوں گزرے ہوئے ویلے دے مختصر حوالے وی آکھیا جاندا اے۔ اکھان لئی عربی وِچ ورتی گئی اصطلاح ضرب المثل ایس گل دی نشانی اے پئی ضرب الامثال دی سب توں پرانی لُغت "خزینۃ الامثال" (مؤلفہ سید حسین شاہ، مطبوعہ 1847ء) وِچ مثل دی جیہڑی تعریف درج اے اوہندے وِچ تلمیح نُوں بنیادی اہمیت دتی گئی اے۔

> "مثل وہ ہے کہ جس سے احوال گذشتہ معلوم ہوتا ہے کہ اس کہاوت کو کسی
> نے وقت ظاہر ہونے کے کسی حادثے کے یاواسطے مثال دینے ایک حال کے ساتھ
> دوسرے کے، ایک لطف و غرابت کے ساتھ وضع کیا ہو تو جس وقت ویسا ہی سانحہ
> ظاہر ہو اوس مثل کو کہیں تا سننے والوں کو شے متخیل، محقق ہو جائے"۔(60)

پنجابی دے اکثر اکھاناں دا پچھوکھڑ تلاش کیتا جائے تے دلچسپ حکایتاں تے تاریخی تے نیم تاریخی واقعہ سامنے آون گے جیہناں دے پس منظر نوُں سمجھیاں بغیر ایہناں اکھاناں دا صحیح مفہوم تے استعمال واضح نئیں ہو سکدا۔

- آپ آپ کر مویوں بچڑا فارسیاں گھر گالے
  جے جاندی توں پانی منگیا بھر بھر دیندی پیالے
- بابا فرید شکر گنج

کر لے بجلی لوٹے بند

- آپ تے مویوں باہمناں
نال چھج باہن وی ڈوب
- اِک گوروکا چیلا، ادھا سِکھ ادھا روہیلا
- توں کیہ جانے بھولئے مَجھے انارکلی دیاں شاناں
- سُوت دی اَٹی تے خریدار یوسفؑ دی
- گنگا گئے تے گنگارام، جمنا گئے تے جمنا داس
- نمازاں بخشاون گئے، روزے گل پے گئے

ایہناں اکھاناں دے بارے کون نئیں جاندا پئی ایہناں دے پچھے کیہو جیئاں دلچسپ کہانیاں تے حکایتاں موجود نیں جیہناں نُوں تلمیح دادرجہ حاصل اے۔ پنجابی اکھاناں دے ذخیرے وِچ ایس طرح دے ہزاراں تلمیح والے اکھان موجود نیں جیہناں دی بنیاد کسے نہ کسے واقعے، حکایت یا عقیدے تے رکھی گئی اے۔

اکھان تے بجھارت وِچ فرق:

ایہہ منّی ہوئی گل اے جے مُڈھ توں ای پنجابی ادب، لوک روپ راہیں پنگریا۔ لوک ادب وِچ گیت، بجھارتاں لوک کہانیاں تے اکھان شامل نیں۔ ایہہ ادب صدیاں توں سینہ بہ سینہ تریا آرہیا اے۔ بجھارتاں وِچوں کئی بجھارتاں تاں اکھان ہی بن گئے نیں۔ ایس بارے احسان باجوہ دا آکھنا اے کہ:

"کُجھ گنتی دے اکھان بُجھارتاں توں شکل وٹا کے اتے ورتوں وچ وادھے پاروں اکھاناں دی منڈلی وچ رل گئے اتے مُڑ لوک اوہناں دے بُجھارت ہون نوں اُکا ای بُھلا بیٹھے اتے اوہ اکھاناں وجھوں ای لوکاں نوں یاد رہ گئے جیویں ماں جمیں نہ جمیں

پُتر چھتے پلے۔۔۔(ڈھوں)، اپنی کُورائی سارے پنڈ وچ کھنڈائی۔۔۔(اگ)، نہ اگلی
توں نہ پچھلی توں، صدقے جاواں میں وچلی توں۔۔۔(جوانی)"(61)

ایس پچھوکڑ وچ کُجھ بُجھارت ونے اکھان پیش کیتے جاندے نیں:

1۔ سوچاچاتے اِک پیو سوداروتے اِک گھیو سویرتے اِک سیو

2۔ کڑیاں چڑیاں بکریاں ترے ذاتاں اتھریاں

(ب) کیئیاں بجھارتاں وِچ تِن سوال تے تِن جواب اکٹھے آوندے نیں، جیویں

1۔ "میلے دے ترے کم کچّے؟

ڈُھپ، ڈُھوڑ، نکمّے دَھکّے میلے دے ترے کم کچّے

2۔ بھیڑی رَن دی بھیڑی چال؟

آئے پروہنا کٹے بال نک پونچھ دی اُتلے نال

آٹا گُنھے کُھر کے وال بھیڑی رَن دی بھیڑی چال

3۔ اِک پُت نہ بھائیں رَنّے؟

گھر آئے تے بھانڈے بَھنّے باہر جائے تے ماپے اَنّھے

لاڈاں وچ نہ آکھا مَنّے اِک پُت نہ جائیں رَنّے

4۔ مَجھ کیہی؟ زمین کیہی؟ تریمت کیہی؟

مَجھ لوہی، زمین روہی، رَن جَٹّی ، ہور سب کھان دی چَٹّی

5۔ ترے عمر خوار؟

مُجھ پُھٹ دا گھبرو چھاتی پُھٹ دی نار

وَگ وِچ چُھٹا ویہڑکا ترے عُمر خوار

6۔ ترے نہ عُمر خوار؟

چنگی سنگت گھبرو ست ونتی نار

ہالی کڈھیا ویہڑ کا　　　　ترے نہ عُمر خوار

7۔ ترے چاوبن بلدی اگے　　　　واگی آوے وگ توں اگّے

باہروں آئے تے گھر ہگے　　　　عورت کھاوے مر د توں اَگّے

8۔ اَن تازہ حُقّہ، اَن دھوتا مُنہ، چندری نُونہہ

بندیاں　وَلّے کنڈ تے کندھ ولے مُنہ

ایہناں　تِنّاں　دا فِٹّے مُنہ

حوالے

1.A Dictionary of the Punjabi Language, Lodhiana Missio
Lodhiana,1849A.D, Pg,04

1.B پنجابی فارسی ڈکشنری، پٹیالہ، پنجابی یونیورسٹی پٹیالہ، 1998، ص12

1۔ Oxford Advanced Learner's Dictionary Forth Edition 1989 Page 1005.

2۔ ناظم، بشیر حسین، پنجابی اکھان، گوجرانوالا، شاد پبلی کیشنز، 1992ء، ص18

3۔ یونس اگاسکر، ڈاکٹر، اُردو کہاوتیں اور ان کے سماجی و لسانی پہلو، لاہور، نشریات، 2018ء، ص22

4۔ اوہی ص23

5۔ اوہی ص23

6۔ ناظم، بشیر حسین، پنجابی اکھان، ص19

7۔ یونس اگاسکر، ڈاکٹر، اُردو کہاوتیں اور ان کے سماجی و لسانی پہلو، ص24

8۔ اوہی ص25

9۔ اوہی ص25

10۔ اوہی ص26

11۔ شہباز ملک، ڈاکٹر، ساڈے اکھان (سَوسیانے اِکّومَت) لاہور، عزیز بک ڈپو، 2004ء ص10

12۔ یونس اگاسکر، ڈاکٹر، اُردو کہاوتیں اور ان کے سماجی و لسانی پہلو، ص26

13۔ اوہی ص27

14۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے، لاہور، پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج، آرٹ اینڈ کلچر، 2009ء، ص16

15۔ صالح محمد، چونویں پنجابی کلاسیکی شاعراں دے کلام وچ اکھاناں دا ورتارا، (مقالہ ایم فل) شعبہ پاکستانی زبانیں، اسلام آباد، علامہ اقبال اوپن یونیورسٹی، 2013ء، ص20

16۔ محمد خان، سردار، پنجابی اردو ڈکشنری، جلد اول، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 2009ء

17۔ تنویر، بخاری، پنجابی اردو لغت، لاہور، اُردو سائنس بورڈ، 1989ء

18۔ اقبال صلاح الدین، وڈی پنجابی لُغت، جلد اول، لاہور، عزیز پبلشیرز، 2002ء

19۔ ارشاد احمد، اُردو پنجابی لغت، لاہور، مرکزی اُردو بورڈ، 1974ء

20۔ سلطان سکون، کوزے بچ دریا، فیصل آباد، مثالی پبلشرز، 2009ء، ص7

21۔ Semon and Schuster, websters new world dictionary, second College edition, 1920

22۔ فیروز الدین، مولوی، الحاج، فیروز اللغات، اُردو جامع، رنگین ایڈیشن، لاہور، فیروز سنز لمیٹڈ، 2005ء

23۔ اوہی

24۔ قائم رضا نسیم، سید مرتضیٰ حسین فاضل، سید جامع نسیم اللغات، لاہور، شیخ غلام علی اینڈ سنز (پرائیویٹ) لمیٹڈ، س ن

25۔ ارشاد احمد، اُردو پنجابی لغت، لاہور، مرکزی اُردو بورڈ، 1974ء

26۔ اُردو انسائیکلوپیڈیا، دوسرا ایڈیشن، لاہور، فیروز سنز لمیٹڈ، 1968ء، ص928

27۔ شہباز ملک، ڈاکٹر، ساڈے اکھان، لاہور، ڈان بُک سوسائٹی، 1978ء، ص8

28۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے، جلد اول، لاہور، پنجاب انسٹی ٹیوٹ آف لینگوئج آرٹ اینڈ کلچر، 2009ء، ص9

29۔ عین الحق فرید کوٹی، پنجابی اکھان، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 2004ء، ص6

30۔ شوکت مُغل، سرائیکی محاورے، حصہ اول، ملتان، سرائیکی ادبی بورڈ، 2004ء ص7

31۔ ونجارا بیدی، ڈاکٹر اکھاناں دا جنم تے کھلار (مضمون)، شمولہ سانجھ وچار، لاہور۔ اے ایچ پبلیشرز، 1997ء، ص206

32۔ شہباز ملک، ڈاکٹر، ساڈے اکھان، ص12

33۔ بشیر حسین ناظم، پنجابی اکھان، گوجرانوالہ، شاد پبلی کیشنز، 1992ء، ص18

34۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے، ص17

35۔ شہباز ملک، ڈاکٹر ساڈے اکھان، ص10

36۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے، ص16

37۔ شہباز ملک، ڈاکٹر، ساڈے اکھان، ص15

38۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے، ص18

39۔ ونجارا بیدی، ڈاکٹر اکھاناں دا جنم تے کھلار، 207

40۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے، ص 11

41۔ اوہی۔ ص13

42۔ بشیر حسین ناظم، پنجابی اکھان، ص39

43۔ شوکت مغل، سرائیکی اکھان، جلد اول، ملتان، جھوک پبلشرز، 1992ء، ص3

44۔ شہباز ملک، ڈاکٹر، ساڈے اکھان، ص12

45۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے، ص12

46۔ بشیر حسین ناظم، پنجابی اکھان، ص10

47۔ اوہی

48۔ سلطان بیگ، مرزا، پنجابی دے اکھان، لاہور، لاہور بک ڈپو، س ن، ص7

49۔ سلطان سکون، کوزے پچ دریا، ص17

50۔ شہباز ملک، ڈاکٹر، ساڈے اکھان، ص16

51۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے، ص 41

52۔ اوہی۔ ص26-27

53۔ سلطان بیگ، مرزا، پنجابی دے اکھان، ص9

54۔ نور محمد چودھری، بابے بناں بکریاں نہیں چر دیاں، فیصل آباد، ادراک پبلی کیشنز، 2002ء، ص10، 9

55۔ عبدالجبار ناصر، ہیر وارث شاہ وِچ اکھان (مضمون)، مشمولہ: پنج دریا وارث نمبر2، جلد12، لاہور، 1969ء، ص133

56۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے (پہلی جلد)، ص40

57۔ اُستاد صاحبدیال، دل بھر ماوا، لاہور، آریہ سٹیم پریس، 1913ء، ص4،5

58۔ اوہی۔ ص، 9

59۔ نیاز، کبت، لاہور، منشی عبدالکریم تاجر کتب مالک کتب خانہ کریمیہ کشمیری بازار، س ن، ص2

60۔ شاہ حسین حقیقت، خزینۃ الامثال، اسلام آباد، مقتدرہ قومی زبان، 1986ء، ص06،05

61۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے (پہلی جلد)، ص24،23

دوجاباب

پنجابی اکھان دا تہذیبی مطالعہ

پنجابی اکھان دا تہذیبی مطالعہ

اکھاناں وچ روح دیاں گہرائیاں تائیں اَپڑ کے انسانی جذبیاں دی ترجمانی کرن دی ان مِتھی قوت ناڑ وچ لگن والا اوہ ٹیکا ثابت ہوندی اے۔ جیہڑا شوہلی نال ستی ہوئی ہوئی قوم نوں ہلون کے جگاؤندا اے۔ تے دھاڑویاں دی راہ وچ کندھ بن کے دیس دی راکھی لئی ہتھیار دا کم دیندا اے۔ نروئے تے رجے پچے سماج دی کُکھ ہمیشا ای اکھاناں نال بھری رہندی اے۔ کیوں جے ایہہ ہر ویلے عام بول چال دی ورتوں وچ اوندے رہندے نیں۔ اتے فطری طور ہر بندا انہاں نوں موقع سِر وَرت کے اپنے اظہار نوں من پسند، بھرواں تے سنکھا بنا کے انہاں توں مندری وچ نگینے دا کم لیندا رہندا اے۔ انہاں دا اظہار سماجی، معاشی، سیاسی، تہذیبی تے مذہبی پکھاں، یعنی تمدن دیاں ساریاں جہتاں، کیفیتاں تے قدراں تائیں کھلریا ہوندا اے۔ مثال دے طور تے پیاراں تے کرودھاں، ہاسیاں تے ہنجوآں، نیکیاں تے بدیاں، ویاہواں تے مرگاں، رجاں تے بھکھاں، پالیاں تے دُھپاں، ڈوبیاں تے سوکیاں توں لے کے ذاتاں کذاتاں روسیاں تے مناؤتیاں، گیتاں تے ویناں، ویاہیاں تے کواریاں، ترنجناں تے پتناں، جواناں تے بڈھیاں، پیراں فقیراں، سادھوآں سنتاں تے مولویاں دے رَوّیاں، امیری غریبی دیاں وِتھاں، دعاواں تے بدسیساں، ہُجتاں تے تعریفاں، دروداں تے صلاتاں، سخاوتاں تے کنجوسیاں، حاکماں تے غلاماں، گل کی سماج دیاں ساریاں پدھراں انہاں دے ولاویں چوں باہر نئیں ہوسکدیاں۔

> "رہتل "ثقافت" سماج دا قیمتی اثاثہ ہوندی اے تے ایہہ اثاثہ قوماں دی لوکائی دی تاریخ لکھن ویلے ہور وی اَن مُلا ہو جاندا اے۔ تاریخ دے ایس اثاثے وچ اکھاناں دا عمل دخل بوہت گوہڑا تے ڈوہنگا ہوندا اے۔"(1)

ایہہ گل منن جوگ اے پئی جاگیرداری سماج دیاں تمدنی قدراں سرمایاداری وسیب حیاتی نوں نواں رُوپ دے کے جاگیرداری وسیبی چالیاں نوں مڈھوں بدلن دا چارا کردا اے۔ پر ساڈے ہاں تے اَجے جاگیرداری وسیب دے پیداواری رشتے دھرتی چ اپنے جھنڈے گڈی بیٹھے نیں تے پنجاب دی آبادی دا ستر فیصد توں وَدھ حصا انہاں دے حصار دی کِیل وچ کِیلیا ہویا اے۔ اَتے جنہاں علاقیاں وچ ایہہ رشتے موجود نیں اوتھے وی جاگیرداری دے وچ

نظریں اوندے نیں۔ ایہی سبب اے پئی جاگیر داری وسیب دے نکے تے کوجھے رَوّیے اَجے وی حیاتی دے سارے پکھاں نوں چچڑی وانگ چمبرے ہوئے نیں تے جاگیر داری وسیب دے رَجے پُجے تے نروئے روّیے (جنہاں وچ قوم پرستی، مہمان نوازی، رہتل نال عشق، سیانیاں دی سیانف پُو، کھوج تے گویڑ، ماں بھین دھی دی سانجھی آدر، آن تے عزت، وڈیاں دا حیا تے چھوٹیاں دی اصلاح، حوصلا مندی تے سُورمگتی، صوفیاں تے سُورمیاں نوں مناں تے اُنیاندے دن مناوَنے۔ میلیاں ٹھیلیاں وچ گھول کنڈی تے ڈھول ڈھمکا۔ تے سبھ توں وَدھ سادگی نال انتاں دا پیار) جیہڑے سرمایاداری وسیب دے مندے وڑیاں دی روک ہوسکدے سن۔ اُنہاں ہڑوں دیس نکالا دے چھڈیا اے۔

نثر نالوں شعر چھیتی یاد ہو جاندا اے تے اکھاناں دا بہت سارا خزانہ شعری روپ وچ موجود اے۔

"اکھاناں دا شعری روپ وچ بنے ہووَن دا اک کارن ایوی ای پئی اڈو اڈ پیشیاں دے استاداں نے اپنے تجربیاں دا نچوڑ اگوں ایہناں دے اپنان والیاں واسطے گائیڈاں دا روپ دتا ہوندا اے اپنے شاگرداں دی آگوائی واسطے بنائے اصول جیہڑے اگوں سینہ بہ سینہ چلدے نیں ایہہ وی اک حوالے نال دانش دا خزانہ ہوندے نیں جیہڑے اکثر اکھاناں دا درجہ وٹا لیندے نیں ایس دی اک ٹھکویں مثال ایہہ اے پئی اک استاد ترکھان اپنے شاگرد ترکھان نوں مت دیندا اے پئی تیری تکنی ایڈی سدھی ہونی چاہیدی اے پئی اوہ لکڑی دی سدھی یاں ڈنگی دھار نوں ویکھ سکے اوہ مت وجھوں کہندا اے۔

"ترکھان سدھا ہووے تے لکڑی آپے ای سدھی ہو جاندی اے۔"(2)

مطلب اے جے ترکھان کاریگر اے تے لکڑی نوں سیانف نال ورت کے اوہدا جو چاہے بنا سکدا اے پیشے دا ایہہ اکھان عام حیاتی وچ ہر قسم دے کاریگر بارے ورتیا جا سکدا اے۔

پیشے دے حوالے نال وجود وچ آوَن والے اکھاناں دی دوجی وڈی مثال واہی بیجی نال جُڑے اکھاناں دی اے۔ پنجاب دیس مُڈھلے پکھوں واہی بیجی دا دیس اے ہزاراں ورھیاں توں ایس دا ایہو مُڈھلا کاروبار اے جیہڑا ایس ویلے وی موجود اے پنجاب دی سترّ، پچتّر فیصد آبادی زراعت پیشہ اے ایس لحاظ نال واہی بیجی یاں زراعت دا ایہدی رہتل تے گوہڑا چھاپا اے۔ پنجابی اکھاناں ول جھات ماریئے تے اکثر اکھان لوک دانش دے خزانے ہون دے نال نال واہی بیجی دے پیشے دے سنہری اصول وی نیں جیہڑے سیانیاں نے ورھیاں دے تجربیاں مگروں اکھری روپ

وچ لیاندے نیں۔ ایہہ وکھری گل اے پئی موسماں دی تبدیلی تے سائنس دی ترقی پاروں کجھ اکھان بے معنے ہو گئے نیں پر فیئروی پنجابی دی پرانی رہتل دا انگ رہے نیں۔ ایہناں وچوں کجھ تے اُکے واہی بیجی بارے اکہرے مطلب والے نیں تے کجھ اوہ نیں جیہڑے واہی بیجی دے نال نال عام حیاتی بارے وی ورتے جاندے نیں۔

اکہرے مطلب والے اکھاناں دی مثال:

تن چیزاں مل، ہل، ملھ تے جل

مطلب اے واہی بیجی وچ تن چیزاں نوں کاشتکار نوں اپنان دی پکی کیتی گئی اے۔ ہل، جس نال اوس کھیت واہنا اے ملھ، کھادیاں روڑی جس نال پیداوار دھنی اے تے جل، پانی جیہڑا ہر فصل لئی ودھیرا ضروری اے۔ پنجابی وچ پیشیاں دے حوالے نال جیہڑے اکھان موجود نیں ایہناں وچ واہی نال جوڑ میل رکھن والے اکھاناں دی گنتی سب توں ودھ اے واہی بیجی نال جوڑ میل رکھن والے دوہرے مطلب والے اکھان دی ونگی ویکھو۔

کتے ڈوبا تے کتے سوکا

جے ایس اکھان نوں واہی بیجی یاں زراعت ول لے جایئے تے کاشتکار نوں ایہہ سمجھاؤنی اے پئی فصل نوں پانی لان لگیاں ایس گل دا دھیان رکھے کہ پانی ہر تھاں اِکو جیہا لگے ایہہ نہ ہووے کہ اک تھاں بوہتا تے دوجی تھاں تھوڑا یاں اُکا نئیں جے ایس اکھان نوں دوجے مطلب دے حوالے نال عام حیاتی وچ لاگو کریئے تے ایس نوں کانی ونڈ دے مفہوم دا اکھان متھاں گے۔ ڈاکٹر شہباز ملک ہوریں آکھدے نیں:

> "پیشیاں نال جُڑے اکھاناں توں اڈ انسانی تجربے دے اظہار والے اکھان وی نیں تے ایہناں دی گنتی ودھیری اے اصل وچ انسانی تجربہ ای اکھاناں دا مڈھلا مآخذ اے ایسے لئی انسانی تجربے نوں اکھان دا دُھرا سمجھیا جاندا اے۔ پنجابی اکھاناں دے مآخذاں وچ پنجابی دے لوک گیت تے بجھارتاں وی آوندے نیں تے پنجابی زبان تے رہتل تے اثر پان والیاں زباناں دے اکھان وی آوندے نیں جیہڑے کئی واری عن من ترجمہ ہوکے تے کئی واری مفہوم لے کے آئے۔"(3)

انساناں دی حیاتی دے کئی روپ نیں۔ اوہ کدی سارے گھر وِچ کھنڈ دا کھڈونا بنیا ہوندا اے۔ کدی اوہدے تے جوانی دی رُت اَوندی اے تے موہڈیاں توں تُھک سٹدا اے، کدی اوبڈھے وارے جھڑکاں کھان نوں رہ جاندا اے، کدی اِک نُونہہ سَسّ نُوں وڈھن پیندی اے تے کدی سَسّ نُونہہ نوں گھر وچ ڈین تے چڑیل سمجھ بہندی اے، کدی دُھپاں تے کدی چھاواں کدی ہاڑتے کدی سیال، مُکدی گل ایہہ پئی بندے تے کئی طرح دے وَنّ آوندے نیں تے وگدے نیر وانگوں لنگھ جاندے نیں پر حیاتی دے جھگڑے جھیڑے تے شادیاں دے احساساں نوں جدوں بندا من موہنے تے دل وچ اُتر جان والے اکھراں دا چولا پا دیندا اے تے اوہنوں بڑا ای سواد اوندا اے بھانویں گل خوشیاں دی ہووے تے بھانویں اونہاں غماں دی جنہاں اوہدی ہِک ساڑ لُوہ کے رَکھ دتی سی تے کلیجہ چھاننی وانگ وِنہہ دِتا سی۔ ایہہ اکھان بندے نوں اِنج مانج کے رکھ دیندے نے جیویں قلعی کرن والا بھانڈے مانجدا تے اونہاں نوں قلعی کر کے لشکا دیندا اے۔

حیاتی دا کوئی رُوپ ہووے اکھان اوہدے لئی سُچا شیشہ ہوندے نیں۔ واجے وَجدے ہون، ڈھول دی ڈھمک ڈھمک ہوندی ہووے، گانے تے سہرے والا بڑیاں سدھراں نال حیاتی دے نویں گیڑ وچ وڑ رہیا ہووے، جانجی خوشیاں دے نال نال مل بہہ کے گلے گزاریاں وِچ رُجھے ہون یا دھی اپنی ماں نُوں سوہریاں دے ور تاوے تے اوہناں دیاں وِچلیاں گلاں دسدی ہووے اوہ گلاں کھٹیاں مِٹھیاں ہون بھانوں نِریاں چواتیاں سَسّ تے نُونہہ دا اِٹ کھڑکاّ ہووے یا ماں، نُونہہ دے بھیڑے چالیاں توں ریجھاں نال ویاہے ہوئے پُتر نُوں کُپتر آکھدی ہووے بھانویں نناں بھر جائی دا اندر واندری کروہد ہووے۔

بڈھا بابا گھر وِچ واہدو سمجھیا جاندا ہووے تے آنڈھ گواہنڈھ تے رہے اِک پاسے، پوترے پوتریاں دیاں مسخریاں تے پُتراں دی جھڑکاں جو گا رہ گیا ہووے۔ نونہہ اوہنوں ایس ٹورے ٹور دی ہووے پئی اوہ گھروں باہر ہی رہووے تے چنگا اے تے بابا اپنے "ساوَ" پُتر دے بچپنے نوں یاد کر کے اوہدے نال لڈائے ہوئے لاڈ دل وچ لیا کے تے رَت دے گُھٹ پی کے رہ جاندا ہووے۔

واہی وانا دی واہی جوتی تے اَڈّو اَڈّ کمّاں دا نکھیڑا ہووے بھانویں ہنر منداں دی کاریگری دا بکھیڑا بھانویں پیکیاں تے سوہریاں وِچ کسے دھی رانی یا نونہہ رانی دی حیاتی دے نگھے تے ٹھنڈے تجربے ہون، اکھان ایہناں ساریاں رُوپاں نوں اِنج وکھا دیندے نیں جیویں سُچے شیشے دی ٹکڑی وچوں مُنہ ویکھ لئی دا اے۔

"کسے سماج دیاں رسماں ریتاں، کاروبار، اُٹھن بہن، کھیل تماشے، رونقاں تے بے رونقیاں جمن مَرن سب کُجھ اوہدے اکھاناں وِچ جھاتی مار کے ویکھیا جا سکدا اے۔"(4)

بولی دے بدلن نال کوئی فرق نئیں پیندا۔ ویکھن والی گل ایہہ وے پئی اوس زبان دے اکھراں دی بُنتر تے بولاں دی گھڑنت وچ کیہڑیاں چیزاں نے اپنا ڈاہڈا اثر چھڈیا اے۔ انگریزی زبان دے سِریوں مُڈھلے سمیں جیہڑا ستویں صدی عیسوی توں بارہویں صدی عیسویں تک پھیلیا ہویا اے تے جِدھے وِچ اینگلو سیکسن نسل دے انگریز لکھاریاں نے لکھیا۔ اونہاں دے عام مزاج توں پتہ چلدا اے پئی اونہاں دے سِر تے اِک گل بڑی سوار سی، تے اوہ ایہہ سی پئی اکھراں وِچ آواز نوں من موہنا بنان لئی اکھراں دے شروع وچ اکو جیہے حرف لیاؤن۔ ایس نوں اوہ Alliteration داناں دیندے سن۔ مثال دے طور تے:

A Lordly lion lived in a lonely lair.

معنی ایہہ پئی اِک چھایا رہن والا شیر اک اِکّلی کھوہ وچ رہندا سی پنجابی زبان وچ وی ایس طرح دے نمونے کئی تھانواں تے مل جاندے نیں۔ مثال دے طور تے جیہڑا وَل کڈھے اوہدے وَلّ جائیں بھانویں ولی ہووے بھانویں بَلی ہووے دوجی شے جیہڑی اوس زمانے وِچ سر کڈھویں جاپدی اے اوہ ایہہ ہے پئی اکھراں دی بُنتر وچ دوہرے دوہرے اکھر جوڑ کے معنیاں نوں من موہنا تے چِت لگناں بنایا جائے جیویں زرہ نوں Battle Shirt (جنگی کُرتا)۔
آدمی نوں Earth-dweller (بھوئیں واسی) خیال نُوں Breast-hoald (سینے دا خزینہ) رَتّ نوں War- sweat (لڑائی مُڑھکا) سپاہی نوں Spear-carier (بلّم چک) لکھاری نوں Letter-crafty (حرف کھڈاری) آکھدے رہے۔ لکھن دے ایس طریقے نوں لکھاری بڑا پسند کردے ایس طرح اونہاں دی لکھت پڑھت وچ جھاتی مار کے ویکھیے تے اوس سمے دا سچا تے سُچا عکس نظر آؤندا اے۔

جدوں زبان اپنے چولے بدل بدلا کے اُچا تے سُچا مقام حاصل کر لیا تے اوہدے وچ لکھاریاں نے اونہاں تجربیاں دے نچوڑ دا رس گھول دِتا جہناں توں فائدہ اُٹھان لئی تھوڑے جیہے اکھراں تے ڈھیر ساریاں معنیاں دا فائدہ حاصل ہوندا سی۔

تاریخی اعتبار نال وی ایہناں آکھاناں نوں بڑی اُچیچ حاصل اے تے پتہ لگدا اے پئی کس کس دور وِچ کہڑیاں کہڑیاں معاشرتی تے سماجی قدراں پر چلت سن۔ تے پرانے زمانے وچ کس قسم دے سیاسی حالات سن تے۔ اوس زمانے دی لوکائی کیہہ کُجھ محسوس کر دی سی۔ جیویں اورنگ زیب عالمگیر دے زمانے وچ ایہہ آکھان مشہور ہویا۔

اورنگ زیب عالمگیر، کِکے خوش کِکے دلگیر یعنی بادشاہ اپنے مزاج دا مالک ہوندا اے کدی اوہ خوش ہوندا اے تے کدی غصّے وچ ہوندا اے۔ کدی اوہ گال کڈھن تے خوش ہو جاندا اے تے انعام دے دیندا اے تے کدی اوہ سلام کرن اُتے ناراض ہو جاندا اے تے سزا دے دیندا اے۔ ایسے پاروں فارسی وچ بادشاہاں بارے آکھیا گیا اے۔ گاہے بہ سلامے می رنجید گاہے بہ دشنامے خلعت می دہند۔ ایس لئی اجہے بندے بارے ایہہ آکھان بولیا جاندا اے جیہڑا گھڑی وچ تولہ تے گھڑی وچ ماشہ ہوندا اے۔ اوس بارے آکھدے نیں۔

اورنگ زیب عالمگیر کِکے خوش کِکے دلگیر۔۔۔ ایسے طرح تاریخ دسدی اے پئی۔ احمد شاہ ابدالی نے پنجاب اُتے اٹھ حملے کیتے سن۔ اوہ ہر سال پنجاب اُتے حملہ کر دیندا سی تے سکھاں دا سبھے کُجھ لُٹ کے لے جاندا سی۔ سکھ سارا سال واہی بیجی تے محنت کر کے جو کُجھ پونجی جمع کر دے سن۔ احمد شاہ حملہ کر کے لُٹ کے لے جاندا سی۔ ایس لئی سکھاں نے ایہہ وطیرہ اپنا لیا پئی جو کماؤندے سن کھا پی کے لانبھ کر چھڈ دے سن۔ اوس سمے ایہہ اکھان مشہور ہو گیا۔ کھادا پیتا لاہے دا تے واہدا احمد شاہے دا۔۔۔

احمد شاہ ابدالی دے حملیاں مگروں جیہڑے سکھ پہاڑاں وچ لُکے ہوئے سن اوہ باہر نکل آئے اوہناں نے پنجاب اُتے حملہ کر دتا تے پنجاب دے مختلف علاقیاں اُتے قابض ہو گئے۔ 1799ء وچ رنجیت سنگھ نے پنجاب دے مرکزی شہر لاہور اُتے قبضہ کر لیا۔ 1801ء وچ اوس نے اپنے مہاراجہ ہون دا اعلان کیتا تے اپنے ناں دا سکّہ جاری کیتا جس نوں نانک شاہی آکھیا جاندا سی۔ رنجیت سنگھ نے اپنی سلطنت نوں کابل تے کشمیر تائیں وسیع کیتا اخیر اوہ ہاڑ 1596ء بکرمی بمطابق 27 جون 1839ء وچ اک بہت وڈی سلطنت دا مالک بن کے مویا۔ دو لکھ مربع میل دے علاقے اُتے اوہدی حکمرانی سی تے تن کروڑ روپیہ سالانہ آمدن سی۔ پر اوہدی وفات مگروں اوہدے وارث نااہل تے نالائق نکلے۔ اوہ راج پاٹ نوں سنبھال نہ سکے۔ اوہدا وڈا پُتر کھڑک سنگھ نشہ کر دا سی۔ اوسنوں گدیوں لاہ کے اوہدا پُتر کنور نونہال سنگھ تخت اُتے بیٹھا پر اوہ وی چھیتی چلانا کر گیا۔ وزیراعظم راجہ دہیان سنگھ اصل وچ رنجیت سنگھ دے دوجے پُتر شیر سنگھ نوں تخت اُتے بٹھاون دا چاہیوان سی۔ ایس لئی اوہدی کوشش نال شیر سنگھ راج گدی اُتے بہہ گیا۔ پر کنور نونہال

سنگھ دی بیوہ رانی چند کور گدی دی دعویدار سی۔ اوہنے اعلان کیتا پئی کنور نونہال سنگھ دی اک بیوہ نوں بچہ ہون والا اے۔14 امیر اں وزیر اں وچالے ایہہ گل مکّی پئی جناچر بچہ بچی جم نہیں پیندا اوناچر چند کور حکومت کرے تے شیر سنگھ اپنی جاگیر نوں پرت جاوے۔ ایس مکھتی سمجھوتے اُتے راجہ دھیان سنگھ ، راجہ گلاب سنگھ ۔ اجیت سنگھ سندھاں والیہ عطر سنگھ سندھاں والیہ۔ راجہ دنیاناتھ۔ بھائی رام سنگھ جمعدار خوشحال سنگھ۔ بھائی بُدھ سنگھ۔ گورمکھ سنگھ۔ لہناسنگھ مجیٹھیا۔ غلام محی الدین تے فقیر عزیز الدین توں اڈ کئی ہور امیر اں نے اُتے حملہ کر کے قبضہ کر لیا۔ اوس سمے ایہہ آکھان مشہور ہویا۔

بُدھ سنگھ دی بُدھ گئی تے عطر سنگھ دی خوشبو

لہنیوں ہن دینا آیا جو اللہ کرے سو ہو

ایہہ آکھان اج کل اوس سمے بولیا جاندا اے جدوں دوچار بندے مل کے کوئی کم کرن تے اوہ کم توڑ نہ چڑھے۔ سگوں بد نظمی تے بد انتظامی ظاہر ہووے۔

شیر سنگھ نوں سندھاں والیے اجیت سنگھ تے عطر سنگھ نے قتل کر دتا تے لاہور اَتے قابض ہو گئے پر راجہ دھیان سنگھ دے پُتر ہیرا سنگھ نے اوہناں نوں قتل کر کے مہاراجہ رنجیت سنگھ دے نکّے پُتر دلیپ سنگھ نوں گدی اُتے بٹھایا۔ نت دہاڑے دی افراتفری تے بُرچھاگردی پاروں خزانہ پہلاں ای خالی سی۔ اتوں ہیرا سنگھ نے فوجاں دیاں تنخواہاں وچ وادھے دا اعلان کر دتا۔ روپیہ کٹھا کرن واسطے پنڈت جلھانوں مقرر کیتا گیا۔ اوہنے وڈیاں وڈیاں جاگیراں ضبط کر لیاں تے لوکائی توں ٹیکس اگراناشروع کر دتا، اوس سمے ایہہ آکھان عام مشہور ہو گیا۔

کسے دی آکھان نوں جے گوہ دیاں نظراں نال ویکھئے تے پتہ لگدا اے پئی اوہدے اوہلے انساناں دا وسیع تجربہ موجود اے۔ اوسے تجربے اُتے آکھان دی نیہنہ اُساری جاندی اے ایہہ تجربہ کوئی دیہاڑے یادو دیہاڑے دا تجربہ نئیں ہوندا سگوں ایس تجربے دی عمر صدیاں ملی ہوندی اے تے فیر صدیاں مگروں اوس تجربے نال اک آکھان ہوند وچ آوندا اے۔

جیویں اک آکھان اے۔

پھگن نہیں سی جان دی	تے بھر کنالا چھان دی

جے ایس آکھان اُتے تنقیدی جھات پایئے تے ایہدے پچھے لُکیا ہویا ایہہ تجربہ سامنے آوندا اے پئی پھگن دا مہینہ دیسی مہیناں دے حساب نال بارہواں مہینا ہوندا اے ایس مہینے وچ زمینداراں دے گھراں وچ عام طور تے دانے مُک جاندے نیں۔ پھگن مگروں اک مہینا چھڈ کے اگلا مہینا وساکھ دا ہوندا اے جہدے وچ کنکاں پک جاندیاں نیں تے واڈھی شروع ہو جاندی اے۔ زمینداراں دے بھڑولے کول کوئی شے ودھیری ہووے تے اوہ ہتھ کُھلا رکھدا اے تے بے دریغ خرچ کردا اے۔ جہدے پاروں اوسنوں کئی واری تنگ وی ہونا پیندا اے۔ کیوں جے بے دریغ خرچن نال وڈے توں وڈا خزانہ وی چھیتی ہون وچ آیا اے۔

پھگن نہیں سی جاندی تے بھرکنالا چھاندی

ایس آکھان وچ مت دی گل کیتی گئی اے پئی جے زمیندار دے گھر والی آٹا گُھنن لگیاں پھگن دے تھوڑ والے دیہاڑے نوں یاد رکھدی تے فیر اوس نوں کدی اوکھت نہ ویکھنا پیندی ایس لئی کسے شے نوں طریقے نال خرچ کرن وچ ای عقل وندی تے دانائی اے۔۔۔ ایسے طرح کُجھ آکھان اجہے نیں پئی اوہناں وچ دانائی۔ لوک دانش۔ تجربے تے مشاہدے موجود نیں۔ جیویں کُجھ آکھان نیں۔

1۔ آپ کاج مہا کاج یعنی اپنے ہتھیں کم کیتا چنگا ہوندا اے

2۔ اپنے نین گوا کے دَر دَر بھیک منگی اپنی پونجی لُٹا کے گھر گھر منگنا تے دَر دَر پھرنا

3۔ باندراں نوں بنات دیاں ٹوپیاں کسے بے قدرے نوں نعمت دے دینا

4۔ بناں مرشداں راہ نہ ہتھ آوندے ہر کم سکھن لئی اُستاد دی لوڑ ہوندی اے

5۔ بُھکھے دی دھی رجّی تے کھیہہ اُڈاوں لگی کسے کمی کمین نوں وڈا رتبہ مل جانا تے بدنظمی پیدا ہو جانا

6۔ پھا تھی نوں پھٹکن کیہہ چُھٹ گئی تے اٹکن کیہہ

جدوں مصیبت سر اُتے آ جاوے تے فیر رولا پاؤن دا کوئی فائدہ نہیں۔

7۔ تُھکیّں وڑے نہیں پکدے — ہمت نہ کرنا تے چاہنا پئی گھر بیٹھے ای کم ہو جاوے

8۔ ٹڈی سُوئی ٹوکا جمیا — ماپیاں نالوں پُت چالاک اے

9۔ ٹر نہ سکاں تے پھٹے منہ گوڈیاں دا — آپ کجھ نہ کر سکنا تے الزام دوجیاں اُتے لاؤنا

10۔ ٹھوکر کھائے تاں بُدھ پائے — نقصان اُٹھا کے ای بندے نوں عقل آوندی اے

11۔ جُتے ہِل پائے پھل — محنت کرن والا ای فائدہ لیندا اے۔

12۔ جتھے سو، اوتھے کوتر سو — جتھے پہلے نقصان ہووے اوتھے تھوڑا ہور نقصان کرنا

13۔ جتھے نگارے اوتھے ماتم — جتھے خوشیاں ہوندیاں نیں اوتھے غم وی ہوندے نیں

14۔ جمدیاں سُولاں دے مُنہ تکھے — بھیڑے بندے مڈھ توں ای بھیڑے ہوندے نیں۔

15۔ جنج کو پتی ستھرا بھلا مانس — دوجیاں نوں بُرا تے اپنے آپ نوں بھلا آکھنا

16۔ جو گھڑیا سو بھجنا — موت ہر کسے نوں آونی اے۔

17۔ جیوں جیوں نیڑ تیوں تیوں پٹیر

جناکسے نال رشتہ ہونداے اوہدی موت اُتے اوناای دُکھ ہونداے۔

18۔ حق ادا—راضی خدا — حق والے دا حق دینارب راضی کرنااے۔

19۔ خاناں دے خان پروہنے — امیر لوکاں دے امیر دوست ہوندے نیں۔

"پنجابی وچ آکھاناں دا سرمایہ بہت وسیع اے۔ جیہڑا پنجابی زبان دے وسیع تے ڈھیر چر پُرانی ہون دا ثبوت اے۔ ایہناں آکھاناں نوں بھانویں کُجھ لوکاں نے سودھن دا چارامار یا اے۔ پر حالے وی کئی آکھان جیہڑے پنڈاں تھانواں وچ بولے جاندے نیں۔ اوہناں نوں سودھن تے تحریر وچ لیاؤن دی لوڑ اے تاں جے پنجاب دے ایس قیمتی ورثے نوں ضائع ہون توں بچالیا جاوے۔"(5)

کُجھ سرائیکی لہجے دے اکھان ایس طراں نیں،

حکمت، دانائی تے نصیحت:

1۔ سچ آکھے لا طمع، یاہتھوں ڈاڈھا بے حیا

2۔ اُبہل دے اگوں ٹوئے

3۔ اَج میڈی واری کل تیڈی

4۔ طمع گُناہیں دی نانی اے

5۔ اَسوں کتیں تھولا کھا، طرف طبیباں مُول ناں جا

6۔ بال دا چھوٹا پرَ ناون گالن ہے

7۔ پکھا جھلیندے تلے لہوو، سوِڑ گھتیندے اُتے وَنجو

8۔ کرماں دی رَتی چنگی، عقل دا من کُجھ ناں

9۔ سچ سچ ہے، کُوڑ کُوڑ ہے، کُوڑ دے مُونہ وِچ دُھوڑ ہے

10۔ گناں مچھی تے ہندواناں، اَسّوں پکّے کتیں کھاناں

جانوراں دی صفات:

1۔ ڈاند ہولا، بیا سبھّو کُوڑ ہے

2۔ گھر کوٹھا، مال اوٹھا، پُتر جیٹھا

3۔ گھوڑا پُتر گھاہ دا، پیو داناں ماء دا۔

4۔ گھوڑے کوں تلّا، رَن کوں کَلا

5۔ گھوڑے دی عمر سٹھ سال جے مِلے مسالہ، مرد دی عمر سو سال جے رہے سکھالا

6۔ گھیو گاوا، کھیر مانجھا، بو ہلی باکری / نارا باکرا

7۔ گڈانہ کوں سوٹا، عِراقی کوں شارت

8۔ مارواڑ دا گابا، پُور پور دا سینگا

9۔ وَصّل پوہ دا، دُنبہ روہ دا

10۔ ترے وَن کُون، منجھ ڈبّی، بھیڈ پُو چھلی، ڈاڑھی آلی رَن

موسمی کیفیات:

1۔ آیا وساکھ تے وَدھ گئی ساکھ

2۔ اِدھ مانہ، بھگل بانہ

3۔ اَسّوں اَس اَسالہ، ڈینہاں دُھپیں راتیں پالا

4۔ بدرابدبلا، ساون ہووے ہا

5۔ جیٹھ، جالیں ہیٹھ

6۔ ساون داسُتا، بندہ ناں کُتّا

"کہاوتوں سے لوگوں کی ثقافتی، تہذیبی، مذہبی، سماجی، اخلاقی، سیاسی، جغرافیائی اور معاشی اقدار ورجحانات کا پتہ چلتا ہے اور اس علاقے کے لوگوں کے رہن سہن، طرزِ زندگی، ماحول، انفرادی و اجتماعی سوچ اور سماجی روایات کا بھی۔ "بٹے سٹّے" کی شادی جیسی سماجی روایات کے بارے میں یہ کہاوتیں ملاحظہ ہوں

1۔ وَٹّا سَٹّا، ہِک سِر مِٹی، ہِک سِر گھٹّا

2۔ وِٹے سَٹے دی کُڑمائی، گنجی گئی تے کانی آئی

3۔ وَٹے اِچ پرناء، وَلدی دَرے تے بِلھا"(6)

معاملاتِ زندگی تے ماحول:

1۔ لاتھے بھانڈیاں دا کھڑکار تھی پوندے

2۔ لائق نال کرتیجے وَیر، وِہار، پریت

3۔ جِھڑالو دا سِر جھیڑے وِچ ویندے

4۔ وَپار اِچ کئیں بھِرَ پی

5۔ بھِرا جیوے، میں سَوَاں ناں تھیوے

6۔ ذال دا مرید، دلوچَہ خراب

7۔ سانڈھو گو انڈھی، تَرُوّا سِر اندی

8۔ شریک، تَتّی سیخ

9۔ ڈینہ دی دُھپ تے رات دی بُکھ جَنج دا گاھناں ہے

10۔ جیکوں کُتّا پٹے، سَت کھلے اُوہو کھاوے۔

ہزاراں سالاں توں اکھان انسانی تہذیب دا اک حصہ نیں۔ انسانی معاشرے دے ہر سطح تے اکھاناں دا وجود ملدا اے۔ جاہل توں لے کے اعلیٰ تعلیم یافتہ تک تے صاحبِ اقتدار توں لے کے ادنیٰ ترین بندے تک سبھ دے سبھ اکھاناں دا استعمال اپنی روزانہ دی گفتگو وچ کردے نیں۔ خاص طور تے سماجی رشتے، لین دین، رہن سہن، اخلاقی سبھا، حیاتی دے گھاٹے وادھے دی پہچان لئی اکھاناں نوں ایڈا معتبر سمجھیا جاندا اے کہ وڈے وڈے کاروباری تے سماجی مسلے جھٹ اِچ حل ہو جاندے نیں ایس اعتبار نال اکھاناں دی سماجی اہمیت توں انکار نئیں کیتا جاسکدا۔ ڈاکٹر یونس اگاسکر لکھدے نیں۔

> "کہاوتوں کو بعض اوقات لفظی تکرار کے ختم کرانے یا بحث میں مخالف کو چت کرنے کے لیے بڑی خوبی اور چابک دستی سے استعمال کیا جاتا ہے۔ چین اور ہندوستان میں کہاوت کا یہ استعمال بہت عام ہے۔ اس ہتھیار کی کامیابی کا راز اس امر سے پوشیدہ ہے کہ سماج کا ایک بڑا طبقہ کہاوتوں کو زندگی کی اٹل سچائیوں کے طور پر تسلیم کرتا ہے۔ کہاوتیں ایک طرح سے زندگی سے متعلق عوامی فلاسفی یا عوام کے تصوراتِ حیات کی مظہر ہوتی ہیں۔ زندگی کے مختلف پہلوؤں پر ان

میں تبصرہ یا رائے زنی ہوتی ہے اور انہیں سماجی، اخلاقی وروحانی حقائق تسلیم کرنے والے سماج کے اجتماعی شعور اور اخلاق و عادات کا ایک قابل لحاظ خاکہ، ان کی مدد سے تیار کیا جاسکتا ہے۔"(7)

ڈاکٹر یونس اگاسکر لکھدے نیں:

"ہندوستان کی لسانی و ادبی تاریخ پر نگاہ ڈالی جائے تو صاف نظر آئے گا کہ یہاں کی زبانوں میں نمایاں تغیر و تبدل اور بولیوں کے عروج و زوال میں ملک کی مذہبی، سیاسی و سماجی زندگی کے انقلابات اور تحریکات کا بڑا دخل رہا ہے۔ آریائی زبانوں کے ورود اور عروج سے قبل یہاں دراوڑی تہذیب اور زبانوں کا بول بالا تھا۔ آریوں کی آمد کے بعد مذہب و سیاست اور تہذیب و ثقافت مین بڑی تبدیلیاں واقع ہوئیں۔ نتیجے میں شمالی ہند سے وہ ثقافت اور زبان جس نے ہڑپا اور موہن جوداڑو کی شان دار تہذیب و تمدن کو جنم دیا تھا، پسپا ہو گئی اور ان کی جگہ آریائی زبان اور تہذیب نے لے لی۔ لیکن ان دونوں پر دراوڑی اثرات آج بھی نمایاں طور پر دیکھے جاسکتے ہیں۔ اسی طرح دراوڑی زبان و تہذیب بھی آریائی اثر سے دامن نہیں بچا سکیں۔"(8)

برصغیر دی لسانی تاریخ اِچ اے وڈی تبدیلی 600 ق م دے نیڑے تیڑے شروع ہوئی تے پراکرتاں نوں پھیلن دا موقع ملیا اوس دور وچ پالی، ماگدھی، شورسینی، مہاراشٹری اور دوجی پراکتاں نے خوب ترقی کیتی۔ اٹھویں صدی عیسویں وچ اپ بھرنش یاں وگڑی ہوئی بولیاں نیں سر کڈھیا تے کئی سال ترقی کردیاں رہیاں۔ ایہی اپ بھرنش اگے جا کے برصغیر دی جدید آریائی زباناں دی پیدائش دا باعث بنیاں۔ سنسکرت توں پراکرت اور پراکرت توں اپ بھرنش زباناں دے دور آریائی زباناں دے آغاز دا پرانا تے درمیانہ دور کہلوائے، تیجا دور جدید دور کہلواندا اے جیہڑا 1000ء دے نیڑے تیڑے شروع ہویا۔ پہلے دو ادوار دی طراں تیجا دور وی اِک وڈا سماجی تے سیاسی انقلاب دی وجہ بنیا جیہڑا برصغیر وچ مسلماناں دی آمد نال شروع ہویا اونج تے عرب تے مسلمان بہت پہلے ایس ملک وچ آجارے سن پر دسویں صدی دے اخیر تے ایہناں نوں تاریخی تے سماجی اہمیت حاصل ہو گئی۔

برصغیر دے اکھاناں دے پہلے مستشرق تے محقق آئرستانی پادری ریورنڈ جیمز لانگ 100 سال پہلے لکھدے نیں:

"Proverbs photograph the varying sights of social usages; the experience of an age is crystallized in the pithy aphorisms. What a light is shed by them on customs which shift and change like camera obscura"(9)

اکھان تے مذہب:

جدوں دا انسان نے ایس دھرتی تے جنم لیا اے اوہدا جماندروں واسطہ کسے نہ کسے مذہب نال ضرور رہیا اے انسان نوں مذہب وی وراثت وچ ملیا اے۔ پنجابی زبان تے ادب وچ لوک سیانف بارے بہت سارے اکھان موجود نیں سب توں پہلاں مذہب بارے اکھاناں داویروا کیتا جاندا اے۔

- **اُپکاری، دھرم دھاری یاں پر اپکاری، دھرم دھاری۔**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جدوں کسے دے کاروبار وچ کوئی گھاٹا ہو جاوے تاں اوہ بندہ اپنا گھاٹا پورا کرن لئی مذہب داچولا پالیندا اے یاں مذہب تبدیل کر کے ہوون والے گھاٹے نوں پورا کیتا جاسکے۔ اجیہے لوک مذہب نوں اپنے فائدے لئی استعمال کردے نیں بہت سارے لوکاں نیں داڑھیاں اپنا کاروبار چمکاون لئی رکھیاں ہوئیاں نیں، سراں اُتے وڈیاں وڈیاں پگاں بنھی پھر دے نیں۔ جیکر ایہہ سب کجھ اپنی دکانداری لئی کیتا جائے تے فیر ایہہ اکھان بولیا جاندا اے۔

- **ادھی راتیں تہجد نیتی، دِلوں گئی نہ مول پلیتی، تھی وانگر رہی کھلوتی، لینی اک نہ دینی دو۔**

بُلھے شاہ رحمتہ اللہ ہوراں ایس اکھان راہیں مذہب دے اصل فلسفے تے جھات پوائی اے جیکر پہلاں اپنی نیت ٹھیک نئیں کرنی تے دل میل دھو کے عبادت لئی نئیں کھلونا، تاں ادھی رات نُون اپنی نیندر خراب

کر کے تہجد پڑھن دا کوئی فائدہ نئیں۔ اوہ انج ای اے جویں بندہ تھم بن کے ساری رات کھلوتا رہوے تے دن ویلے نہ اوہنوں کوئی فائدہ ہویا ہووے تے نہ ای نقصان ہویا ہووے۔

- **ایہہ رب اوہد رب، رب ای رب سب**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے کہ ہر پاسے رب دسنا اوہدیاں قدرتاں اوہدا اچرکار نیں ہمہ اُوست دا نظریہ اے جس نوں محی الدین ابن العربی نے استدلالی رنگ دتا سی۔

- **بوہے تے مسیت گھر بُدواں دا۔**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے جیکر انسان دے دروازے دے سامنے وی مسیت ہووے تے اوہ ہدایت نہ لینا چاوے تے نیں ملدی۔ دین دی اہمیت تے مقام سمجھن لئی جیکر اوہ تیار ای نیں فیر دنیا دی کوئی طاقت اوہنوں نئیں سمجھا سکدی تے نہ ہی اجہیے لوکاں نوں دین نال محبت ہوندی اے۔ اوہناں دے دلاں تے کفر دے جندرے لگ چکے ہوندے نیں۔

- **جس نوں آن نئیں، اوسدا ایمان نئیں۔**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جس بندے اندر غیرت نیں ہوندی اوہندا ایمان وی کمزور ای سمجھیا جائے۔ غیرت تے انکھ دین دار بندے دی نشانی اے۔ بے غیرت انسان ویلے سر اپنا دین تے ایمان وی ویچ دیندا اے۔

- **جیہناں شک کیتا، اوہ گمراہ ہوئے۔**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے کے مذہب بغیر ویکھیوں منن داناں اے جیہناں بغیر ویکھیوں رب نوں منیا اوہناں ای اصل وچ منیا تے جیہناں ویکھ کے یقین کیتا اوہ گمراہ ہو کے رہ گئے قرآن مجید اچ آوندا اے "اوہ غیب تے ایمان لیاوندے نیں"۔ ایہو ای پکے مذہبی ہون دی علامت اے۔

- **جیہیٔ سیتلا دیوی، تیہا کھوتے دا واہن۔**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جسراں سیتلا دیوی دے مُونہ تے ماتا دے داغ ہوندے نیں تے اوہ رج کے بد صورت ہوندی اے۔ اوسراں دا ای کھوتے نوں جوکے واہن واہیا جاسکدا اے۔ یاں انج سمجھ لیا جاوے جیہے کھان والے تیہے پریہن والے۔

- **چار کتاباں اسمانُوں اُتریاں، پنجواں اُتریا ڈنڈا، جو کوئی نہ سدھا ہووے، اوسدا اکڈھدا کنڈا۔**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے کہ جیہڑا بندہ اسمانی کتاباں دی تبلیغ نال وی ہدایت تے روشنی حاصل نہ کر سکے اوس نوں سدھے راہ تے پاون لئی رب نیں ڈنڈا وی گھلیا اے۔ کجھ لوک پیار دی زبان نئیں سمجھدے اوہناں واسطے ڈنڈا ورتیا جاندا اے۔ جیویں آکھیا جاندا اے ڈنڈا پیر اے وگڑیاں تیگڑیاں دا۔ رب سوہنے نیں جے چار اسمانی کتاباں گھلیاں نیں نال حضرت موسیٰ علیہ السلام نوں عصاء یعنی ڈنڈا وی قوم دی ہدایت لئی گھلیا اے۔ ڈھنڈے توں مراد قوم نوں پُٹھے پاسیوں روکن لئی ڈرا کے سدھے پاسے لاوناں اے۔ تے جیہڑا بندہ بار بار دے زبانی کلامی آکھن نال سدھے راہ تے ناں آوے اوس نوں فیر ڈنڈے نال مت دتی جاندی اے تے فیر ڈنڈا ای اوہناں دا علاج ہوندا اے۔

- **دِین کوں ڈِتا دُنیا گال، دُنیا نہ ٹُری اصلوں نال۔**

ایس اکھان راہیں مت دتی گئی اے پئی جگ اندر بندے نے دنیا دے لالچ لئی اپنے دین ولوں کنڈ کیتی رکھی۔ پر جدوں اوسدے مرن دا ویلا آیا تاں اوہ دنیا اوس دے نال نہ ٹُری تے اوسدے اُکا کم نئیں آئی تے نہ ای اوسنوں مرن نوں بچا سکی۔ سو اوہ نہ ہؤنساں وچ رہ گیا تے نہ ای کانواں وچ رہ گیا۔

- **دِین گوایا دُنی سیوں دُنی نہ چلی ساتھ یاں دِین گوایا دُنی بدلے، دُنی نہ جانی سار۔**

اکھان وچ دسیا گیا اے کہ بندہ جگ اندر آکے ایس دے لوبھ چکڑ اندر انج دا پھس جاندا اے کی اوہ اپنے دین ولوں اُکا ای کنڈ کر بیٹھدا اے، پر مرن ویلے اوسنوں اکلیاں کاریاں جانا پیندا اے۔ مُڑ دُنیا اوس دی خبر

ساروی نئیں پچھدی تے دُنیاوچوں کُجھ وی نال اوسدے نئیں جاندا تے نہ ای دنیا اوسنوں مرنوں بچا سکدی اے۔

- **دھرم چھوڑ دھن کوئی کھاے۔**

ایس اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی مذہب انسان دی لوڑ اے تے جو مذہب نُوں چھڈ دیندا اے مُڑ اوہ گھٹ ای دوٗلت والا کہلاندا اے۔ اصل دولت تاں مذہب دے اصولاں تے جمیا رہنا اے۔ تے راٹھ مرد اوہ ای ہوندا اے جو اوس تے قائم رہوے۔

- **دین دیہن داناں اے لین دا نہیں۔**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی دین دے فلسفے نوں نرا نمازاں پڑھ کے روزے رکھ کے تے حج کر کے ای نئیں سمجھیا جاسکدا۔ دین نوں سمجھن لئی قربانی دینی پیندی اے تے اُوس وچ سبھ توں اُتم قربانی بندے دے نفس دی اے۔ جو ایہہ کرن جان لیندا اے اوہ دین دے راز دا جانو ہوندا اے۔

- **دھرم دا دھرم کرم دا کرم**

ایس اکھان وچ مذہب تے مذہبی ہون دا اے فائدہ دسیا گیا اے پئی مذہب نوں من دیاں رہن نال مالک سچے دی رحمت دا سایا بندے دے سر تے رہندا اے۔ تے اوسنوں ایسے پاروں رب سوہنے دی رحمت وی لبھ جاندی اے تے اوس تے رحمت دا سایہ ہوندا اے۔

- **دھرم نالوں دھڑا پیارا**

ایس اکھان وچ دسیا جاندا اے پئی ایس جگ اندر لوک اپنے مذہب نالوں وی اپنے دھڑے نوں چنگا جان دے نیں تے اپنی جُڑت والے تھاں جان دے دیندے نیں۔ اجیہے لوک ای اصلی مذہب نوُں سمجھدے نیں۔ تے اوہناں دا اندر باہر اک جیہا ہوندا اے۔

- **دھرم ہین دا اڈھ نہ مُول**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جس دا کوئی مذہب نئیں، اوسدیٔ زندگی بیکار اے۔ اوسدی زندگی دا کوئی ٹیچا نئیں۔ اوہ اِنج ای بے مقصد حیاتی گزاردا جارہیا اے۔ مذہب بندے نوُں زندگی دے سُدھ اصولاں تے ٹِکنا تے اوس تے قائم رہن دی جاچ سکھاندا اے۔

- **سِنگھ شرابی، گھوڑا کاجے**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی سِنگھ نے شراب پیتی اے تے گھوڑا اپنا کم کری جارہیا اے۔ ایس اکھان وچ شراب دی نندیا کیتی اے پئی اک پاسے تاں بابے نانک شاہ فقیر رحمتہ اللہ دا بالکا اے تے جے اوہ شراب پیندا اے تے مُڑ اوہ کاہدا منن والا اے۔

- **سِکھ صحرائی، دوویں بھائی، بابے نانک پٹ بنائی**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی بابے نانک شاہ فقیر دے بالکے سِکھ اتے تھل دے وسینک دوویں ای بھرا بھرا نیں اتے ایہہ عزت بابے نانک شاہ فقیرؒ نے دان کیتی اے۔ اوہناں دسیا پئی انساناں وچ کوئی فرق نئیں جے ہے تاں چنگیاں کرتوتاں تے عادتاں باروں وے۔

- **شرع وِچ کاہدی شرم**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جدوں بندہ شرع نوں سامنے رکھدیاں زندگی گزارن لگ پوے مُڑ اوس نوں اپنا کم کردیاں شرم نئی اوندی۔ تے اہنوں بناں جگ ول ویکھے اپنا کم کردے رہنا چاہیدا اے۔ تے جے کوئی کم شرع دے ٹیچے موجب ہووے پروسوں وچ اوہنوں کیتیاں مزاخ بنے تا اوہ کم فیر وی کرنا چاہیدا اے۔

- **شرع ظاہر اے باطن نئیں**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی شرعی اصولاں دی پاسداری ظاہر دار لوک ای کردے نیں، باطن دی صفائی کرن والے شرع نوں اگیرے نئیں رکھدے، اوہ دل دی میل نوں دھولین نوں ای دین جاندے نیں۔ ایس لئی اوہ شرع والیاں توں تقوے وچ اگے وی لنگھ جاندے نیں۔

- **شرع کردے تاں شرمانا، پر جھگڑدے کدے نئیں شرمانا**

ایہہ اکھان اوہناں لئی بولیا جاندا اے جو شرع دے اصولاں دی پاسداری تے کردے نیں پر مذہب توں اللہ واسطے ڈانگاں پھڑن لئی ہر ویلے تیار رہندے نیں۔ اوس ویلے اوہناں نوں ماسہ گھاٹ نئیں آؤندی پئی اللہ تے اوسدے رسول کیہ آکھن دے۔

- **شیعہ نہ سُنی، دبڑ گھُسنی**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کُجھ لوک شعیہ سُنی دے تاں معنیاں نوں وی نئیں جان دے ہوندے ، اوہ تاں لڑن لڑان دے ای معنیاں نوں ای جان دے نیں تے مذہب توں ہور اکی کرن لئی ہر ویلے تیار رہندے نیں۔

- **ہِندو ہوندے دا ہوندا اے**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ہندو عام لوک تاں ہر اوس بندے نوں آکھ دیندے نیں جو ہندو مت دا منن والا ہووے پر اصل ہندو اوہ ہوندا اے جہیدے کول چوکھی مایا ہووے تے اوسنوں روٹی ٹکر اتے کماں کاجاں دی کوئی فکر نہ ہووے۔

- **ہِندوُ پڑھدے پوتھیاں، مُسلمان قُران، چُوہڑے لُچ گُڑچیاں، نہ زیویں نہ اسمان**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ہندو اپنیاں مذہبی کتاباں پوتھیاں پڑھدے نیں تے مُسلمان قران شریف پڑھدے نیں، پر چُوہڑیاں کول کوئی وی پڑھن لئی کتاب نئیں ہوندی تے اوہ ایویں اُل ٹُل لا کے حیاتی لنگھاندے نیں۔

- **ہندوُ دا پیسہ، ویاہ جاں مکان اُتے لگدا اے**

اکھان وچ ہندو دی نفسیات دسی گئی اے پئی اوہ اپنے پیسے نوں اپنے کھان پین جاں پہنن تے گھٹ ای لاندا اے، دل کرے اکو دھوتی وچ حیاتی لنگھا دیوے پر اوہ لوک ویاہ کرن جاں مکاں چھتن تے چنگے رج کے پیسے لاندے نیں۔

- **اتّھ خدا دا اَوَیر ہوندا اے**

کسے نال وی زیادتی دی اخیر کر دیویئے تاں ربی قہر جوش وچ آجاندا اے۔ ایہہ کسے کبُدھے نُوں مت دین لئی بولیا جاندا اے۔

- **اُتوں ڈِگی تر رباِ اِکو جیہی کر**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جو شے وی اسماناں ولوں آوے اوس تے ساریاں دا حق اِکو جیہا ہوندا اے۔ تے مُفت وچ لبھی شے توں سارے ای لڑدے رہندے نیں۔

- **اُچا بول نہ بولیے سرکاروں ڈریئے**

اکھان وچ مَت دتی گئی اے پئی بندے نُوں ہر ویلے رب اگے نِیوں کے رہنا چاہیدا اے تے رب کولو ل ہمیشہ ڈردیاں رہنا چاہیدا اے۔

- **اسماناں تے کئیں چھتر چھائے**

اسمان دی چھتری تاں رب سچے توں بناں کوئی نئیں بنا سکدا۔ تے ایہہ اکھان رب سوہنے دی وڈیائی بیان کرن لئی بولیا جاندا اے۔

- **اُچے بول رب کُوں نئیں بھاندے**

اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی تکبر نال کیتی ہوئی گل رب سچے نُوں کدی چنگی نئیں لگدی ایس لئی جدوں وی بندہ گل کرے عاجزی اتے حلیمی نال ای کرے۔

- **اسماناں جیڈ کھلاریاں لئی رب جیڈی بانہہ چاہیدی اے**

آسماناں ورگے وڈے سارے سسٹم نُوں سنبھالن لئی رب سچے دی بانہہ دی لوڑ اے اوس توں اڈ ہور کوئی ایہدی سانبھ نئیں کر سکدا۔

- **اکلّے دو کلّے دا اللہ بیلی**

اکھان وچ مَت دِتی گئی اے پئی رب ہر ویلے ہر اک دے نال ہوندا اے ایس لئی بندہ کلّا وی رہ جاوے تاں وی اوس نُوں گھابر نا نئیں چاہیدا۔ تے رب سوہنا ای ساریاں دا وارث ہوندا اے۔

- **اللہ اللہ خیر سلّا**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی جدوں بندہ رب ول ہر ویلے دھیان رکھے تاں اوہنوں کوئی وی کم کرن لگیاں ڈر نئیں ہوندا۔ اوہدا ہر کم رب سچا آپے ای سدھا کر دیندا اے۔

- **اللہ بیلی کُل دا، دانا پھکاّ مُل دا**

اکھان وچ مَت دتی گئی اے پئی بھانویں رب سچا ای سبھناں دا وارث اے تے اوس نے ہر اِک نوُں روزی تاں دینی اے۔ فیر وی بندے نُوں اپنے بھڑولے وچ دانے پا کے رکھنے چاہیدے نیں۔

- **اللہ با چھاہ ہے، ککھاں دی بیڑی، تے مکوڑا ملاح ہے**

اکھان اندر دسیا گیا اے پئی سارے جگ دا بادشاہ بس اللہ تعالیٰ دی ذات ای اے تے جدوں کوئی ککھاں دی بیڑی بنا کے اوس وِچ تکھ مکوڑے یعنی کیڑے نُوں ملاح بنا دیوے گا تاں بیڑی کویں چلے گی۔

- **اللہ اللہ کہو تے سدا راضی رہو**

اے بندیا جے تُوں ہر ویلے رب سچے نوں چیتے رکھ کے پُکاردا رہویں گا تاں اوہ تینوں ہر دکھ توں بچائی رکھے گا۔ ایس جگ اندر سبھے پریشانیاں اوسنوں وسارن پاروں ای آوندیاں نیں۔

- **اللہ بیلی تے سبھ جگ بیلی**

اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی بھانویں رب سچا ای سبھناں دا وارث اے تے اوس نے ہر اِک نوں روزی تاں دینی اے۔ تاں وی بندے نوں اپنے بھڑولے وِچ دانے پا کے رکھنے چاہیدے نیں۔

- **اللہ راضی تے سبھ جگ راضی**

بندے اُتے جے رب سوہنا راضی ہووے تاں ساری دُنیا ای راضی ہوندی اے۔ رب سوہنے دی خوشی نال ای ہور وی لوکی خوش ہوندے نیں۔

- **اللہ دی لاٹھی بے آواز ہوندی اے**

رب سوہنے جدوں کسے دے دن بَھیڑے کرنے ہوندے نیں تاں اُوس بندے نوں پہلاں کدی خبر نئیں ہوندی۔ اوہنوں اِکو واری سٹ آن وجدی اے۔

- **اللہ توں چوری نئیں تے بندیاں توں کاہدی چوری**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ہر بَھیڑا کم کرن توں پہلاں رب توں ڈرنا چاہیدا اے۔ جے رب کولوں نئیں ڈرنا تاں بندیاں توں کاہدا ڈرن اے۔ حساب کتاب تے اللہ لینا اے۔

- **اللہ دے تے بندہ سہے**

ایس اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی جو وی دُکھ سُکھ بندے دی زندگی وچ آؤندا اے، بندے نوں اپنا مقدر جان کے جرنا چاہیدا اے۔ تے ہر حال وچ اوہدی رضا تے راضی رہنا چاہیدا اے۔

- **اللہ دے گھر دی سبھ نوں آس**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ہر جی نوں رب سوہنے کولوں ای آس اُمید رکھنی چاہیدی اے۔ رب توں اڈ ہور کوئی کسے نُوں دے وی کیہ سکدا اے۔

- **اللہ دیاں اللہ ای جانے یاں رب دیاں رب ای جانے**

رب سچے دے سارے بھیت بس اوہ ای جاندا اے۔ اوس دے بھیت نوں سمجھنا ہور کسے دے وس دی گل نئیں۔

- **اللہ دوے تے بندہ لوے یاں اللہ دوے تے بندہ سہوے**

جیکر اللہ بندے نوں عطا کرے تاں ای بندہ کوئی شے حاصل کر سکدا اے۔ اللہ ولوں دتی گئی خوشی غمی بندے نوں ہر حال وچ ہس کے قبول کر لینی چاہیدی اے نئیں تاں اوہ ہور کر وی کیہ سکدا اے۔

- **اللہ سونا دیوے، تاں گھڑانوں تاں نئیں مہنگا**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی جیکر رب سوہنا بندے نوں سونا دے دیوے تاں اوس دے زیور بنوان دی بنوائی بھرنی تاں اوکھا کم نئیں ہوندی۔

- **اللہ راسی، خصم خُدا**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جدوں اللہ سوہنا بندے تے راضی ہو جاوے تاں اوہ ہر شے دا وارث بن جاندا اے تے بندے نوں کوئی پریشانی نئیں ہوندی۔

- **اللہ راسے ورہے خود آ**

جدوں رب سوہنے ولوں نظر سوّلی ہووے تاں اوہدی رحمت دا مینہ آن کے وسن لگ پیندا اے۔ اوہدے حکم امر توں بنا کُجھ وی نئیں ہو سکدا۔

- **اللہ رکھے تے کون چکھے**

جدوں رب سچا بندے دی راکھی کرے تاں ہور کون اوس بندے نوں ہتھ لا سکدا اے۔ اوہدے حکم امر توں بناں تاں پتّہ وی نئیں ہل سکدا۔

- **اللہ کسے دا بھرم نہ بھنّے**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب سچا ہر کسے دیاں آساں پُوریاں کرے تے کسے نوں وی اپنے بوہے توں مایوس نہ ہون دیوے۔ ہر بندے لئی آخری سہارا بس اوہ ای اے۔

- **اللہ کرے سِدھ، بندہ کرے نِدھ**

اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی اللہ سوہنا تاں ہر ویلے بندے تے رحمتاں ای کردا اے پر بندہ ای اپنے لئی بھیڑ اکٹھے کر دا رہندا اے تے ایس کولوں چنگا کم نئیں ہو سکدا۔

- **اللہ کرے سوّلیاں، بندہ کرے کوّلیاں**

اکھان وچ مت دِتی گئی اے پئی رب سچا ہر ویلے بندے تے رحمتاں دی بارش کر دا رہندا اے پر بندہ ہر ویلے پُٹھے چالے چلدا رہندا اے۔

- **اللہ لایا بھاگ تے سُوراں دے گل ٹل**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جدوں رب سوہنا بندے دے مقدر چنگے کر دیوے تاں نالایق لوکاں نوں وی اوہ اُچیائی دے دیندا اے پئی عقل والے اتے دانے وی حیران رہ جاندے نیں۔

- **اللہ نِکلدا اِنکلدا نکلے، رام وڑداوڑداوڑے**

اللہ سوہنے دا نام ہوَلی ہوَلی ای بُھلھدا اے۔ ایسراں رام داناں ہوَلی ہوَلی ای یاد ہوندا اے۔ بندے نوں چِر توں دھاریا مذہب ای بوُہتا چیتے رہندا اے۔

- **اللہ ہو چرے، اللہ گو چرے**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جو بچہ اللہ دے آسرے تے ہووے اوہ اوس سے سہارے ای جیوندا رہندا اے۔ اوس توں اڈ جگ اندر ہور کوئی سہارا نئیں۔

- **اللہ یار تے بیڑا پار**

جدوں رب سچے دی نظر سوّلی ہووے تاں بندے دا بیڑا پار ہو ای جاندا اے۔ رب دی رحمت نال ہووے تاں بندے نوُں کوئی ڈر خطرہ نئیں ہوندا۔ اوہدی رحمت نال ای بیڑے منزل تے اپڑدے نیں۔

- **اوہ چاہوے تاں پل وچ چوروں قُطب بنادیوے**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ایہہ رب سوہنے دی مرضی دی گل اے پئی اوہ جدوں چاہوے اوسے گھڑی نامی گرامی چور چکارتے بھیڑے کم کرن والے نوں وی اوہدی کسے ادا پاروں درویشی دے اعلیٰ مقام اُتے بٹھادیوے۔

- **اوہدے گھر وچ دیر اے انھیر نہیں**

اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی رب سچے اگے دُعاواں کر دیاں رہنا چاہیدا اے اوس دے گھر وچ دیر تاں ہو سکدی اے پر اوہ گل سن کے پھر کا پھیر ضرور دیندا اے۔

- **بابل دِتی پائی مَیں اِکو ڈنگ پکائی دئیں میریا سائیاں مَیں نِت پکاواں پائیاں**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی میرے باپ نے مینوں پیکے گئی نوں 8 سیر دانے میرے پلے پا کے مینوں ٹوریا پر اوہ تاں اِکو دِن وچ ای مُک گئے۔ میریا رب! مینوں توں ہی دیویں گا تاں میری پوری پوے گی۔ اتے مَیں ہر روز پائیاں پکان دے قابل ہو سکاں گی۔ مطلب ایہہ پئی بندہ رب دے دتیاں ای رجدا اے۔ بندے دے دتیاں کِناں کُو چِر پُوری پَے سکدی اے۔

- **بندہ کرے کوّلیاں رب کرے سوّلیاں**

بندہ ایس جگ دے لالچ لوبھ پاروں سدا اوکھا رہے پے کے بھیڑے کماں وچ پھسیا رہندا اے۔ پر رب سچا کدی وی کسے دا بُرا نئیں کردا۔ اوہ بندے دیاں بُرائیاں تے پردے پاندا رہندا اے تے بندے دا بھلا ای کردا رہندا اے۔

- **بندے کولوں کیہ منگنا، رب کولوں منگیے جو دے کے نہ پچھتاوے**

اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی بندے نوں چاہیدا اے اوہ بندیاں اگے نہ ہتھ کردا پھرے سگوں اوہ رب اگے ہتھ کرے جو دے کے پچھتاندا نئیں تے دین تے آوے تاں بے حسابا دے دیندا اے۔

- **بنی ویلے رب چیتے آوندا اے**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی بندہ اپنے دُنیا داری دے رولیاں وچ پَے کے رب نُوں بُھلھ جاندا اے پر جدوں مُصیبت پیندی اے تاں رب چیتے آوندا اے۔

- **بُھل بھلیکھے، اللہ لیکھے**

بندے کولوں چنگی نیت رکھدیاں جے کوئی بُھل جاں غلطی ہو جاوے تاں رب سچا اوسدی نیت نوں سمجھدیاں ہویاں اوہنوں معاف فرما دیندا اے۔ بُھلکھے نال ہو جان والا مند اکم رب سچا ماڑی جہیی بُھلھ سمجھ کے معاف کر دیندا اے۔

- **بُھلن اندر سبھ کوئی، اُبھل گورُوکرتار**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ایس جگ اندر ہر کوئی کیتی گل نوں بُھلھ جاندا اے پر اک اوہو سچا مالک اے جو کدی وی کسے گل نوں نئیں بھلدا۔ ہر کسے دی کرنی نوں چیتے رکھدا اے۔

- **پر مرے پر میشور جاگے**

ایس جگ اندر سبھ توں وڈی طاقت بس اوسے مالک کول اے۔ جدوں دُنیا اندر بندے دی کوئی واہ داہ نئیں جاندی تاں اوس ویلے وی اوسدا رب اوس نوں ویکھ رہیا ہوندا اے۔

- **پر ہیاوچ پر میشور ہوندا اے**

اکھان وچ دسیا گیا اے جدوں وی کسے جھیڑے دا فیصلہ کرن لئی کوئی پریہہ بہندی اے تاں رب اوہناں دی مدد کرن لئی وچ آپ آن کھلوندا اے۔ جدوں وی کتے لوکائی دا بِسر اجوڑن لئی لوک اکٹھے ہوں تاں رب اوہناں دے ایس عمل نوں بڑا پسند کردا اے۔

- **پر میشور جد بُھلیا، ویاپے سبھ روگ**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی بندے نوں جے اوس دا مالک چیتے رہوے تاں ہائیں مائیں نوں کوئی مصیبت یاں آفت نئیں گھیر دی۔ جدوں وی بندہ جگ اندر اپنے مالک دے سنیہاں نُوں بُھل کے آپوں کُبڑھے کم کرن لگ پیندا اے تاں اوہنوں اڈھیاں بیماریاں تے پریشانیاں آن گھیر دیاں نیں۔

- **پر میشوردی کایا، کتے دُھپ کتے چھایا**

اکھان وچ رب سوہنے بارے ایہہ دسیا گیا اے پئی جگ وچ ساری رنگن بس رب سوہنے دے وجود دی کہانی سناندی اے۔ اوسدی رحمت دا ای ایہہ ثبوت اے پئی کسے تھاں دُھپ لگی ہوندی اے تے کتے بدلاں نے چھاں کیتی ہوندی اے۔ کدی کوئی امیر ہو جاندا اے، مُڑ اوس گھر ای غربت وڑ جاندی اے۔

- **پرمیشر تے بُھلیا وِیا پین سبھے روگ**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جو بندہ رب سچے نوں بُھل جاوے اوس نُوں ہزاراں بیماریاں آ کے گھیر لیندیاں نیں۔ ایس لئی ہر حالت وچ رب سچے نوں یاد رکھنا چاہیدا اے۔

- **پلّے خرچ نہ بنھدے پنچھی تے درویش جیہناں تکیہ رب دا اوہناں رِزق ہمیش**

ایس جگ اندر جنے وی جانور جاں پکھیرو نیں اوہ کدی وی کتے جان لگیاں اپنے نال زادِ راہ نئیں لے کے ٹُردے، ایہہ ای حال درویش لوکاں دا اے۔ ایہہ دوویں دھراں سدا رب دے آسرے تے ٹُریاں رہندیاں نیں تے سچا رب دے اوہناں نوں ویلے سِر اوہناں دے مقدر دا رزق اپڑاندا رہندا اے۔

- **پنجاں وِچ پرمیشور ہوندا اے**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی مسلماناں اتے ہندواں لئی پنج دا عدد بڑا آدر جوگ اے تے آکھدے نیں جتھے وی پنج جی اکٹھے ہون گے رب سچا وی اوتھے ضرور ہووے گا۔ رل مل کے بیٹھن نوں رب سوہنا پسند کردا اے۔ تے لوکاں دے جُڑے ہوئے سِر ویکھ کے اوس نوں چاء چڑھدا اے۔

- **تلّے پٹواری، اُتے باری**

ایس اکھان وچ ایہہ دسیا گیا اے پئی ایس جگ اندر جو اختیار رب سچے کول نیں، اوہ جی آوے کرے، اوہنوں کوئی ہٹک ہوڑ نئیں سکدا، سگوں اوہو اختیار زمین اُتے پٹواری کول نیں۔ اوہ وی زمین نال جو چاہوے کرے، اوہنوں کوئی پچھن والا نئیں۔

- **تیریاں توں ہی جانے ربا**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب سوہنیا تیرے بھیتاں تیکر عام جگ واسی نئیں اپڑ سکدا۔ تیرے بھیتاں داتوں ای وارث ایں۔ تیرے راز نوں سمجھن عام بندے دے وس وِچ نئیں۔

- **تیلی جوڑے پلی پلی رب روہڑ اوے کُپّا یاں مہتہ جوڑے پلی پلی رام روہڑ اوے کُپّا**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی ایس جگ اندر تیلی جاں بانیے لوک تیل وتیچن لگیاں بڑیاں کرساں کردے نیں، تے اوہ تیل وتیچن لگیاں وچوں کُجھ تیل بچا لیندے نیں۔ پر رب سچے تاں اِنصاف کرنا ای ہوندا اے، اوہ ویلے کویلے اوہناں دا پورا کُپا ای روہڑ کے اوس ساری بددیانتی دی کسر کڈھ چھڈدا اے۔

- **جتھے جِس دن لگن ہے، اوتھے اوسدا رام**

ہر بندے دا اپنا اپنا مذہب اے، جیہڑا اوہنوں چنگا لگدا اے تے جیہدے نال اوہنوں مُحبت ہو جاندی اے تے اوتھے ای اوس دا مالک وسدا نظر آؤندا اے۔ ہر کوئی اپنے پریم پیار دے شیشے اندروں ای اپنے مالک نوں ویکھدا اے۔

- **جِدھر رب، اودھر سبھ**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب سچا ای اوہ اجیہی ہستی اے جیہدے نال کوئی متھا نئیں لا سکدا۔ ایس لئی جیہڑے پاسے رب سوہنے دی رضا ہووے گی سبھناں ولیاں، غوثاں تے اوتاراں دی وی اہو ای منشا ہووے گی۔

- **جِس جِند دِتی اے، اوہ روزی وی دیسی**

ہر بندے نُوں ایہہ پکا یقین ہونا چاہیدا اے پئی جیہڑے رب نے اوہنوں پیدا کیتا اے، اوہ اوسدے رزق دا بندوبست وی ضرور کردا ہوے گا۔ تے ایس گل اُتے ہر بندے دا پکا دھیاء ہونا چاہیدا اے۔

- **جِس چُنجھ دِتی اے اوہ چوگ وی دیسی**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ایس جگ اندر پکھواں دی ذاتی جائیداد جاں ملکیت نئیں ہوندی۔ پر فیر وی اوہناں نوں ویلے سِر مالک سوہنا روزی دے ای دیندا اے جیہنے اوہناں نوں چُنجھ لائی اے اوہ اوہناں دے رزق دا وی ذِمہ دار اے۔

- **جِس نوں رکھّیں سائیاں مار نہ سکے کو**

رب سچیا جِس نُوں توں بچانا ہووے اوس دے بچن لئی توں لکھاں سبب بنا دینا ایں۔ اوس نُوں جگ اندر ہور کوئی کدی وی نئیں مار سکدا۔ زِندگی تے موَت بس تیرے ہتھ وِچ اے جو ایس گل نُوں گُھٹ کے پلّے بنھ لَیندا اے، اوہ مُڑ ہور کسے کولوں کدی وی نئیں ڈردا۔

- **جِسدی پت اللہ رکھے، اوہدی کوَن لاہے**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی جس دی عِزت اللہ سائیں نے بنائی ہووے، اوہ بنا ای دیندا اے۔ اوس دی عِزت نُوں کوئی وی خراب نئیں کر سکدا۔ اللہ ای عِزت اتے ذلت دین والا اے تے بندے نوں ہر ویلے بس اوہدے ول دھیان رکھنا چاہیدا اے۔

- **جدھر موَلا، اودھر دوَلا**

اکھان دسیا گیا اے پئی جس پاسے رب دی رضا ہووے تے فقیر دی رضا وی اوسے پاسے ہوندی اے۔ جو کُجھ رب نے کرنا ہوندا اے۔ اوہو کُجھ ای فقیر دے مُونہوں وی نکلدا اے۔

- **جِن سِر سوَنپیا اے، اوہنے کن وی نال ای سوَنپے نیں**

ایس اکھان اندر دسیا گیا اے پئی رب سچا ای قادر کریم اے، بندیاں نوں زِندگی دینا تے موَت دینا بس اوسے وس وِچ اے۔ اوہنے بندے دے قلبوُت اُتے سِر لایا اے تاں کن وی اوہنے ای لائے نیں پئی حق جاں نا حق دی آواز نُوں سُن کے اوہدے وچ فرق کر دار ہوے۔

- **جناں روڑا گرمی لا گیا، رب ساون لا سی**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی گرمی دے مہینیاں نے جنی سخت گرمی پائی اے تے انساناں دا جیون آوکھا کر دتا اے رب سچا اوس گرمی دا اثر گھٹاون لئی ساون دے بدل لیا کے دھرتی نُوں ٹھنڈیاں وی کر دے گا۔

- **جگ راضی، تے رب راضی**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی جیکر بندے دے عمل توں جگ دے انسان اوہدے اُتے راضی ہو جان تاں بندے دا رب وی اوہدے اُتے راضی ہو جاندا اے۔ ایس اکھان وچ حقوق العباد ول دھیان دوایا گیا اے۔

- **جے صاحب کُجھ کرنا لوڑے سو سبب اِک پل وچ**

اکھان وچ دسیا گیا یے پئی جدوں رب سچے دی مرضی کوئی کم کرن تے بن جاندی اے تاں اوسے ویلے ہزاراں سبب پیدا کر دیندا اے۔ مُڑ اوہ کم اک پل وچ ہو جاندا اے۔ رب سچے دی رحمت پل وچ زحمت نوں رحمت وچ بدل دیندی اے۔

- **جے توں بندہ رب دا، چاکر بن جا سبھ دا**

بندیا جے توں رب سچے دا حقّی بندا بنن لوڑ دا ایں تاں ساری مخلوق دا نوکر بن کے زندگی گزارن سِکھ لے۔ خالق خلق وچ ای وسدا اے ایس لئی تینوں چنگے خُلق دی لوڑ اے۔

- **جیہدا رب، اوہدا سبھ**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جیہدے ول رب سوہنے دی نظر ہو جاوے اوہ زمانے دا پیارا ہو جاندا اے۔ ہر اِک اوہدے نال پیار کردا اے۔ دنیا دی ہر شے اوہدی ہو جاندی اے۔

- **جیہدا کوئی نہیں، اوہدا خُدا**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی جو بندہ جگ وچ ہر پاسیوں مایوس ہو جاندا اے تے اوہدا کوئی بانہہ بیلی نہیں رہ جاندا۔ اوہدا رب وارث ہوندا اے۔ رب ای اوہدے کم سواردا اے۔

- **جیہڑا ہِیئے تے ہسے، رب اُوں تے وسّے**

ایس اکھان اندر دسیا گیا اے پئی جہیڑا بندہ کسے نوں ماڑا جاں ہینا جان کے اوہدے تے ہسدا اے خُدا نوں اوہ گل چنگی نئیں لگدی۔ اجیہے بندے تے رب دا قہر چھیتی آ جاندا اے۔

- **جیہڑا موَلا کولوں ڈردا اے، اوہ گھیو کر ڈُلیاں کردا اے، جیہڑا دُنیا کولوں ڈردا اے، اوہ ہر مَیدانے ہردا اے**

ایس جگ اندر جیہڑا بندا اوی سچے دِلوں رب کولوں ڈردا اے، اوسنوں زمانے اندر کوئی گھاٹ نہیں آ سکدی۔ اوہ اپنی زندگی وچ ہمیشہ خوش رہندا اے۔ پر جے ایتھے بندیاں نوں اوہو مقام دے کے اوہناں کولون ڈرن لگ جائے تے اوہنوں ہر میدان وچ ہار ای نصیب ہوندی اے۔

- **جل تُوں جلال تُوں، آئی بلاء ٹال تُوں**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی سچیا مالکا توں ای ایس جگ دی ہر شے دا مالک ایں، پانی تے دنیا دی ہر شے تے وی تیرا ای اختیار اے۔ توں آئی ہوئی مصیبت نوں ٹال دے۔ عام طور تے کڑکدے بدل تے ورھدے گڑے ویلے ایہہ دُعا کیتی جاندی اے۔

- **جیں آپ کو نہیں پچھاتا، اوُں خُدا کوُں نہیں سنجاتا**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ایس جگ اندر رب سچے نے رب دی سنجان کرن توں اگدوں بندے نوں اپنی سنجان کرن داوی حکم دتا اے۔ جیہڑا ایتھے اپنی سنجان نئیں کر سکدا اوہ رب سچے دی پہچان کِویں کر سکدا اے۔ ایہہ اِک آیت دا ترجمہ وی اے۔

- **جیہنوں اللہ تارے، اوہنوں کوَن مارے**

ایس اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی جیہنون رب سوہنے نیں بچا لینا ہووے اوہ لکھ ڈوہنگھے سمند اوچ ڈُبیا ہووے، آخر بچ کے نکل ای آندا اے۔ جیہدی حفاظت اللہ خود کرے اوہنوں کون ڈوب سکدا اے۔

- **جیہنوں رب رکھے، اُوہنوں کوَن چکھے**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جیہدی حفاظت رب سوہنا کردا ہووے اوہنوں کون کوئی نقصان دے سکدا اے تے رب سچا سبھ توں وڈا مُحافظ اے۔

- **چڑیاں کولوں باز مروانے، رب سچے دے بھانے**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی ایہہ رب سچے دی مرضی اے کے جدوں چاہوے طاقتور نوں کمزور کولوں مروا دیوے۔ تے چڑی ورگے نتانے پکھو کولوں باز ورگے طاقتور پکھوٗنوں ہرا دیوے۔ رب دی حکمت اگے کوئی شے نئیں اڑ سکدی۔

- **چکّی پھر دی پھر رہی، پھر دی رہوے نشنگ، رب جیہناں نوں رکھنا رہن کلّی دے سنگ**

ایس جگ اندر زمانے دی چکی سدا توں چلدی رہی اے تے اوہ سدا چلدی ای رہوے دی۔ اوہنے لکھاں کڑوڑاں داناں مٹا دھریا اے۔ پر رب سچے جیہناں دی سنبھال کرنی ہوندی اے اوہ دانے اوس چکی دی کلی دے نال لکتھے ہو جاندے نیں، ایسر اں اوہ بچے رہندے نیں۔

- **چوندا اے تاں چون دیو، فضل اللہ دا ہون دیو**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی جی کسے دی چھت چون لگی اے تاں ایہہ وی اللہ دی حکمت اے۔ اوہ کم وی اوس دے حکم نال ای ہو رہیا اے۔ ایس لئی اوہنوں وی رب دا فضل ای سمجھنا چاہیدا اے۔

- **چھیتی پاکا سو چھیتی سڑیا، دیر کم رحمٰن**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ایس جگ دا اصول اے پئی جیہڑا پھل چھیتی پکے گا، اوہ چھیتی گل سڑ جاوے گا۔ تے رب سچے دے کمّاں وچ دیر تاں ہوندی اے۔ تے اوہ کم ہولی ہولی ای ہوندے نیں۔

- **حق ادا، راضی خدا**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی جدوں کسے دا حق اوسنوں پرتا دِتا جاوے تاں رب سچا بڑا راضی ہوندا اے۔ اوہنے پرت پرت کے حقداراں دا حق ادا کرن تے زور دتا اے۔

- **حق قہروان، جگ قہروان**

ایس اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی جدوں کسے بندے توں رب سوہنا ناراض ہو جائے تاں جگ دی ہر شے اوہدے تے ناراض ہو جاندی اے۔ رب سوہنے دی ناراضگی ہر شے دی ناراضگی دی وجہ بن جاندی اے۔

- **حقّوں نحقّوں رب بچائے**

ایس اکھان وچ مَت دتی گئی اے پئی رب سچا کدی وی حق نوں ناحق کرن دی توفیق نہ دیوے تے اوہ ہر کسے نوں کسے دا حق مارن توں بچائے۔

- **حیاتی، مواتی خُدا دے ہتھ ہے**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی موت تے زندگی رب دے ہتھ وچ اے۔ ہر بندے نوں خُدا کولوں ڈرنا چاہیدا اے۔

- **خُدا بھریاں نُوں ای بھر دا اے**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب سچا وی رجے پُجے لوکاں نوں ہون دئی لگا جاندا اے بھرے ہوئے بھڑولیاں نوں ہور وی بھر دیندا اے۔

- **خُدا دی لاٹھی بے آواز ہوندی اے**

عام بندہ کوئی وی بَھیڑ کرن لگیاں سوچدا اے پئی اوہنوں کیہڑا ہٹکن ہوڑن والا اے پر رب سچا اے سبھ کجھ ویکھ رہیا ہوندا اے تے جدوں رب کسے بُرے نوں ہتھ پاندا اے تاں اوہنوں پتہ وی نئیں لگدا۔

- **خُدا دی خُدائی وچ کسے دا دخل نہیں**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب دا پورے جگ اندر راج اے، اوہدے راج اندر اوسدا ای حکم چلدا اے ہور کسے دا نئیں۔

- **خُدا شکر خورے نُوں شکر ای دیندا اے**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب سچے دی مرضی اے پئی کیہنوں ودھ رزق دینا اے تے کیہنوں گھٹ۔ جیہندے مقدراں وچ اوہنے شکر لکھی ہوندی اے اوہنوں اوہ شکر دیندا ای رہندا اے۔

- **خُودی خُدا دا وَیر**

ایس اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی ایس جگ اندر بندے نوں عاجزی نال زندگی گزارنی چاہیدی اے ایس جگ اندر جو وی اپنی طاقت یاں دولت تے آکڑدا اے رب سوہنا اوسدا چھیتی منکا توڑ دیندا اے۔

- خُدا سوار کوں پَیدل نہیں کریندا

رب سچے دی مرضی اے پئی کیہنوں کِناں رزق دینا اے۔ جیہدے مقدراں وچ اوس نیں سواری لکھی اے اوہ اوسنوں سواری دئی رکھدا اے تے اوس نوں پیدل نئیں ہون دیندا۔

- **خُدا نیں پنجے اُنگلیاں برابر نہیں بنائیاں**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب سوہنے نیں ایس کائنات دا نظام چلان لئی کسے نوں ماڑا بنایا تے کسے نوں تگڑا بنا دتا اے۔ رُتبے دی ایس ونڈ نال ای جگ تے رونق لگی ہوئی اے۔ ایس لئی ہتھ دیاں اُنگلیاں وی اوس نیں وڈھیاں نکیاں بنائیاں نیں۔

- **خُدا وی ککّڑیں اوں کوں ڈیندے، جیکوں کوہن ڈاڑاں نہیں آوندا**

ایہہ رب سچے دی مرضی اے پئی کئی واری اوہ ککُڑی اوس نوں دے دیندا اے جیہنوُن ذبح کرن دا طریقہ وی نئیں آوندا تے دولت اوہناں نُوں دے دیندا اے جیہناں نوں خرچن داول نئیں آوندا۔

- **خُدا اپنو اوے تاں بھولُو ڈھیر**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جے رب نے بندے نوں منگن پِنن دی راہے ای چاڑھنا اے تاں باند تاں بڑے مل جان گے۔ مطلب ایہہ جو جیہو جیہے حالات ہون گے اوہناں موجب بندہ اپنے جِین ڈھنگ نُوں بنا ای لوے گا۔

- **خُدا کسے نوں کسے دا محتاج نہ کرے**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب سچے آگے ایہہ ای دُعا کرنی چاہیدی اے پئی کسے نوں کسے آگے جھولی کرن اُتے مجبور نہ کرے۔ لوڑونڈ بندہ مر کے ای کسے دے بوہے آگے جاندا اے۔

- **خُدا نوں ای اوڑک اِک دِن مونہہ وکھانا ایں**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ہر بندے نوں رب کولوں ڈردے رہنا چاہیدا اے۔ ہر اک نیں مر کے اوہدے کول ای جانا اے۔ تے جے چنگے عمل ہون گے تے قدر ہووے گی نئیں تاں سزا ملے گی۔

- **دات پیاری، وِسریا داتا**

ایہہ دولت شے ای ایسی اے جدوں بندے کول آ جاندی اے تاں اوہ اپنیاں نگدیاں نوں چھڈ رب سچے نوں وی بھل جاندا اے۔ تے اوسے دی دولت نوں جپھاں مار کے دین والے نوں ای بُھلا بیٹھدا اے۔

- **داتا دے، دین دے سو ہتھ**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جدوں رب عطا کرن تے آوے تاں اوہدے کول بندے نوں نوازن دے بڑے طریقے نیں۔

- **دِلاں دے بھیت تاں رب سچا ای جاندا اے**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی کسے وی بندے دے دل دی گل نوں ہون کوئی بندہ اہدا اسو کھانئیں سمجھ سکدا ایس بھیت نوں رب سچا ای سمجھ سکدا اے، تے اوہ ہر گل جاندا اے۔

- **دھن جگرا اے رب دا، جو دے کے مہنے نہیں ماردا**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ایس جگ اندر جے کوئی بندہ کسے تے وی ماڑا جیہا احسان وی کر لوے تاں جتان لگ پیندا اے پر آفرین اے رب سچے نوں جو ایناں کُجھ دے کے وی مہنا نئیں ماردا۔

- **دھرتی جیڈ غریب نہ کوئی اِندر جیڈ نہ داتا**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی ایس جگ اندر سب توں غریب زمین اے جو اپنے سینے تے ایناں کجھ جردی اے تے رب سچے توں اڈہور دین والا کوئی نئیں۔

- **ڈِگیاں ڈھٹھیاں دا رب وارث**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ایس جگ اندر ہر کسے نوں رب سچے دی ای آس اے، تے جگ دے ماڑے ڈُبڑے تے شکست خوردہ لوکاں نوں بس اوسے دی ناں دا آسرا اے۔

- **ڈوئی تے چمچہ کیہ منگدا، اللہ دے ناں دا مینہ منگدا**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی اوڑ دے دِناں وچ بچے ایس اکھان نوں دُعا دے رنگ وچ بولدے نیں پئی ایس جگ دا سارا اکھان پین رب دی رحمت پاروں ای اے، تاں سارے رب کولوں ای منگدے نیں۔

- **رام رام جپنا، پرایا مال اپنا**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی اُتوں عبادت کردا نظر آونا تے اندروں دوجیاں دے مال تے نظر رکھنی۔ ایس اکھان وچ مَت دتی گئی اے پئی جیہو جیہا اُتوں ہووے اوسنوں عملوں وی اُنج دا ہونا چاہیدا اے۔

- **رانجھا، سبھ دا سانجھا**

ایس جگ اندر رب ساریاں دا سانجھا اے، اوہ کسے نال وَیر نئیں رکھدا، سبھ نوں اِکو جیہا پیار کردا اے۔ ایسراں بندے نوں دسیا پئی جے تُوں اوسدا مانی اے تاں اوس ور گا ورت ویہار کرلے۔

- **رب دے ناں تے ٹِکی، ادھی سڑی، ادھی سُکی**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی اللہ دے ناں تے دین لگیاں وی بھیڑی شے دان کرن، چنگی دین توں کنجوسی کرنا ایڈا چنگا کم نئیں۔ ایس اکھان راہیں ایس بَھیڑے ورتارے توں ٹھاکیا گیا اے۔

- **رب قُدرتاں توں ای لبھیندا اے**

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب اپنیاں حکمتاں توں ظاہر ہو جاندا اے تے ہر پاسے حیاتی دے جلوے نظر آندے نیں۔ ویکھن والی اکھ دی شکتی اینی تگڑی ہونی چاہیدی اے پئی اوس نوں ویکھ سکے۔

- **رب پرا میں ہتھیں گندگی وی نہ سٹائے**

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ہر کوئی بس اپنا کم ای دھیان نال کردا اے۔ پرائے نوں گند وی سُٹن واسے دے دتا جائے تاں اوہ گند وی راہ وچ کھلار چھڈا اے۔

- **رب نے دِتّیاں گاجراں، وِچّے ای رنبا رکھ**

جے رب سوہنا کھان نوں گاجراں دے دیوے تاں ہر ویلے اوسے دھیانے ای لگیاں رہنا چاہیدا اے مطلب اوس دے دتے نوں کھان لگیاں کنجوسی نئیں کرنی چاہیدی۔

- **رب بنایا سبب تے کھوہ منیکیا، ڈھگے چھڈے وگ تے دھونواں سیکیا**

ایہہ اکھان ہڈ حرام لوکاں واسے اے پئی رب نے سبب بنایا تے وگدا کھوہ خران ہو گیا، ڈھگے چُگن لئی وگ وچ چھڈ دتے تے آپ آہلسی لوکاں وانگ اگ سیکن لگ پئے۔

- **رچ پتھر وِچ وی کیڑے نوں پالدا اے**

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب سوہنے نے ہر اک نوں روزی دین دا ذمہ چُکیا اے۔ ایتھوں صاف نظر آندا اے کے اوہ پتھر وچ وی کیڑے نوں رزق دیندا اے، بس بندے دا ایس گل تے پکا اعتبار ہونا چاہیدا اے۔

- **رب نے ہر اِک جوڑ دا توڑ بنایا ہویا اے**

اکھان وچ گیا آکھیا گیا اے پئی رب سچے نے جگ اندر ہر شے دا توڑ بنایا اے تاں جو کوئی وی بندہ تکبر کر کے اوہدے تے قائم ناہ رہ سکے۔ جے رب نیں کوئی بُرا گھلیا اے تے اوس دا گاٹا بنن والا کوئی اوس توں وی بُرا نال ضرور گھلیا ہویا ہوندا اے۔

- رب جدوں دین تے آؤندا اے تاں چھپر پاڑھ کے وی دے دیندا اے

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب جدوں کسے نوں کوئی شے دِین دا ارادہ کر لے تاں چھت پھاڑ کے وی اوسدے اندر سُٹ دیندا اے۔ اوہدی عطا دے لکھاں رنگ نیں۔

- رب دادِ تا سہیے، بندے دادِ تا نہ سہیے

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب ولوں آئی تنگی نوں بندہ برداشت کر لیندا اے، پر جے کوئی بندہ کسے نال زیادتی کرے تاں اوہنوں کوئی نئیں برداشت کر دا تے کُد کُد گلے دے گل پیندا اے۔

- رب دادِ تا کم آوندا اے بب دا نہیں

ایس جگ وچ سچا دیونہار بس اللہ اے۔ اوہ ای دیوے تاں پوری پنیدی اے۔ بندے نیں کسے نوں کی دینا اے جو اک واری دے کے سو وار جتاندا اے۔

- رب وی بھرے خزانے ای بھر دا اے

جیہڑے گھراں وچ پہلاں ای چوکھی دولت اے، رب اوہناں نوں ہور دِتی جاندا اے۔ ایس دے اپنے بھیت نیارے نیں تے انسان اوسدے بھیت نوں نئیں پُج سکدا۔

- رب لڑن گھڑی دیوے، وِچھڑن گھڑی نہ دیوے

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب سچا نیڑے نیڑے رہن دی توفیق دیوے بھانویں بندہ گھڑی آپو وچ لڑ وی پوے، پر اوہ وچھوڑا کدی نہ پاوے۔

- رب دی کیتی ہر کوئی جر دا اے بندے دی کیتی کوئی نہیں جر دا

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب بندے نال جو وی کر لے اوہنوں جرنا ای پیندا اے پر جے کوئی بندہ کسے نال زیادتی کرے تاں اوہنوں کوئی برداشت نئیں کردا تے کُد کُد اگلے دے گل پیندا اے۔

- رب حِیلا بُتّا کرن والیاں دے نال اے

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جو بندہ وی ایس جگ اندر محنت مزدوری کرن لگ پیندا اے رب اوہدے نال ہو کے اوہدی پوری پا دیندا اے۔

- رب دے دِتیاں ای پُوری پیندی اے

بندا جنیاں مرضی سجے کھبے جھکھان مار لوے پر اوسدی پوری اوہدوں ای پوے گی جدوں اوہنوں رب تے سچا یقین ہووے دا۔ تے رب دیندا ای اودون اے جدوں اوسدی مرضی ہووے۔

- رب نیڑے کہ گھُسّن

اکھان وچ اکھیا گیا اے پئی عام دُنیادار سمجھدے نیں پئی ہُور رارب نالوں نیڑے ہوندا اے، پئی اوہ چھیتی ای آن وجدا اے۔ پر اصل وچ اوہ وی ربّی حکم نال وجدا اے۔

- رب دوے کھان نُوں، کیوں دُکھ دیئے جان نوں

ایہہ اکھان ویہلڑ تے ہڈ حرام لوکاں دا بنیا یا ہویا اے پئی جے رب روٹی دیندا ہووے تاں جِسم نوں دکھ دِین دی کی لوڑ اے، ویلے بہہ کے کھائی جانا چاہیدا اے۔

- رب دے ناں دیاں گھنگنیاں تے پیراں دے ناں تے سنڈ ھے

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جدوں رب دے ناں تے معمولی شے دتی جاوے، جدوں کہ پیراں دے ناں تے مہنگی شے دان کیتی جاوے تاں ایہہ اکھان بولدے نیئں۔

- رب دے حکم بناں پتّر وی نہیں ہلدا

اکھان وچ اکھیا گیا اے پئی رب دے حکم بناں کوئی پتّر وی نیئں ہل سکدا۔ ایہہ قرآنی آیت دا ترجمہ وی اے۔ ایس لئی ہر انسان نوں یقین کر لینا چاہیدا اے پئی جو کجھ کرنا اے اوہنے ای کرنا اے۔

- رب غریب نواز یا بھورے والا جٹ

اللہ جدوں مہربانی کرن تے آوے تاں اوہ اُچیاں ٹُریاں والیاں نوں نیئں ویکھدا، اوہ ماڑیاں تے وی اپنی رحمت دے بارش کر دیندا اے۔

- رب کرے سبب غریباں لوکاں دے

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب ماڑیاں دے کم سارن لئی کوئی سبب بنا ای دیندا اے۔ جے سب کُجھ دولت ونداں دے ہتھ وچ ہووے تے ماڑیاں دا کوئی کم سِرے نہ چڑھے۔

- رب رسوُل دا آکھا منّی دا، غلام رسول دا نہیں منّی دا

اکھان وچ اکھیا گیا اے پئی رب تے رسول ہوراں دی آکھی ای پروان کرنی چاہیدی اے جے کوئی اوہناں ور گا ناں رکھ کے پُٹھی راہے چاڑے تاں اوہدی گل منن توں پرہیز کتنا چاہیدا اے۔

- رب نُوں ہکار نہیں بھوَندا

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب سوہنے نوں عاجزی تے حلیمی پسند اے، اوہنوں تکبر چنگا نیئں لگدا، تکبر کرن والیاں دا اوہ چھیتی ای گاٹا بھن دیندا اے۔

- رب کرے ایتھے کسے گوچرا کم نہ پے جاوے

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب سچا ایس جگ وچ کسے نال کم نہ پا دیوے، بندے نے کسے دا کم کِیہ کرنا ہوندا اے۔ ایہہ رب ای اے جو سبھ دیاں آساں پوریاں کردا اے۔

- رب آن ملایا جٹ، نالے ڈانگ تے نالے پھٹ

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رجٹ نال میل ہو گیا اے۔ اوہدے کول دو ہتھیار وی نیں، ہُن اللہ ای اے جے اوس کولوں بچالوے۔

- رب دیندیاں نُوں ای دیندا اے

ایس اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی ایس جگ اندر رب سچا اوہناں نوں ای عطا کردا اے، جو اوہدے نال ہر ویلے لوکاں نوں دان کردے ایندے نیں۔ جو دین لگیاں ہتھ سوڑا کرے گا رب اوسدا رزق گٹھا دیندا اے۔

- رب دے گھر دیر اے اندھیر نہیں

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب سچے کولوں ہر ویلے ای منگدے رہنا چاہیدا اے۔ اوہدے گھر وچ دیر تاں ہو سکدی اے پر انھیر نئیں ہو ہوندا۔ اوہ ماڑے دی کوک سُن ای لیندا اے۔

- رب دیندا اکدی نہ تھکے

رب سچے دے خزانے اینے بھرے نیں پئی نہ تے اوہناں وچ گھاٹا آسکدا اے تے ناں رب سچی دان کردا ہویا تھکدا اے۔

- رب ڈاڈھیاں دے وس نہ پاوے

ایہہ دُعا یہ اکھان اے پئی کسے ماڑے بندے نوں تگڑیاں بندیاں دے اختیار وچ نہ دے دیوے، اوہ مُڑ اپنی مرضیاں نال ماڑیاں نوں ورتدے نیں۔

- رب راضی تے کاہدی متھاجی

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جدوں اُتے رب راضی ہووے گا تاں اوہنوں کوئی پریشانی تے مُحتاجی نئیں رہ جاندی۔ اوہدے سارے کم رب آپوں وی کری جاندا اے۔

- رب رب کہو تے سدا سُکھی رہو

ایس اکھان وچ آکھیاں گیا اے پئی بندیا جت توں ہر ویلے اپنے سچے رب دی یاد وچ رہویں تے اس تینوں کوئی پریشانی نئیں آوے گی۔ سبھ مُصیبتاں تے پریشانیاں اوس ذات نوں بُھلن پاراں ای آوندیاں نیں۔

- رب سبھناں دے ستر ڈھکدا اے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب سبھ لوکاں دے گناہ ویکھدیاں وی اوہناں تے پردا پاندا اے تے لوکاں وی انج کرن دا حکم دیندا اے۔

- رب دا کیہ پانا ایدھر اں پُٹنا اودھر لانا۔

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب نوں لبھن آوکھا نئیں۔ اوہ ہر جگہ ہر ویلے ہوندا اے، صرف ویکھن والی آکھ ہونی چاہیدی اے۔ جتھے کوئی پُٹی تے لائی دی اے اوتھے وی خُدا موجود ہوندا اے۔

- رب نے جے روگ بنائے نیں تاں اوہناندا داروی بنایا اے

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جے رب نے بیماریاں بنایاں نیں تاں علاج وی اوس نے او بنائے نیں۔ بندے نوں معالجے لئی نٹھ بھج کر دیاں رہنا چاہیدا اے۔

- ربا تیریاں بے پرواہیاں، کھوتے کھان کڑاہیاں

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب سچا اے تیرا ای بھیت اے پئی ایتھے کھوتاں حلوے منڈے کھا رہے نیں پر انسان بھکھے مر رہے نیں۔

- ربا میری مارو کھیتی لگی اوڑ گناہواں، ہُن آئی کملانے لگی، کِس نوں کُوک سناواں

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب سچیا میں مار دین والی فصل ای کھیت وچ بیجی اے اُتوں میرے گناہواں نے اوڑ لائی ہوئی اے۔ ہُن جدوں پکن تے آئی اے رتاں سُک سڑ چلی اے۔ میں کیہدے اگے جا کے فریاد کراں۔

- رحمت دا مینہ خُدایا، باغ سُکا کر ہریا، بُوٹا آس اُمید میری دا، کردے میوے بھریا

حضرت میاں محمد بخش ہوراں اپنی کتاب وچ دُعا کیتی اے۔ رب سچیا میرے آس اُمید دی کھیتی اُتے رحمت دی بارش کر دے۔ تاں جو میری آس اُمید دے بُوٹے نوں پھل وی لگ جان۔

- رکھ بھروسہ رب دا، جو سبھ دا پالنہار

ایس اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی بندیا تینوں اپنے رب اُتے پورا یقین رکھ کے اوہدے کولوں ای منگنا چاہیدا اے۔ بس اوہ ای پورے جگ نوں پالن والا اے۔

- رکھی نہیں خُدا نال، مہنا نہیں قضا نال

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب نال تے میں بنا کے نئیں رکھی ناں اوہدے حکم نوں من کے ٹریا واں۔ ہُن جدوں آئی مصیبت تے شکوہ کاہدا اے۔ ہر حال وچ بندے نوں خدا دا آکھیا مَندیاں رہنا چاہیدا اے۔

- رکھے رب تاں مارے کیہڑا

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی جدوں رب نے بندے دی زندگی بچاونی ہووے تاں اوس نوں کوئی وی نئیں مار سکدا۔ اوہدے کول بچان لین دے ہزار طریقے نیں۔

- رکھن والے دے راہ نیارے نیں

ایس اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی جدوں رب نے کسے نوں بچانا ہووے تاں اوہدے کول ہزار طریقے نیں۔ جنہاں نال اوہ بندے نوں بلدی اگ چوں وی بچا لیندا اے۔

- رب بلدی اگ چوں وی رکھ لَیندا اے

ایہہ رب سچے دی مرضی اے پئی جدوں کسے نوں بچانا ہووے تاں اوہ بلدی اگ چوں وی بچا لیندا اے تے بندے نوں ماسہ سیک وی نئیں لگن دیندا۔

- سدا بادشاہی رب دی اے

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی ایس جگ اندر ہر شے نیں مُک جانا اے تے اوس دا کھوج کُھرا ٹک جانا ایں۔ رہنا ایں تاں بس خُدا دی ذات پاک نے۔

- سدا قائم رب دی ذات

ایس اکھان اندر مَت دتی گئی اے پئی ایس جگ اندر سب نوں فنا اے۔ جے بقا اے تاں بس رب دی ذات نوں۔

- سائیں اکھیاں پھیریاں ویری کُل جہان

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جدوں رب سچا بندے دیاں کالیاں کر توتاں پاروں اوہدے کولوں کنڈ کر لوے تاں اوس بندے دے گھر دے کندھاں کوٹھے وی دشمن ہو جاندے نیں۔

- سبھ جگ روٹھے اِک رام نہ رُوٹھے

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی ساری خُدائی وی جے بندے کولوں رُس جاوے تاں اوہ گزارا کر لیندا اے پَر جدوں اوسدا مالک ای رُس جاجے تاں اوہ کتے وی گزارا نئیں۔

- سبھے رضائیں تیریاں توں ڈاڈھا ایں بے پرواہ وگدیاں ندیاں نوں تھل کر دیں تے تھلاں نوں دریا

ایس اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب سوہنیاں ایہہ تیری مرضی اے پئی وگدیا دریاواں نوں ریت دے میدان تے ریت دے میداناں نوں اِک پل وچ دنیا بنا دیں۔

- سوَکن تے سوہاگن کیہی، کر دے سائیاں اِکو جیہی

ایس اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب سائیاں تیرے گھر وچ تاں سبھناں ال ای پیار ہوندا اے، ایتھے کاندا سوکن ے سوہاگن دا وَیر اے۔ تُوں سبھ نوں اِکو جیہاں ای کر دے۔

- سائیں رکھے لاج غریباں لوکاں دی

ایس اکھان وچ مَت دتی گئی اے پئی رب سچے دی مہر اے پئی اوس نیں ماڑیاں دی عزت رکھ لئی نئیں تاں ایتھے کسے نوں اپنی کرنی داکاہد امان ایں۔

- سئیں کُوں اوہے بھائے، جیہناں جگ چوں راشک مُکائے

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب سچے نوں اوہ لوگ ڈاڈھے چنگے لکدے نیں جیہڑے دنیاوِچوں بھیرے لوکاں نوں مُکادیندے نیں۔ رب سچادنیاتے امن تے پیار چاہیندا اے۔

- شاکر رہو خُدادا تھُڑیں نہ وِچ جہان

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی بندیاہر حال وچ اپنے رب داشکرانہ کردارہیا کرتینوں دنیااندر کدی گھاٹانہ پوے گا۔

- شاکر نُوں شُکر، مُوذی نوں ٹکر

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب سچے ولوں اوہدے کماں تے راضی رہن والے نوں ای جزاملدی اے جدوں پئی بھرے بندے نوں سزاملدی اے۔

- طوفان تے شَیطان، اللہ نِگہبان

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی طوفان تے شیطان دویں ای خطرناک ہوندے نیں۔ بس اللہ ای اوہناں کولوں بچا سکدا اے۔

- عقل دات ربیدی، آوے کسے دے ہتھ

عقل بندے نوں رب ول دان کیتی جاندی اے، ایہہ کسے کسے کول ای ہوندی اے۔ جیہدے تے رب دی خاص عنایت ہووے اوسنوں عقل عطاہوندی اے۔

- غریب تاں خُدانے کیتا، پر بے غیرت کیہنے کیتا

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی ماڑاجاں غریب ہوناکوئی مہناجاں بُری گل نئیں پر اصل برائی بے غیرت ہون اے جو بندے نوں اوہدے مقام توں تھلے لاہ سُٹدی اے۔

- عَیب دا علم تاں رب سچا ای جاندا اے

انسان تاں بس اوہ ای جاندا اے جو کجھ اوہدے سامنے ہو رہیا ہوندا اے، باقی تاں سبھ کُجھ رب سچا ای جاندا اے۔

- عیبوں پاک تاں بس رب دی ذات اے

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی ایس جگ اندر ہر کسے اندر کوئی نہ کوئی عیب ہوندا اے پر رب سچے دی ذات ہر عیب توں پاک اے۔

- فضل کریں تاں چُھٹیاں، عدل کریں تاں لُٹیاں

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی سوہنیا مالکا میرے گناہ ای اینے کُو نیں پئی تیرے فضل نال ای خلاصی ہو سکدی اے۔ جے توں انصاف کریں تاں میرے گناہ مینوں پھسا ای دین گے۔

- فضل ہمیشہ منگدے تیرا، سارے نیک انیک

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب سوہنیا ساری دُنیا دے نیک تے بد بندے تیرا ای فضل منگدے نیں تے جگ اندر تیرے سہارے توں بِناں ہور کوئی سہارا ای نئیں۔

- کِتّھے رام رام، کِتّھے ٹیں ٹیں

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب سچے نوں یاد کرن وچ ای برکت ہوندی اے، فضول گلاں باتاں دا کوئی فائدہ نئیں ہوندا۔

- اکھاڑا، گھول کوڈی دا پڑ

اللہ دا ذکر کردے رہنا ای سوہنا کم اے تے جھلار دے اکھاڑے تے بہہ کے کوڈی گھول ویکھدیاں ویلا ونجاون اللہ دے ذِکر نال کویں رل سکدا اے۔

- کر نہ کر، خُدا توں ڈر

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب دی عدالت ایسی اے جتّھے چنگے عملاں والیاں نوں وی کوئی مان نئیں۔ اوتھے ہر ویلے ڈرن تے توبہ کرن والی لوڑ اے۔

- کلّے دو کلّے دا رب راکھا

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ایس جگ اندر رب ای کلیاں کاریاں دا راکھا اے، ماڑیاں ڈُبڑیاں نُوں وی اوسے دی ای اوٹ اے۔

- کوہجھیاں، کوچجیاں دا اوہ آپ ای واہرُو

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی جگ دے سبھ بد شکلاں تے بد عملاں دا وی بس اوہ ای وارث اے۔ سبھ نوں اوسے دے ناں دی ای اوٹ اے۔ ایتھے کسے چنگے عمل خوبصورتی تے چنگے رنگ رُوپ دا کوئی مان نئیں۔

- گُڑ گیا خُدا نُوں، اوس وی کھان دی کیتی

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی گُڑ دے مٹھا ہون پاروں لوکاں ایس نوں کھان بنالیا اے پئی گُڑ خُدا کول فریاد لے کے گیا تے اوس نے وی کھان لئی ہتھ اگے ودھا لئے۔

- گنڈھوں خالی، رب دا سوالی

ایس اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی جدوں لوکاں کول مال دولت ہویا اودوں اوہ رب نوں بُھلھ بیٹھے، جدوں گھر وچ بُھکھ نچن لگ پئی اودوں رب دے ناں دا جاپ کرن لگ پئے۔

- گیا جو تیتھوں پرے پریرے، رڈّیا دُونہیں جہانیں

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی مالکا جو وی تیرے توں دور ہو گیا اوہ داناں جہاناں اندر بھڈیا گیا۔ ایس لئی مالکا تینوں سچے دِلوں منن والے ای پار لگدے نیں۔

- لبھی شے خُدا دی، نہ دھیلے دی نہ پاء دی

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی راہ وچوں جاندیاں جو شے وی بندے نوں لبھ جاوے اوہدی کوئی قیمت نئیں کرنی پیندی۔ اوہدا وارث اوہ ای ہوندا اے جیہنوں اوہ لبھ جاوے۔

- لبھدیاں لبھدیاں تاں خُدا وی لبھ جاندا اے

ایس اکھان وچ مَت دتی گئی اے پئی بندے نوں ہر ویلے چنگیائی دی بھال وچ رہنا چاہیدا اے۔ لبھن والے تاں خُدا تیکر وی اپڑ جاندے نیں۔

- لجّاں شرماں سبھ دیاں رکھے، سبھ دا پردے پوش

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ایہہ وڈیائی رب دے سچے ناں نوں ای اے جو اوہ ہر اک دے عیباں تے گناہواں پردے پان والا اے۔

- ماڑے کُوسائیں تیری آس

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی سوینیاں مالکا ماڑے غریباں نوں بس تیری ای آس اے۔ تگڑے تاں دولت تے مان کر دے پھر دے نیں۔ سانوں بس تیری ای آس اے۔

- مالک جیہنوں چاہے لکھوں ککھ تے ککھوں لکھ کر دیندا اے

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ایہہ رب سوہنے دی پرضی اے پئی اوہ راتو رات امیر اں نوں غریب تے غریباں نوں امیر کر دیندا اے۔ دولت بنیرے دا کاں اے۔

- مر مرے، پر میسر جاگے

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی بندہ ایس جگ اندر آوندا اے تے چلا جاندا اے، پر اوس دا رب اوسنوں ہر ویلے ویکھدا رہندا اے۔

- مُلک مِلک خُدا دا ہے، ساڈا امِٹھاناں اے

ایس اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی اے ساری خُدائی تاں رب سچے دی وراثت اے۔ ساڈا تاں بس لوکاں نیں ناں مِٹھا دھر دِتا اے۔ اصل سبھ وڈیائیاں دا مالک تاں بس اوہ اے۔

- منّو تاں اِیشور، نہیں تاں پتھر

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی ہندو پتھر اں دیاں بنیاں مُورتیاں پُوجدے نیں پر اوہ مورُتی تاں بس پتھر ای اے۔ گل تاں منن تے ٹکدی اے۔ دھنّے بھگت نیں پتھر نُوں پوج کے اوس چوں خُدا لبھ لیا سی۔

- موّلا ہتھ وڈھیائیاں، جیہنوں چاہوے، اوہنوں دیوے

اکھان وچ آکھیا دسیا گیا اے پئی رزق تے عقل دین دا اختیار بس خُدا دا اے۔ جیہنوں چاہوے دیوے تے جیہدے کولوں چاہوے کھوہ لوے۔

- مولا تیرے رنگ، کوئی پھِرے چودھری، کوئی پھِرے ملنگ

ایس اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب سوہنیا ایہہ تیری کھیڈ اے پئی ایتھے کوئی تیری دِتی طاقت نال لوکاں دا حق کھوہندا اے تے دوجے پاسے کوئی ملنگ در در توں منگدا اے، تے جِھڑکاں کھاندا پھِردا اے۔

- ناحق دی شرّک کولوں اللہ بچاوے

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب سوہنا ہر بندے نوں لوکاں دے ظُلم تے دھکے شاہی توں محفوظ رکھے۔ ایس لئی پئی ایتھے اوسدی دنیا تے قدم قدم تے مُصیبتاں مُونہہ اڈی کھلوتیاں نیں۔

- نہ رب مسجد، نہ رب مندر، رب بندے دے اندر

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب سچا نہ تاں کسے مسِیت اندر رہندا اے تے ناں ای کسے مندر وچ رہندا اے۔ اوہ تاں بندے دے دِل وچ رہندا اے۔ جیں وی لبھیا اے اوہنوں اندروں ای لبھیا اے۔

- نہ پنج پڑھیاں، نہ تریہہ رکھے، رب نوں ویکھاں کیہڑی اکھے

ایس اکھان وچ ایہہ دسیا گیا اے پئی رب تیکر اپڑن لئی نماز روزے دی لوڑ اے۔ تے جو ایہہ کم نئیں کردا اوہدا رب نوں ویکھن مُشکل ہو جاندا اے۔

- نہ وہائی، نہ گہائی، اللہ نے موّج لائی

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی نہ واہی کرنی پئی اے تے ناں ای فصل نوں گہان والی اوکھت جرنی پئی اے۔ بس گھر بیٹھیاں ای رب نیں موج لا دتی اے تے کم بن گیا اے۔

- واہ واہ رب دے رنگ، کِدھرے دُدھ ملایاں کِدھرے بُھجے بھنگ

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ایہہ رب سوہنے دی مرضی اے کئیاں گھراں وِچ تاں عیاشیاں ہوندیاں نیں، تے کئی گھراں وچ غریب آنڈے کھلے تے گُزارا کردے نیں۔

- وگدیاں تلواراں وچوں جیہنوں چاہیں رکھیں

رب سوہنیا تیری مرضی اے پئی جیہنوں توں بچانا ہووے چلدیاں تلواراں وچوں وی بچالینا اے۔ تے جس دا ویلا پُج جاوے اُوس نوں کوئی نئیں بچاسکدا۔

- وڈا او ہو جیہنوں خُدا اوڈیاوے، بندہ کون وچارہ

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی ایس جگ اندر اوہ ای منگُھ بھاگاں والا اے جیہدی صفت آپوں رب سوہنا کردا اے۔ نئیں تے ایس جگ اندر بندے وچارے دی کیہ اوقات اے۔

- وڈا بول نہ بولیے، کرتاروں ڈریئے

ایس اکھان وچ مَت دتی گئی اے پئی ایس جگ اندر بندے نوں وڈا بول نئیں بولنا چاہیدا تے ہر ویلے رب سچے توں ڈردیاں رہنا چاہیدا اے۔

- ہار جِت اللہ دے وس ہوندی اے

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی بندہ جدوں وی کسے میدان وچ نکلے تاں اوہنوں سارا دھیان اللہ وَل رکھنا چاہیدا اے۔ کیوں پئی ہار جیت اوسدے ہتھ اے۔

- ہاری کا نام بس رام

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی ایس جگ اندر جو جو بندہ نِیوں جاوے گا اوہ رب نوں پالوے گا۔ رب نوں پان لئی پہلی شرط عاجزی اے۔

- ہر اِک رنگ وچ جلوہ تیرا، ہر اِک تھانویں وسیں

ایس اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی سوہنیا باہر تھانویں جگ اند دبس تیرے رنگ کِھلرے ہوئے نیں تے بس تیرے ای جلوے نیں۔ ہر پاسے توں ای توں ایں۔

- ہر کوئی رب دے دِتّیاں رجدا اے مُنکھ دے دِتیاں نہیں

ایس اکھان اندر مَت دتی گئی اے پئی ایس جگ اندر پوری اُوسے دی پَیندی اے جیہدی رب پوری پاوے نئیں تاں بندہ کدی وی نئیں رج سکدا۔

- ہتھ پلاّ سکھنا، خُدا پردہ رکھنا

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی رب سچیا ساڈا دامن اُکا ای خالی اے بس توں ای پردے رکھن والا ایں۔ تیرے توں اڈہور کوئی دوارہ نئیں جتھے جاکے داد فریاد کیتی جاوے۔

- ہتھ خالی رب والی

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی رب سوہنیا ساڈے ہتھاں وچ تاں کُجھ وی نئیں اے، نہ کسے شے اُتے مان اے، بس توں ای وارث ایں ایس جگ اندر بندے دے ہتھ وچ کُجھ وی نئیں اے۔

- یاد خُدا دی رکھ ہمیشہ، بُھل نہ اپنا مرنا

بندیا ہر ویلے اپنے رب نوں یاد کریا کر، موت نوں نہ بھلایا کر۔ ایسراں توں کُراہے پَین توں بچیا رہویں گا تے سدھے پاسے رہ کے زندگی گُزاریں گا۔

- اندر کافراں دے مُونہ موموناں دے

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کئی لوکاں دا اندر باہر اِک جیہا نئیں ہوندا۔ اوہ مُنہوں کُجھ ہور بولدے نیں پر عمل اوسدے اُلٹ کردے نیں۔ رب اجیہے لوکاں نوں چنگا نئیں سمجھدا۔

- اندر ملیاں تھمیاں ویہڑ اسلاماں علیکم

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی کئی لوکاں دے گھر داتاں ایہہ حال ہوندا اے پئی اندر وچ تھاں تھاں تھِمیاں دِتیاں ہوندیاں نیں پر ویہڑے وڑدیاں ای اگلے اسلام علیکم کردے ہوندے نیں۔

- اُنگل نُوں لہولا کے شہیداں وِچ رَل جان

ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کئی لوک اندروں تاں دھوکھے باز ہوندے نیں پر اوہ اپنے سِر اُتے نیکاں پاکاں دی پگ سجان دے ہر ویلے حیلے کردے رہندے نیں۔

- ایمان اے تاں سبھ کُجھ اے

اکھان اندر دسیا گیا اے پئی جو بندہ وی اپنے ایمان تے کھلوتا رہندا اے اوس نوں کدی گھاٹ نئیں پیندی پر جو ساری عُمر ڈکوڈولے ہوندا رہندا اے اوسدی کدی پوری نئیں پیندی۔

- کیہڑے مُسلمان مر گئے کیہڑے روزے گھٹ گئے

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جدوں تِیک مسلمان ہے نیں اودوں تیک روزے وی اونے ای رہن گے اوہ گھٹ نئیں سکدے تے مسلمان کدی گھٹ نئیں سکدے۔

- مالا اپنی کاٹھ دی دھاگے لئی پروے، من وچ گھُنڈی پاپ دی ناں جپیاں کیہ ہووے

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی بندہ جدوں تیک اپنے من نوں پاک نہ کر لوے اودوں تیک اوس دی عبادت تے بھگتی بس اک وکھاوا ای رہندی اے جو اوس نوں کوئی فائدہ نئیں دے سکدی۔

- منہ موموناں داتے دل کافراں دا

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کئی لوک انج دے ہوندے نیں پئی اوہناں دی ظاہری شکل تاں بڑی ای موموناں والی بنائی ہوندی اے پر اوہناں دے دل کاں نالوں ودھ کالے ہوندے نیں۔

- مُنہوں تائب دلوں نہ توبہ، رب صفایوں وانجھے، گڈوے وانگوں وِچوں گندے، اُتوں دِسدے مانجھے

اکھان وچ دل دے کوڑھے لوکاں بارے دسیا گیا اے پئی اوہ منہ چوں تاں ہر ویلے استغفار پڑھدے نظر آوندے نیں پر اوہناں دلوں توبہ نئیں کیتی ہوندی۔ اوہ گڈوے وانگ اندروں تاں اُنج ای گندے ہوندے نیں پر باہروں صاف نظر آوندے نیں۔

- نالے حج نالے ونج

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی بہتے لوک حج دی عزت آدر توں اجانو ہوندے نیں تے اوہ حج کرن گئے اودھروں سونا تے ہور کئی انج دیاں شیواں خرید لیاؤندے نیں اتے ایدھر آکے مہنگے بھاو ویچ لیندے نیں۔

- نہ رام دے نہ رحمٰن دے

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کئی لوک انج دے ہوندے نیں پئی اوہناں دے مذہب بارے کوئی پک تھتھ نال ایہہ نئیں آکھ سکدا پئی ایہہ کیہڑے مذہب دے مانی لوک نیں اوہ سویرے ہور تے شام نوں ہور ہو جاندے نیں۔

- اللہ نبیؐ وارث اے

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی ایس جگ اندر بندے اُتے رحمت بس اللہ تے اوس دے رسول (صلی اللہ علیہ وسلم) ای کردے نیں جاں فیر اوہناں دے پیاریاں دیاں دُعاواں بیڑا اپنے لا سکدیاں نیں۔

- بھاہ چاون ونج، پیغمبری ملے۔ اگ لَین جاون تے پیغمبری لبھ جاوے

رب سچے جدوں کسے نوں کُجھ دینا ہوندا اے تاں اوہ چن چیت ای دے دیندا اے۔ حضرت مُوسیٰ (علیہ السلام) طُور پہاڑ تے ربی نُور نُوں اگ سمجھ کے اگ لین گئے تے اللہ نے اوہناں نوں پیغمبری عطا کر دِتی۔

- تیکوُں حضرت سُلیمانؑ دی دھروئی جو اگے مر دمیڈا اچا نٹھوئی

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کسے نے ہوا نُوں حضرت سُلیمان (علیہ السلام) ہوراں دا واسطہ پا کے آکھیا پئی اگے میرا خاوند نٹھا جاندا اے اوہنوں بچائیں۔

- پلّہ پکڑ رسُولؐ دا جیہڑا دو جگ دا سردار

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی بندیا جے تُوں زندگی دے ایس میدان وچ سُرخرو ہونا ایں تاں تیرے لئی ضروری اے پئی حضور رسالت مآب (صلی اللہ علیہ والہ وسلم) ہوراں دا دامن پھڑی رکھیں۔

- جتھے واء مدینے دی جاوے، او تھوں سارے روگ مکاوے

نبی پاک ﷺ ہوراں دے شہر مدینے ولوں جہیڑی ہوا وی آؤندی اے اوہ جیہڑے پاسے وی جاندی اے اوس جوہ چوں سارے روگ مُکا دیندی اے۔

- جیہڑا نبیؐ دا مُحتاج اوُندا اجنت اِچ راج

اکھان اندر دسیا گیا اے پئی جیہڑا بندہ وی نبی ﷺ ہوراں نوں سچے دلوں اپنا حاجت روا من لوے اوہ جنت وچ سرداری کرے گا۔

- طُور مدینے دا ذرہ ذرہ ویکھن قسمت والے

اکھان اندر اوہ لوک بڑے ای بختاں بھاگاں والے نیں جینہاں نوں طور پہاڑ اتے مدینے پاک ورگی جنت جُوہ ویکھن نصیب ہو جاندی اے۔

- مکے جانا تاں مجوُراں نُوں کِیہ بُجھنا

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جدوں مکے جان دی صلاح بن ای جاوے تاں اپنے نوکراں چاکراں کولوں اجازت لین دی کیہ لوڑ۔

- مکیوں پرے اجاڑ

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی مکے توں اگانہ تاں کُجھ وی نئیں، جدوں مکے وچ ای سبھ کُجھ اے مُڑ اگے جان دا سوچن والیاں نوں ہور لبھ وی کیہ سکدا اے؟

- موسیٰؑ ڈریا موَت توں، موَت اگے کھلی

اکھان اندر دسیا گیا اے پئی ایس جگ وچ ہر کسے نے موَت چکھنی اے۔ حضرت موسیٰ علیہ السلام موَت توں ڈر گئے سن پر موَت فیر وی اوہناں توں نہ ٹلی تے اوہناں دی راہ ملّی کھلوتی سی۔

- نبی پاکؐ ہوراں باراں ورہیاں دی اوڑ من لئی سی، اِک گھڑی دا اور ہنا نہیں سی منیا

اکھان وچ آکھدے نیں پئی ساڈے نبی پاک ﷺ ہوراں نے سچے رب کولوں منگدے ویلے باراں سالاں دی خشک سالی منگ لئی سی پر اک گھڑی دامینہ نئیں سی منگیا۔ ایس لئی پئی اک گھڑی دامینہ وی لوکائی نوں روہڑ لے جاسکدا اے۔

- نبیاں دا سردار مدینے والا اے

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جگ اندر سبھ نبیاں دی سرداری دا اشرف حضرت محمد ﷺ ہوراں نوں بخشیا گیا اے تے رب سچے نے آپے اوہناں نوں ایہہ گل آکھی اے۔

- نمازاں بخشوان گئےؑ تے روزے گل پے گئے

ایس اکھان اندر دسیا گیا اے پئی نبی پاک ﷺ ہواراں مشہور اے پئی اوہ رب کول ایس نیت تے گئے پئی اُمت دا بھار گھٹان لئی نمازاں بخشوا آؤن پر اوتھے گیاں رب سچے نیں اوہناں نوں روزے وی دے گھلیا۔

- نور نبیؐ دا جے نہ ہوندا تے جگ نہ روشن تھیندا

اکھان اندر دسیا گیا اے پئی جے دنیا اندر نبی پاک ﷺ دا نور نہ ہوندا تاں جگ اندر انسانیت دی روشنی نظر نہ آؤندی تے ہر پاسے جہالت دا ہنیرا ای چھایا رہندا۔

- ہر فرعون واسطے موسیٰ علیہ السلام

رب سچے دا اصول اے پئی اوہ ہر تگڑی شے دا علاج کرن لئی اوہدے توں وی تگڑی شے جگ تے گھلدا رہندا اے۔ تے فرعون ورگے ظالم جابر دا علاج کرن لئی موسیٰ علیہ السلام ٹور دا رہندا اے۔

- آپے آوے تاں آؤن دیو

اکھان وچ ملاں اتے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی جے اپنے آپ اوہناں نوں کوئی شے لبھ جاوے تاں اوہ حلال حرام وچ گھٹ فرق ای کردے نیں۔

- آ گیا تاں بسم اللہ، نہ آیا تاں نعوذ باللہ

اکھان اندر مُلاں تے قاضی بارے مت دِتی گئی اے پئی اوہناں نون جے کوئی کھان والی شے دے جاوے تاں بسم اللہ کر دے نیں۔ تے جے مال پانی نہ آوے تاں نعوذ باللہ پڑھن لگ پیندے نیں۔

- اُتوں بیبیاں داڑھیاں تے وچوں کالے کاں

اکھاں وچ مُلاں تے قاضی بارے دسیا گیا اے پئی اوہناں نے ڈاڑھیاں رکھ کے اُتوں بڑے ای بھلے مانساں ورگے چہرے بنائے ہوندے نیں پر جدوں اوہناں نال ورت کے ویکھیا جاوے تاں اوہناں دے سارے کردار بارے چانن ہو جاندا اے۔

- اُتوں لا اِلا، وچوں ہور صلاح

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دِتی گئی اے پئی اوہ اُتوں بھانویں کلمہ ای پڑھدے نظر آوندے ہون پر اوہناں دا باطن گھٹ ای صاف ہوندا اے۔

- اُتوں مِیاں تسبی، وِچوں میاں کسبی

ایس اکھان وچ مُلان اتے قاضی بارے آکھیا گیا اے پئی اوہ بوہتی واری اُتوں بھانویں تسبی پھیر دے ای نظر آوندے نیں پر اوہ اندروں اوس تسبی دا چکر دے کے بھلیاں لوکاں نوں ٹھگن دی فکر وچ ہوندے نیں۔

- ادھی میاں منّور، ادھی سارا ٹبر

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے دسیا گیا اے پئی اوہ کھان نوں بڑے ای تکڑے ہوندے نیں تے سارے گھر وچ آون والے کھانے وچوں ادھ موَلوی کھا جاندا اے تے رہندا ادھا اوسدے سارے ٹبر نوں کھان جوگا لبھدا اے۔

- اڑے، دڑے، قاضی دے سر چڑھے

اکھان وچ قاضی بارے دسیا گیا اے پئی ایس جگ اندر جو وی ملاوٹ ہوندی اے جاں کوئی کھوٹ ہوندا اے اوسنوں بس اوہ ای جائز بنا دیندا اے۔

- بکر داڑھی، نِری خواری

اکھان اندر مُلاں تے قاضی بارے مت دِتی گئی اے پئی کئی لوکاں نے اپنی داڑھی نوں کتر بنا کے نئیں سواریا ہوندا سگوں اوس نوں مرضی نال ودھن دیندے نیں تے اوہ بندے لئی نری مصیبت ای بن کے رہ جاندی اے۔

- بِلی بُوہا کھڑکایا، مُلاں جاتا حلوہ آیا

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے دسیا گیا پئی اوہ ہر ویلے بیگانے گھر وچوں آوَن والے حلوے منڈے ول ای اکھاں لائی رکھدے نیں تے جے کوئی جانور وی بوہا کھڑکا دیوے تاں اوہ حلوہ آوَن دی آس لا لیندے نیں۔

- بنی صلاح نکاح دی، مُلاں رُس گیا

ایس اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی جدوں کسے دا نکاح کران دی صلاح بن جائے تاں مُلاں تے قاضی بھاراں تے پین لگ پیندے نیں۔

- پھکے چاول قُلاں دے، گابے رجّن مُلاں دے

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے دسیا گیا اے پئی اوہ مِٹھی شے نوں زیادہ پسند کردے نیں تے کوئی پھوکے چاول پکا کے گھلھ دیوے تاں اوہ اوہناں نوں اپنے ڈنگراں اگے پا دیندے نیں۔

- تسبی پھیر تے بندے گھیر

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی اوہ تسبی پھیر کے لوکاں نُوں اپنے مذہبی ہون دا پک کرا کے اپنے مگر لا لیندے نیں۔

- تسبی پھیرے، جھگے ہیڑے

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی اوہ تسبی اپنے رب نوں خوش کرن لئی نئیں سگوں گھراں دے گھر اپنے پچھے لان لئی پھیر دے نیں۔

- ٹھاہ منکے تے منکا بُڑ بُڑ وادھے دی

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی اوہ ہر ویلے تسبی دے منکے پھیر دے رہندے نیں تے لوکاں نوں مُچھ کے وی اوہناں نال ناراض رہندے نیں۔

- رَجّیا مُلاں وی بھکھی مَجھ جنا کھالیندا اے

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی اوہ چارُو بڑے ای ہوندے نیں تے رجے ہوئے وی وگھے دا اجاڑا کر چھڈ دے نیں۔

- جِتھاں کوئی بکری کوہندے، مُلاں وانگ بِلی دے بھوّندے، سری پاوے ٹھک بنائی

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی جدوں وی کوئی بکری حلال کرن لگے تاں ایہہ اوتھے پھیرے مارن لگ پیندے نیں تے سِری کھر وَڑے مفت وچ ای لے جاندے نیں۔

- جتھے ججمان، اوتھے پروہت

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جیہڑی تھانویں وی کوئی تگڑا بندہ ہووے گا اوتھے ای پروہت وی اپڑ جاوے گا پئی خورے کُجھ مل ای جاوے۔

- جتھے مُنڈیاں دی کھیڈ، اوتھے مُلاں دی مسِیت

اکھان وِچ مُلاں تے قاضی بارے دسیا گیا اے پئی جتھے بال کھیڈ دے ہون گے اوتھے اوہ پُجّ کے جان گے تے تپّ پاپا کے اوتھے ای رہن دے۔

- جتھے میاں نُور جمال، کھوتا کھر کا سبھ حلال

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی جتھے ایہناں داراج ہووے اوتھے اوہ حلال حرام دا فرق گھٹ ای کردے نیں تے اپنے گھر نوں آوندی شے بارے اُکھا مَند چنگ نئیں ویکھدے۔

- جمعرات مُلاں دے گھر شادیاں، دل تنگ تے باہاں کُشادیاں

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی جمعرات والے دن اوہناں نوں ہر پاسیوں حلوے منڈے آوندے نیں تے اوہ بڑے ای خوش ہوندے نیں پر فیر وی دل دا کوڑھ نئیں گواندے۔

- جیکوں سدنا مِیاں، اوہدے نال لیکھا کیہا

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی جدوں اوہناں نوں میاں صاحب کر کے بلانا ایں تاں اوہناں نال حساب کتاب تاں مڑ کیتا ای نئیں جاسکدا۔

- چاچا چور، بھتیجا قاضی

ایس اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے دسیا گیا اے پئی جدوں چاچا چور ہووے تے اوسدا بھتیجا قاضی ہووے مُڑ چور نُوں کویں سزا ہو سکدی اے۔

- حلوے دا ہووے تھلھا، جنگھ دا ہووے ولّا، سنگھ ہووے منگھ، لنگھ وے حلویا لنگھ

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی اوہ حلوے نال اینا پیار کردے نیں پئی اوہ ہر ویلے ایہہ دُعا ای کردے نیں پئی حلوے دی گھروڑی ہووے تے وڈھے بھانڈے وچ اوہ لت پھیر سکن تے اوہناں دا گلا وڈھا مورا بن جاوے تے اوس ویلے اوہ حلوے نُوں پُورے زُور نال اندر سُٹ سکن۔

- دھمیں ویلے مُلاں کرے پکار، یارب سئیں کوئی چھو کھا مار، جیڈُوں آنواں ڈاند لدھائی

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی اوہ ہر ویلے ایہہ ای دعاواں کردے رہندے نیں پئی کوئی تگڑا بندہ مر جاوے جیہدے جنازے تے گیاں چوکھا سامان تے مال پانی مل جاوے۔

- دونہ مُلّاں وچ ککڑی حرام

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی جے کر دُونہ نُوں اکٹھیاں بٹھا کے کُکڑی اوہناں اگے پکا کے دھر دِتی جاوے تاں اوہناں دا کُجھ نئیں بن دا۔

- سجھ کڑا کے دی روٹی، شوراگھٹ تے بوٹی بوہتی

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی اوہ مرگ والے گھر سنگھنا شوراتے مُوٹیاں بوٹیاں کھان مگروں دِھر دِھر اگے اوس کھانے دیاں صِفتاں کردے پھردے نیں۔

- سوئمُلاں، مُنّی عوٗرت ہِک بروبر

اکھان وچ مُلاں بارے مت دتی گئی اے پئی جے ایہہ سَو وی اکٹھے ہو جاون تاں اک نامکمل عوٗرت دا مقابلہ نئیں کر سکدے۔

- سیّد تے مُلاں کُوں خُدا بادشاہی نہ ڈیوے

اکھان وچ مُلاں تے سیّد بارے مت دتی گئی اے پئی رب سچا کدی وی ایہناں دُونہ وچوں کسے نُوں وی بادشاہی نہ دیوے ایس لئی پئی ایہہ لوک لالچی ہوندے نیں تے راج بھاگ سیانے لوکاں دا کم این۔

- شرع کردے شرمانا، پر جھگڑا کردے نئیں شرمانا

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی ایہہ جدوں قُران حدیث دے مسلے دسن لگن تاں شرماندے رہندے نیں پر جدوں سَتے جھگڑن دا کم ہووے تاں اوتھے اُکہانئیں شرماندے سگوں پورے تران نال اگلے دے گل پیندے نیں۔

- شکل مومناں دی، کم کافراں دے

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی اوہ بار بار ایہہ ای دسدے نیں پئی شرع وِچ کاہدی شرم اے۔

- شملا، عِلم دا تھملا

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی اوہناں تگڑا شَملہ کڈھیا ہوندا اے جویں اوس نے اوہناں دے علم نوں تھم کے رکھیا ہویا ہووے۔

- عالم باحیاء، جاہل بے حیاء

ایس اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی جے اوہناں وچ حیا دی رتی ہووے تاں ای اوہناں نُو ں عالم مننا چاہیدا اے تے جاہل سدا ای بے حیا ہوندا اے۔

- عالم دِین دار اکھا، ہر کوئی منّے آکھا

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی ایہہ لوک ای اصل وچ دین دے محافظ ہوندے نیں ایس پاروں ہر کوئی اوہناں دی عزت کر دا اے۔

- غریب مُلاں دی بانگ کوَن سُن دا اے

ایس اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی پنڈ اں تھانواں وچ اوہناں دی حیثیت کمیاں وانگ ہوندی اے تے اوہناں دی گل ہائیں مائیں کوئی وی نئیں گولدا۔

- قاضی دا کم نکاح پڑھاون ایں، وساون نئیں

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی اوہناں دا کم تاں بس کُڑی منڈے دا نکاح پڑھاوناں ہوندا اے پر جے میاں بیوی وچ کوئی رولا پے جاوے تاں اوس نُون تاں اوہ نئیں نبیڑ سکدے۔

- قاضی دے مرن نال پِنڈ سُناں نئیں ہو جاندا۔

اکھان وچ قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی جے اوہ مر جاوے تاں کوئی ہور قاضی جم پوے گا تے اوسدے مرن نال پنڈ دا کوئی نقصان نئیں ہو جاندا۔

- قاضی مریا قضانال، اسی کیوُں مریے رضانال

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی جدوں اوہناں نے اپنی آئی نال ای مرنا ایں تاں اسی اوہناں دے آکھے کیوں مر دے پھریے۔

- قاضی نُوں شہر دا اندیشہ

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی اوہناں نوں شہریاں پِنڈ بارے کوئی فکر نئیں ہوندی جے ہوندی اے تاں اپنے ای ڈِھڈ بارے ہوندی اے۔

- قاضی نیاں نہ کرے گا تاں گھر وی نئیں آوَن دیوے گا

اکھان وِچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی ایہہ بڑے ای کرڑے سبھادے لوک ہوندے نیں تے جدوں فیصلہ کر کے کوئی ڈَن لان جاں سزادین تاں اگلے نوں گھر تیک وی نئیں جان دیندے۔

- کُجھ داڑھِیاں نیں جھاڑِیاں نیں، کُجھ ڈھاہ مواتڑے ساڑیاں نیں

اکھان وچ کسے سادھو درویش دی بولی دَسی گئی اے پئی لوکاں جو داڑھیاں رکھیاں ہوئیاں نیں اوہناں وچوں داڑھیاں بس باعمل لوکاں دیاں نیں۔ رہندیاں دیاں بس جھاڑیاں ای نیں جو اگ لا کے ساڑ دینیاں چاہیدیاں نیں۔

- کم رہے تاں قاضی، نہ رہے تاں پاجی یاں کم رہے تاں قاضی، نئیں تاں پازی

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی اوہ لوک بڑے ای لالچی ہوندے نیں تے لوک وی اوہناں کولوں بس کم ای کڈھدے نیں تے مگروں اوہناں دے عَیب ثواب پُن دے پھر دے نیں۔

- کئی داڑھِیاں، کئی چُونڈے

اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی کئی لوکاں نے تاں اپنے نبی پاک ﷺ ہوراں دی حُب وچ داڑھی رکھی ہوئی ہوندے اے کُجھ لوکاں جگ نوں ٹھگن لئی ایہہ بھیس وٹایا ہوندا اے۔

- گھر دا مُلاں، چُلھ دا وٹہ

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی اوہناں نوں جویں مرضی پھیر لیا جاوے تے اوہناں کولوں جو مرضی اکھوالیا جاوے اوہ عام طور تے تگڑیاں دی غلامی وچ ای لگے رہندے نیں۔

- گئے سرادھ تے آئے اندھراتے، باہمن بہ گئے چُپ چُپاتے

اکھان وچ باہمناں بارے مت دتی گئی اے پئی جدوں اوہناں نُوں کھان پین لئی کُجھ نہ لبھے تاں اوہناں نوں اندھراتا ہو جاندا اے تے اوہ چُپ کرے بہہ رہندے نیں۔

- لِسے مُلانے دی بانگ کوُن سُن دے

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے دسیا گیا اے پئی جے اوہ کمزور ہون تاں اوہناں دی گل سُنن لئی کوئی وی تیار نئیں ہوندا۔

- متھے محراب، اندر خراب

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی ایہہ لوک نمازاں پڑھ پڑھ اپنے مَتھیاں تے گھاسیاں تاں پالیندے نیں پر ایہہ اپنے اندر نُوں صاف نئیں کر دے تے جِناں چِر اندر صاف نہ ہووے نماز کوئی فائدہ نئیں دے سکدی۔

- مُفت دی شراب تاں مُلاں وی نئیں چھڈ دی یاں مُفت دی شراب، قاضی نُوں حلال

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی اوہناں نوں مفت وچ کوئی حرام شے وی لبھ جاوے تے اوہ اوس نوں جھٹ لے لیندے نیں تے لالچ پچھے حرام حلال دا فرق بُھلھ جاندے نیں۔

- مِسیت بنی نئیں، مُلاں اگے اگے

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی ہالی مسجد پوری بنی وی نئیں ہوندی تے ایہہ لوک پہلاں ای اوس تے قبضہ کرن لئی نیڑے لگے آوندے نیں۔

- مُلاں اتے مشالچی، دوُنہاں اِکو چِت، لوکاں دسن چاننا، آپ ہنیرے نِت

حضرت بلھے شاہؒ سرکار نیں ایس اکھان وچ مُلاں تے مشالچی بارے مَت دتی اے پئی ایہہ لوک سدا لوکاں نوں چانن راہوں وکھان دی گل کردے نیں پر آپ لالچ دے ہنیرے وچ حیاتی لنگھا دیندے نیں۔

- مُلاں بنے کوُں آہدا اے، آپ کُوں نئیں آہدا

اکھان وچ مُلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی ایہہ لوکاں نوں ای مت دیندے نیں پر اوہ مت دا ور تاؤ اپنے اُتے لاگو نئیں کر دے۔ تے اوس مت کولوں خود کُجھ نئیں سکھدے۔

- ٹلاں پڑھے نماز، ڈھگا نظر وِچ

اکھان وچ ٹلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی ایہہ لوک نماز پڑھدیاں وی دُنیاداری دے رسے نال بجھے ہوندے نیں تے اندروں باہروں ایک جیہے گھٹ ای ہوندے نیں۔

- ٹلاں تے چور دی کیہی یاری

ایس اکھان وچ ٹلاں تے قاضی بارے دسیا گیا اے پئی جے ایہہ وی چوراں دا ای پکھ مارن تاں جگ تے حق سچ دی گل کرن والا کون رہ جانا اے۔

- ٹلاں جی کھاسو اَخے بِسم اللہ، ٹلاں جی کُجھ دیسو اَخے نعوذ باللہ

اکھان وچ ٹلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی ایہہ بس لیپو کے ہوندے نیں ایہہ کدی وی دیپو کے نئیں ہوسکدے۔ ایہہ کوئی شے لَین لگیاں بڑے راضی ہوندے نیں پر دین لگیاں اوہناں تے اوکھی بن جاندی اے۔

- ٹلاں جیوناتے کُجھ نئیں تِھیونا

اکھان وچ ٹلاں تے قاضی بارے مت دتی گئی اے پئی جدوں ایہہ جیوندے رہندے نیں اوہناں چر ہور کسے نوں مارن دیاں دُعایں ای کردے رہندے نیں۔

- ٹلاں چور تے بانگا گواہ

اکھان وچ ٹلاں بارے دسیا گیا اے پئی جدوں اوس نے کوئی شے چوری کر لئی ہوے تاں اوہ اپنی صفائی لئی بانگے نوں اگے کر دیندا اے۔

- ٹلاں دا کم حلوے مانی نال

اکھان وچ ٹلاں تے قاضی بارے دسیا گیا اے پئی ایہہ بس سَلّبی روٹی دے ونجارے ای ہوندے نیں تے ایہناں دیاں اکھاں کدی نئیں رجدیاں۔

- مُلاں دی دوڑ مسیت توڑی

اکھان وچ مُلاں بارے مت دتی گئی اے پئی ایہہ لوک بس مسیت وَل ای نٹھ نٹھ جان جوگے ہوندے نیں تے ہور کسے کم کار دے نئیں رہ جاندے۔

- ملاں دی دھرُوک مسیت تئیں

اکھان وچ مُلاں بارے مت دتی گئی اے پئی ایہہ جے کسے نُوں بس مسیت تک ای لے جان گے ایس توں اگے اوہ آپ جان جوگے نئیں ہوندے۔

- مُلاں دی ماری حلال

اکھان وچ مُلاں بارے دسیا گیا اے پئی جے ایہناں دے ہتھوں حلال کرن لگیاں جانور مر وی جاوے تاں اوہ اپنے علم دے زور نال اوس نوں حلال آکھ کے رگڑ جاندے نیں۔

- مُلاں دے مُڈّی ہِک لوٹا، ہِک تڈی

اکھان وچ مُلاں بارے مت دتی گئی اے پئی اوہناں دی کوئی لمیں چوڑی جائید اد نئیں ہوندی بس اوہ لوٹے مصلّے نال گھُلدیاں ای ساری عُمر لنگھا دیندے نیں۔

- مُلاں سبق نہ دئوُ، تے مُنڈا گھر وی نہ آن دئوُ

اکھان وچ مُلاں بارے مت دتی گئی اے پئی جے اوہ جو اک نوں پڑھاوے گا نئیں تاں کیہ اوس نوں اپنے گھر پرت کے آؤنوں وی روک لوے گا۔

- مُلاں مسیت دا ڈیڈر رہے

اکھان وچ مُلاں دے کم کار بارے مت دتی گئی اے پئی اوہ ساری دیہاڑی پرت پرت مسیتی ای آندا جاندا رہندا اے، ایس توں اڈ او سنوں ہور کوئی کم کار گھٹ ای ہوندا اے۔

- مُلاں مُلانے، اندھیاں چوں کانے

اکھان وچ مُلاں بارے دسیا گیا اے پئی اوہناں دا اپنا علم ناقص ہوندا اے ایس لئی اوہ ان پڑھاں تے اپنے علم دا رُعب پاندے رہندے نیں۔

- مُلاں گھر نئیں مِیجی (بی بی) کُوں ڈر نئیں۔

اکھان وچ مُلاں بارے دسیا گیا اے پئی اوہناں دیاں سوانیاں بس اودوں اتی جھکدیاں پردہ کردیاں نیں جدوں اوہ گھر ہوندے نیں نئیں تاں کُھلے مُونہ ٹُریاں پھِردیاں نیں۔

- مُلاں مویا، محاباٹُرٹا

اکھان وچ مُلاں بارے مت دتی گئی اے پئی جدوں مُلاں مرجان تاں اوہناں نال بنایا تعلق اپنے آپ ای ٹُٹ جاندا اے ایس لئی مسیت وچ کوئی ہور مولوی آجاندا اے۔

- مُلاں نہ قاضی، ٹھٹھی وسے اُمرادی

اکھان وچ مُلاں بارے مت دتی گئی اے پئی تھانواں تے لوک بھانویں امیر ای نظر آوندے نیں پر اوس بستی اندر کسے ملاں یاں قاضی دا واس نئیں ہوندا۔

- مُلاں نہ قاضی، وستی آپ مرادی

اکھان وچ مُلاں بارے دسیا گیا اے پئی جتھے ایہہ نہ ہون اوس وستی وچ وسن والے لوک من مرضیاں کردے رہندے نیں۔

- مُلاں نہ قاضی، بستی بے مُرادی

اکھان وچ مُلاں بارے مت دتی گئی اے پئی جیہڑی بستی وچ اندر مُلاں قاضیاں دی مرضی ہووے اوتھے لوکاں نوں دین دی راہ دسن والا کوئی نئیں ہوندا ایس لئی اوہ لوک نے مہارے ہو جاندے نیں۔

- مُلاں نئیں کئیں کار دے، جانن نہ رمزاں یار دے

ایس اکھان وچ مُلاں بارے مت دتی گئی اے پئی ایہہ لوک کسے کم کار دے نئیں ہوندے تے ایہہ لوکاں دے دلاں دا حال نئیں جان دے۔

- مُلاں ونجے بہشت تے بھانویں دوزخ، مُلاں نُوں کم حلوے نال

اکھان وچ مُلاں بارے مت دتی گئی اے پئی اوہ بھانویں جنت وچ جاوے یاں دوزخ وچ، بس حلوے دا ٹھر کی ہوندا اے تے ہر تھاں اوسے دی بھال کریندا اے۔

- مُلاں ہو کر علم نہ جانے، اُچی بانگ سناون کیہا

اکھان وچ مُلاں بارے مت دتی گئی اے پئی جے ایہہ علم توں وانجے ہوئے ہون تاں اوہناں دیاں اُچیاں بانگاں کون سُنے گا۔

- مُنڈیاں دے کہے، مُلاں تھوڑا مر چلیا اے

اکھان وچ مُلاں بارے دسیا گیا اے پئی ایہہ لوک مسجداں اندر بالاں نوں بڑی ای بے دردی نال پھنڈدے نیں پر بالاں دیاں بد اسیساں نال ایہہ مردے نئیں۔

- مُونہہ مُلاں دا، اکھیں چور دِیاں

اکھان وچ مُلاں بارے مت دتی گئی اے پئی اوہناں دے مُونہہ اُتے چوردیاں اکھاں لگیاں ہوئیاں ہوندیاں نیں تے اوہ ہر ویلے چوراں والے کاریاں وچ لگے رہندے نیں۔

- مِیاں بِیوی راضی، کیہ کرے گا قاضی

اکھان وچ مُلاں بارے دسیا گیا اے پئی جدوں میاں بیوی راضی ہون گے تاں مُلاں اوہناں وِچ کویں فتُور پوا سکن گے۔

- میاں مَینوں جانے نہ، کھڑا اُکدھاوے ٹٹُو

ایس اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی مولوی کسے دی پرواہ نئیں کردا پر اوہ ہر تھاں ایہہ دسدا اے پئی مولوی اوس توں پُچھ کے
ٹُردا اے۔

- نالے حافظ نُوں کھیر کھواؤ، نالے گھر چھڈن جاؤ

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی عام طور تے اکھیاں توں رہے لوک مسیتاں مَل لیندے نیں تے اوہناں نوں جے گھر کسے ختم دوان لئی جانا پوے تاں اوہناں نوں رجا کے مسیتے وی چھڈن جانا پیندا اے۔

- نس نس وڑے مسیتی، منوں نہ جائے پلیتی

اکھان وچ مُلاں بارے مت دتی گئی اے پئی اوہ نس نس مسیت نوں جاندے نیں پر جدوں بندے دا دل صاف نہ ہووے اوس ویلے مسجد جان دا کیہ فائدہ اے؟

- نویں مُلاں دے نویں مسلے

اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی جدوں کوئی نواں مولوی مسیت اندر آؤندا اے تاں اوہ اپنی مرضی دے مسلے دسدا اے تے مسلے ہر اِک دے اپنے اپنے ہوندے نیں۔

- واہ مُلاں دی نُونہ، کسے دی لت، کسے دا مُونہ

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ملاں دی نُونہ نال ہر کوئی مزاخاں کردا اے تے اوسدا عالم ہون پاروں اوناں دا حیا نئیں کیتا جاندا اِجناں کرنا چاہیدا اے۔

- واہ واہ اِمام، واہ واہ مُرید، مُریداں دا مرنا، اماماں دی عید

اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی مؤلویاں تے مقدِیاں دا رشتہ وی عجیب ہوندا اے پئی مؤلوی دے منن والیاں دی موت ہووے تاں مؤلوی ایس گلوں خوش ہوندا اے پئی پیسے لبھن گے۔

- ہتھ وِچ پھڑی آ تسبی، مُونہ وچ رکھی آ گال، مالا ایتھے رہونی، بول چلن گے نال

اکھان وچ مُلاں دے دوغلے رویے بارے دسیا گیا اے پئی اوہ ہتھ وچ تسبی پھڑی رکھدے نیں پر دلوں لوکاں نوں گالاں کڈھی جاندے نیں تے ایس جگ اندر تسبی پھیری نے اوہناں چِر کم نئیں دیناجناں چِر بندے دا تول تے بول چنگا نہ ہویا۔

اکھان تے سماجی برائیاں

- آمیاں پھتا، کم کراساڈا، تے پن سارا ٹھٹھہ۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ہوشیار لوک ہر کسے کولوں فائدہ لین دی ای کردے نیں۔ ایتھوں تیک پئی منگتیاں نوں منگن لئی تاں پنڈ وچ ٹوری رکھدے نیں پئی واہ روٹی تاں منگ کے کھان پر ہر نال اہناں کولوں اپنا کم وی کرائی جاندے نیں۔

- آپ تاں مویا کُبّا، نالدیاں لَے ڈُبا۔

اکھان وچ مت دتی گئی پئی بُرے بندے نے آپ تاں غرق ہوای جاناں اے پر اوہ اپنے نالدیاں چنگیاں نوں وی بہتی وار نال لے جاندا اے۔ تے اوہناں دے وی لہو نہا لیندا اے۔

- آپ دِتا دُدھ جیہا منگ لیا تے کھیہ، دھرم ایمان دوویں گئے جے مُونہوں آکھیا دیہ۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی بندے دی عزت تاں ای ہوندی اے پئی اوس نوں کوئی اپنی مرضی نال شے دیوے۔ پر جے اوہ کسے کولوں کوئی شے منگ کھاوے گا تاں اوس دا دین ایمان تے عزت جاندی رہوے گی۔ تے اوہ کوڈی دا نہ رہ جاوے گا۔

- آپ میاں منگتے، باہر کھڑے درویش۔

اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی لوک انج دا پھوکا وکھاوا کرن والے ہون والے ہوندے نیں پئی اوہ آپ تاں پن کے کھان والے ہوندے نیں پر کول بیٹھیاں نوں ایہہ ای دھوکھا دیندے نیں پئی باہر منگن والے آئے کھلوتے نیں۔

- آپ نِکی تے جھلُونگا وڈھا۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی منگن والے ایڈے مُورکھ ہوندے نیں پئی اوہ اپنا قد کاٹھ ویکھ کے منگن لگیاں اپنا جھلونگا نئیں بناندے۔ سگوں اپنے قد کاٹھ توں وی وڈھا جھلُونگا (منگن والیاں دا جھولا) گل پائی پھر دے نیں۔

- آپ ننگ، باپ ننگ، نانکے، تنے ذاتاں اکٹھیاں ہویاں سواہ پائی چھان کے۔

اکھان اندر دسیا گیا اے پئی کئی لوکاں دا ایہہ حال ہوندا اے پئی اوہ آپ وی ماڑے تے منگن والے ہوندے نیں تے اوہناں دے سر خاک ای پانی چاہیدی اے۔ اوہناں دے اگیہ پچھے بندے دا پُتر گھٹ ای ہوندا اے۔

- آپو اپنی غرض دی عرض کرے ہر کوئی۔

اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی ہر بندے نوں اپنا ڈِھڈ ای سبھ توں پیارا ہوندا اے۔ تے غرض وند دیوانہ ہوندا اے۔ ایس لئی ہر کوئی اپنی غرض ای اگلے نال بیان کردا اے تے اوس نوں ہور کسے دی فکر نئیں ہوندی۔

- آیا موُسیٰ لکھی، اس منگ پِن داڑھی مکھی۔

اکھان اندر اک بندے موسیٰ لکھی بارے دسیا گیا اے جیہنے اپنا ناں تاں انج دار کھیا اے پئی پتہ لگ داسی کوئی لکھ داتا اے پر اوس اپنا کم کاج بس منگ پن کے ای ٹوریا ہویا سی تے ہور اوہ کُجھ وی نئیں سی کردا۔

- اپرادھنے سُفنے، سُکھ نائیں۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی بندہ جے خواب ای بھیڑے ویکھے گا تے چتے پہر ٹیپاں ای پُٹھیاں ڈھالدا رہوے گا تے اوس دے عمل وی بھیڑے ہون گے۔ جو اوس دی حیاتی دا سُکھ مُکا دین گے تے اوہ ساری عمر اپنی بالی چِتا وچ ای سڑدا رہوے گا۔

- اپنی کنڈ بھاوُن بیٹھاں آجاوے، پر شریکاں دی کندھ ڈھہنی چاہیدی اے۔

اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی ساڈے لوکاں دا ویہار اے بن گیا اے پئی اوہ اپنے نقصان دی پرواہ نئیں کردے۔ سکوں گوانڈھی داہر حال وچ نقصان کرنا چاہیدے نیں۔ بھانویں اوس کم وچ اوہناں دا اپنا کُجھ وی نہ رہ جاوے۔

- اِٹ پُٹیاں فقیر نکلدا اے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کئی وستیاں وچ منگن والے اینے ودھ ہو گئے نیں پئی ہر کوئی ایس کم ای لگا اے۔ تے تھاں تھاں منگتے ای پھر دے ٹر دے نظر آوندے نیں۔ تے ہر دروازے اوہیو واجاں ماردے دسدے نیں۔

- اک پِنن، تے دو جا خیر حلوے دا۔

اکھان وچ کبُدھیاں لوکاں بارے دسیا گیا اے پئی اک تاں اوہ بغلی پاکے لوکاں گھر منگن چلے جاندے نیں تے دوجا اگلے گھر جاکے اپنی مرضی دا خیر وی منگدے نیں۔

- اِکو ڈگے پنڈ نئیں منگی دا۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی پنڈ وچ منگن چڑھیاں اِکو چال ای نئیں رکھیدی وچ پینترے بدل لینے چاہیدے نیں۔ کُجھ گھر کدی چھڈ دینے چاہیدے دے نیں۔ نئیں تاں کسے اوڑ ونال میل ہویاں نقصان وی ہو سکدا اے۔

- اگھوں ہتھ نہ آیا، پچھوں کُتا لے گیا۔

اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی کئی اگلا منگیا سامان کتے ولا رتے رکھ کے منگن لئی اگے ٹر جاندے نیں۔ پر کئی واری انج ہوندا اے پئی اگھوں خیر نئیں پیندی تے پچھلے نوں کُتا کھا جاندا اے۔ تے منگن والا خالی ہتھ لے کے مڑ جاندا اے۔

- اگھوں پئی نہ پچھوں کُتا لے گیا۔

اکھان اندر مت دتی گئی اے پئی کئی وار منگتے بھار ہوَلا کرن لئی پہلیاں منگیاں روٹیاں کتے رکھ کے منگن جاندے نیں۔ پر کئی واری انج ہوندا اے پئی اگھوں کوئی خیر پان والا ملدا نئیں پیندی تے مُڑ دیاں نوں پہلی بغلی نوں کُتے پاڑھ کے منگے ہوئے ٹکر لے جاندے نیں۔

- اندر ربہ کے پاپ کماوے، سوچو کوٹیں جانیا جاوے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی گناہ ایڈی بھیڑی شے نیں پئی بندہ ست کوٹھیاں اندر روڑ کے وی کر دا ہووے تاں وی اوڑک لوکاں نوں اوس دے گناہ دا پتہ لگ ای جاندا اے۔ ایس لئی گناہ توں توبہ کرنا چنگا کم اے۔

- اوہ کیہ دیسی سادھو، جیہں پن گلولا کھادو۔

ایس اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی جو بندہ ساری عمر منگ کے ٹکر کھان گھجا ہویا ہووے گا اوہ کسے بوہے آئے سادھو نوں کیہ دے سکے گا۔

- بار چاون، قیامت آون ایں۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کسے کولوں قرض چکن قیامت وانگر بھاری شے ہوندی اے۔ قرض بڑی ای بھیڑی شے اے۔ ایس کم توں پرہیز کرنا ای چنگا ہوندا اے۔ نیں تاں بندہ ایسے مُصیبت وچ ای پسیا رہندا اے۔

- باغ لگائیں، منگتے بتھیرے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کئی وار کم تاں ہالی کوئی وی سرے چڑھیائیں ہوندا۔ جان ہالی باغ تاں لگیا نئیں ہوندا پر پھل منگن والے چوکھے لوک اوتھے اپڑ وی جاندے نیں۔ تے اوتھے پہلاں ای ڈیرے لاندے نیں۔

- بچیانہ اوہیا، گھڑپ پلاڈاہیا۔

اکھان اندر دسیا گیا اے پئی منگن والیاں نوں واہی کرنی پوے تاں لگ پتہ جاوے پئی کیہڑے بھاء وکدی اے۔ پر اوہ تاں بس بوہے اگے جا کے مونہ ڈنگا کر کے کھان جوگا مال لے آوندے نیں۔

- بدکار چنگی، بُلار مندی۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی گھر والی زنانی جے بدکردار ہووے تاں اوس بندہ اوکھیاں سوکھیاں گزارا کر سکدا اے پر جو زنانی بڑبولی ہووے اوس نال گزارا کرنا اوکھا کم ہوندا اے۔

- بُرے نال نبھاہ آو کھا ہوندا اے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی چنگے بندے دے سنگ دا جے فائدہ نہ ہووے تاں نقصان وی کوئی نئیں ہوندا۔ پر بُرے بندے دا سنگ ساتھ کرن توں پرہیز ای چنگا اوہ بندے نوں پھسا دیندا اے۔

- بُرے دی بریائی کولوں ڈر لگدا اے۔

اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی اُنج تاں بُرا بندہ وی اوسے رب دی مخلوق ای ہوندا اے۔ پر اوس نوں وی لے کے بہ جاندیاں نیں۔ تے ایسے پاروں اوہندے کولوں ڈر لگدا اے تے اوس توں بچنا چاہیدا اے۔

- برُے دا سنگ کرے قبر توڑی تنگ۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی بُرے بندے دا سنگ ساتھ بندے نوں ساری عُمر بلدی دے بُتھے اگے ڈاہی رکھدا اے ایتھوں تیک پئی اوہ پئی اوہ بندے نوں قبر دیاں کندھاں تائیں تنگ کر دا رہندا اے تے مر دے دم تائیں بُرے دی برائی دی لائی مکالک نئیں اُتر دی۔

- برائی گوانڈھ دے وی دس گھر ڈوب دیندی اے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی برائی ایڈی ماڑی شے وے پئی اوہ برائی کرن والے دا تان ککھ نئیں چھڈ دی۔ پر اوس دے آلے دوالے داد ساں گھراں تے وی اوہ بُرا اثر پاندی اے۔ ایس لئی برائی والے گھر دے گوانڈی ہونا وی نِرا عذاب اے۔

- بوتھی چِبی جاں مرن ویلے تھیندی اے جاں سوال کرن ویلے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی منگن گیاں بندے نوُن مُونی ڈنگا کرنا پیندا اے تے یاں مرن ویلے بنفے دا موُنہ ڈنگا ہو جاندا اے ایس لئی منگن توں پرہیز ای کرن چنگا ہوندا اے۔

- بھوئیں سوَنا، منگ کھانا، پریرے کیہ اکھوانا۔

اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی بندہ منگ کے کھالوے تے زمین تے سوں وی لوے پر کسے نوں پٹھے راہے لا کے کسے دا حق نہ مار کے کھاوے۔ ایس بُرے کم توں دور رہنا چنگا کم اے۔

- پاپی دا مال اکارت جاوے، چور پوے جاں ٹھگ لَے جاوے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی گناہی بندہ ایس جگ چوں کُجھ کھٹ کھا کے نئیں جاندا، سگوں اوسدا مال جاں تاں چور لے جاندے نیں یاں اوس نوں کوئی ٹھگ ٹکر جاندا اے۔

- پاپی تیرے من وِچ پاپ ای وَسے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی گناہ کرن والے لوک کدی وی چنگی سوچ نئیں رکھدے تے ہر ویلے بُرائی والے کم ای سوچدے رہندے نیں۔ تے ایس توں اڈ اوہناں نوں کُجھ نئیں سجھدا۔

- پامائی بھجھیا، میں نواں منگن سِکھیا۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کئی نویں منگن تے لگے بندیاں نوں ترلا منت کرن دا جاں منگن لئی کوئی خاص گلاں آکھن داتاں ہالی ول نئیں ہوندا۔ اوہناں نُوں کوئی ہور طریقہ تاں آؤندا۔ اوہ ایہہ ای آکھ کے پلا اگے کر دیندے نیں پئی اوہ نویں نویں ایس کم وچ لگے نیں۔ تے ہالی ول سکھدے نیں۔

- پِن دے دادِتا کھایئے، گن دے دادِتا نہ کھایئے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی منگن والے کولوں منگ کے کھانا چنگا اے۔ پر اوہناں کولوں لینا چنگا نئیں جیہڑے دے کے مہنا ماردے نیں تے تھاں تھاں بندے نوں بے عزت کردا پھرے۔

- پِندیاں کولوں پن، اُٹھ گھوڑا گِھن۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی منگن والیاں کولوں جے منگیا جاوے تاں تھوڑا کُجھ نئیں لَینا چاہیدا۔ سگوں اوہناں کولوں کوئی اُوٹھ گھوڑا منگنا چاہیدا اے۔ ایس لئی پئی اوہناں کولوں کوئی اُوٹھ گھوڑا منگنا چاہیدا اے۔ ایس لئی پئی اوہناں وچاریاں کسے نُوں دینا تاں ہوندا کُجھ نئیں۔ بس خیالی پلاء ای پکان والی گل اے۔

- پِنڈ بنیا نئیں منگتے اگیترے ای آ گئے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ہر کم ویلے نال چنگا لگدا اے۔ پِنڈ بن جاوے تے گھر وس جان تاں منگن والے وی آ جاں تاں کوئی گل نئیں پر کویلے توں پہلاں دا کم چنگا نئیں لگدا۔

- پنڑیاں کوُں پِن، ہاتھی گھوڑے گھِن۔

اکھان وچ مت دتی گئی اے پئی جے توں منگن والیاں دے دوارے تے جا کے منگیں گا تاں اوہناں کولوں کیہڑے گھوڑے ہاتھی لبھ جان گے۔ اوتھوں تاں کوئی کسے دے دواریوں منگے ٹکر ای لبھن گے۔ ایس لئی اوہناں دے منگن جاون دا کیہ لابھ ہو سکدا اے۔

- پِنیا تے سوٹے نال گھِنیا۔

اکھان وچ منگن والے ولّوں دسیا گیا اے پئی جو کُجھ منگ کے لیاندا اے اوہ سوٹے دے زور نال لَے کے آیا واں۔ منگن والا سمجھدا اے پئی جے اوس کول سوٹا نہ ہوندا تاں کُتے اوہندیاں لتاں پاڑھ دیندے۔ تے ایہہ سارا کمال اوسدے سوٹے دا ای اے۔ کُجھ منگن والے وی ڈھیٹھ ہوندے نیں اوہ خیر لین توں بِناں بُوہا چھڈدے ای نیں۔

- پِنن جیہی کار نہیں، وُٹھ نہیں، وگار نہیں۔

اکھان وچ مت دِتی گئی اے پئی منگن والے لوک منگ کھان نُوں ای سبھ توں چنگا جان دے نیں۔ تے جے کتے مینہ کئی وچ وگار پے جاوے تاں وگاری ایس لئی خوش رہندے نیں پئی مینہ وچ کیہڑا کم ہونا ایں۔ تے اوتھے جا کے بہہ ای رہنا اے۔ ایس لئی اوہ مینہ پیندے رہن دی دُعا کردے نیں۔

- پِنن سچی کار، نہ چور پوے نہ دھاڑ۔

اکھان وِچ منگتیاں ولوں منگ کھان دے کاج نُوں چنگا سمجھدیاں اے پئی منگن ایڈا چنگا کم اے پئی ناں تاں منگن والے نُوں چور داڈر ہوندا اے تے ناں ای کسے دھاڑوی داترّہ ہوندا اے۔

- پِننے کُوں پِننا نئیں بھاندا۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی منگن والے نُوں منگن والا چنگا نئیں لگدا تے ہر منگن والا منگن والے نال وَیر رکھدا اے۔ تے دُعا کردا اے پئی ایہہ پرای جاوے۔

- پیکے گئیاں دی خَیر کَون دیوے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ہر کوئی اوسے سوالی دی جھولی خَیر پاندا اے جو کسے دے بُوہے تے منگن جاندا اے تے جو بندہ اگلے دے بُوہے ای نی جاوے اوسدے حصے دی خیرات کَون دیوے گا۔ اوہ تاں گھر والی آکے ای پاوے گا۔

- پیو منگتا تے پُتر لنگر لایا ہویا اے۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کئی وار تاں اِنج ہوندا اے پئی ماں پیو ساری عُمر لوکاں دے بُوہے بُوہے جا کے منگ پِن کے گُزارا لردے نیں پر اوہناں دی اوَلاد لوکاں وِچ اپنی دوَلت دا پھوکا وکھاون لئی لنگر لا دیندی اے۔

- تھلے والے ہتّھ نالوں اُتے والا چنگا ہوندا اے۔

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو بندہ وی کسی اگے ہتھّ کر کے منگدا اے اوس دی اپنی کوئی عزت نئیں ہوندی اوس نالوں دین والا ہتھّ چوکھی عزت رکھدا اے۔ ایس لئی دین والا ہتھّ ای چنگا اے۔

- ٹھاکر جیہناندے لو بھی، اُجڑے اوہناندے پِنڈ۔

اکھان وِچ مَت دِتی گئی اے پئی جیہناندے پُوجے جان والے لوک ای لالچ دی نَیں وِچ ڈُبے ہوے ہون پَنڈ آخرکار اُجڑ جاندے نیں، جیہڑی قوم دے آگو چور ہون اوہ کیویں فناہ ہوون توں بچ سکدا اے۔ اوسدا تاں نشان ای مٹ جاندا اے۔

- جادو بر حق اے ہوندا اے پر کرن والا کافر ہوندا اے۔

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جادو ٹونا دُنیا وِچ پہلی دِن توں ای ہوندیا آیا اے تے لوکی نبیاں تے وی جادُو ٹونے کردے رہے نیں۔ اوس نال بندے تے چنگا بھَڑا اثر وی ہو جاندا اے پر اے گل وی پکی اے پئی جادو کرن والا کافر ہوندا اے۔

- جادوگراں دا ٹولہ، جادوگرنی اوہدی ماں، اگ بنھن دی جان دی اگ ٹھنڈی ہو گئی تاں۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں بھَڑیاں ندیاں نُوں اگھوں اوہناں دے وی پیو ٹکر جان تاں بھَڑیاں دی برائی کسے دا کوئی نقصان نئیں کر سکدی۔

- جد ہتھ وِچ پھڑ لیا کاسہ، تد روٹیاں دا کِیہ گھاٹا۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جدوں بندڈھیٹھ بن کے اپنے ہتھ وِچ منگن والا پیالا پھڑ کے منگن ٹُر پوے تاں اوس نُوں روٹی دی کمی نئیں ہو سکدی۔ جدوں بندے دے اندر غیرت ختم ہو جائے تاں اوہ منگن لگدا اے تے اوہنوں روٹی دی دا کوئی گھاٹا نئیں رہ سکدا۔

- جُوا کسے نہ جِتیا، سبھ جُوے جِتے۔

اکھان وِچ مت دتی گئی اے پئی جُوا اجیہی بھَڑی لت اے پئی ایس وِچ بندہ اپنے گھر دے جی وی جتا آوندا اے۔ جُوے باز سمجھدا اے پئی اوہ اگلی وار جِت جائے گا پر ایسے آس وِچ اوہ اپنے گھر دا بیڑا غرق کر لیندا اے۔ تے جُوے بازاں دا اخیر بڑا بھَیڑا ہوندا اے۔

- جوار یا جِت، منجیاں چار جوار یا اِک۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں جوارِیے دھن لُٹا کے گھر پرتن تاں اوس ویلے ایہہ حال ہوندا اے چار چار جوارِیے اِک اِک منجی تے نموشی پاروں پئے ہوندے نیں تے گھر والیاں اگے اکھاں اُچیاں نئیں کردے۔ پر جدوں اوہ جِت آون تے چار چار منجِیاں تے اِک اِک جوارِیے لَنگ وچھائے ہوندے نیں۔ تے آکڑ آکڑ گھر والیاں نال گلاں کردے نیں۔

- جولاہیا چِڑا اوے نلی نلی۔ خُدا چِڑا اوے اِکو وری۔

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی چور جدوں چوری کردا اے تاں اوہ سمجھدا اے پئی اوسنوں کوئی نئیں ویکھدا۔ تے اوہ ساری عُمت چوریاں کردا اہندا اے۔ پر رب سچا اِکو وری اوسدا چوکھا نقصان کر کے اوسدا ساری عُمر دا بھانگا پورا کت دیندا اے۔

- جیہناں کھادا اپن کے، اوہ کیا جانن رِنھ کے۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جیہڑے لوک لوکاں دے گھر توں روٹیاں دے ٹُکرے منگ کے کھان گجھ گئے ہون۔ اوہناں نُوں گھر پکا کے کھان دا کِیہ پتا ہو سکدا اے۔ اوہ تاں ساری عُمر پکی پکائی روٹی تے لگے ہوندے نیں۔

- جیہناں کھادا منگ تنگ کے، اوہ کِیہ جانن شرم تے ٹنگ۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو لوک ساری عُمراں منگ تنگ کے کھان تے لگے ہوئے ہون تے اوہناں سارا جیون اِنج ای لنگھایا ہووے۔ تے اوہناں نُوں کوئی شرم حیا نئیں رہندی تے اوہ بے غَیرت ہو جاندے نیں تے اوہناں نُوں کسے اگے تلی کرن لگیاں کوئی جھکا نئیں آوندا۔

- چِٹی داڑھی، آٹا خراب۔

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کئی لوک کم کرن جان لگیاں اپنی عُمر دا ذرا وی خیال نئیں کردے تے مندے کم کرن توں باز نئیں رہ سکدے۔ حالاں بندے نُوں کوئی چول مارن لگیاں اپنی عُمر دا تاں خیال ضرور کت لَینا چاہیدا اے۔

- حُقہ حکم خُدا دا، چِلم حُقے دی رن، جتھے حُقہ ویکھیں اوتھے ای دے ئے بھن۔

ایس اکھان وِچ مت دتی گئی اے پئی حُقہ پینا چنگی گل نئیں تے اوس تاں بچنا ای چنگا اے، ایسے نال نشے دِیاں ہور عِلتاں وی پَے سکدیاں نیں۔ ایس لئی جَتھے حُقہ لئے اوتھے ای بھن دینا چاہیدا اے۔

- حقے دی ماری اگ، تے باقی داماریا پِنڈ۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جیہڑی چُلھ وِچوں اِک دو بندے حُقے تے اگ رکھ لَین تے اوس چُلھ تے کِیہ پکنا ہوندا اے تے جیہڑے پِنڈ نے مالیہ دے دِتا ہووے تے پٹواری کھان دے ماڑے مڑ بقایا کڈھ دھرن تاں پِنڈ واسیاں دا کِیہ بنے گا۔ اوس پِنڈ تاں مڑ پٹواری نال کپت ای ہووے گا۔

- خَیر قلندراں، ہونجھاں باندراں۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی رچھ نچان والے پِنڈاں تھانواں وِچوں جو کُجھ منگ پِن کے لیاندے نیں اوہ تاں اوہ آپ کھاپِی لیندے نیں۔ تے جو کُجھ اوہناں کولوں ودھ جاوے اوہ باندراں اگے پا دیندے نیں۔ باندراں اگے تاں ودھیا گھٹیا ای پاندے نیں۔

- خَیرات دے ٹُکرے تے بازاراں وِچ ڈکار۔

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی لوک گھروں تاں بُھکھے ہوندے نیں تے منگ تنگ کے اپنا گُزارا کردے نیں پر اوہ باہر جاکے اِنج ڈکار ماردے نیں جیویں اپنی کمائی دا کھا کت نکلے ہون۔ تے کِسے تنگڑے نواب دے پُتر ہون۔

- داتا اوہ نہ منگیے، مُڑ منگ جاییے۔

ایس اکھان وِچ منگن والیاں نُوں مت دِتی گئی اے پئی جے اوہ کِتے منگن جان تاں اجیہے بندے کول جائے جو اوس دی ساری زندگی دی لوڑ پوری کر سکے۔ تے اوہناں نُوں پَرت کے منگن نہ جانا پوے۔ تے جے اجیہے بندے کول جانا پوے جیہندے کولوں منگیاں لوڑ وی پوری نہ ہووے تاں منگن دا کِیہ فائدہ اے۔

- درد اسوالی، ونجے نہ خالی۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندہ جدوں کِسے دے بُوہے منگن لئی جاندا اے تاں اوہ کُجھ نہ کُجھ لَے کے ای پچھانہ پرتدا اے، اُکہا خالی ہتھ وی نئیں پرتدا۔

- چاولاں دا رَوّل کِیہ جانن بھاء۔

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ہر جِنس دے بھاء جاں اتار چڑھانُوں اوہ ای جاندا اے جو اوہ جِنس نُوں جاندا ہووے تے اوسدے ونج بپار دی اَکھ سُکھ رکھدا ہووے۔ پر جو بندہ سدا توں منگ کے ای کھان تے لگیا ہووے اوس نُوں کسے جِنس دا بھاء پُچھن دی کِیہ لوڑ اے۔

- سائیں چور تے وِگیں والے زور۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جدوں گھر والے آپے ای اپنے گھر سنھاں لان لگ پَین تاں اوہناں وِچ وگاں دے مالکاں رو گا زور ہوندا اے۔ اوہناں نُوں ہٹکن والا تاں کوئی ہوندا نئیں۔

- شراب پیتی تے بھنگ تاں پرہیز۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی لوک وڈھیاں برایاں کردے نیں پر نکیاں برایاں توں پرہیز کر کے لوکاں وِچ اپنی شرافت دا جھوٹھا پرچار کرن لگدے نیں۔ حالاں برائی تاں برائی اے اوہ کدی چنگی وی ہوئی اے۔

- غرض بندے نُوں انھیاں کر دیندی اے۔

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی لوڑاتے تھوڑ بندے دی عقل بند کر دیندی اے تے اوہ کوئی کم وی ہوش تے عقل نال کرن جو گا نئیں رہ جاندا۔ لوڑ ایڈی بھیڑی ہوندی اے پئی لوک سچ آکھدے نیں غرض دیوانہ ہوندا اے۔

- غرض وند دِیوانہ ہوندا اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی لوڑاں تے مجبوریاں بندے نُوں مجبور کر دیندی اے تے بندہ مجبوری پاروں پاگلاں وانگراں ہو جاندا اے۔

- کاسہ دیئے واسہ نہ دیئے۔

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی آے گئے مسافراں نُوں رات رہن لئی کھان پین لئی بیشک کوئی شے دے دیو پر اوس راد نُوں رہن لئی اپنے گھر وچ نہ وڑن دیو کیتی باہر ای اوسدا ٹکانہ کر دیو۔ ایس لئی پئی کئی منگتے منگن والیاں دے رُوپ وَچ ہور کم وی کر دے نیں۔

- کدی بھٹھ منگیاں وی پُوریاں پئیاں نیں۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی منگن لئی وی کسے سخی دے دواری دی ای لوڑ ہوندی اے۔ تے جے بندہ کسے منگتے کولوں ای منگن ٹُرپوے تاں اوتھوں اودنُوں کِیہ لبھے گا۔ اوتھوں تاں ہر دُمر دُاوہ حالی ہتھ ای پرتے گا۔

- کرنی فقیری، کہی دِلگیری۔

ایس اکھان وِچ مت دِدی گئی اسے پئی منگن چڑھ کے ای بُوہے بُوہے منگن جانا اے ایں۔ تاں پریشانی کِس گل دی۔ کِتوں نہ کِتوں خَیر لبھ ای جاوے گا۔ بس ڈھیٹھ ہو کے ٹُریاں رہن دی کھیچل کرنی پینی اے۔

- کما کھاہدا گھیو برابر، منگ کھاہدا سواہ برابر۔

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جے بندہ اپنے دساں نہواں دی کمائی کر کے بھانویں داگ ای کھاوے تے اوَکھیاں ای گُزارا کرے پر اوہدے وِچ اوس نُوں کوئی ہانت نئیں ہوندی اوس مھنت اوس لئی سونا ہوندی اے۔ پر منگ کے سونا دی کھاوے اوہ وی اوس لئی سواہ ہوندی اے۔ تے اوس وِچ اوسدی کوئی عِزت نئیں ہوندی۔

- کُوڑیاں نے گھر تک گچھنا چاہیدا اے۔

پوٹھوہاری لہجے دی ایس خوبصورت اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندے نُوں جھُوٹھ بول کے سبز باغ دکھان والے دی نِری گل سُن کے اوس تے یقین نئیں کر لینا چاہیدا سگوں کُوڑ بولن والے دے توڑ گھر تیکر جانا چاہیدا اے تے اوس نُوں گلمے توں پھڑ کر بے عِزت وی کرنا چاہیدا اے۔

- کوہڑے نُوں سڑیا بھَڑا لگے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی اِک انگ ہین بندے نُوں اپنے ور گا دو سرا چنگا نئیں لگدا۔ ایس لئی پئی اوہ وی منگن لگیا اوسدا حصہ مار سکدا اے تے اوسدا رِزق گھٹا سکدا اے۔

- کئی لوک روٹی منگ کے کھا لیندے نیں پر دولت دی گنڈھ کدی نئیں کھولھدے۔

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کئی لاکاں نُوں اِنج دی عادت پئی ہوندی اے پئی اوہ کمائی نُوں تاں واء نئیں لگن دیندے پر روٹی آل دوالیوں منگ تنگ کے کھاندیاں عُمر لنگھا دیندے نیں پر اپنے ملیوں اِک پیسہ نئیں خرچ کردے۔

- کیہ کھلاسی پاہدھا، جیں منگ کسے تھیں کھاہدا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو بندہ پہلاں ای کسے دِیاں بُتیاں پُوریاں کردا پھردا ہووے تے سدا دا گھروں بے گھر رہن گِجھا ہووے۔ اوہ تاں روٹی وی سدا لوکاں دے گھروں ای کھاندا رہیا ہوندا اے اوہ کسے نُوں کیہ کھان لئی دیوے گا اوہ تاں آپ منگ کے کھاندا پھردا اے۔

- کھاونا پِن کے تاں متھاجی کاہدی۔

ایس اکھان وِچ مت دِتی گئی اے پئی بندے نُوں غیرت تاں اودوں آوندی اے جدوں اوہ اپنے ہتھاں نال کمائی کر کر گھر لیاندا ہووے۔ جدوں منگ پِن کے ای روٹی کھانی ایں تاں کسے دی مُحتاجی کرن دی کِیہ لوڑ، متاجی بندہ اوہدی کرے جو اوہنوں کھان نُوں وی دیندا ہووے۔

- گدائی، بے حیائی

اکھان وِچ مت دِتی گئی اے پئی بغلی پا کے کسے دے دوارے ٹُرپینا بڑا ای بے حیائی دا کم اے تے ایہہ کم بندے وِچوں انکھ آن مُکا دیندا اے۔ تے جدوں اِک وار بندہ ایس کم تے لگ جاوے تاں اوس نُوں اوہ کم چھڈنا آوکھا ہو جاندا اے۔

- گُڑ نہ دیئے تاں گُڑ دی گل تاں کریے۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندہ جے کسے گھر آئے سوالی نُوں کُجھ دے نہ سکدا ہووے تاں گھٹو گھٹ اوہدے نال گل بات تاں مِٹھے سبھا نال کرنی چاہیدی اے۔ اوس نُوں وڈھن پین نال اوہ سمجھدا اے پئی میں کِتھے آ گیا واں۔

- گُڑ نہیں دے سکدا تے گل تاں مِٹھی کر۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندے نُوں چاہیدا اے پئی بُوہے تے آئے سوالی نُوں خالی ہتھ نہ موڑے۔ پر جے اوہ اپنی کسے مجبوری پاروں ایہہ وی نئیں کر سکدا تاں اوس سوالی نال گل تاں مِٹھے سبھا دی کرے اوس نال آنیاں تاں نہ کڈھے۔

- گھر ہے ای تاں ڈھونڈ کھا، پر منگن مُول نہ جا۔

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جے بندے دے گھر وِچ تھوڑا بُہت کھان نُوں کسے نکرے کوئی پئی لئی شئے ہووے تاں اوہو ای لبھ کے کھا کے گُزارا کر لینا چاہیدا اے تے اوسے تے ای صبر شُکر کر لینا چاہیدا اے پر منگن جانا بڑا ای بُرا کم اے۔ ایہہ بندے دی عِزت لاہ دیندا اے۔

- کُجھا پاپ اُگھڑ کے ای رہندا اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بدی بھانویں سارے جگ توں لُک کے ستویں کوٹھری وِچ وڑ کے کیتی جاوے پر ایہہ ربی بھانا اے پئی بدی کدی کُجھی نئیں رہندی تے اوہ ہر صُورت ظاہر ہو کے ای رہندی اے، تے بدی کرن والے نُوں ضرور بدنام کرا دیندی اے۔

- کُجھی کُجھی لُومڑی تے پداں دا سواد۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جیہڑے بندے نُوں لوکاں دِیاں گلاں دا چوکھا کن رَس جاوے۔ اوہ مُڑ اپنے گھر آرام نال نئیں بہہ سکدا تے اوہ تھاں تھاں گلاں دی ہواڑ سِنگھن لئی ٹُر جاندا اے تے اِنج اوہ بدخوئی کرن وِچ مشہور ہو جاندا اے۔

- کُجھی کُجھی لُومڑی سوائے منڈے کھائے۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جیہنوں اِک وار بھیڑی عادت پے جاوے اوہ کتوں نہ کتوں بھیڑے طریقے نال اپنا کھان پین پورا کر ای لَیندا اے تے کدی وی بُھکھا نئیں رہندا۔

- کسّی جو گے آنا، ڈولا کنڈی پچھے۔

ایس اکھان وِچ مت دِتی گئی اے پئی جدوں بندہ منگن نِکل ای پیا تاں مُڑ ٹِنڈ لُکان دا کِیہ فائدہ۔ اوس ویلے تاں اوس نُوں ننگ دھڑنگ ہو کے منگنا چاہیدا اے۔ جیہڑے کم وِچ بندہ ٹُر ای پوے تاں اوہدے توں سنگا کاہدی۔

- ماڑے مُردے کولوں منگن حرام ایں۔

اکھان وِچ منگن والیاں نُوں مت دِتی گئی اے پئی سوال وی کسے سردے پُجدے اگے ای کرنا چاہیدا اے جو منگن والے دی اوسے ویلے جھولی بھر دیوے تے اپنے توں ماڑے اگے سوال کرکے کُجھ لبھن دی تھاں شرمندگی ای جھولی پیندی اے۔

- ماڑے اگے سوال کرنا حرام ایں۔

اکھان وِچ منگن والیاں نُوں آکھیا گیا اے پئی سوال وی کسے سخی اگے ای مارنا چاہیدا اے تے کمزور تے نتانے بندے اگے سوال کرکے اوسنوں شرمِندیاں کرن والی گل اے۔

- مانگت نالے ٹنگار۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی لوک اِک تھاں بھکھیاں منگن لئی کسے دے بوہے تے جا کے ٹھانیدار بن کے کھلو جاندے نیں۔ اوہ اوتھوں ہائیں مائیں اپنی مرضی دا خیر لین راں بِنا ہلدے نئیں اُتوں اوہ خیر دین والیاں تے رُعب وی پاندے نیں۔

- مانگے وِچ تانگا۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کئی اِنج دے مُورکھ لوک وی ہوندے نیں جو منگتیاں دے گھراں وِچوں منگن ٹُر پَیندے نیں حالاں اوتھوں کِیہ لبھنا ہوندا اے۔ اگلے تاں آپوں ای ایسے کم سویر دے گئے ہوندے نیں اوہناں گھروں کِیہ لبھنا ہوندا اے اوہناں دیاں سوانیاں وی گھروں گھٹ ای لبھدیاں نیں۔

- مُلک وسے امیں جمیں، منگتیاں نُوں کاہدی کمی۔

اوس اکھان وَچ مت دِتی گئی اے پئی مُلک اللہ کرے وسدا ہووے تے لوکاں گھر اناج آوَندا ہووے تاں منگتیاں نُوں کاہدیا گھاٹا اے۔ اوہناں نُوں کھان پِین لئی منگن گیا مال پانی لبھ ای جاندا اے۔ بد ذرا مونہ ڈِنگا کرنا پیندا اے۔

- منگ کھاون کُنوں بُھکھ چنگیری۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی منگ کھاون ڈاڈھا ای ہینا کاج اے۔ تے بندے چوں غَیرت آن تے انکھ مُکا دیندا اے ایس لئی منگن نالوں بُھکھیاں رہ لین چنگا ہوندا اے۔

- منگ کھاون نالوں بُھکھ چنگی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے دے اگے ہتھ کر کے منگن نالوں تاں ایہہ چنگا اے پئی بندہ بُھکھا ای بہ رہوے منگن والیاں چوں غَیرت تے انکھ مُک جاندی اے۔ تے منگن گیا بندہ کوڈیاں ہوَلا ہو جاندا اے۔

- منگ وی منگی، رہی وی ننگی۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جدوں کسے اگے ہتھ پھَیلا وی لیا مُڑ لوڑ تاں پوری ہونی چاہیدی اے۔ تے جِنی لوڑ ہووے اوناں او تھوں مِلنا چاہیدا اے ن نئیں تاں کسے اگے ہتھ کرن دا کِیہ فائدہ؟

- منگتیاں توں منگن، لعنتیاں دا کم۔

ایس اکھان وِچ مت دِتی گئی اے پئی منگن والا تاں پہلاں ای اپنی انکھ آن ویچ کے منگن ٹُریا ہوندا اے جو اوس کولوں منگن ٹُر پوے اوہ وی کوئی وڈا لعنتی ای ہو سکدا اے۔

- منگتیاں نُوں گھر اتنے جِتنے نَین پر ان۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جدوں بندہ اپنی عِزت تے انکھ آن اپنی بُکل وِچ لُکا کے منگن لئی نِکل پوے تاں اوسنوں کاہدی کمی ہوندی اے اوسنوں منگن لئی اِک نئیں سوَ گھر لبھ جاندے نیں۔ جے اِک نہ دیوے تاں اوہ اگلا بُوہا جا کھڑکاندا اے۔

- منگیاں تنگیاں کم ٹُرے تاں ویاہ کرے بلا۔

ایس اکھان وِچ نکھٹواں دی سوچ بارے دسیا گیا اے پئی اوہ سوچدے نیں پئی جیکر بندے دا سارا کم منگ تنگ کے سر دا ہووے تے اوسدی روٹی پوری ہوندی رہووے تاں اوسدی بلا ویاہ کرن دا بھڑ پاوے گی۔ جیہدے وِچ لکھاں پواڑے نیں۔

- منگن کُنوں مرن چنگیرا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی منگ کھاون نالوں بندہ مر جاوے تاں چنگا اے ایس لئی منگ کھان بڑا ای بھَڑا کاج اے۔ تے ایس کم نال بندے چوں انکھ آن ٹک جاندی اے۔ تے بندہ نِرا چلدا پھِردا کلبوت ای رہ جاندا اے۔

- منگے لتھے پرانے، گھِنّے تُول وہانے۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کئی واری بندہ کسے توں منگدا تاں لتھے پرانے کپڑے دے پر اوس نُوں لمیں چوڑے کپڑے لبھ جاندے نیں۔ منگدا کُجھ ہور اے تے لبھ کُجھ ہور جاندا اے۔ منگن وِچ اپنی مرضی تاں نئیں چلدی دین والے دی چلدی اے پئی اوہ کیہ دیندا اے۔

- منیا تاں دیہ، نئیں تاں کندھ دالے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ساری گل منن دی اے۔ جے پتھر نُوں وی سچے دِلوں منیا جاوے تاں مراد لبھ جاندی اے جے سچے دِلوں نہ منیا جاوے تاں کُجھ نئیں لبھدا۔

- مولی چور نُوں سُولی نئیں دے دینی چاہیدی۔

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی چور نُوں سزا اوسے چوری دے حساب نال دینی چاہیدی اے تے ماڑے جُرم دے چور نُوں حدوں باہری سزا سنا دینا عقلوندی نئیں۔ اوس نُوں بس دھر وَل دھپا کرنا چاہیدا اے۔

- مَیں لیا منگ تنگ تُوں لَے کُتے دی ٹنگ۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں بندہ پہلاں ای کسے کولوں منگ کے کھان لگیا ہووے تاں جے کوئی اوس منگتے کولوں منگن ٹُر پوے تاں منگتا اوس نُوں کیہ دیوے گا۔ اوہ وچارہ تاں آپوں منگن تے کم تے لگیا اے۔

- نالے منگت، نالے ڈ نکارا۔

ایس اکھان وِچ مت دِتی گئی اے پئی جے بندہ کسے کولوں منگ کے کھاندا ہووے تاں اوس نُوں آکڑنا نئیں چاہیدا اسگوں ادھین ہو کے منگنا چاہیدا اے۔ پر کئی منگتے آکڑ خاں وی ہوندے نیں آتوں لوکاں نال لڑدے وی نیں۔

- نالے منگنا، نالے ٹِنڈ لُکانی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں بندہ منگن نِکل ای پوے تاں مُڑ منگن والی ٹِنڈ لُکان دا کیہ فائدہ؟ اوس ایلے تاں بے شرم ہو کے منگن ٹُر جانا چاہیدا اے۔ بھانویں کوئی خیر پاوے جاں خالی ہتھ موڑ دیوے۔

- نہ بندہ سوال پاوے نہ نِیواں ہووے۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی منگن چڑھے بندے وِچوں اصل وِچ بندیائی مُک جاندی اے پر جو کسے اگے سوال نئیں کردا اوس نُوں کسے اگے اکھاں نِیویاں نئیں کرنیاں پیندیاں۔

- ہتھ ٹھُوٹھا تے دیس موکلا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں بندہ اپنی شرم حیا نُوں اِک پاسے رکھ کے منگن چڑھ جاوے تاں اوس نُوں کھان پین دی کوئی گھاٹ نئیں رہندی۔ اوس لئی سارا مُلک ای اپنا ہوندا اے اوہ جیہڑے مرضی پِنڈ منگن جا وڑے۔ کیہڑا اوس کم لئی کِتھوں اجازت نامہ لینا پینا ایں۔

- ہتھ سُکا، فقیر بُھکھا۔

ایس اکھان وِچ منگتے دے بارے دسیا گیا اے پئی اوسدا ہتھ کتوں نہ کتوں منگدا ای رہندا اے جے اوہ منگن دا کم چھڈ دیوے تاں اوہ بُھکھاں نال مرن ہاکا ہو جاندا اے۔

- ہتھ سُمرنی، پیٹ کترنی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو بندہ ظاہری پکھوں تاں پارسا بنیا ہووے تے اندروں پورا کھوٹا ہووے تے اگلے نُوں داء لان والا ہووے اوس نُوں کدی فیض نئیں ملدا۔ اوڑک اوس نُوں وی کدی کدائیں داء لگ جاندا اے۔

- ہتھ وِچ پھڑیا کاسہ تے روٹی دا کِیہ ساہسہ۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندہ جدوں ہتھ وِچ ٹِنڈ جاں کھپری پھڑ کے اپنا نک نموج گہنے پا کے منگن ٹُر ای پوے تاں اوس نُوں روٹی ٹُکر دی کوئی فکر نئیں رہندی۔

- ہتھ وِچ پھڑ لیا کاسی تے منگن دا کِیہ ہاسا۔

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کوئی ہتھ وِچ منگن والا ٹھوُٹھا پھڑ کے گھروں منگن ٹُر ای پیندا اے تاں اوہ اپنی غیرت نُوں دھو کے پی کے نِکلدا اے۔ ایس لئی اوسنوں لوکاں دیاں جُگتاں دی کوئی پرواہ نئیں ہوندی۔

- ہتھ وِچ ٹُکر سِر وِچ چھتر۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی منگن والے جدوں منگن لئی نِکل پَین تاں اوہ تھاں تھاں توں اپنی بے عزتی کروا کے وی ٹھوٹھا اگے ای اگے کردے جاندے نیں۔ کوئی لکھ اوہناں نُوں متاں دے یاں بے عِزتی کردار کرے اوہناں نُوں کوئی نئیں لگدی اوہ اپنا کم ای کردے رہندے نیں۔

- ہَک پِننا، بِیا حلوے دی خَیرات۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں بندہ منگن ٹُر پوے تاں کسے اپنی مرضی نال اوسنوں ودھیا گھٹیا ای دینا اے۔ اوتھے کھلو کے مرضی دا خِیر تاں نئیں لیا جاسکدا۔ تے جو کوئی کردا اے اوہ سینہ زوری گل اے۔

- ہِک پِننا، بِیا گھوڑے گِھننا۔

ایس اکھان وِچ مت دِتی گئی اے پئی منگن چڑھے بندے نُوں ایہہ ضد نئیں کرنی چاہیدی پئی اوہ گھوڑا ای لَے کے جاوے گا، جو کُجھ وی گھر والا دے دیوے لَے کے گھر نُوں پرت آوَے۔ پر کئی بے غیرت منگن والے اِنج وی کردے نیں پئی اسا تاں فلانی شے ای لَے کے جانا اے۔

- ہیریاں دا خَیر کدی کسے نُوں نئیں پیا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی منگن والے نُاں لوکی آٹا دانہ ای دیندے نیں۔ منگن والے دی جھولے کدی کسے ہیرے پا کے نئیں ٹوریا۔ تے جے کوئی منگتا ہِیرے منگن دی آس نال گھروں نِکل پوے تاں اوہ مُورکھ ہوندا اے۔

- اگھ لتھا بازار تے بھُٹاوی ہوئی جوار۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جدوں بازار وچ مہنگ اینا ہو جاوے پئی کسے نوں ہتھ نہ پان دیوے تاں اوس ویلے جنس دے نال اوس وِچلا لکھ پر ال وی جنس دے بھا اوسدے نال ای وِک جاندا اے۔

- اِیں کُوں لکھ تروے دی وٹ تے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جدوں کسے دا کسے نُوں قرض موڑن دا ارادہ نہ ہووے تے اوس نُوں گلوں لاہن لئی کوئی نہ کوئی بہانہ لا ای لیا جاندا اے۔

- بات بدلی ساکھ بدلی۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ہدھار دالین دین وی بس بندے دی گل نال ای چلدا اے۔ جدوں بندہ گل کر کے مکر جاوے تاں اگلے دی نظر وِچ اوسدی ساری عِزت مُک جاندی اے۔

- باراں وِچوں تِن گئے تے باقی کیہ رہیا۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی باراں دے عدد اِک وچ دو جمع کریئے تاں اوہ تِن بن جاندے نیں تے تِناں وِچوں تِن نِکل جان تاں رہندا کُجھ وی نئیں۔

- باراں وِچوں دو گئے ہِک وی نہ رہیا۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی باراں دے عدد کے آپو وِچ جمع کریئے تاں دو بن دا اے تے جدوں دووِچوں دو کڈھ دِتے جان تاں پچھے کُجھ نئیں رہندا۔

- بانیے دادِتا قرض اِنج ودھدا اے جویں گھوڑا بھجدا اے۔

اکھان وچ آکھیا گیا اے پئی کھتری لوک جدوں وی کسے نُوں قرض دیندے نیں تاں اوس تے سُود اینا لا دیندے نیں پئی اوس قرض دے ودھن دا پتہ ای نئیں لگدا۔

- بانیے دا لِکھیا ہویا بس بانیا ای پڑھ سکدا اے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ہندو بانیے دی لکھائی جگ جہانوں باہری ہوندی اے۔ اوس نُوں جے پڑھنا پَے جاوے تاں اوس نُوں کوئی دُوسرا کھتری ای بس پڑھ سکدا اے۔

- باوا باوا اُوٹھ وکاو بیٹا بُہت سستا باوا باوا اُوٹھ وکاو بیٹا بُہت مہنگا۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی گل ساری کول ہون نال ای ہوندی اے، جے بوجھے وچ پیسے ہون تاں چیز لَین نُوں دِل کر آوَندا اے پر جے کول دوانی نہ ہووے تاں سستی شَے وی لئی نئیں جاندی۔

- بھاء کرے سو بھائی نہیں تے وڈھ قصائی۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی سودا سود لین دین لگیاں کو بندہ بھاء کر کے کھری گل کردا اے اوس نُوں اپنا بھرا جاں ساک سَین وی سمجھ لینا چاہیدا اے۔ پر جو بندہ لین دین لگیاں بھاء کرے تے مگروں ریڑکا پا دھرے تاں نُوں قصائی ای سمجھنا چاہیدا اے۔

- بُھکھا بانیا وہی پھر ولے خورے کوئی سامی رہندی ہووے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کھتری جدوں ماڑا ہو جاوے تاں اوہ ہر ویلے اپنے اپنے وہیاں کھاتے پھولدا رہندا اے پئی ہو سکدا اے کوئی قرض لین والا وچ کتے ان گولیا رہ گیا ہووے تے اوس توں اُگراہی دا کم بن جاوے۔

- بنقدی گرہستی لَین ہدھارے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ملنگ درویش لوک بھانویں جگ دی مایا توں اکے ہوئے لانبھے ہو کھلوندے نیں سودا سود لین دے اوہ وی ڈاڈھے ای سیانے ہوندے نیں۔

- بھاء بُھکھیاں نے ودھائے نیں۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کسے وی چیز دی قیمت اوس شَے دی بازاری منگ تے اپڑا نال مِتھی جاندی اے۔ جدوں بازار وِچ شَے چوکھی آجاوے گی تے لین والے گھٹ ہون گے تاں اوسدا بھاء ڈِگ پوے گا تے جدوں چیز تھوڑی آوے گی تے لین والے چوکھے ہون گے تاں بھاء تیز ہو جاوے گا۔

- پائی ڈولی دا لیکھا برابر۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کسے نال جو لین دین ہووے اوہ ودھ ہووے جاں گھٹ اوہ مُکے تاں ای بندے دی جان چھُٹ دی اے تے بندہ بے فِکرا ہو کے بہندا اے۔

- پڑوپی دِیاں تَرے جیہڑی شی مرضی لَے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کئی لوک ساریاں چیزاں دا اِکو ای بھالا دیندے نیں ایہہ لین والے دی مرضی ہوندے اے پئی اوہ کیہڑی شَے پسند کردا اے۔

- پلے نہ دھیلا تے بازار لیکھا۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کئی لوکاں دے پلّے پائی پیسہ تاں ہوندا کوئی نئیں پر اوہ فیروی لوکاں وچ جھوٹھا ٹوہر ٹپا بنان لئی لوکاں نُوں دسدے پھر دے نیں پئی اوہ بازار وچ لوکاں نال لین دین دا حساب کرن آئے نیں۔

- پلیوں دیوتے وَیری بناو۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ہدھار سجنا ںگی دی چُھری اے۔ بندہ کسے نُوں پَلیوں ہدھار دے کے اپنا دُشمن بنالیندا اے تے بندے نُوں پیسے پر تان لگیاں مَوت دِسدی اے۔

- پینڈی دھاڑوں اتے مِلدے ہدھاروں بچیے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں کوئی لٹیر کسے دے علاقے جاں مُلک تے ہلہ بول دیوے تاں اوس توں آپ ای واہ لا کے بچنا چاہیدا اے اِنج ای ہدھار چُکن توں وی ہوندے چارے پر ہیز کرنا چاہیدا اے۔

- پہلی بوہنی سدا سوہنی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی دوکاندار لوکاں دا ایہہ خیال ہوندا اے پئی دوکان کھولھدیاں جے چنگا گاہک دوکان تے آجاوے تاں سارا دِن گاہکی چنگی چلدی اے۔

- تناواں پئی دا ادھا مل رہ جاندا اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی تکڑی دے چھابے جے بازاروں مُل لے کے اوہناں نُوں بس تناواں ای پالئیاں جاون تاں اوہناں دا ادھا مُل گھٹ جاندا اے حالاں اوہناں دا ہالی کجھ نئیں گھسیا ہوندا۔

- تھلّے تیہہ تے اُتے وِیہہ۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کاروبار وِچ چاتر لوک اگلے دے چوکھے پیسے کم کار وچ اپنے تھلے لائی رکھدے نیں تے ظاہری کاروبار تھوڑیاں پیسیاں نال کر دے جاندے نیں۔

- تھوڑ بُری کہ چُھری۔

اکھان وِچ دا آکھیا گیا اے پئی ایس جگ اندر کمی جاں تھوڑا ایڈی بُری شَے ہوندی اے پئی اوہ چُھری نالوں ودھ مارو ہوندی اے تے لوڑ جدوں پوری ہوندی نہ دِسے تاں بندہ کوّلا پھس جاندا اے۔

- تھوڑا تھوڑا بُہت ہوندا اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی تھوڑی تھوڑی جوڑدے رہیے تاں اوڑک اوہ شَے کدی نہ کدی لوڑ ویلے کم آ ای جاندی اے تے خرچ کرن لگیاں بندہ تھوڑا تھوڑا وی جوڑ دار ہووے تاں وی اوہ کُجھ نہ کُجھ بن ای جاندا اے۔

- تھوڑا دین تے بُوہتی مِنت۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں کسے دا ادھار دینا ہووے تاں اوس نُوں بھانویں گھٹ ای دے لیا جاوے پر دِتا مِتھے ویلے تے جاوے تے نال مِنت سماجت کر لئی جاوے تاں اگلا ناراض نئیں ہوندا۔

- تھوڑا اکھٹیا بہوُں سُود۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بیاجی رقم لَے کے اگوں ونج کرن کئی وار اِنج وی ہوندا اے پئی بندے نُوں کاروبار وِچ بچت گھٹ ہوندی اے پر اوس تے بیاج ودھ چڑھ جاندا اے۔

- تھوڑا کھٹیے تے بہُوں سُدھ۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ حق حلال دی کمائی کر کے تھوڑا وی کما لوے تاں چنگا ہوندا اے۔ کمائی وِچ حرام دا مال برکت اڈا دیندا اے تے بیماریاں نال لے کے آوندا اے۔

- تیرے دس نہ ساڈے نوُں۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کوئی وی شَے وِیچن لگیاں کوئی شَے دین والا بُہتا مل منگدا اے پر خریدن والا گھٹ مل دسدا اے پر اوڑک اوہ سَودا کر دے کر دے آپو وِچ وادھ گھاٹ کر کے سَودا مکا ای لیندے نیں۔

- تیرے دس ساڈے نوّں۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کوئی وی شَے وِیچن لگیاں شَے دین والا بُہتا مُل منگدا اے پر خریدن والا گھٹ مُل دسدا اے پر اوڑک اوہ سَودا کر دے کر دے آپو وِچ وادھ گھاٹ کر کے سَودا مُکا ای لیندے نیں۔

- تیلی کسے دا نہ بیلی وٹے روپیہ دسے دھیلی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی قوم دے لوک ہائیں مائیں کسے کولوں داء نئیں کھاندے۔ اوہ جے اِک روپیہ کِتوں کما کے لیان تاں اگلے نُوں ایہہ ای دسدے نیں پئی اوہ اُٹھ آنے ای کما کے لیائے نیں۔

- جانے اوہ جاں اوہدا اِیمان۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں کسے کولوں لَین دین لگیاں کوئی گُھنجل پَے جاوے تے گل دی سمجھ نہ لگدی ہووے تاں اگلے دے دِین اِیمان تے گل سُٹ کے مُکا دینی چاہیدی اے۔

- جِسدی بھاوے اوسی تول وکاوے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جیہڑے بندے دا بول چنگا لگدا ہووے اوس اُتے بندہ دھکو زوری مہربان ہو جاندا اے تے اوسدی ہر گل چنگی لگدی اے۔

- جیہدی جِیبھ چلدی اے اوسدے ہل چلدے نیں۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو بندہ زبان دا میٹھا تے ایہار دا چنگا ہووے گا اوہ ای کاروبار دی دنیا اندر کامیاب رہے گا تے اوہ اپنے گھر لُون مرچ چلاندا رہوے گا۔

- جیہا لّون تیہا دیون۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی ایس جگ اندر بندہ جیہو جیہا کرے گا اُنج دا ای بھرے گا۔ ہر بندہ کسے نال جو ورتوں کرے گا اُنج دا ای فَیض پاوے گا۔

- جیہدا ابھرم چلے اوہدے لکھ پَلّے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جیہڑے بندے دی ایس جگ اندر گل چلدی ہووے تے لوک اوس تے اعتبار کردے ہون تاں سمجھ لَینا چاہیدا اے پئی اوہ لکھ پتی اے۔

- جیہدی گل چلے اوہدے لکھ پلّے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ونج وپار کرن والیاں بندیاں وِچ اوہ سبھ توں تگڑا ہوندا اے جو بندہ گل تے پہرہ دین والا ہووے تے کیتے وعدے تے اڑن والا ہووے تاں اوہ سمجھے پئی اوہ لکھ پتی اے تے اوس بندے دی لوڑ کدی نئیں کھلوندی۔

- چڑھیا سوَتے لتھا بھوَ۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی ہدھار لَین دا خوف کئی لوکاں نُوں قرض لین توں پہلاں ای ہوندا اے تے جدوں اوہناں سر چوکھا قرضہ چڑھ جاوے تاں اوہناں دا قرض موڑن دا ڈر مُک جاندا اے۔

- چَڑھیوں بھاء نہیں سڑیوں تاء نہیں۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی وار کسے نُوں کسے دے ونج وپار وِچ گھاٹے وادھے جاں نفعے کنفعے دی ماسہ پرواہ نئیں ہوندی۔

- حساب مانوڑ دھینوڑ۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی اک گھر وِچ رہندیاں مانواں دھیاں نوُں وی اپنا حساب لیکھا سُدھ رکھنا چاہیدا اے۔ اِنج بھلیکھا نئیں لگدا۔

- حشر دے کارے تے ہدھار نہیں دینا چاہیدا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کاروبار کردیاں جے ہدھار کسے نوں دینا ای پَے جاوے تاں اوس نُوں دینا چاہیدا اے جو بندہ ویہاڑی ہووے تے اوسنوں ویلے سِر موڑوی دیندا ہووے۔

- خالی بانِیا کیہ اے۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کھتری وی تاں ای پھبدا اے جے اوس کول پیسہ دھیلہ ہووے نئیں تاں اوس نُوں بانیا کوَن منّے گا تے اوہ وچارہ وی کِتے ٹوکری ای ڈھووے گا۔

- خراب خستہ اناج سستا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جیہڑا دانا پھکا کِتے بارش پاروں سِلھیا جاوے جان اوس نُوں ڈھور الگ جاوے تاں اوس دا مُل گھٹ جاندا اے۔ بندہ اپنے مقام توں تھلے لہہ جاوے تاں اوسدی وٹک گھٹ جاندی اے۔

- دِتے باجھ نہ اُتر دے ہدھار پرانے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو کُجھ ہدھار کسے کولوں لیا ہووے اوہ جدوں تیک لا لیا نہ جاوے اوہ سِروں نئیں لہندا تے اوہ بندے لئی اِک سر پیڑ بندا رہندا اے۔

- دس دیواں گے دس دیواواں گے پر دساں دادیناای کیہڑا اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی چاتر لوک کسے نُوں دین لَین دِیاں گلاں تاں کردے نیں پر ایہہ سبھ گلیں باتیں پر جان والی گل ہوندی اے اوہ اُنج پلیوں دوانی نئیں ہوئی کردے۔

- دم رُکھیں نئیں لگدے۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی پیسہ دھیلہ بڑی محنت توں کمایا جاندا اے تے پیسے کوئی درختاں نال نئیں لگدے پئی جدوں مگروں ڈھانگا ماریا تے لاہ لئے۔

- دم شاہو کاراں دے صبو نگراں داناں۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کاروبار تے تاں پیسے کسے ہور دے لگے ہوندے نیں پر ناں اوس کمپنی والیاں دا مشہور ہو جاندا اے جو شاہو کاراں توں قرض لَے کے کم چلاندی اے۔

- دم نہ بیلی کنگ نہ ہتھیار۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ایس جگ اندر جو پیسے نُوں اپنا پکا ساتھی سمجھدا اے اوہ وی مُورکھ اے تے جو بندہ کنگ نوں ہتھیار کے ورت لَین دی آس رکھدا اے اوہ وی احمق اے۔

- دماں دا مینہ نہیں ورہدا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کاروبار وِچ لائے پیسے ہوئی ہوئی ودھدے نیں تے جے کوئی سمجھے پئی کاروبار کرن لگیاں اِکو وار پیسیاں دی بارش ہون لگ پیندی اے تے اوہ بُھلیا ہوندا اے۔

- دماں نال ای کم ہوندے نیں۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ایس جگ دے سارے کم کاج پیسے نال ای ہوندے نیں تے کاروبار لئی پیسہ ہون پہلی شرط اے۔ ایس توں بِنا کاروبار نئیں ہو سکدا۔

- دھرم چھوڑ دھن کوئی کھائے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ایس جگ اندر لوک مذہب نُوں اُچی عِزت دیندے نیں تے ایس جگ اندر کوئی اجیہا گھٹ ای ہوندا اے جو اپنے مذہب نُوں پیسے بدلے ویچ دیندا اے۔

- دَھریا بُھلے پر لکھیا نہ بُھلے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندے نُوں کتے سانبھ کے رکھی شَے تاں بُھل سکدی اے پر جے اپنے لَین دین نُوں سوَدا کر دیاں کتے لکھ لوے تاں اوس وِچ بُھلنا گھٹ ہوندی اے۔

- دھیلے والا منگے روپئے والا سنگے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ایس جہان اندر کئی لوک ایڈے بے شرم ہوندے نیں پیسہ کسے کولوں اِک پیسہ لینا ہووے تاں اوسدے سِرے ئی چڑھ کے کھلو کاندے نیں پر جیہناں چوکھے پیسے کسے کولوں لینے ہون اوہ کئی واری شرماندے رہندے نیں تے منگن توں گھبراندے رہندے نیں۔

- دئے گا دھیلی تے لئے گا حویلی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کھتری لوک ایڈے لالچی تے گنڈی چھوڑے ہوندے نیں پئی اوہ کسے نُوں پیسہ دین لگے تے مر جاندے نیں پر گھٹ پَیسے دے کے ودھ تھاں تے مَلّ مار لَیندے نیں۔

- دین تے لَین زور اور دادوویں بُرے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی قرض وی اوس بندے نُوں ای دینا چاہیدا اے جیہدے توں بندہ دھوَن تے گوڈا رکھ کے لَے سکے نئیں تاں لوک قرضہ لَے کے موڑن داناں نئیں لَیندے۔

- دین داپاپ دین نال ای کٹیا جاندا اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں کسے دا کُجھ دینا ہووے تاں اوہ جدوں تیک دے نہ دِتا جاوے اگلا جان نئیں چھڈ دا تے اوہ نِت سِر کھاندا رہندا اے۔

- دین دلیری تے لَین حِکمت۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے نُوں قرض اوہ بندہ ای دیندا اے جو چوکھا دلیر ہووے پر اِک وار قرض دے دین مگروں اوس نُوں واپس لَین چوکھا ای اوَکھا کم اے تے بڑی سیانف نال پیسے واپس مُڑ دے نیں۔

- دین لَین تے خاک مُحبت پاک۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں کسے کولوں قرض لیایاں دِتا جاوے تاں اگراہی ویلے پھِک ضرور پَے جاندی اے تے چنگا بھلا دستّماوی چوکھا خراب ہو جاندا اے۔

- دین مَینوں ہرج گیا تے لَین مَینوں ورج گیا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ جدوں ہتھوں دے کے نقصان کر بہوے تاں اگوں اوہ کاں نالوں سیانا ہو جاندا اے تے کسے نُوں قرض دین توں پہلاں سوَواری سوچ دا اے۔

- دین داری صبر نال بڑے نفعے داوسِیلہ اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں کسے کولوں قرض لَے لیا جاوے تے موڑن ویلے جے قرض دین والا اوَکھا وی یووے تاں اگوں دھیما ہو کے اوسدی کوڑی گل نُوں وی جر لَین والا کسی گھاٹا نئیں پاندا۔

- دین لَین تے ماؤ مٹی پیار بڑی چیز اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی چالاک لوک دین لگیاں وی اگلے نُوں اپنے پیار دا بھُلیکھا پا کے مُچھ لَیندے نیں تے اگلے نُوں گلِیں باتیں پر چا کے بولن جو گا وی نئیں چھڈ دے۔

- دینی دھیلی تے مَلنی حویلی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی دھکے باز لوک اگلے نُوں اُکی تھوڑی رقم قرض وِچ دے کے مگروں روند مار کے اوس دی چوکھی تھاں مَلن دے چارے کرن لگ پیندے نیں۔

- داماں دارُسیا گلِیں باتِیں نہیں منِیندا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو بندہ پیسیاں دے لین دین پاروں کسے نال رُسیا ہووے تے اوہ نِرا گلاں ناتاں نال نئیں راضی ہوندا، اوس نُوں راضی کرن لئی پیسے ای دینے پَیندے نیں۔

- رام رام دُو گنے گل مِلے چو گنے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی شاہوکار اپنے مِلن گلِن والیاں کولوں اصل مُل توں دُونا لَے لَیندے نیں تے گُوڑھی سانجھ والیاں دا اُکا ای چم لاہ لَیندے نیں۔

- زنانی دا شوہر مرد مرد دا شوہر قرض۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی زنانی دا خاوند اوس دا مالک ہوندا اے تے اوس تے حکم چلا سکدا اے۔ اَنج ای قرج بندے دا خاوند ہوندا اے تے جیہدے توں قرض لیا ہووے اوس ساہنویں اکھ نئیں ہوندی۔

- غُصہ کھاہدا تے مال پرایا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جے بندہ ونج کرن ویلے جاں لَین دین لگیاں غصہ کرن لگ پوے گا تاں اوہ اپنے کاروبار دا بھٹھہ بٹھالوے گا۔ لَین دین سمیں بڑے ای ٹھنڈے سبھاء سی لوڑ ہوندے اے۔

- قرض حسنہ جدوں منگو اودوں ہسنا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی لوک کسے کولوں بِن سُود توں قرض لَے وی دین لگیاں شرم نئیں کردے سگوں ڈھِیٹھاں وانگ اگوں دندیاں کڈھ کڈھ وکھاندے رہندے نیں۔

- قرض دار چھاتی تے سوار۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی زِندگی وِچ ہوندے چارے قرض لَین توں پرہیز ای کرنا چاہیدا اے۔ ایس لئی پئی جیہدے کولوں قرض لَے لئیے اوہ ہر ویلے چھاتی تے سوار ہو کے بہہ جاندا اے۔

- قرض قیامت تے بُھکھ نیامت۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ایس جگ اندر قرض بندے واسطے قیامت توں بھارو ہوندا اے، ایس لئی قرض لَین توں ہوندے چارے بندے نُوں پرہیز ای کرنا چاہیدا، اوس توں کِتے چنگا اے پئی بندہ بُھکھ جرلوے۔

- ساکھ بناں پرتیت جما۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندے نُوں چاہیدا اے پئی سواد تاں ہوندا اے پئی بندے دے کول وی ککھ نہ ہووے پر لوک اوس تے فیر وی وساہ کردے ہون۔

- ساکھ سونا پریت پِتّل۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ایس زندگی اندر اصل گل بندے دا اعتبار اے، جد لوکی اوس دے اعتبار نُوں پرکھ لَین تاں ہر کوئی اوس تے پیسے دھیلے دا وساہ کرن لگ پیندا اے۔

- ساکھ گئی ہتھ نہ آوے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندے دی ہر گواچی شَے اوسنوں پرت کے لبھ جاندی اے پر اعتبار ساری عُمرلا کے بندا اے جدوں ایہہ گواچ جاوے، بندے دار ہندا اکھ کنڈا نئیں۔

- ساکھ لاکھ توں چنگی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جیہڑے جیہڑے بندے تے لوک اعتبار کرن لگ پَین تاں اوہ اوہناں لکھ پتیاں توں چنگا ہوندا اے جیہناں تے لوک کوڈی داوساہ نئیں کردے۔

- سانجھ نِبھے نہ باپ نال۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی رل کے کاروبار کرن دا کم ایڈا چنگا نئیں ہوندا تے ایس وِچ دھکے نال اعتبار گواچ جاندے نیں۔ ایہہ کم تاں سکے پیو نال وی رَل کے کیتا جاوے تاں وی پھِک ضرور پے جاندی اے۔

- سانجھا بھلا نہ باپ دا، تاء بھلا نہ تاپ دا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بھائیوالی دا کم اپنے سکے پیو نال وی کر لیا جاوے تاں وی اوتھے پِھک ضرور پے جاندی اے تے بخار جدوں چڑھ جاوے تاں وجودوں ساہ ست مُکا دیندا اے۔

- سانجھی کُنی چوراہے بھنی۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کوئی کم وی سانجھ گری نال کر لیا جاوے تاں اوس وِچ غلط فہمیاں تے پواڑے ضرور پَیندے نیں تے اخیر کم گھاٹے وِچ ای مُکدا اے۔

- سانوں تے رَتی بھر داوی گمان نئیں سی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی وار کسے کولوں لین دین دے ونج وچ کُجھ وی مِلن دی آس نئیں ہوندی پر اوس کولوں پیسے مِل جاندے نیں تے بندہ حَیران ہو جاندا اے۔

- سستی بھیڈ دی لت چُک چُک کے ویکھدے نیں۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی مہنگی شَے نُوں تاں ہر کوئی آدر دیندا اے پر سستی شَے دے لوک رب واسطے ای کج کڈھدے نیں۔

- سِیر سیاپا ہوندا اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے نال وی سانجھ گیری دا کیتا کم دُونہہ دِھراں لئی مُصیبت ای بن جاندی اے۔

- سٹھیں لَے پنجا ہیں گال تینوں کِیہ لگے منافعے نال۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی مُورکھ لوک ہدھار وِچ مہنگا سوَدا لَے کے اگوں اوس نُوں سستا ویچن لگ پَیندے نیں تے اِنج اوہ اپنا جُھگا چوڑ کرا یہندے نیں۔

- سیٹھ کِیہ جانے صابن دا بھاء۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جیہڑا ونج وپار کوئی کر دا اے اوسدے اتار چڑھاد اوی اوس نُوں ای پتہ ہوندا اے تے اوسدے اتار چڑھاد اوی اوس نُوں ای پتہ ہوندا اے تے اوسدے مُل بارے وی اوسنوں ای پوری جانکاری ہوندی اے۔

- سویرے سویرے نانہہ نہ کرو۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی سویرے سویرے ساجرے کسے گھر آئے سوالی نُوں اِنکار نئیں کرنا چاہیدا اتے سر جدیاں پُجدیاں اوسدی لوڑ پوری کرنی چاہیدی اے۔

- قرض لَینا شوق نال دینا ملی دھوئنس نال۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی مُور کھ لوک چایں چایں قرض چُک لَیندے نیں پر قرض موڑن لگیاں دین والے نال آنِیاں ٹڈ دے نیں تے ٹُٹ ٹُٹ اوسدے گل پَیندے نیں۔

- قرض مُحبت دی قینچی اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جیہڑی تھانویں سانجھ ہووے اوتھوں قرض چُکن توں پرہیز ای کرن چنگا ہوندا اے تے جے قرض لَے کے ویلے سِر موڑیا نہ جاوے تاں یاری وِچ پھِک پے جاندی اے۔

- قسم کھان لئی ای ہوندی اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کاروبار وِچ کئی لوک لَین دین دے بَھیڑے ہوندے نیں پر وہ کسے توں لَین دین لگیاں قسماں کھان توں ماسہ شرم نئیں کردے تے رب توں نئیں ڈردے۔

- قرض دار چھاتی تے سوار۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ہوندے چارے کسے کولوں قرض نئیں لَینا چاہیدا۔ قرض دار قرض دین مگروں قرض موڑن والے دی دھوَن تے چڑھ کے بہہ جاندا اے۔

- قرضہ چا کے پایا جُوڑا رَن وی کُوڑی مردوی کُوڑا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندے نُوں اپنا لباس کمائی کر کے پانا چاہیدا اے تے اوس نال ای سوبھا ہوندی اے۔

- قِسمت ستّراں بہتّراں وِچوں وی آ ای جاندی اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ونج کرن لگیاں جے بندے دے دِن سِدھے ہون تاں اوہناں تھوڑیاں پیسیاں بِچھے وی بندے نُوں اوسدی قِسمت مُوجب کمائی ہو ای جاندی اے۔

- کدی ڈُبے وی ترے نیں۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے جدوں کوئی قرض ڈُب جاوے تاں اوسدے مُڑن دی آس گھٹ ای ہوندی اے تے جے کسے دا ڈُبیا ہویا قرض مُڑ آوے تاں اوس نُوں نصِیباں والا سمجھنا چاہیدا اے۔

- کس وِچ ای چس اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں بندے نُوں کسے ونج وِچ خسارہ نظر آ رہیا ہوندا اے تاں اوسنوں گھابرنا نئیں چاہیدا اوس گھاٹے وِچوں وی اگے جا کے کسے نفعے دی شکل دِس پیندی اے۔

- کم لو وتے مال دیو۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جگ دا ایہہ ای وطیرہ اے پئی جدوں کسے دا کم کیتا جاوے تاں کم مکن توں مگروں ای اوہ اوس کم دی مزدوری دیندا اے۔

- کُنجڑے دی اگاڑی تے قصائی دی پچھاڑی چنگی ہوندی اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندے نے جے سبزی لینی ہووے تاں اوہ سویرے سویرے چنگی لبھدی اے پر گوشت کرن والا قصائی چنگا گوشت پچھے سانبھ کے رکھدا اے ایس لئی گوشت پچھلے پہر لَینا چاہیدا اے۔

- گھل گُڑ دا اِکو بھاء۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ہر وست دے معیار دے مطابق او سد اُمل لاناچاہیدا اے تے جے کسے شَے دی قیمت لان لگیاں ماڑی تگڑی جِنس دا فرق ای نہ کیتا جاوے تاں چنگی گل اے۔

- کیر ادھڑوائی تے چوگا حلوائی، دونہاں پُوری کدی نہ پائی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی تولن لگیاں دانے کیرن والا دھڑوائی دانیاں والیاں داچوکھا نقصان کر چھڈدا اے اِنج اوہ حلوائی جو ہر ویلے چرداای رہوے اوہ کدی پوری نئیں پاندا۔

- کپاہ دی پُھٹی جتھے دھری اوتھے ای نکھُٹی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کن کار جاں ونج وپار کرن لگیاں ایہہ گل دھیان وِچ رکھنی چاہیدی اے پئی کپاہ جاں رُوں دا کاروبار اِنج دا اے جیہدے وِچ کپاہ جاں رُوں ویچن لگیاں تول گھٹا جاندا اے۔

- کُتی تے مر گئی پر جے جیوندی وی ہوندی تاں تیرے پیو نُوں وہ نہ دیندا۔

اکھان وِچ اوہناں لوکاں نُوں جُگت کیتی گئی اے جو کدی وی کسے نُوں ور تن دی شَے نئیں دیندے تے ہوندے چارے اگلے نُوں ٹال ای دیندے نیں۔

- کولیاں دے نفعے نالوں سودا گھاٹا چنگا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کاروبار وی کوئی سُر سواد دااِی کرنا چاہیدا اے جیہدے وِچ مُنہ سِر نہ رنگیا جاوے۔ صاف سُتھرا کم کرن نال بندہ سوکھا رہندا اے بھانویں منافع گھٹ وی ہووے۔

- گِن گِن کے آوے گھاٹا پاوے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو بندہ چوکھا ای ہر ویلے پیسے اپنیاں اُنگلیاں تے گِن دا رہوے تے رب وَل دھیان نہ کرے اوہ ربوں اپنے کم کار وِچ گھاٹا ای پاندا اے۔

- گھڑیاں دا اِکیا گھو چیاں نال نِکلد ااے۔

اکھان وِچ دسیا گیااے پئی تگڑے جاں لُنڈ نُوں دِ تا ہدھار ترلا منت کر کے ای ہے جے مُڑ جاوے اُنج تگڑے نال بندہ اُچی بول وی نئیں سکد اتے اوس کولوں لَینا کیہ ہوند ااے۔

- گھروں دے وَیر سہیڑیا۔

اکھان وِچ دسیا گیااے پئی کاروبار تاں ای چلد ااے جے کسے توں چکیا ہدھار ویلے سِر پر تا دِتا جاوے تے کئی لوکاں نُوں ہدھار دے کے منگن جایئے تاں اوہ اگوں گل نُوں آوندے نیں۔

- لاٹھی دے ہتھ مال گُذاری۔

اکھان وِچ دسیا گیااے پئی قرض دے کے باری ساری واپس نئیں لَے سکدا۔ اوس لئی بندے کول اختیار دی تگڑی ڈانگ ہووے تاں لوک قرض موڑدے نیں نئیں تاں کھا پی جاندے نیں۔

- لوڑ دا کوئی مُل نئیں ہوندا۔

اکھان وِچ دسیا گیااے پئی کسے وی شَے دا ٹھیک مُل اودوں ٹک دا اے جدوں لَین والا تے دین والا اوس وِچ دا اِکو جیہا لوڑ وند ہووے تے جدوں کسے نُوں چیز دی لوڑ ہووے تے چیز لبھدی نہ ہووے تے اوس دا مُل تاں آپے ای اسمانیں ٹُر جاوے گا۔

- لوّن نُوں شِینہ باہو تے دین نُوں مُرلی منوہر۔

اکھان وِچ دسیا گیااے پئی لوک کاروبار کر دیاں کسے توں لَینا ہووے تاں اوس نوں کُد کُد پیندے نیں پر اگلے نُوں دین لگیاں گھمیس وٹی رکھدے نیں۔

- لُون نہیں تولی دا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی لُون تاں ایڈی سستی شَے وی پئی جے کوئی منگے تاں اتولیا ای دے دینا چاہیدا اے اوس نُوں تولن دی لوڑ ای کوئی نئیں ہوندی۔

- لیکھا جوَں جوَں دا دان سو سوَ دا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے نال حساب کتاب کرن لگیاں پائی پائی دا حساب کرنا چاہیدا اے تے دان کرن لگیاں مُڑ بھانویں اوس نُوں جناں مرضی دے دِتا جاوے۔

- لَینا دینا خاک مُحبت پاک۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی چاتر لوک جدوں اگلے نُوں دین لگیاں کوئی لت بانہہ نہ پھڑانا چاہیدے ہون تاں اوہ اگلے نُوں پتیاں لئی کئی چاپلوسیاں کر دے رہندے نیں۔

- لَینے اِک نہ دینے دو۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں کسے نال لَین دین ای کوئی نہ ہووے تاں کسے دا ڈر بھوَہ کاہدا ہوندا اے۔ کسے نال لَین دین ہووے تاں ای پھڈے پیندے لَینے دے دینے پے گئے۔

- لَینے دے دینے پے گئے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی وار اِنج بئیمان لوکاں نال زندگی وِچ واہ پے جاندا اے پئی اوہناں کولوں بھانویں کُجھ لَینا ای بن ہووے پر اوہ اگلے وَل ای کُجھ کڈھ دھر دے نیں۔

- مال تھوڑا تے گھٹائی چوکھی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی وار سَودے وَٹے اند دا اِنج دامال پیش پَے جاندا اے جیہدے وِچ جِنس تاں گھٹ ای ہوندی اے تے اوس وِچ گھٹا مٹی چوکھا ہون پاروں اوہ مال چوکھا گھٹ جاندا اے۔

- مِٹی دا گھڑا اوی ٹھوک وجا کے لَیندے نیں۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی سَودا بھانویں کوئی سستے توں سستا ای کیوں نہ لَینا ہووے پر اوسنوں لَین توں اگدوں بنا کے پرکھ لَینا چاہیدا اے تے مگروں کسے ویچن والے نُوں دوس نئیں دینا چاہیدا۔

- مُل دِتا شَے لَے لِتی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں کسے نُوں پیسے دے کے شَے لَینی ہووے تاں اوس وِچ اوسدا احسان مروّت کاہدا ہوندا اے تے بندہ کسے دا رُعب وی کیوں جھلے۔

- مُفت آیا مُفت ای جاندا اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جنج کوئی شَے آوندی اے اوہ اُنج ای جاندی اے۔ جے بندہ حرام کمائے گا تاں اوہ اوسدے حلال نُوں نال لَے کے اِکدن ڈُب جائے گا۔

- نفع تھوڑا نُقصان ودھیرا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کاروبار وِچ ہر واری منافع ودھ ای نصِیب نئیں ہو جاندا، کئی وار منافع گھٹ وی ہوندا اے تے اوہ وی جرنا پیندا اے تاں ای ونج چلدا اے۔

- نقد سَودے وِچوں مُشک دی خوشبو آوندی اے۔

اکھان وِچ سَودا نگد بنگدی لَین دی پکی کر دیاں دسیا گیا اے پئی کاروبار وِچ جو لوک نگد سَودا لَیندے نیں اوہناں نُوں قرض لاہن دی ماسہ فِکر نئیں ہوندی۔

- نوِیں نُوں دام پرانی نُوں چھ دام۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی وار نویں شَے نالوں پرانی شَے دا مُل مِل جاندا اے تے اوسدی بُنتر اتے دی چپیڑوی چنگی ہوندی اے۔

- نفعے دی چپیڑوی چنگی ہوندی اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کاروبار دا اصول ونج چوں منافع ہونا چاہیدا اے بھانویں اُکا تھوڑا ای کیوں نہ ہووے۔ اِنج گھٹو گھٹ کاروبار وِچ لائی ہوئی راس تاں نئیں گھٹدی۔

- نڑینویں دا پھیر بُری بلا اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کاروباری لوک اگلے بندے نُوں مُچھن لئی کوئی نہ کوئی چکر دیندے ای رہندے نیں۔ اوہ پورے سَو دی گِنتی توں بچن لئی اگلے نُوں سَو وِچوں اِک گھٹ دے چکر وِچ پائی رکھدی اے۔

- وٹ سووٹا ایدھر مِٹی اودھر گھٹا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی کاروبار اِنج دے ہوندے نیں پئی اوہناں وِچ دا لکھ کنڈا نئیں بس گھٹا ای بندے دے سِر وِچ پیندا اے تے اگلا گھٹا پوا کے شامیں گھر پرتدا اے۔

- ودھ تول تے پُورا لہہ۔

اکھان وِچ دھڑوایاں نُوں دسیا گیا اے پئی دانے تولن لگیاں ماڑے جیہے نِیوندے پلّے نال ای تولنے چاہیدے نیں۔ تے اِنج اوہناں نُوں پرت کے تولیاں اوہ گھٹدے نئیں۔

- وَیہن تے لہن ٹُردے ای چنگے لگدے نیں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی دریا دے پاٹ وِچ وی پانی وگدا ای چنگا لگدا اے تے قرضہ وی مُڑدا ای ہووے تاں کاروبار چنگا چلدا رہندا اے تے وگاڑ نئیں ہوندا۔

- وساہ گھاٹ، وِسواس گھاٹ۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے نال سَودا وٹا کر دیاں جاں ہدھار دیندیاں لَیندیاں جے کر اگلے تے اعتبار نہ ہووے تاں بندہ ہر ویلے اوس بارے شک وِچ ای رہندا اے۔

- ہالی نُوں واہ لئو تے لیاری نُوں چو لئو تے شک نہیں۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ہل جون والا ڈنگر بلیں جو کے ویکھ لَین نال اوس دت ٹورے دا پتہ لگ جاندا اے تے لویر اڈنگر چو کے ویکھ لَین نال اوسدے دُوھ دے وادے گھاٹے جاں تھناں دیاں دھاراں دا سارا پتہ لگ جاندا اے۔

- ہم پیشہ دُشمن ہمیشہ۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے تھاں تے بہہ کے اِکو کاروبار کرن والے لوک اِک دُوجے دے ساڑے ضرور سڑدے رہندے نیں تے اوہ اپنے نال دے لئی ہر ویلے باسِیساں کردے نیں۔

- ہاتھی لکھ لُٹیے فیر وی لکھ ٹکے دا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے امیر تے جے دِن پَے وی جان مُڑ وی اوہ عام غریب لوکاں نالوں تگڑا ہوندا اے تے اوسدی گل فیر وی کُجھ بنی ای رہندی اے۔

- ہتھو ہتھ نبیڑا نہ جھگڑا نہ جھیڑا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کم کار کرن بارے جدوں کوئی وی کم اوسے ویلے مُکادِتا جاوے تے لَین دین صاف کر لیا جاوے تاں جھگڑا پیندا ای نئیں۔

- آ بھین پیار کروں، پیراں ہیٹھ انگیار دھروں۔

ایس اکھان وِچ مت دِتی گئی اے پئی اگلے نُوں داءلان والے لوک جے پیار کرن دا بہانہ وی کرن تاں وی اوہ اگلے نُوں نقصان ای دے جاندے نیں۔

- اپنا کم کیتا، خصم نُوں کھائے جمیتا۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بہانے باز لوک بس اپنا کم کرنا جاندے نیں تے اوہ اپنا کم کرن لگیاں کسے ہور نُوں داءلا لین بُرا نئیں سمجھدے۔

- اپنی واری آئی تاں ہل لمّیں پا لئی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی چالاک لوگ جدوں آپ اپنے بنائے قانون وِچ پھس جان تاں اوہ ای اپنے قانون نُوں بدل لَیندے نیں۔

- اتھر وُاِک نہیں کلیجا بیرے بیرے۔

ایس اکھان وِچ مت دِتی گئی اے پئی بہانے باز بندے اگلے بندے نال ہمدردی کرلگیاں ہنجو تاں اِک وی نئیں کیردے پر اُنج زبانی کلامی اپنے کلیجے دے ٹُکرے ٹُکرے ہوئے دسدے نیں۔

- اٹکل پچّو، چوّر چوپٹ۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جو وی کم بَنا کسے مِتھے ٹُچے تے اصُول تے کیتا جاوے اوس دا نتیجہ وی بس اُنج ای ہوندا اے۔

- اِک بُل ہسنا، اِک بُل رونا۔

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کئی بہانے باز لوکاں نے اپنیاں حرکتاں تے اِنج دی چادر پائی ہوندی اے پئی اوہ اپنے اصلے دی کسے نُوں سمجھ آون ای نئیں دیندے۔

- اِک ساہ وِچ کُجھ، دُوجے ساہ وِچ کُجھ۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی بہانے باز لوک اگلے نُوں اپنے آپ دی سمجھ ای نئیں آون دیندے تے ہر ویلے اپنے پاسے پر تدے رہندے نیں تے کوئی نواں بہانہ بنائی رکھدے نیں۔

- اِک نُوں سائی، اِک نُوں ودھائی۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کئی بہانے باز اِنج دے ہوندے نیں پئی وعدہ کسے ہور نال کر لیندے نیں تے کم کسے ہور دا کر دیندے نیں تے پہلا اوہناں دی جان نُوں روندا پھر دا ہوندا اے۔

- آکھڑ دُکرڑ بھنبھا بھوٗ، اسی نبےّ پُورا سوٗ۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بہانے باز لوک گِنتی کرن لگیاں وی اگلے نُوں دغا دین دی واہ ای لاندے نیں تے گِنتی کرن لگیاں دو چار توں جھٹ سو تے اپڑ جاندے نیں۔

- ایں پھیرے چُھٹسوٗں، ول بَیٹھے مٹی کُٹسوٗں۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بہانے باز لوک اگلے نال جُھوٹھ سچ مار کے بس اپنا کم کڈھ لیندے نیں پر مُڑ اوہ کُتے دی پُوچھل وانگ ڈِنگے دے ڈنگے ای رہندے نیں۔

- ایہہ جُگ مِٹھا، اگلا کِس ڈِٹھا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ایس جہان وِچ موج مستی کو لینی چاہیدی اے اگلا زمانہ جاں موت تاں مگروں دا ویلا کیہڑا کسے جا ویکھیا اے۔

- بار چاون ویلے چنگا بھلا، گھال بھرن ویلے ڈورا

ایس اکھان وِچ مت دِتی گئی اے پئی بہانے باز لوک چنگے بھلے وی ہون تاں کتے نیوندر رادین جاں ہور دین لَین ویلے جان کے کیچلے ہو جاندے نیں۔

- باہروں حاجی، اندروں پاجی۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی لوک اپنے کم نُوں چلان لئی اپنے مذہب نُوں وی ورتنوں باز نئیں آندے تے وہ نیک لوکاں ورگی شکل شبھاء ایس لئی بنا لیندے نیں پئی کوئی اوہناں کول پھس جاوے۔

- بچہ بچہ کراں، انّ تلی تے نہ دھراں۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کُجھ بہانے باز اگلے دی صفت وی کردے رہن گے پر لوڑ ویلے اوسدے کم نئیں آوّن ے گے۔

- پیکے ونجن داروح نئیں، راہ وِچ کوِ یلیاں۔

ایس اکھان وِچ مت دِتی گئی اے پئی کئی بہانے باز زنانیاں دادِل پیکے جان نُوں نئیں ہوندا تے کوئی نہ کوئی نہ منیا جان والا بہانہ لا چھڈیاں نیں۔

- تُوں کیہڑا ہیر دی ڈولی نال آیا سَیں۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کُجھ بہانے باز لوک اگلے دا کم تاں نئیں کرنا چاہندے ہوندے تے کوئی نہ کوئی بہانہ لا دیندے نیں تے اگلے نُوں ٹال دیندے نیں۔

- تُوں وی رانی، میں وی رانی، کوّن بھرے گا پانی۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جدوں دو بہانے باز رَل جاون تاں فیر گھر دے کم دارب ای وارث ہوندا اے۔ اوہناں وِچوں ہر کوئی اپنی وڈوں ای دسدا رہندا اے۔

- ججمان پیا کھُوہ وِچ مَینُوں نیڑو۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بہانے باز لوک ایڈے لالچی تے بی شرم ہوندے نیں پئی اوہناں دا مالک بھانویں کھوہ وِچ ڈگا میا ہووے اوہناں نُوں اپنا مال پانی لَین دی فِکر ہوندی اے۔

- جِیبھ چوں رس پیا چوندا اے۔

ایس اکھان وِچ مت دِتی گئی اے پئی بہانے باز لوکاں دی زبان بڑی ای مِٹھی ہوندی اے تے اوہ عملاں دے اوہنے ای کالے ہوندے نیں۔

- جِیبھ دیوانی، اپنے کوُں سیانی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بہانے باز لوک بَھیڑیاں گلاں کرن مگروں اپنی زبان دا قصور مِتھ دیندے نیں پر اوہناں دے بَھیڑی زبان پاروں اوہناں نُوں کوئی نقصان نئیں ہوندا۔

- جیہڑا مونہہ تے ٹکرے، اوہدا دارُو کیہ۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بہانے باز لوک اِنج دے وی ہوندے نیں پئی اوہ گل کر کے اوسے ویلے ٹکر جاندے نیں پئی گل کِیتی ای نئیں۔ اجیے بے شرم دا کیہ علاج ہو سکدا اے۔

- جیہی پھلی، تیہی گھگھو چٹ گیا۔

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بَھیڑے لوکاں کولوں کدی وی بھلے دی آس نئیں لائی جاسکدی تے اوہ کوئی نہ کوئی مندا کم ای کر دے رہندے نیں۔

- جیہی تیری بانسری، تیہے میرے اگ۔

ایس اکھان وِچ مت گئی اے پئی بہانے باز لوک اگلے نُوں ہر حال وِچ داءلا ای جاندے نیں تے کوئی اِنج دا بہانہ لا دیندے نیں پئی اگلے نُوں گل کرن جوگا نئیں چھڈ دے۔

- چاندی دی ریت نئیں، تے سونے دی توفِیق نئیں۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بہانے باز لوک اِنج دا بہانہ لا لیندے نیں پئی اگلے نُوں پلیوں دینا کُجھ نہ پوے۔ اوہ اکھ دیندے نیں پئی چاندی ورتن دا رواج نئیں تے سونا بنواب دی پیش نئیں جاندی اِنج اوہ جان چھڈا لَیندے نیں۔

- چم دی زبان چُوں ہوئی، دھوکا کھا ای جاندی اے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بہانے باز لوک لوک جے کسے اگے اپنی آکھی پاروں پھس وی جان تاں وی اپنی زبان دا قصور دس کے اپنی جان چھڈا لَیندے نیں۔

- چھکے نہ اپڑی، تھُوہ کوڑی۔

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بہانے باز لوک جدوں کسے کم توڑی نہ اپڑ سکن تے لوکاں وِچ ہوندی بے عزتی توں جان چھڈا لئی اوس کم نُوں اپنے لئی فائدہ وند نہ ہون دا آکھ کے جان چھڈا لیندے نیں۔

- ٹُکر کھا ہڈا ڈنگ ولائے، پاٹے لیٹے گھر نُوں آئے۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بہانے باز لوک بس روٹ کھا کے اپنے ڈِب لنگھان دا کر دے نیں تے جدوں کپڑے پاٹ کے جسم ننگا ہون لگے تاں گھر دیاں نُوں ملن دے بہانے گھر آ جاندے نیں۔

- دِل دا محرم کوئی نہ ملیا، جو مِلیا سو غرضی۔

ایس اکھان وِچ مت دِتی گئی اے پئی ایس جگ اندر ہر کوئی اپنی لوٹ دے سکلّے نال بجھیا ہویا اے تے دِل دا راز مجھن والا ایتھے کسے نُوں گھٹ ای مِلدا اے۔

- دھوکھے دی ٹٹی نہ جائے وٹی۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جو کوئی وی کسے نال دھوکا کر دا اے اوہ اوڑک پھس ای جاندا اے تے فیر اوس دا جان چھڑان آؤکھا ہو جاندا اے۔

- ڈھونڈ بھال تھکی، مِل پیا مُڑ ہتّھیں۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بہانے باز لوک کسے نُوں ہائیں مائیں لت بانہہ نئیں پھڑاندے تے کئی وار کول ہوندیاں وی اگلے نُوں داداء لا جاندے نیں۔

- کُچھ تھلے قُران، نظر ڈھگے تے۔

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بہانے باز لوک تے فراڈیئے اِنج دے ہوندے نیں پئی اوہ لوکاں نُوں دھوکا دین لئی قسماں قُراناں چانتوں وی نئیں مُڑدے پر اوہناں دی نیت اگلے نُوں مُچھ لین دی ہوندی اے۔

- کُچھ وِچ چُھری، مُونہہ تے رام رام۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی ب چالاک تے بہانے باز لوکاں نیں کُچھ وچ چُھری لُکائی ہوندی اے تے اُتوں والے دے مذہبی بنے ہوندے نیں۔

- کُھچھڑ چُکیندا، بُھنجے پَیندا اے۔

ایس اکھان وِچ مت دِتی گئی اے پئی کئی بہانے باز تاں اِنج دے وی ہوندے نیں پئی اوہناں دی عِزت کرو تاں اوہ ہتھاں وِچوں تھلے ڈِگن دی واہ لاندے ہوئے اگلے تے احسان چاڑھن لگے ہوندے نیں۔

- کُھچھڑ کُڑی، شہر ڈھنڈورا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بہانے باز لوک اِنج دے وی مُورکھ ہوندے نیں پئی شَے اوہناں دے کول ہوندی اے پر اوہ لوکاں نُوں سُنان لئی اوس دے گواچ جان دا ہوکا دیندے پِھردے نیں۔

- کدی ہُسے دی لت ڈِنگی، کدی ہُسے دی بانہہ ڈنگی۔

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جو بندہ سکتے رہ کے اداس ہو گیا ہووے اوہ کوئی نہ کوئی او تھوں جان دا چارا کردا رہندا اے۔

- کِسے دی کنڈی اُتے اکّ دا بُوٹا جمیا، تے اوہ آکھیا، مزہ ہو گیا اے چھاں ماں بیٹھساں۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بہانے باز لوک اِنج دے وی ہوندے نیں پئی اوہ بَھیڑا کم وی کردے ہون تے کوئی نوکا جھوکی کرے تاں اوس کم دا کوئی نہ کوئی فائدہ دس کے آپ سچے ای رہندے نیں۔

- کم نُوں ہوں ہاں، تے کھان نُوں ہتھ اگانہہ۔

ایس اکھان مت دِتی گئی اے پئی بہانے باز لوکاں نُوں جے کوئی کم کرن دا آکھے تاں اوہ اگا پِچھا کر کے ٹال دیندے نیں پر کھان پین نُوں ہر ویلے ہتھ اگے ای رکھدے نیں۔

- کم نہ کاج، سُکّے تے پردھان۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بہانے باز لوک کم کار تاں کردے نئیں پر اوہ اُنج مُفت وِچ ای اگل ہتھ بنے پِھردے نیں۔

- کماوَن نُوں بھیڈ، تے کھان نُوں شیر۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بہانے باز لوکاں نُوں کم کرن لگیاں تاں بڑی شرم آؤندی اے پر اوہ کھان لگیاں سب توں اگے اگے ہوندے نیں۔

- کنّی بھنّی، تے لُندھے کر گئے کنّی۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بہانے باز لوک جتھے وی جان کھان پین دی ٹھاہر بنائی رکھدے نیں تے جدوں کھان دالالچ مُک جاوے تاں اڈول ای کھسک جاندے نیں۔

- کنّی وِچ ککھ نہیں، اماں بوٹی کڈھی آ۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بہانے باز تے وکھاوا کرن والے لوکاں دے گھر بھانویں کھان پین نُوں کُجھ وی نہ ہووے پر اوہ اپنی وکھاوے وِچ ماسہ فرق نئیں پین دیندے۔

- کوٹھے توں ڈِگ پئی، ایہڑے نال رُس پئی۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بہانے باز لوکاں دا نقصان کوئی ہور کر جاوے تاں اوہ مُونہہ کسے ہور نال سُجھائی پھردے نیں تانجو کوئی اوہناں نُوں مناون لئی ہتھ لا جوڑدار ہووے۔

- کوہ نہ چلی، باباتریہائی۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بہانے باز لوکاں نُوں جدوں کسے کم لئی نال کھڑیا جاوے تاں اوہ کوئی نہ کوئی بہانہ بنا کے راہ وِچ اہ جان دے جتن کردے رہندے نیں۔

- لت گُھسنّاں سہساں، سو کھلّی بیٹھی راہساں۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی ویہلڑتے بہانے باز لوک گھر دیاں کولوں جُتی پؤلا وی کھاندے رہندے نیں پر کم کر والے پاسے اکا ای نئیں جاندے۔

- لج مریندا اندر روڑیا، مُورکھ آکھے میتھوں ڈریا۔

ایس اکھان وِچ مت دِتی گئی اے پئی شرم تے حیا والے لوک اپنی شرم تے حیا دے مارے لڑن توں ڈردے نیں پر بے عقل لوک ایہہ سمجھدے نیں پئی اوہ اوہناں کولوں ڈر گیا اے۔

- لدھادے، لدیندادے، نال لدھاوی دے۔

اکھان وِچ آکھیا گیااے پئی بہانے باز تے چالاک لوک بھلیاں لوکاں کولوں داءِ دَپالا کے سبھ کُجھ ای لَے لَیندے نیں تے اوہناں کول کُجھ وی نئیں رہن دیندے۔

- مر گئے تے ٹکر گئے دا علاج کِیہ؟

اکھان وِچ دسیا گیااے پئی جو بندہ اپنی گل توں ای ٹکر جاوے تاں اوہنں دُونہہ دا کوئی علاج نئیں ہو سکدا۔ اوتھے تاں اگلے نُوں صبر ای کرنا چاہیدا اے۔

- مڑ دا گھُڑ دا، کھوڑ کھُتی نچ۔

ایس اکھان وِچ آکھیا گیااے پئی ہر بندہ اپنی فطرت تے جاندا اے اوسدی لکھ تربیت کر لئیے پر اوسدے فطرت کدے نئیں بدلدی۔ اوس نُوں لکھ متاں دیہو پر اوہ اپنی عادت تے ای رہندا اے۔

- من حرامی، حُجتاں ڈھیر۔

ایس اکھان وِچ مت دِتی گئی اے پئی جدوں بندے دی نیت ای بہانے بنان والی ہووے تاں بہانے لان کیہڑا اوَکھا اے۔ کوئی نہ کوئی بہانہ بنا کے اوہ اپنی جان چھڈا سکدا اے۔

- مُونہہ دا مِٹھا، ڈِھڈ دا کوہڑا۔

اکھان وِچ آکھیا گیااے پئی کئی لوک اُتوں اُتوں بڑیاں مِٹھیاں گلاں کردے نیں تے اوہ بندے اپنے دِلوں بڑے ای کوہڑے ہوندے نیں تے نیت دے صاف نئیں ہوندے۔

- ناں تیرا، گراں میرا۔

اکھان وِچ دسیا گیااے پئی بہانے باز لوک کسے دے ناں والے پِنڈ نُوں وی کسے دا نئیں مندے سگوں اوس وِچ وی اپنا ٹوہر ٹپا بنان دی واہ لاندے رہندے نیں۔

- ہتھ نہ پلّے، بازار کھلاہے ملّے۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کئی لوک اِنج دے بہانے باز ہوندے نیں پئی اوہناں دے کول کُجھ وی نئیں ہوندا پر اوہ فیر وہ لوکاں نُوں وکھان لئی وکھاوا کر دے پھِر دے نیں۔

- ہتھوں دیوے نہ، مُونہوں کھاوے بچہ بتھیریاں۔

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بہانے باز لوک کسے نُوں ہتھوں دین جوگے تاں ہوندے نئیں۔ اوہ بس زبانی کلامی سُکے پلاء پکاندے رہندے نیں۔

- ہسائے دا کوئی نہیں لَیندا، روائے داناں ہو جاندا اے۔

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جے کوئی کسے دے بچے نُوں کئی سال ہساندا رہوے تاں اوس دا شُکریہ نئیں کرنا پر جا ل سکتے بچی روپیا تاں اگلے نُوں اوسے ویلے نِند دِتا جاندا اے۔

- ہک جان تے سوَ جنجاں، کیہڑی کیہڑی نال وَنجھاں۔

ایس اکھان وِچ مَت دِتی گئی اے پئی بہانے باز لوک کسے دی جنجے نہ جان دا بہانہ ہور جنجاں ولوں آئے سدے دا کر کے دس دیندے نیں تے اسراں اپنا رُعب ودھان دی واہ لاندے نیں۔

- ہلیا لہنے والے کُنوں وی بُرا۔

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو بندہ ہر روز کوئی نہ کوئی بہانہ کر کے کسے دے گھر آوَن تے لگ جائے اوہ اوس نالوں وی بُرا ہوندا اے جیہنے قرض لینا ہووے۔

اکھان تے رسم ورواج

- اگ لگن تے مشکاں دا بھاء کیہ پُچھنا:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کُجھ کم ای اِنج دے کاہلی والے ہوندے نیں پئی اوہناں نُوں کرن ویلے کوئی ہار،ہنبل نئیں سوچی جاسکدی تے اوہ اوسے ویلے ای کرنے پیندے نیں۔ اوس ویلے بندہ صلاحواں پیا کرے پئی اوس کم لئی کیہڑی کیہڑی شے دی لوڑ اے تاں ویلا لنگھ جان پاروں اوہ کم کرنوں رہ جان گے۔

- اگلیاں راہ تے پچھلیاں پَینتڑے:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی اگے ٹُرن والیاں نُوں وسیب اندر نویاں راہواں بنانیاں پَیندیاں نیں اوہناں دے مگر آون والے پہلیاں دے بنائے پَینتڑیاں تے پیر رکھدے ہوئے لگے جاندے نیں

۔

- الہڑ وچھا، وچھِیک داموہری:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جدوں وی کوئی جانور چڑھی مُوتری ہووے تاں اوس نُوں کم سمجھدا ای نئیں۔ اوہ اُٹھدی جوانی دے جوش وِچ کم نُوں کم سمجھدا ای نئیں۔ اِنج اوہ ہر کم کرن ویلے سبھ توں اگیرے لگ کے ٹُر دا اے۔ تے اپنا سِر اُچاہ رکھ کے ٹُردا اے۔

- اُنگل انگوٹھی دا سن ہوندا اے:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی اُنگل کسے وی وسیب دی خوبصورتی نُوں پرکھن لگیاں اوسدے کسے انگ ویکھ لویے تاں اوسدے سارے سوجھ بارے چانن ہو جاندا اے۔ اِنج انسانی ہتھ دی اُنگل اوسدے جسمانی سوجھ دا حِصہ ہوندا اے تے اوہدے بناں سریر نُوں بَج لگ جاندی اے۔

- اُنگل پھڑی پوُہنچا پھڑیا:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کسے وی تھاں بارے جانکاری لَین لئی اوسدے اِک ادھ انگ نُوں ویکھ لَین نال ساری جانکاری مِل جاندی اے تے بندہ حقیقت تیکر اَپڑ جاندا اے۔

- اُنگل وڈھی چِیچی وڈھی ساڈے ساتھی ہور آے:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کسے وی سویب اندر عام لوکاں دا سبھاءاِک جیہا ای ہوندا اے۔ تے جو بندہ وی مِلے اوسدا پہلے نال سبھاء تے عادتاں مِلدیاں ای ہوندیاں نیں۔ تے اوہناں ساریاں وِچ فرق گھٹ ای ہوندا اے۔

- اُوٹھاں دے دڑے، بلوچ ای سہندے نیں:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی بندہ وڈھے کم نُوں ہتھ تاں بڑے چاناں پاندا اے۔ پر وڈھے کماں دیاں سٹاں پھیٹاں وی بھاریاں ای ہوندیاں نیں تے اوہناں نُوں جرن ہاری ساری وَس نئیں ہوندا۔ سچ ای آکھدے نیں جیڈا اُچکا اوڈ اہچکا۔

- ایہدی ہر وگ ای وکھری اے:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی اِکو وسیب اندر رہندیاں کئی لوکاں دا ورت دُوجیاں نالوں اُکھا ای وکھرا ہوندا اے تے اوہناں دا باوا آدم ای وکھرا ہوندا اے۔

- ایہناں دریاواں دی کنڈھیاں نال کھَہندیاں لنگھ جاندی اے:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی اِک وسیب اندر رہندیاں بندے دا ورت ایہار پرت پرت اوسے وسیب اندر ای رہندا اے تے ہائیں مائیں کسے وی تھاں دے چھیتی کیتے حالات نئیں بدلدے۔ عادتاں سِر اں دے نال ای جاندیاں نیں۔

- ایہنوں لُکاؤ، اوہنوں کڈھ لئو:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی اِک پئی رہتل اندر لوکاں دی شکل عقل تے ورت ویہار رَلدا ملدا ای ہوندا اے تے عادتاں وی عام طور تے اِکو جیہیاں ای ہوندیاں نیں۔

- ایہو جیہاں دے گل ایہو جیہے ای ہوندے نیں:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کسے وی رہتل تے وسیب دے لوکاں دیاں عادتاں مِلدیاں گلدیاں ای ہوندی نیں اوہناں وِچوں کسے کولوں وڈھی آس لائین فضول ہوندا اے۔

- ایہ اساڈا جینا، دُھپ سہے نہ سی:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کسے وسیب دے لوکاں دا رہن سہن او تھوں دے موسم دے مطابق ای ہوندا اے۔ اوس وسیب چوں وکھریاں صِفتاں دا مالک کوئی گھٹ ای ہوندا اے۔

- ایہ جوانی تے ریتوُ دے پھکے:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی وسیب اندر کُجھ لوک چنگے بھلے وسدے رَسدے ہوندیاں دی مندے حالاں پاروں مندے زندگی گُزارن تے مجبور ہوندے نیں۔

- ایہہ رب دی کرنی ایں کِتے دُھپ اے کِتے چھاں ایں:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کسے وی وسیب اندر اِک ویلے ای کِتے دُھپ ہوندی اے تے کِتے چھاں ہوندی اے۔ کوئی سُکھیں وسدا ہوندا اے تے کوئی مصیبت نُوں پھڑیا ہوندا اے۔

- باتھو وانگ ماسی سس دی وڈھیائی وی نہیں منّی جاندی:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جویں ساگ وِچ باہروں کھوہ کے باتھو نُوں ساگ وِچ رلا لیا جاندا اے۔ اِنج ماسی سس دی گل نُوں وی لوک زیادہ وزن نئیں دیندے۔

- باتیں بُڈھا، کرتّو خراب:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندے گلاں باتاں ولوں تاں سیانے لگدے نیں پر جدوں اوہناں دیاں کرتوتاں ویکھیاں جان تاں اوہ کسے کم دیاں نئیں ہوندیاں۔

- باغ تے بہاراں، بہاراں تے گلزاراں:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جتھے کوئی باغ بہار کھڑیا ہووے گا۔ اوتھے خوبصورتی پاروں بندے دا دِل چنگا لگ جاوے گا تے اوتھے رونق میلہ ہووے گا۔

- باغ ڈھان دی کِیہ لوڑ ہوندی اے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی باغ دے رنگ رُوپ نُوں سدا بہار رکھن لئی بری محنت کرنی پیندی اے۔ تے جدوں باغ نُوں اُجاڑنا ہووے تاں اوس نُوں کہی پھڑ کے اُجاڑن دی لوڑ نئیں ہوندی اوس دی رکھوالی چھڈ دیو تاں اوہ اُجڑ جاوے گا۔

- بانہہ جیہناں دی پکڑیے، سر دیئے بانہہ نہ چھڈیے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندہ جیہدے نال گل کرلوے اوس کیتی گل تے پہرہ وی دیناچاہیدااے۔ بندے دا بھانویں سر لہ جاوے پر اوسدی گل رہنی چاہیدی اے۔

- باوا آوے تاں تاڑی وجے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں وی کوئی نیک بندہ کسے محفل وِچ آوے تاں اوس نُوں ویکھ کے سارے خوش ہو جاندے نیں تے اوسدا احترام کردے نیں۔

- بدّھی مُٹھ لکھ برابر:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جیہڑے گھر وِچ سلوک تے اِتفاق ہووے اوس گھر نُوں ستّے ای خَیراں ہوندیاں نیں تے جتھے جھیڑے جھانجھے ہون اوتھے ابر کتی ہو جاندی اے۔

- بُریا تیتھوں نہیں تیری بُریائی توں ڈر آؤندا اے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے وی وسوں اندر بُرے بندے تاں کسے دا کیہ وگاڑنا ہونداا ے۔ پر اصل اوسدی بُرائی توں ہون والے نُقصان تون ڈر ہونداا ے۔

- برادر وِچ سبھ برابر ہوندے نیں:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی اِکو ٹبر وِچ کئی گھر ماڑے ہوندے نیں تے کئی تگڑے ہوندے نیں۔ پر کسے خوشی غمی دے ویلے بُجھ دَس ساریاں کولوں ای کرنی پَیندی اے تے ماڑے تگڑے رل کے ای بَیٹھدے نیں۔

- بُری صُحبت دا اثر بھَیڑا ہونداا ے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ جیہڑی بہنے بہوے اوس دا چنگا بھَڑا اثر اوس تے ضرور ہونداا ے۔ بندہ بھَیڑے لوکاں وِچ بہوے تاں اوس دا اثر کدی چنگا نئیں ہوسکدا۔

- بُری خبر چھیتی ئلھدی اے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی چنگی گل ہوَلی ہولی لوکاں تِیک جاندی اے تے بھَیڑی گل بڑی چھیتی لوکاں وِچ اپڑ جاندی اے۔

- بُری رِیس تھاں تھاں چھتر پواندی اے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جے بندہ کسے دی رِیس وی کرنا چاہوے تاں کسے چنگے بندے دی چنگیائی دی رِیس کرے پر بُرائی وِچ کسے بندے دی رِیس کرنا چنگا نئیں ہوندا۔

- بُرے توں نہیں بُرے دی بُریائی توں ڈریے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے وی وسوں اندر بُرے بندے تاں کسے دا کِیہ وگاڑنا ہوندا اے۔ پر اصل اوسدی بُرائی توں ہون والے نُقصان تون ڈر ہوندا اے۔

- بُرے دا اخیر بُرا ہوندا اے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے وی رہتل وِچ وسدیاں کدی برائی نئیں کھلارنی چاہیدی۔ ایس نال برائی ودھدی رہندی اے تے اِنج وسیب اندر فساد کِھلر دا اے۔

- بُرے دی بریائی وِچ نہ بھلے دی بھلیائی وِچ:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کسے وی وسوں اندی رہندیاں بندے نُوں اپنا سبھاء اِنج دار کھنا چاہیدا اے پئی اوہ نہ کسے دی برائی کرے تے نہ ای کسے دے بھلیائی دے کم وِچ لت اڑاوے۔

- بُرے کولھے چھڈے ای بَھلے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی چنگے لوکاں نال بہن کھلون ہووے تاں اوسدا کوئی نقصان نئیں ہوندا پر بُرے لوکاں نال رل بَیٹھن اوڑک کِتے نہ کِتے پھسا ای دیندے نیں۔

- بُرے کماں دے بُرے نتیجے:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی چنگے کم دا سِٹہ سدا چنگا نِکلدا اے پر بُرے کماں دا نتیجہ کدی چنگا نئیں نِکلدا۔ تے بُرے کم کرن والیاں دا اخیر سدا بَھیڑ ہوندا اے۔

- بُرے کولوں سبھ ڈردے نیں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے وی وسیب وِچ رہندیاں ہر کوئی بُرے بندے کولوں ڈردا اے۔ ایس لئی برائی بھلیاں نُوں کِتے نہ کِتے پچھا ای دیندی اے۔

- بُرے کولوں بُریائی، بھلے کولوں بھلیاں:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کسے وسوں وِچ رہندیاں بُرے کولوں کوئی کم بھلے دا نئیں ہو سکدا تے بھلا بندہ ای سدا بھلے دا کم کردا اے۔ ہر کوئی اپنی فِطرت تے ای جاندا اے۔

- بُرے نال نہ رَل، بُرا اوڑھاوے گل:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے وی وسوں اندر رہندیاں کدی وی بُرے دا سنگ نئیں کرنا چاہیدا۔ بُرا کدی وی کسے دا بھلا نئیں کر سکدا اسگوں جدوں وی کرے نقصان ای کردا اے۔

- بُرے نُوں نہ ماریے، بُرے دی ماں نُوں ماریے:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بُرے نُوں ماریاں تاں اِک ای بُرا بندہ گلوں لتھدا اے پر اوس نُوں مارب نالوں کِتے چنگا ایہہ ہوندا اے پئی اوسدی ماں نُوں مار دِتا جاوے پئی اگھوں اوہ کوئی بُرا جمّیں ای نہ۔

- بُرے وقت دا اللہ بیلی:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کسے وی تھاں تے رہندیاں ہر ویلے ہر گی دی مدد بس مالک سچا ای کر سکدا اے۔ تے جِس نُوں اوسدی اوٹ ہووے اوس نُوں ہور کسے دا ڈر نئیں ہو سکدا۔

- بُرے ویلے دا کوئی بھائیوال نہیں ہوندا:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جگ دے ایس واس اندر ہر کسے نُوں اپنی اپنی پئی ہوندی اے تے کوئی وی کسے دے اوکھے ویلے اوسدی پِیڑ نئیں ونڈاندا۔

- بُرے ویلے کوّن کسے دا بن دا اے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بُرے ویلے کوئی کسے دی مدد نئیں کردا، سارے لوک ایس جگ وسوں اندر ہسدے رَسدیاں دے اِک ای ساک نیں۔

- بُرے ویلے کوئی ساتھ نہیں دیندا:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی ہر کوئی اگلے بندے دِیاں خوشیاں وِچ ای نال رَل کے ہاسے ہسدا اے پر بُرے ویلے کوئی کسے دا سنگ نئیں کردا۔

- بُرے ویلے یار وی کنّی کترا جاندے نیں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ایس جگ اندر ہر کوئی اوسدی خوشحالی وِچ ای اوسدا سیری بن دا اے۔ اوَکھے ویلے ہر کوئی اوسدا سنگ چھڈ جاندا اے۔

- بُریاں دے سنگ بَیٹھ کے بھلیاں دی مت جاے:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کسے وی وسوں اندے بھلے لوکاں دا سنگ ای چنگار ہندا اے۔ جدوں وی کوئی بھلا مانس بُریاں دی ٹولی وِچ بَیٹھے گا اوہ اوس دی عقل دا بھٹھہ بنا دین گے۔

- بُریاں نال بھلا کرن وی بُرا اے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے وی جگ وسوں اندر واس کر دیاں بُرے کولوں بچ کے ای رہنا چاہیدا اے تے بُرے نال کدی بھلا وی نئیں کرنا چاہیدا۔

- بُریائی پر لا کے اوڈدی اے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کِدے وسوں اندر چنگیائی کرن نال ناں چھیتی نئیں نِکلدا۔ پر برائی کرن والا بندہ جھبدے ای مشہور ہو جاندا اے تے برائی ہوندیاں نال ای ہر پاسے کِھلر جاندی اے۔

- بڑے چِر مگروں اُوتھ پہاڑ تھلّے آیا اے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی تگڑے ایس جگ اندر ہر ویلے ماڑیاں دا حق ماردے رہندے نیں پر جدوں تگڑہ بندہ رب دی چکی وِچ آجاوے تاں ماڑے اوس ویلے خوش ہو کے ایہہ اکھان آکھدے نیں۔

- بل اوے جُمّے تیرے ٹُوہر:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی چالاک لوک مُورکھ لوکاں نُوں پھوک دے کے تے اوہناں دی جھوٹھی وڈھیائی کر کے اوہناں کولوں کم کراندے رہندے نیں۔

- بھادرا بدلا بلاتے ساون ہووے ہا:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بھادروں دا مہینہ گرمی تے مُسڑ دا سردار مہینہ ہوندا اے۔ ایس لئی لوک ایس نالوں ایس توں پہلے مہینے ساون نُوں کُجھ چنگا جان دے نیں۔

- بھادروں بارش ہووے تے کال پچھو کڑ رووے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جیکر بھادروں وِچ بارش چنگی ہو جاوے تاں اگھوں سیال دی رُتے فصل چنگی ہو جاندے اے تے کال پَین دا ڈر گھٹ ہو جاندا اے تے واہی وان خوش ہو جاندا اے۔

- بَیھڑیاں دے بِھیڑ یار، اگلے موئے ہور تیار:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی ہر بندہ اپنے ورگے یار لَبھ ای لیندا اے۔ بَھیڑے لوکاں دا سنگ کدی وی چنگا نئیں ہوندا۔ جے اوہناں وِچوں کوئی مر وی جاوے تاں اُونج دا اوہناں نُوں کوئی ہور لَبھ جاندا اے۔

- بَیھڑیاں دے بِھیڑے ساتھی مُحمد جاوید ممّاں ماچھی:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جیہڑے علم گیان دا کوئی مالک ہووے گا اوس نُوں یار وی اونج دا لَبھ جاوے گا۔ ہر بندہ اپنے جو دے یار لَبھ ای لیندا اے۔

- پانی تے پانی عاشق ہوندا اے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی ہر پاسے پانی ای پانے ہووے تاں اوسے ویلے بارش وی اوسے ویلے آ جاندے اے۔ جدوں کتے ہڑ جاں چُھندرے طوفان کست سکے جوہ تے چڑھ جاوے تاں مینہ وہی ہُت نئیں پٹّن دیند اتے اوست ویلے آجاندا اے۔

- پَنڈ پرانہ نہیں ٹُر جاندے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی پنڈ کدی اِک دوجے کولوں دور نئیں جاندے سگوں اوہناں سے وسنیک ای دِلوں اِک دوجے توں دور ہو جاندے نیں تے مِلن گِلن چھڈ دیندے نیں۔

- پنڈ گھرانے نہیں ہوندے گھرای گھرانے ہوندے نیں:

ایس اکھان وِچ خانداناں دے مند چنگ بارے دسدیاں اوہناں دے گُن بارے دسیا گیا اے پئی ساک کرن لگیاں لوک پنڈاں وِچ جا کے گھراں دے بارے پُچھدے نیں پئی اوہناں دی ورتوں کنج دی اے۔ اصول اُتے ہر حال وِچ قائم رہن والے تے ساکا چاری دی عزت آور نُوں سمجھن والے لوک ہر پنڈ وِچ ای ہوندے نیں پر ہونداا اِک ادھا گھر ای اے سارا پنڈ کدی وی اصول پسند نئیں ہو سکدا۔

- پنڈاں نُوں ای ساریاں شرفاں ہوندیاں نیں:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی پنڈ وسوں رہن دے بڑے فائدے ہوندے نیں۔ پنڈ وِچ کسے تے کئی وار کوئی اوکھت آ جاوے تاں سارا پنڈ اوسے ویلے مدد کرن لئی نِکل آوندا اے تے ویکھدیاں ویکھدیاں اوہ مُشکل حل ہو جاندی اے تے شہراں وِچ ایہہ گل کدی وی نئیں ہو سکدی اوتھے کم پیسہ دے کے ای کرایا جاندا اے ایسے پاروں شہراں وِچ رہن والے لوک نِرے پیسے نال چلن والیاں مشیناں بن کے رہ گئی نیں۔

- تسبی دا منکا تسبی وِچ ای سجدا اے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ہر بندہ اپنے ورگے لوکاں وِچ جاں اپنی لوک وسوں اندر رہندا سہندا سوہنا لگدا اے تے سوکھا رہندا اے۔ تے جے اوسنوں اوسدی حثیت توں عقلی فِکری پکھوں تگڑے لوکاں وِچ بِٹھا دِتا جاوے تاں اوہ بوُنتر جاوے گا۔ تے اوہناں نال اوہ دِلوں کدی وی اونوں نیڑے نئیں ہو سکدا جیہناں اپنے ورگے لوکاں وِچ رہ کر خوش ہوندا اے۔

- تھلاں دے پلے پانی گلے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی تھل دی جوہ وِچ پانی دی گھاٹ ہون پاروں اوسدے وسنیکاں نُوں جے کِتے پانی والے جُوہے جانا پَے تے اوتھے رہ کے کوئی پانی والا کم دھندا کرنا پے جاوے تاں اوہناں دے ہتھ پیر گل جاندے نیں۔ تے اوہ ٹُر نوں پھر نوں آتر ہو جاندے نیں۔

- جتھے پِنڈ چوئنا، اوتھے بُڈھی دی وچھی:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں کسے نُوں کسے تھاں توں کوئی شے لبھن دی آس ہووے تاں سارے لوک آپ تاں جاندے ای نیں نال ڈنگر وچھاوی لے کے اوتھے اپڑ جاندے نیں۔ سگوں جیہڑے لوک ٹُر نوں پھر نوں آتر ہوئے ہوندے نیں اوہ وی اپنے ڈنگر لے اوتھے لے کے اپڑے ہوندے نیں پئی خورے اوہناں نُوں وی کُجھ کھان نُوں لبھ ای جاوے۔

- جتھے پئی پُھٹ اوتھے پئی لُٹ:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی وسوں وِچ امن چین تے بھائی چارہ ہووے تاں وسوں راضی خوشی رہندی اے پر جیہڑی وستی وِچ آپسی جھگڑا پَے جاوے تاں اوہ تھانواں برباد ہو جاندیاں نیں۔ تے امن واسیاں دا اوتھے رہنا مُشکل ہو جاندا اے اوتھے اُجاڑ پَے جاندی اے۔

- جل دی مچھی جل وِچ ای راضی رہندی اے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ہر کوئی اپنے وسیب اندر ای راضی رہندا اے تے جدوں اوسنوں اوسدے واس توں وکھرا کر کے اپنے واس دے وَس پا دِتا جاوے تاں اوس لئی جینا مُشکل ہو جاندا اے۔ تے اوہ ساری عُمر بے سوادی وِچ ای کڈھدا اے تے اندروں کدی سُکھی نئیں رہندا۔

- جِناں اکٹھ، اوناں ای پیار:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی اپنے ٹَبر وِچ رَل کر رہن دا جیہڑا سواد اے اوس ور گی ہور کوئی چس نئیں تے اِنج گھر دے جیاں وِچ آپسی پیار وی ودھدا اے۔ وکھریواں اپنے آپ وِچ اِک بڑی وڈی گھاٹ اے جو گھر اں دے خرچ ودھان دے نال چنتاوی ودھا دیندی اے۔

- جے سُکھ سَتار لوڑیے، منجی اُنی سوموار:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جے بندہ چاہیندا اے پئی اوانُوں سدا سُکھ خوشی نصیب ہووے تاں اوسنوں سدا سوموار والے دِن نویں مَنجی اُنی چاہیدی اے۔ اِنج اوس دی زندگی وِچ اوسنوں سکوں آرام نصِیب ہووے گا۔ ایس اکھان اندر سوموار نُوں مبارک دِن دسیا گیا اے۔

- جیہو جیہے لوک ہو جان اوہیو جیہے آپ ہو جایے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئیکسے دی وسوں اندواس کر دیاں اوتھوں دے لوکاں داوڑت ویہاڑ وکھ کے اُنج داہو کے رہیے تاں ای گُذارہ ہوندا اے۔ پر ایہہ گل وی مادی پکھوں فائدے چُکن پاروں تاں ٹھیک ای سہی پر اُنج اصول بدلن نال بندے وِچوں بندہ ن، کل جاندا اے۔

- چھت نہیں گیلی جیہا، وسنا نہیں حویلی جیہا، بَھیڑا نہیں کوئی تیلی جیہا:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئیلو ٹھے دئ چھت پانی ہووے تاں اوہ بیارے چھت ور گا کوئی نئیں ہوندا اوہ لکڑ صاف ہون دے نال صدیاں تیکر ہنڈدی اے۔ بندے کول حویلی ہووے تاں اوتھے بڑا ای سُکھ والا کم ایں۔ تے تیلی قوم دا جی کدی وی چنگا نئیں ہوندا۔ اوس نال ورتوں کدی وی نئیں ودانی چاہیدی۔

- عادتاں سِراں نال ای جاندیاں نیں:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئینکی عُمرے پئی ہوئی عادت ساری عُمر بندے دا کھیڑا نئیں چھڈدی اوس نُوں لکھ سمجھاون پر عادت اوسدی فطرت بن جاندی اے۔ تے اِک واری پئی عادت بندے دی ساری عُمر جان نئیں چھڈدی تے مرن تاہیں اوہ ہائیں نئیں بدلدی۔

- عادت دوجی فِطرت بن جاندی اے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی عادت اِک وار جدوں پے جاوے تاں اوہ بندے دے سریر دا حِصہ بن جاندی اے تے اوہ بندے دی فِطرت وانگ اوسنوں ساری عُمر اوسدا من چاہیا کم کرن تے مجبور کردی اے۔ تے سمجھایاں بجھایاں کدی نئیں ہٹدی۔

- عادت پئی گُڑی نُوں نہ جاندی بُڈھی اُڑھی نُوں:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئیعادت اِنج دی شے وے جدوں پے جاوے تاں ہائیں مائیں اوہ جاندی نئیں۔ بندہ مر دا مر جاندا اے پئی عادت گُڑی ہوندیاں جے عادت پے جاوے تاں مائی بُڈھی ہون ے تیکر اوہ کدی ہٹدی نئیں۔

- دائی نی دائی تیرے ستے ای بھائی:

ایہہ اکھان اِک لوک کھیڈ دے بارے وے۔ جدوں لُکن میٹہ کھیڈیاں بالاں وِچوں جیہڑا چور بنن توں بچ جاوے دوسرے بال ایہہ گل اوس نُوں آکھدے نیں۔ پئی تیرے ست بھرانیں تینوں فِکر کرن دی کوئی لوڑ نئیں۔

- دیس وٹایاں خُوخصلت نہیں وٹدی:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی عادت دوسرے فِطرت بن جاندی اے تے بندہ بھانویں کسے وی مُلک چلا جاوے اوسدیاں عادتاں اوہو ای رہندیاں نیں جو جمن ویلے اوس نے سِکھیاں ہون۔ تے اوسدا جدوں داء لگے گا اوس نُوں عادت پوری کرن دا جھس پے جاوے گا۔

- دونویں بھرا رنڈے۔ اِک پیہوے اِک چھنڈے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جدوں گھر والے سارے ای کِدے مُصِیبت وِچ ہون تاں گھر دا سارا کم کاج رَل مِل کے ای کرنا پیندا اے۔ جدوں گھر وِچ دو ای بھرا ہون تے دوویں ای رنڈے ہو جان تاں مُڑ کھاں پکان دا سارا دھنداتاں اوہناں نُوں اپنیں ہتھیں ای کرنا پینا ایں۔

- راہواں وِچوں راہ بھیڑا راوی دا، گھاواں وِچوں گھاہ بھیڑا کھاوی دا:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی راوی دے علاقے وِچ راہ ایڈی محفوظ نئیں ہوندی۔ اُرہو چڑھیاں چور لٹّیریاں دا چوکھا ڈر ہوندا اے۔ اِنج ڈونگھیاں تھاواں تے اُگیا گھاہ وی ڈنگراں دے کھان لئی ایڈا اصاف نئیں

ہوندا۔ اوسدی وجہ ایہہ اے پئی مینہاں تے ہڑاں پاروں اوس گھاہ اُتے مِٹی جم جاندی اے جو ڈنگر وچھے دے کھان جو گا نئیں رہندا۔

- رہنااِنج چاہیدا اے جِویں بتیاں دنداں وِچ جیبھ رہندی اے:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندے نُوں اپنی وسوں اندر اِنج رہنا چاہیدا اے جِویں جیبھ بتیاں دنداں وِچ رہ کے اوہناں کولوں بچی رہندی اے۔ اِنج بندہ جگ دیاں آفتاں وندی نال بچیا ہووے تے ہوندے چارے کسے نال بَھیڑا نہ کرے مُڑ اوس ستے ای خَیراں ہوندیاں نیں۔

- رہیے پِنڈ بھانویں ڈُب جاے ٹِنڈ:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی پِنڈاں دا رہن سہن شہراں نالوں کتے زیادہ صاف سُتھرا ہوندا اے۔ اوتھے رہیاں بھانویں تھوڑا بوہتا نُقصان جرنا پَے وی جاوے مُڑ وی پِنڈ وِچ ای رہنا چاہیدا اے۔ تے ہوندے چارے پِنڈ چھڈ کے شہر ول نئیں جانا چاہیدا۔

- رہے داناں سد ادی:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جو بندہ کسے وسوں وِچ وسے گا لوک اوسنوں جانن وی لگ پَین گے۔ تے اوسداناں لَے کے ہر کوئی اوسداناں وی بلان لگ پوے گا۔ پر شرط ایہہ وے پئی اوہ اِک جگہ رہن دی جاچ تاں سِکھے۔

- زبان ای گھوڑے چڑھاوے تے زبان ای لِتر پواوے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی زبان ای بندے دی عزت کراندی اے تے زبان ای بندے نُوں بے عزت کراندی اے۔ زبان نال ای بندہ سبھ کُجھ کھٹدا کھاندا اے۔ ایس لئی بندے نُوں چاہیدا اے پئی اوہ اپنی زبان مِٹھی رکھے تے کدی کسے دادِل نہ دُکھاے۔

- زبان ای راج بٹھاوے تے زبان ای بھیکھ منگاوے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی ایس جگ اندر بندہ ساری عِزت اپنی زبان نال کراندا اے تے جیہناں لوکاں دی زبان مِٹھی نئیں ہوندی لوک اوہناں نُوں کول وی نئیں بٹھاندے۔ تے اوہناں توں نفرت کردے نیں۔

- زبان جنے اِکوار، ماں جنے وار وار:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی مرد دے مُیہ چوں اکووار گل نِکلدی اے تے اوہ سارے عُمر اوس تے پہرہ دیندا اے پر بے انکھے تے چِتو پرت پرت گلاں کڈھدے نیں پر پورنے اِک وی آکھی تے نئیں پاندے۔ زبان بندے دی اِک ہونی چاہیدی اے پر بندہ اوس ماں وانگر نئیں ہونا چاہیدا جو پرت پرت بال جم دی رہندی اے۔

- زبان توں نِکلی تے کوٹھے اپڑی:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندی نُوں گل سدا سوچ سمجھ کے ای کرنی چاہیدی اے۔ بندہ جو گل وی زبانوں کر دیندا اے اے اوہا وسدی نئیں رہ جاندی تے اوہ گل لوکاں تائیں اوسے ویلے اپڑ جاندی اے تے ہر تھاں مشہور ہو جاندی اے۔

- زندگی ہس دی پریت اے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی زندگی دا مقصد بس ایہہ ای اے پئی بندہ اِک دوجے نال پیار پریم نال مِلے تے اِک دوجے نال دُکھ سُکھ دا بھائیوال بنے۔ اِنج ایہہ دُنیا گُلزار بن سکدی اے تے رب وی اِنج راضی ہوندا اے۔

- سار پرائی پیڑ دی کِیہ جانے اجان:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ہر کوئی اپنے اپنے درد نُوں سمجھدا اے تے اوسدا علاج ای کراندا اے۔ تے کسے دے دُکھ درد دا کوئی وی بھائیوال نئیں بندا۔ تے نہ کوئی کسے دے درد دا حساب لا سکدا اے پئی اوہ کیہڑے حال وِچ اے۔

- سوَ مرد تے گھر دار، اِک رن تے گھر سارا:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی گھر وِچ سوَ بندہ وی اکٹھا ہو کے بَیٹھار ہوے گا تے اوس نُوں گھر نئیں آکھیا جا سکدا، لوک اوسنوں دار ای آکھن گے۔ پر جے گھر وِچ اِک زنانی ہووے تے اوہ گھر دا نک نقشہ بنا لَیندی اے۔ تے اوس نُوں ہر ویلے بنائی سواری رکھدی اے۔

- شہر یے نا ہن، تے اُچکے پہلواں آ گئے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی وار کوئی کم تاں ہالی سِرے نئیں چڑھیا ہوندا پر اوس کم نُوں خراب کرن والے پہلاں ای اوتھے آ کے اوس کم دِیاں جڑاں پھولن لگ پیندے نیں۔ ہالی شہر بنیا وی نئیں تے بدمعاش پہلاں ای اوتھے آن پتّھلا مارے بیٹھے نیں۔

- کالا عِلم پڑھیاں خواباں تاں بھیڑیاں آؤنیاں ای ہوندیاں نیں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ جے چنگے کم کرے گا تاں اوہ اتھے سُکھ آرام وِچ رہوے گا تے کوئی چِنتا اوس دی رُوح نئیں ساڑے گی پر جے بھیڑے کم کرے گا تاں اوہ کدی رات نُوں سُکھ دی نیند نئیں سوَں گا سگوں اوہ ہر ویلے چِنتا دی سُولی اُتے ٹنگیا رہوے گا۔

- کُتا وی بہوے تاں پُوشل مار کے بہندا اے:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی صفائی سُتھرائی ای سبھ توں چنگا کاج اے۔ تے ہر جی نُوں اپنے گھر جاں رہ تھاں نُوں صاف رکھنا چاہیدا اے تے کُتا وی جدوں کِتے بَیٹھن لگدا اے تاں اوہ پہلاں اوتھے پُوشل مار کے تھاں صاف کر لَیندا اے۔

- کٹھ لوہے دی لٹھ:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی گھراں وِچ رَل کے رہن دیاں چوکھیاں ای برکتاں نیں اِک تے اکٹھ نال گھر دا خرچ ادھو سُدھ ہو جاندا اے دُوجا ایس پاروں کم چوکھا ہو جاندا اے۔ تے جیہڑے گھراں وِچ جی اِتفاق نال رہندے نیں کوئی اوہناں وَل مَیلے اکھ نال نئیں ویکھ سکدا۔

- کٹھار ہوے تے کٹھ، وکھ ہویا تے ککھ:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی اِک پیو دادے دی اوَلاد نُوں سلوک اِتفاق نال رہنا چاہیدا اے جے اوہ کھیروں کھیروں ہو جان گے تاں اوہ گلیاں دے ککھاں وانگ رُل جان گے۔ تے برادری وِچوں ہر کوئی اوہناں وِچوں اکلے اکلے تے کاٹھی پان دی کرے گا۔

- گجیہی واسنا، کو جیہے وسنیک:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کئی وار کئی تھانواں ای رہن جوگیاں نئیں ہوندیاں اُتوں اوتھے وسن والے وی اُنج دے ای ہوندے نیں تے اِنج ہور خرابی پے جاندی اے۔ چاہیدا ایہہ وے پئی جے جگہ چنگی نہ ہووے تاں وی انسان اوس نُوں اپنی محنت نال چنگی تے رہن جوگی بنالوے تے ہر کوئی اوسدی مثال دیوے۔

- کلّیاں پِندھ نہ پئیے، منجی جھاڑ کے بہیے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کلّے کارے بندت نُوں سفر نئیں پینا چاہیدا سفر وِچ سوَابی نبی بن جاندی اے ایس لئی کوئی جی نال ہووے تاں بندے نُوں کوئی دھڑکو نئیں رہندا۔

- کُولا اُتر کر ودھ نُوں روک لَیندا اے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جگ وسدی اندر جے اِک دھر ذرا کھروی گل کرے تاں دُوجا جے نرم سبھاء وِچ گل کرلوے تاں کھروی گل کرن والی نُوں شرم آجاندی اے تے اوسدا غُصہ گھٹ جاندا اے۔ اِنج وسیب اندر سیت سبھائی لوک ودھ دے رہندے نیں تے کرودھی گھٹ جاندے نیں۔

- کوّں بولے پَے گئے روَلے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے وسوں اندر جے سارے لوک چنگے نیں تاں اوتھے جھگڑا جھانجھا نئیں پَیندا۔ جدوں کوئی اِک اُچی اُچی بولن لگ پوے تے سمجھداری چھڈ دیوے تاں فساد ودھ جاندا اے۔ ہر کوئی اوسدی آواز سُن کے اوس پاسے نٹھ پیندا اے پئی خورَے کیہ ہو گیا اے۔

- کوئی تولیاں تھوڑا، کوئی تولیاں بوُہتا:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی سارے لوک کدی اِک وزن دے نئیں ہوندے۔ کئی لوکاں نُوں خریدیا دا ای نئیں سکدا تے کئی سستے بھاء ای وِکن نُوں تیار ہوندے نیں۔ تے بندہ سوای تاں ہوندا اے جو گل تے مرن تائیں پہرہ دیوے تے جو ایہہ نئیں کرسکدا اوس نُوں جیہڑے بھاء مرضی مُل لے لئو۔

- ناں بدلیاں ذات نئیں بدل جاندی:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی لوک ذرا کُو ٹھکر کھان لگ پَین تاں اوہ اپنا ناں بدلن دی کوشش کر دے نیں پر اوہناں نُوں ایہہ نئیں پتہ پئی ناں بدل لَین نال ذات گوت تاں اوہو ای رہندی اے۔

- نہ مَیں آکھاں تیری، نہ تُوں آکھیں میری:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی رہتل وِچ اِنج دا رنگ ہونا چاہیدا اے پئی کوئی کِسے دی بدخوئی نہ کرے تاں اگلا وہ اوہندی گل نہ کرے۔ اِنج کم چنگا چلدا رہندا۔ ہر کوئی اپنی دا مالک ہووے تے کوئی کھو کھنج نہ ہووے۔

- نہ ہِیر مکی اے نہ سارنگی ٹُٹی اے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی وار شریکاں دے اپنے شریکاں نال لمیں پواڑے پَے جاندے نیں جو عُمراں بدھی مکن وِچ نئیں آؤندے تے چلدے ای رہندے نیں۔

- واس جیہناں دے وسے، کہے اوہناں دے چلیے:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندہ جیہدے نال رہندا ہووے اوس دی گل من کے ٹُردا ہووے تاں کم سوہنا چلدا اے پر جدوں اگھوں سوال جواب کرن دی کُجھ پا لوے تاں فساد پَے جاندا اے۔ ایس لئی پُچھ دس دا عمل کھلو جاندا اے تے جھگڑے جم پیندے نیں۔

- وڈے چور دا حِصہ نہیں ہوندا:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی چوری کرن مگروں تگڑا چور دُوجیاں وانگ اپنا مِتھا حِصہ نئیں لَیندا۔ سگوں اپنی مرضی نال چوری دے مال وِچوں اپنا حِصہ لَے لَیندا اے تے رہندے مال نُوں دُوجے چور آپس وِچ ونڈ لَیندے نیں۔

- وگدے کھُوہ تے وسدے پِنڈ دُروں سنجاتے جاندے نیں:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی وگدے رگدے کھوہاں دا وی آلے دوالے دی بھویں تے فصل ویکھ کے پتہ لگ جاندا اے تے اِنج آباد پِنڈاں وِچوں دھوں نِکلدا دُروں دِس پَیندا اے۔ تے صحی ہو جاندا اے پئی اوس پِنڈ وِچ کوئی وسدا ہووے۔

- وگدے کھُوہاں دے پانی مِٹھے ہوندے نیں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو کھوہ وگدے رہن اوہناں دا پانی پین جوگ رہندا اے تے جو کھوہ وگنوں رہ جاندے نیں اوہناں دا پانی پین دے قابل نئیں رہندا۔ اوہدے وِچ بو پَے جاندی اے اِنج بندے نُوں وی وگدے کھوہ وانگ اپنا وطیرہ رکھنا چاہیدا اے پئی ہر کوئی اوس کولوں کُجھ نہ کُجھ سِکھ کے ای جاوے تے ہر کوئی اوہدی عزت کرے۔

- ویکھے تیرے پِنڈ گراں باراں کوہ اجاڑ:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کئی برباد تھانواں تے جاویے تاں ہر پاسے اجاڑ دِسدی اے۔ وکھری گل اے اجیہاں تھانواں دی وی تھانواں دے مالک وڈھیائی کردے نیں حالاں اوتھے کُجھ وی سلاحن جوگ نئیں ہوندا۔ تے ہر پاسے اجاڑ ہوندی اے۔

- ہس متھے دی پریت:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے وسیب اندر جے اوسدے جی اِکدوجے نال خوشی اخلاقی تے پیار نال مِلدے رہن تاں وسیب اندر وگاڑ نئیں آؤندا تے لوک خوشی خوشی وسدے نیں۔

- ہمسایے نال گوایے، دُونہیں جہانیں خطا کھایے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جو بندہ ایس جگ اندر اپنے ہمسایے توں وگاڑدا اے اوسدی دُنیا وی خراب ہو جاندی اے تے اوسدا رب وی اوس توں ناراض ہو جاندا اے۔

- اگیہا تیرا پچھا میرا:

اکھان وِچ دسی پائی گئی اے کئی چالاک لوک کسے وی کم وِچ ایس لئیں اگے نئیں ہوندے پئی اگے جا کے کوئی اوکھت جرنی پَے سکدی اے تے مگر رہن نال جے پچھانہ نٹھنا وی پوے تاں سوکھا ہو جاندا اے۔ اِنج اوہ چترائی نال سجن وی نئیں گواچن دیندے تے اپنا آپ وی بچائی رکھدے نیں۔

- اگیہا شِینہ دا پچھا گِدڑ دا:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی لئی لوکاں دا کم ہوندا اے پئی اوہ اگلے بندے نُوں پسّھ مار کے پَے جاندے نیں ۔حالاں اوہ ایڈے بہادر نئیں ہوندے سگوں پُج کے کمدِلے ہوندے نیں تے لوکاں نُوں وکھان لئی اوہ بہادر بنے ہوندے نیں۔تے جدوں اگلا بتھارتے دولاوے تاں اوہ کِدڑ وانگ بِچھانہ ویکھدے نٹھ پیندے نیں۔

- اگہا گو کا بِچھا با کرا:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کئی لوکاں نیں اپنی اصل کردار نُوں لوکائی توں لُکا کے رکھیا ہوندا اے۔اوہ اصل وِچ کُجھ ہور ہوندے نیں پر جگ ساہنویں کُجھ ہور بنے ہوندے نیں اوہ ظاہری پکھوں بڑے ای بہادر دِسدے نیں پر ہوندے پُج کے کمدِلے نیں۔تے اوہ کسے نال لڑن تاں رہیا اِک پاسے کسے دی اکھ وِچ پا کے ویکھن جوگے وی نئیں ہوندے۔

- اُگھ اوس پایا جِس رات نہیں کھایا:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جو بندہ رات نُوں بُھکھا سنویں اوس نُوں بھُکھ پاروں ہون والی تکلیف دا سارا چانن ہو جاندا اے تے اوسنون پتہ لگ جاندا اے پئی بھُکھ کیہ شَے وے۔اوس نُوں زِندگی دے سارے بھیت دی خبر سار وی چھیتی ہو جاندی اے۔

- اگے سپ تے پِچھے شِینہ:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی کئی وار بندہ اِنج دا پھس جاندا اے پئی اوسدی نہ ای اگے ودھیاں جان چھُٹ دی اے تے نہ پِچھے گیاں بچت ہوندی اے اوسنوں نہ چاہندیاں وی اگے ودھنا ای پیندا اے تے اوس دی زِندگی خطریاں وِچ پھس جاندی اے۔

- اللہ ای اللہ کریا کرو، خالی دم نہ بھریا کرو:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی بندے نُوں اپنی زندگی دے پل پل اندر اپنے مالک سچے داناں جپ دیاں رہنا چاہیدا اے تے فقیر ایہہ آکھدا اے پئی جو پل مالک سچے دی یاد توں بِناں لنگھ دا اے اوہ ساہ کافر ہوندے نیں۔ایس لئی کوئی ویساہ رب دی یاد توں بِناں نہ آوے۔

- اللہ دی نہیں چوری تے بندیاں دی کہی چوری:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جدوں بندے نے کوئی پاپ یاں گناہ کرن لگیاں رب سچے توں نئیں ڈرنا فیر اوسنوں اوس گناہ لئی لوکاں توں ڈرن دی کیہ لوڑ اے۔ رب تاں بندے دی ہر کرتوت ویکھدا ای ہوندا اے۔

- اللہ دی لاٹھی بے آواز ہوندی اے۔

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی بندے نُوں ہر ویلے رب سچے توں ڈردیاں رہنا چاہیدا اے تے کدی وی ایہہ نئیں سمجھ لَینا چاہیدا پئی رب دُور اے اوہ کسے ویلے وی ظالم نُوں سِدھیاں کرن لئی کوئی نہ کوئی آفت اوس وَل گھلھ سکدا اے۔ ایس لئی اوس توں پل پل اندر ڈردیاں ای رہنا چاہیدا اے۔

- ان ڈُدھیاں چھِڑدن:

اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جو شَے کم دی نہ ہووے اوس وَل لوک گھٹ ای دھیان رکھدے نیں تے ہر کوئی اوسدی ٹہل سیوا وی کوئی گھٹ ای کردا اے۔ جیہڑیاں مجھاں دُدھ نہ دیندیاں ہوون اوہناں دی جے کوئی چوکھی ٹہل سیوا کرے تاں ایہہ اکھان بولدے نیں۔

- انب پھلے تے نِیوندا اے، باتھو پھلے تاں اُسردا اے:

ایس اکھان وِچ دس پائی گئی اے پئی خاندانی بندے جِیویں جِیویں عِلم گیان جاں دوَلت وِچ اُچی تھاں ملدے نیں اوہ تِیوں تِیوں اپنی اخلاق نُوں سواردے نیں تے نِیویں ہوندے لگے جاندے نیں پر کمِینے نُوں جدوں وی کُجھ لبھ جاوے اوہ بار دے کرلے وانگ آکڑیا پھِردا اے۔ تے ہر پاسے دھوَن اُچی کرکے پھِردا اے پئی سارے اوس نُوں ویکھ لین۔

- انب پِپل دا کھائیے، تے کھکھڑی وَل نالوں:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی انب کھان نُوں دِل ہووے تاں اوہ پَیل دا پکیا ای چنگا ہوندا اے تے اوہ جان وِچ وی ہوندا اے تے جے خربوزہ کھان نُوں دِل کرے تاں اوہ وِل نالوں لاہ کے کھانا چاہیدا اے۔ ایس لئی پئی اوہ تازہ ہوندا اے تے سٹوں پھٹیوں بچیا ہوندا اے۔

- انباں دے پیڑوں اَک، تے اکاں دے پیڑوں انب:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ایس جگ دے رِیت اے پئی ایتھے چنگیاں تے بھلے مانساں دے گھر کوپتّی اوَلاد جمدی رہندی اے تے کئی واری بَھیڑے ماپیاں دے گھر چنگی اوَلاد جم پیندی اے۔ ایس جگ اندر کسے دی گل کرن لگیاں کوئی پکی بانھ نئیں بنھی جاسکدی پئی ضرور اِنج ای ہووے گا۔

- اِنج گئے جُوں کھوتے دے سِروں سِنگ:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کئی وار لوک اِنج کوئی گل جاں وعدہ کرن توں مگروں لُکدے نیں پئی اگلے سے پرت کے ساری عُمر مَتھے ای نئیں لگدے۔ حالاں گل کرں مگروں اوس تے پہرہ دینار اٹھاں دا کم اے تے کنڈ وکھا کے نٹھ جانا چِتواں دا کم اے۔

- اندر شے تے باہر ہوکا:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی لوکاں دے عادت ہوندی اے پئی اوہناں نیں چِیز تاں گھر ای رکھی ہوندی اے پر اوسنوں ویچن دا ہوکا باہر گلیاں بازاراں وِچ دیندے پھِرے نیں حالاں جیہڑی شے ویچنی ہووے اوسنوں کول رکھنا چاہیدا۔ تاں جے لوک اوس نُوں لین ویلے ویکھ جاچ لین۔

- انہونی ہونی نہیں، ہونی ہونہار:

ایس اکھان وِچ دس پائی گئی اے پئی جو کُجھ کسے دے مقدراں وِچ لکھیاں ہوندا اے اوہ ہر و مرُ ہو کے ای رہندا اے تے اوس نُوں کوئی وی اپنی ہمت جوں چالاکی نال ٹال نئیں سکدا۔ ایہہ بس بندے دی بُھلھ اے جو ایویں پھڑاں ماردا رہندا اے پئی میں ایہہ کُجھ کر لَیندا، اوہ کُجھ کر لَیندا، اوہ کُجھ وی نئیں کر سکدا۔

- اندھا کیامنگدا اے ڈونہ اَکھیں:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی لوڑ ونڈ نُوں تاں بس اپنی لوڑ نال غرض ہوندی اے تے جے اوسدی لوڑ پوری تھی ونجے تاں اوس لئی سب توں خوشی دی گل ہوندی اے۔ اوس نُوں ہور کِیہ چاہیدا اے۔

- انھاں اکھیاں دی قدر سہانداا اے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جیہڑے بندے کول کوئی شے نئیں ہوندی اوسنوں اوہدی ای قدر ہوندی اے تے جو شے بندے دے کول ہووے اوسدی بندہ ماسہ پرواہ نئیں کردا۔ ایہہ انسانی نفسیات اے۔

- انھاں جیوندا اے بَھیڑے حالیں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو بندہ لکھاں توں رہیا ہووے اوسدا جیِن ڈاڈھا اَوکھا ہوندا اے تے اوس بندے لئی جیون عزاب بنیار ہنداا اے۔ اوہ سچ عزاب وِچ ای ساری زندگی گُزاردا اے تے اوسدا کوئی حال نئیں ہوندا۔

- انھاں چُوہا تھوتھے دھان:

ایس اکھان وِچ دس پائی گئی اے پئی کئی وار اِنج ہوندا اے پئی بندہ اونج کاسے جوگا نئیں ہونداا توں اوس نُوں کھاج اِنج دی مِل جاندی اے جو اوسدے کسے کم دی نئیں ہوندی۔

- انھاں دوزخی، بولا بہشتی:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی انھے لوک بڑے ای کرودھی ہوندی نیں اوہناں وِچوں کوئی رب سببیں ای چنگا ہوندا اے۔ اوہناں وس ہووے تاں اوہ کسے نُوں اکھیاں والا نہ رہن دین۔ پر بولا بندہ نہ کسے دی کردا تے نہ سُنداا اے ایس لئی اوہ جنتی ہوندا اے تے سکھیں رہندا اے۔

- انھاں گاوے ڈوراو جاوے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی وار اِنج ہوندا اے کم اوہناں لوکاں نُوں کرنا پَے جاندا اے جو اوس کم نُوں کرن جوگے نئیں ہوندے تے ایویں ٹامک ٹُویاں مار کے بُتا ساردے نیں۔ اِنج نہ تاں کم سُر دا ہوندا تے نہ ای کرنے والے نُوں کوئی فائدہ ہوندا اے۔

- انھے دے پیر تھلے بیڑا:

ایس اکھان وِچ دس پائی گئی اے پئی جدو کسے بِینے بندے نُوں کوئی چنگی شَے لبھ جاوے تاں اوہ اوسدی کوئی قدر نئیں کر دا تے اپنی عقل مُوجب ای اوس نال ور تارا کر دا اے۔ اوہ سمجھدا اے پئی ایہہ کوئی نُقصان والی ای شَے وے۔

- انھے اگے رونا اکھیاں دا گھاٹا:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندے نُوں ترلا مِنت وی کسے دردوند اگے ای کرنی چاہیدی دی اے جیہنوں کسے دے دُکھ درد دی سار ہووے تے بے درد اگے درد پھولن دا کوئی لابھ نئیں ہوندا۔ اس اگے ترلا منت کرنا وی ویلا نجاون دے برابر اے۔

- انھی نُوں سُرمے دا چا:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی وار لوک اِنج دِیاں حرکتاں کر دے نیں پئی لوک اوہناں دا موَجو بنا لَیندے نیں۔ ہر تھاں اوہناں نُوں جُگتاں مار دے رہندے نیں۔ کم سدا اوہ ای کرنا چاہیدا اے پئی لوک اوسدی سلاحنا کرن تے جے لوک اوس نُوں کلاء دین تاں کم دا کِیہ فائدہ۔

- انھاں کُکڑ کھُڈے داءمُڑ بہوے:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کُکڑ باہر ٹُرن پھِرن جو گا تاں ہوندا نئیں ایس لئی اوہ اپنی رہن تھاں وَل ہر ویلے بڑا اُور دُکر دا رہندا اے۔

- انھے کول تو اتے آری برابر نیں:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی انھے بندے نُوں کُجھ وی نئیں دِسدا ایس لئی اوس نُوں چیزاں وِچ فرق کرن دی جاچ نئیں ہوندی۔ جو بندہ عقلوں انھا اے اوس نُوں عقل دی گل دی سمجھ نئیں لگدی۔

- او تھے مار مارو جتھے پانی وی نہ لبھے:

ایس اکھان وِچ دس پائی گئی اے پئی بُرے بندے نُوں اوتھے مارنا چاہیدا اے جتھے اوس دے مُنہ وِچ پانی چوان والا وی نہ لبھے۔

- بنّو دا مُنہ اِنج جویں نہج کمّی:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کئی وار لاڑا جنجے چڑھن ٹُریا ہوندا اے پر اوسدا مُنہ ہوُرے وانگ سُجیا ہوندا اے تے اِنج لگدا ات جیویں اوہ چوکھے ای غُصے وِچ ہووے۔

- دلالاں نُوں گھوڑے نہیں پیندے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی مُل لین مگروں جے کسے شَے وِچ کوئی نُقص نِکل آوے تاں اوس دا بھرت دلال نُوں نئیں ہوندا سگوں اوسدے اصل مالک نُوں بھرنا پیندا اے۔

- سِر تے کانیاں دی بھری سَیل بازار دا:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی لئی لوکاں نُوں مار ہودے اے اوہ اپنا بھریوا نئیں ویکھدے۔تے اوتھے دا اپڑدے نیں جتھے اوہ کھلون دے قابل نئیں ہوندے۔ایس لئی جیہو جیہا لباس پایا ہووے اوہو جیہی جاتے جاونا چاہیدا اے۔

- مُنجیاں دا راہ، راہ نہ کھیہڑا:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جیہڑے علاقے وِچ چاول دی فصل چوکھی ہوندی ہووے اوس علاقے وِچ گلیان پاروں راہ خراب ہوندے نیں۔تے اوتھوں سنے جُتی لنگھن والی واہ گھٹ ای لبھدی اے۔بوُہتی لنگوٹا کر کر ای لنگھنا پیندا اے۔

- نانک بِنب میں در نہیں، پر نبیؐ گئے کئی بار۔جَیسے چھچھ اچھچھ سے مظر گوٹ ہو پار:

ایس اکھان وِچ بابا نانک شاہ فقیرؒ ہوراں دسیا اے پئی اسماناں وِچ کوئی دروازہ نئیں پئی نبیؐ کئی واری اوتھے اِنج چلے گئے جویں پانی وِچوں نظر لنگھ کے دوجے پاسے وکھ لیندی اے۔تے اوس نُوں ویکھن لگیاں کوئی ویلا نئیں لگدا سگوں اوسے ویلے دوجے پاسے چلی جاندی اے جیہڑے ویلے جھات پایئے۔

- ہووے کھوتی تے بھار نہ چکے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی ہر بندے نیں اپنا کم تاں کرنا ہوندا اے تے جے اوہ اپنا کم نہ کرے تاں لوک اوس نُوں گلاں کرن لگدے نیں، پئی ایہہ چنگا بندہ اے ایس کم دا جانو وی اے پر ایہہ کم کر دا ای نئیں۔

اکھان تے رہن سہن

- آبرُو دا صدقہ جان، جان دا صدقہ مال:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جے بندے دی عِزت بچ جاوے تاں سمجھ لوے اوسدی جان بچ گئی اے تے جان بچ جاوے تاں اوس توں مال قُربان کرن کوئی آؤکھا کم نئیں۔

- آپ مرے، تے کیتھے دھرے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ آئی نال مر جاوے تاں گھر والے اوس لئی سوَبندوبست کر دے نیں پر جیہڑا اپنی موَتے آپ ای مر جاوے اوس نُوں اوہ عِزت کیتھے لبھدی اے۔

- آپ مویاں بِن، سورگ نئیں مِلدا:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جنت بندے لئی بڑی من چاہی شَے وے پر اوس لئی وی پہلاں مرنا ضروری اے ،جیوندی جانے اوہ وی نئیں لبھدی۔

- آپ موئے، جگ پرلو:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ جدوں مر جاندا اے تے اوس لئی تاں سارے جہان وِچ ای قیامت آجاندی اے۔

- آپ ویہاجے معالمے، آپے ای ہڈ پیئے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بنفے دیاں اپنیاں کیتیاں ای بندے دے اگے آجاندیاں نیں۔ کسے دے گناہ کدی کسے نُوں نئیں بُھگتنے پیئے۔

- آدمی دی قدر دا پتہ اوہدے مرن پچھوں لگدا اے / بندے دا ٹر گیاں جاں مر گیاں لگدا اے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی لوک جیندیاں بندے دی قدر گھٹ ای کر دے نیں پر بندے دی قدر دا اودوں پتہ لگدا اے جدوں اوہ کول نہ رہوے۔

- آسن قبراں، تاں لگسِن خبراں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں بندے نُوں اپنی مَوت نیڑے دِسدی ہووے تاں اوس نُوں اپنے کیتے پاپ چیتے آوندے نیں۔

- اِک جان کِدھر کِدھر جاوے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں بندہ کلم کارا ای ہووے تاں اوہ کیہڑا کیہڑا کم کر سکدا اے۔

- اِک دام دا وساہ نئیں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ایس زِندگی دا سارا سواد جیوندے رہن نال ای اے۔

- اکانت دا واسہ، جھیڑنہ ہاسہ:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ کولاں وِچ رل کے رہندا ہووے تاں کدی کسے نال لڑائی ہو گئی کدی صُلح کر لئی پر اکلیاں وسن والیاں نہ کسے نال لڑائی کرنی ہوندی اے تے نہ ای ہسن کھیڈن ہوندا اے۔

- آکھن کُکڑ اُتے جد اِک وار جوانی آوے، کوٹھا چھڈ بنیرے چڑھدا، مت کوٹھا گر جاوے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جوانی ایڈی نشے والی شئے ہوندی اے پئی جے ایہہ اِکوار کُکڑ تے وی آجاوے تاں اوہ کوٹھے تے پھِر دا ہویا بنیرے تے چڑھ جاندا اے تے پئی ہو سکدا اے پئی اوسدی جوانی دے بھار نال کوٹھا ای ڈِگ پوے۔

- آئی جو قبر وِچ جالھ، کیہ سوَڑی کیہ موکلی:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ جدوں مُصیبت وِچ پھَس جاوے تاں اوس نُوں دِل نُوں مضبوط کر کے اوہ ویلا لنگھانا چاہیدا اے۔ مُصیبت بھانویں نِکی ہووے یاں وڈھی اوہ لنگھ ای جاندی اے۔

- آئی جے قبر وِچ رات، کیہ سوَڑی تے کیہ موکلی:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جے بندے نے مر کے قبرے پَے ای جانا ایں تاں اوس نُوں تنگ یاں کُشادہ قبر نال کیہ۔

- آئی دے تیر کدی نہیں چُکدے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں دُھر درگاہوں بندے دی موَت دا پروانہ جاری ہو جاوت تاں اوس اُتے کوئی کوئی دوا جاں دم درُود کم نئیں کردا۔

- آئی ہوئی نئیں ٹلدی:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں بندے دا رب ولّوں لکھیا ویلا آن پُجے تاں اوس نُوں کوئی وی نئیں ٹال سکدا۔

- آیا بندہ آئی روزی، گیا بندہ گئی روزی:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں جگ تے جم دا اے تاں اوس دے جمن توں اگدوں رب سچا اوس دا رِزق زَمین تے کھلھ دیندا اے تے جدوں اوہ مر جاندا اے تاں اوس دا رِزق وی توں نکھُٹ جاندا اے۔

- آئیاں مُچھاں، کے کسے آن پُچھاں، آئی داڑھی، منت کاڑھی:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں مُچھاں آ گئیاں تاں جوانی دے زور پاروں بندہ کسے توں مشورہ لَین وی ہانت سمجھدا اے تے جدوں داڑھی آ جاوے تاں کسے اگے مِنت کرن نُوں اپنی بے عِزتی سمجھن لگ پَیندا اے۔

- اپنی عقل تے پرایا دھن ودھ ای دِسدے نیں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ہر مُورکھ بندے نُوں اپنی عقل تے کسے دو دوَلت زیادہ ای نظر آوَندی اے۔

- اپنے ڈنڈاں دا زور ای کم آؤندا اے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی اوکھے ویلے بندے داپنیاں باہواں دا زور ای اوسدے کم آؤندا اے تے ہور سارے نٹھ بھج جاندے نیں۔

- اپنے ہتھ ای اگے آؤندے نیں / اپنے ہتھ ای اگیرے جُلھدے نیں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی اگلے جہان جا کے بندے دے اپنے ہتھاں نال کیتا دان ای کم آؤنا ایں۔

- اُتوں تھلیوں ننگے آں، جہان کولوں چنگے آں:

اکھان وِچ اوہناں بے شرم لوکاں بارے دسیا گیا اے جو آپ تاں کسے کم دے نئیں ہوندے پر اوہ سارے وَیل ہوندیاں وی اپنے آپ نُوں ای سارے جہان توں چنگے سمجھدے نیں۔

- اُٹھ فرید اُستیا، تیرے مُونہ تے آیا بُور، تیرا اگھا نیڑے آ گیا، پچھارہ گیا دُور:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی حضرت فرید رحمتہ اللہ ہوراں دے اکھان رنگے بول وِچ آکھیا گیا اے پئی بندیا تُوں سُتا پیا ایں پر تیرے اگے تاں سفر مکیا پیا اے۔ توں جتھوں ٹُریا سَیں اوہ تھاں دُور رہ گئی اے ایس لئی ہُن تے غفلت دی نیند رمُکا دے، موَت تیرے سِر تے آن کھلوتی اے۔

- اُٹھ وے مَناں، بنگانیاں دھناں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جگ اندر بندے دا اپنا کُجھ وی نئیں، اوسدا وجود تے مال دوَلت سبھ رب سچے دا اے۔

- اج موئے، کل دوجا دِن:

اکھان وِچ کسے دا وی کُجھ اعتبار نئیں۔ اوہ جدوں وی مر دا اے تاں لوک اگلے دِن اوس نُوں بُھلھ جاندے نیں۔

- اج وی مرنا، کل وی مرنا، اِس مرنے تھیں کیہ ڈرنا:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ایہہ زندگی موَت دے پیراں تے کھلوتی اے ایس لئی موَت تاں ہر وَمر وَ آوَنی ای آوَنی اے۔ موَت کولوں ڈرن فضول اے ایس لئی پئی ڈریاں ایہہ ٹل نئیں سکدی۔

- اُچی رووّاں، سُنے جہان، نِیویں رووّاں، بھرے تلاء:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی دُکھ بندے نُوں رون تے مجبُور کر دیندے نیں پر جے اُچی رویا جاوے تاں جگ سُن ٹھٹھے کر دا ای پر جے نِیویں رویا جاوے تاں دِل دا تلاء بھر جاندا اے۔

- ادھی چھڈ، ساری نُوں دھائے، پُوہتی نئیں، سو مُولوں جائے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندے نُوں اپنے مقدر تے شاکر رہندا اے جے اوہ ہَتھ وِچ پھڑی ادھی روٹی نُوں چھڈ کے ساری وَل نٹھے تاں کئی واری اوہ ساری وی نئیں لبھدی تے پر تدیاں نُوں اوہ ادھی وی ہتھ نئیں آوَندی۔

- اخے موئی نئیں آکڑی پئی اے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی لوک کسے دی موَت نُوں وی موَت نئیں من دے اتے ویہڑے پئی ہوئی لاش نُوں ویکھ کے وی آکھدے نیں پئی بندہ نئیں مویا سگوں آکڑیا پیا اے۔

- اِک جان، ہزار سدھر:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی لوبھی بندہ اپنے من اندر لالچ دا ایڈا اوڈھا تندُور تا لَیندا اے پئی اوس دا بالن پُورا کرن لئی خواہشاں دے پہاڑ اُسار دا رہندا اے۔

- اِک ساہ، ہزار چاء، اِک دم لکھ اُمید:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندے دی زِندگی بھانویں آخری ساہ تے کیوُں نہ اپڑی ہوئی ہووے پر اوس دا لالچ تے سدھراں پُورِیاں نئیں ہوندیاں، اوہ ہر دم نال نوِیں آس لائی پھر دا اے۔

- اکھ ٹڈی رہ گئی، کَجل لے گیا کاں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی انسانی زندگی وِچ اکھاں دی نمایاں حیثیت اے۔ ایہناں توں بغیر انسان ٹُر پھِر تاں سکدا ای اے پر جگ جہان دِیاں رنگینیاں نئیں ویکھ سکدا۔

- اکھیں نُوٹدیاں ورہے لنگھ جاندے نیں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندے دے سوندیاں جاگدیاں ای سالاں تے سال لنگھی جاندے نیں۔

- اگلی نہ پچھلی، دھاڑاں مارے وِچلی:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی پہلی عُمر انجان سیان ہوندی اے تے پچھلی عُمرے اُنج پچھلے پکھے پانی لگ جاندا اے۔ پر جوانی دی عُمر اوہ ہوندی اے جیہدے وِچ دھکے نال کسے نال کھہندیاں رہن لئی جی کردا اے۔

- ایسے آئے ہور، جیہناں اگلے دِتے ٹور:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ایس زِندگی دا اصول اے پئی پہلاں آئے ٹُرے جاندے نیں تے اوہناں دی تھاں مگروں آون والے ملّی جاندے نیں۔

- بابے گل ٹل بنھ دو، نئیں مردا، گھر وڑدا، کھڑک نئیں کردا:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی وڈھیرا بابا جدوں گھر آوندا اے تاں کھنگورا مار کے نئیں آوندا ایس لئی اوس دے گل ٹل پا دینا چاہیدا اے۔ تانجو گھر وڑن لگیاں اوس دا پتہ لگ جاوے۔

- بِٹ بِٹ تکے، بول نہ سکے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی اخیری حالت بارے دسیا گیا اے پئی اخیر تے پُجیا بندہ تاڑی لا کے ویکھی تاں جاندا اے پر دِل دی دسن جوگا نئیں رہ جاندا۔

- بدشکلا ہووے، بدعملا نہ ہووے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ بھانویں کم صُورت پر ہووے بااُصول تے جے بدعمل ہووے تے سوہنا سونکھا وی ہووے تاں اوہ کسے کم دا نئیں۔

- بُڈھے وارے، خلق دوارے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی وڈھیری عُمرے بندہ گلِیاں وِچ لنگھدے لوکاں نُوں دھکے نال واجاں مار مار کے گلاں کرن جوگا ای رہ جاندا اے۔

- بندہ جیوے سوَورہے، جے جیندا رہوے سو کھالا:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ جِنی مرضی عُمر ہنڈالوے پر واس عُمر دا سواد تاں ای اے جے اوہ غماں تے دُکھاں توں بچیا رہوے تے اوسدی صحت چنگی ہووے۔

- بندہ مُک جاندا اے پر سوچاں نئیں مُکدیاں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ ایس جہان اندر موَت دِیاں چھلاّں دے دھپّے سہ سہ کے اوڑک مر مُک جاندا اے پر جان لگاوی سوچاں دی پنڈ سِر تے ای چا کے جاندا اے۔

- بندہ نہیں رہندا، بندے دی گل رہ جاندی اے:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندہ ایس جگ اندر اپنا بھوگ کے ایتھوں ٹُر جاندا اے پر اوس دِیاں کیتیاں چنگیاں گلاں زمانے تے رہ جاندِیاں نیں۔

- بندے ٹُر گئے تے مر گئے یاد آوَندے نیں:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جیوندی جانے بندے دا لوک مُل نئیں پاندے، پر جدوں اوہ مر مُک جاوے تاں اوسدی تھوڑ چیتے آوَندی اے۔

- بندے نُوں ڈھیٹھ ہونا چاہیدا اے، شرم آوَن جان والی شَے اے:

اکھان وِچ بے شرم لوکاں نُوں جُگت کیتی گئی اے پئی بندے نُوں ڈھیٹھ ہونا چاہیدا اے سِر نیواں کر کے ساریاں ای جر لَینیاں چاہیدِیاں نیں، شرم دا کیِہ اے۔

- بنی دے سبھو ساتھی، وِگڑی دا کوئی نئیں:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جدوں بندے سے دِن چنگے ہون تاں ہر کوئی اوس نال نٹھ نٹھ کے اوس سے نال ٹُردا اے پر جدوں دِن بَھیڑے ہو جان تاں کوئی وی اگے ہو کے بانھ نئیں پھڑدا۔

- بُوہتی گئی، تھوڑی رہ گئی:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جدوں زیادہ عُمر لنگ جاوے تے تھوڑی بچھے رہ جاوے تاں بندے نُوں اگے دی فِکر پے جاندی اے۔

- بے شرمی دی زِندگی توں عِزت دی موَت چنگی:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندے نُوں عِزت دی حیاتی لنگھانی چاہیدی اے تے بے شرمی دی زِندگی نالوں مر جانا چاہیدا اے۔

- بیگانے ہاوے نیند نہ آوے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی لوک اِنج دا پھوکا دِکھاوا کر دے نیں پئی اوہناں نُوں کسے دے دُکھ وِچ نیند رای نئیں آوندی۔

- پِٹیا نہ ساتا، بندہ گیا گواتا:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی مرن والے دا گھٹو گھٹ ست دِن سوگ ضرور کرنا چاہیدا اے نئیں تاں مرن والا تاں کسے کم نہ آیا۔

- بِچھے موئے، بِچھے دبے گئے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندے نُوں کوئی وی مسئلہ سودھن لگیاں مرے مُردے نئیں پُٹنے چاہیدے۔ سگوں گل مکان لئی اپنے موجودہ حالات نُوں سامنے رکھنا چاہیدا اے۔

- بِچھوں آئے ہور جیہناں اگلے دِتے ٹور:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بِچھوں نویں جی جمدے لگے جاندے نیں تے پہلے اگلے جہان ل بیوں ٹُرے جاندے نیں ایہہ ای ربی نظام دا منشا اے۔

- پنج پُتر، پنجاہ پوترے، اجے وی بابا گھاہ کھوترے:

ایس اکھان وِچ لالچی لوکاں بورے دسیا گیا اے پئی پُتر پوترے ہوندیاں وہ لالچی بندے کم کار ایس لئی نئیں چھڈدے پئی چلو کُجھ گھر ای آجاوے گا۔

- پکی بیری ہیٹھاں مرنا ایں، نئیں تاں مرنا ای نئیں:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی لالچی لوک مرن لگیاں وی لالچ نئیں چھڈدے تے آکھدے نیں پکی بیری تھلّے ای دفنایو۔

- پئیاں کُھنباں، ڈھائی دیہاڑ تے راج:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کُھنب جدوں زمین وِچوں نِکلدی اے تاں لگدا اے پئی اے چو کھا چِر ایتھے رہوے گی پر اوسدی زِندگی نِری دوچار دِن دی ہوندی اے۔

- پَیدل تے اسوار دی رات پکی جائی آندی اے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بھانویں بندی پَیدل ای کیوُں نہ ٹُریا جاندا ہووے اوسدا اسوار نالوں منزل تے اپڑن تیک تھوڑا ای فرق رہ جاندا اے۔

- تَلی تے آیا، گلی وِچ وگاہیا:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی لوک اِنج دے ہوندے نیں پئی جو کُجھ ہتھ آوے اوس نُوں بے مقصد ای ازایاں کردیندے نیں۔

- تن سُکھی، من سُکھی:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جے بندے دا جِسم تندرُست ہووے تاں اوس دی رُوح وی تندرُست رہندی ہووے گی۔

- تدوں آوس ترس، جد اپنا کوئی مرس:

ایس اکھان وِچ اوہناں پتھر دِل لوکاں بارے دسیا گیا اے جو کسے دے مرن تے اتھرُ نئیں کیر دے تے دسیا گیا اے جدوں اوہناں دا اپنا مر جاوے تاں اوہناں نُوں سار ہوندی اے۔

- توبہ دا بُوہا ہر ویلے کُھلھا رہندا اے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندے لئی رب سچے ولوں توبہ دا بُوہا ہر ویلے کُھلھا رہندا اے بندہ کسے ویلے وی اپنے گناہواں توں شرمندہ ہو کے رب سچے کولوں معافی منگ سکدا اے تے رج سوہنا اوہنوں معاف کر دیندا اے۔

- تَینُوں کسے نال کِیہ، توں اپنے آپ جی:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندے نُوں کسے ول ویکھ کے نئیں سڑنا چاہیدا اسگوں اپنی زندگی سُکھن چین نال گُذارنی چاہیدی اے۔

- جان اے تاں جہان ایں:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جے زندگی اے تاں سارے سُکھ تے زِندگی دا مزہ بندہ مان سکدا اے۔ پر جے زندگی نئیں تاں جگ دی کاہدی فِکر۔

- جان بچی تاں لکھ کھٹیا:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جے بندہ مُشکل ویلے جانوں بچ جاوے تاں اوہ سمجھے پئی اوس نیں لکھاں دی کمائی کر لئی اے۔

- جان سبھ نُوں پیاری ہوندی اے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی اپنی زِندگی نال پیار ہر کوئی کردا اے تے جدوں وہ زِندگی نُوں کوئی مُصِیبت پَین لگدی اے تاں بندہ اوس تاں بچن دی کوشش ضرور کردا اے۔

- جان سُکھ، جہان سُکھ:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جے بندے دی جان سُکھ وِچ اے تاں اوس لئی سارا جہان ای سُکھی ہوندا اے۔

- جتھے پیر ہووی، اوتھے خَیر ہووی:

ایس اکھان وِچ دُعا اسیس کیتی گئی اے پئی توں جتھے وی جانویں اوتھے رب سچا تیری خَیر کرے۔

- جدوں کڈھ کے سامنے کیتا، چِیکاں نِکل گئیاں:

کسے سادھو سنت دی ایس بولی وِچ اعمال نامے دے بارے دسیا گیا اے پئی جدوں اوہ بندے دے سامنے کیتا جاوے تاں اوس نُوں اپنے عملاں دے مند چنگ دا سارا چانن ہو جاندا اے۔

- جس جیُونا، اپجس مرنا:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندے دا جیِن اِنج دا ہونا چاہیدا اے پئی ہر بندہ اوس دی اچھائی دی تعریف کرے تے ایہہ ای سوچجا جیون اے پر جے کوئی اوس بندے دی بُریائی کرے تاں اوس نُوں زندگی نئیں آکھیا جاسکدا۔

- جگ ماہی دا وسدا، کوئی روندا کوئی ہسدا:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی رب سوہنے دا ایہہ مُلک سدا توں وسدا ای رہیا اے تے ایتھے کوئی رو رہیا ہوندا اے تے کوئی ہس رہیا ہوندا اے۔

- جَنی نھاتی، اوناں پُن:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی گنگا تیر تھ تے جا کے کوئی ہندو وجناں وی نہاوے گا اوس دا اوناں فائدہ وی بس اوسے نُوں ای ہووے گا۔

- جاونی ویلے بُھس، بُڈھیپے ویلے چھائی:

ایس اکھان وِچ دس پائی گئی اے پئی جیہڑا بندہ جوانی وِچ بُھس دا ماریا ہووے گا وڈھیری عُمرے اوس دے مُنہ تے کالوں ورت جاوے گی۔

- جوانی تاں پتھر اُتے وی آوندی اے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جوانی دی رُت ایڈی چنگی ہوندی اے پئی اوس ویلے ہر کوئی سوہنا لگدا اے ایتھوں سِیداں پئی پتھر تے وی جوانی آئی ہووے تاں اوہ وی سوہنا لگدا اے۔

- جوانی بڑی مستانی، بڈھیپا بڑا العنتی:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جوانی وِچ بندے دا سریر پورے زور وِچ ہوندا اے تاں اوس نُوں واءِ مینہ یاد نئیں ہوندے، پر بُڈھی عُمرے بندے دا انگ انگ دُکھن لگ پیندا اے۔

- جو گھڑیا، سو بھجنا:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو وی ایس جگ اندر بنایا جاوے گا اوہ اوڑک اِک دِن ٹُٹ ای جاوے گا تے اوسدا اوجُود مُک جاوے گا۔

- جو مَن وِچ وَسے، اوہ سُپنے وَسے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جو بندہ کسے دے دِل وِچ وسدا ہووے رات نتّوں خواباں وِچ وی اوہ ای مِل دا اے۔

- جو نِیوُندا، سو بھاگا:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی آکڑ تے خودی بندے نُوں لَے کے بہ جاندی اے۔ ایس جگ اندر جو لِف جاندا اے اوہ بچ جاندا اے، اوہ ٹُٹدا نئیں۔

- جی نال جہان ایں:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندہ جے جیوندا اے تاں اوس لئی جہان قدر قیمت وی اے جے اوہ جیوندا ای نئیں تاں اوس لئی جہان دی کیہ قدر۔

- جیہڑا ڈرے، اُساں بچکار سوالو:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو ڈر ہووے اوس نال پیار پو چاپا کے اپنا ویلا کڈھ لینا چاہیدا اے۔

- جیہڑے جیَن گے سو پین گے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندہ جو جیوندا ہووے گا اوہ حیاتی دی چس مان دار ہوے گا جو مر گیا اوس لئی قیامت آگئی۔

- جِبیبھ اج بولدی اے، کل بند:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ایہہ زبان اج تاں بولدی اے پر کل نُوں ایس نے بند وی ہونا ایں ایس لئی سمجھ سوچ کے ای عمل کمان چنگا اے پئی جدوں بندہ بولنوں رہ جاوے تاں وی لوک اوسدی عِزت کرن۔

- جیون کوُڑا آسرا، موَت حق دی واٹ:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی ایہہ زِندگی جُھوٹھ دا اِک سفر اے جیہدی اخیر ماڑی اے پر موَت بر حق اوس نُوں کوئی نئیں ٹال سکدا۔

- جیُوندی جان نُوں دُکھ ہزار:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندے دی زِندگی وِچ لکھاں دُکھ سُکھ آوندے ای رہندے نیں تے سدا اِک جیہے دِن نئیں رہندے ویلا بدل دا رہندا اے۔

- جیُوندی مُونہ تے مٹی نئیں پائیدی:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندے نُوں مرن تے دفنائی دا اے جیوندا نُوں ای نئیں مریاں وانگ جان کے دفنایا جا سکدا۔

- جِیندیاں نال جھیڑے، مویاں نال نکھیڑے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ جِیندا ہووے تاں اوس دا جھگڑا اوہ ہو سکدا اے پر مر چُکیاں مگروں اوہناں دے وارثاں نال نکھیڑے کرنا چنگا نئیں لگدا۔

- جیوندیاں نُوں دھکے مویاں نُوں چوَل پکے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی لوک اپنے گھر والیاں دے وڈھیرے ہون تے اوہناں دہ عِزت نئیں کردے پر اوہناں دے مرن تے چوَل پکاتے اوہناں دے ناں دے ختم دواندے پھردے نیں۔

- جیوت آسا، مرے نِراسا:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ آس دے وہارے ای زِندہ رہندا اے پر جدوں اوہنوں اپنے دوالے کِتے وی اپنی آس پُوری ہوندی نہ دِسدی ہووے تاں اوہ چھیتی مر جاندا اے۔

- جے چاہو سُکھ جیوِیا، بھلا سبھس دا منگ:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جے بندہ سُکھ دی زِندگی گُذار دا رِیجھوان ایں تاں ہر اِک دا بھلا منگدا رہیا کر، رب تیرے تے راضی ہو جاوے گا۔

- جے سُکھ چاہویں جین دا، کُھلے کھیبیں اُڈ:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندیا جے توں آزادی نال زِندگی دے دِن لنگھان دا رِیجھوان ایں تاں توں اپنی حثیت نُوں کسے نال نتھی نہ کر ایسراں تیری آزادی گہنے نئیں پوے گی۔

- چار دیہاڑے شوٗق دے، مُڑ اوہو کُتے بھوٗنکدے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی زِندگی وِچ موٗج مستی بس جوانی دے چار دِناں وِچ ہوندی اے مگروں بُڈھیاں ہو کے بَھیڑا ای حال ہوندا اے۔

- چٹّا گھاٹا، حیا دا گھاٹا:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی لوک ساری عُمر ای حیا دا خیال رکھدے نیں ایتھوں تیک پئی چِٹیاں والاں سنے وی بے شرمی دیاں گلاں کر کے گھاٹ نئیں کھاندے۔

- چٹّا جھاٹا، آٹا خراب:

ایس اکھان وِچ اوہناں مُورکھ زنانیاں دی بے عقلی بارے دسیا گیا اے پئی اوہ بھانویں وڈھیریاں وی ہو جان پر دِل کرے تے آٹا کنالی وِچ پا کے گُنھن لگیاں کسے زنانی نال گلیں رُجھ جان تے آٹا کُتے بِلے خراب کر جان۔

- چک مرے جاں کھا مرے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی مرن اخیر بندے دا مقدر اے، اوہ بھانویں کم کردا چلا جاوے جاں نِرا کھاندا پیندا اُٹھ جاوے جانا تاں اوس ہوندا ای اے۔

- ڄُج ہے جاں لُج، جِیندیاں نال ہے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی حُجت بازی تے مخوَل بس جیوندیاں بندیاں نال ای کیتا جا سکدا اے پر مر گیاں تاں ساری کھیڈ ای مُک جاندی اے۔

- حرِصی مویا، کھٹّو ٹویا:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی حرِصی بندہ مر جاوے تاں لوکی آکھدے نیں پئی ایس نُوں چھیتی نال قبر وِچ پا دیو، ایس لئی پئی ایس نُوں پتہ لگے حرِص دا فائدہ کِیہ اے۔

- حُسن خوراکوں، عقل پوشاکوں:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی چنگی خوراک کھان نال بندے دی نفاست دا پتہ لگدا اے تے لباس پان توں بندے دی عقل دا پتہ لگدا اے۔

- حُسن، جوانی، ماپے تِن رنگ نئیں لبھدے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ہور تاں بندے نُوں سبھ کُجھ لبھ جاندا اے پر ایس جگ اندر جوانی اِک وار ای آوندی اے مُڑ لکھ ترلے پاؤ نہ پرتدی اے، حُسن دا سارا جلوہ جوانی پاروں ای ہوندا اے تے ماپیاں ورگا سُچا پیار وی کِدھروں نئیں لبھدا۔

- دام دا کِیہ بھرواسہ، کدی تالہ کدی ماسہ:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کمزوری دی حالت وِچ بندے دا کوئی حال نئیں ہوندا اوسدی طبیعت نُوں اِک تھاں قرار نئیں ہوندا۔

- دام دا کِیہ بھرواسہ، چِڑیاں موَت، گواراں ہاسہ:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی اِنسان دی زِندگی دا کوئی اعتبار نئیں ہوندا پر ماڑیاں دے مرن تے مُورکھ ہسن لگے ہوندے نیں حالاں اوہناں آپ ای اوسے راہے لنگھناں ہوندا اے۔

- دام دا کِیہ وساہ، آوے آوے نہ آوے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندے دے ساہ دا کوئی اعتبار نئیں ہوندا پئی اوہ کیہڑے ویلے آوَن توں رُک جاوے۔

- دم دادم، نہ جھورا نہ غم:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ کلا کارا ہووے تاں اوس نُوں کسے کم دا کوئی پچھتاوا نئیں ہوندا۔

- دُنیا چلو چلی دا میلہ:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی ایہہ زِندگی اِک سراں دار ہن ایں جتھے مسافر رات نُوں آ کے قیام کر دا اے تے دِن ویلے راون ہو جاندا اے۔

- دھاگی لمّاں چاہیدا اے کوئی فِکر نہیں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی عُمر دی رسّی لمّی ہووے تاں بندے نُوں موَت توں ڈَیہلنا نئیں چاہیدا۔

- دُھر در گاہوں ٹُٹّی ہوئی نہیں جُڑدی:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندہ اوہناں چِر جیندا اے جدوں تیک اوس دی موَت دا پروانہ اُتوں جاری نئیں ہوندا تے جدوں اُتوں حکم آ جاوے تاں اوس ویلے کوئی واہ پیش نئیں جا سکدی۔

- دُھوں آبادی دی نشانی ہوندی اے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جتھے وی دُھو دُھنحدا ہووے گا اوتھے پک نال کوئی آبادی ای ہووے گی۔

- ڈِٹھا نہ مُونہہ نہ مِٹھا:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو شَے ویکھ لئی جاوے اوہ ای چنگی جاں ماڑی لگدی اے جیہنوں ویکھیا ای نئیں اوس بارے بندہ کِیہ وِچار دس سکدا اے۔

- رُتاں مُڑ مُڑ آوَندیاں، مریا مُڑے نہ کو:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جگ دِیاں سبھے بہاراں زِندگی نال ای نیں جو پرت پرت کے آؤندیاں جاندِیاں رہندِیاں نیں، پر جو بندہ اِک واری جگ نُوں چھڈ جاوے اوہ کدی پرت کے نئیں آؤندا بھانویں بہاراں پرت پرت کے آؤندِیاں رہن۔

- رُل مویاں دے کِیہ جنازے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو لوک مرن توں پہلاں اگدوں ای ذلیل ہو جان اوہناں دا جنازہ پڑھن دا کِیہ فا ئدہ؟

- ریچھ نال موئی اے بھورے وِچ دبو:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جو بندہ چاء نال مردا اے اوس نُوں تہ خانے وِچ دفنانا چاہیدا اے۔

- زِندگی ہس دنداں دی پریت ہوندی اے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی زِندگی بس اِک دُوجے نال ہسن کھیڈن داناں ایں تے اوسدی زِندگی اوس لئی عذاب بن جاندی اے۔

- سارے موُنہ ملاحظے جیوندیاں دے ہوندے نیں:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندہ جیوندا ہووے تاں کئی اوس دی گل رکھن لئی اوس دے ساہنویں سچی گل نئیں کردے پر

جدوں بندہ مر جاوے تاں تھوڑے دِناں وِچ ای مرن والے دی شکل بُھلھ جاندے نیں۔

- ساہ بھریاں کھلھاں دا کِیہ اعتبار:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جاندار شئے دا کاہدا اعتبار ہوندا اے پئی کیہڑے ویلے اوسدی جاں نِکل جاوے۔

- ساہ دا کِیہ وساہ:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندے نُوں اپنی زندگی تے کدی اِعتبار نئیں کرنا چاہیدا، کوئی پتہ نئیں کیہڑے ویلے کُوچ دا

نگار وچ جاوے۔

- سُتا مویا، اِک بروبر:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ جدوں سوَں جاوے تاں اوس نُوں اپنے آپ دی خبر نئیں ہوندی اوہ مر گئے بندے وانگ ای ہوندا اے۔

- سِر آئی قضا نئیں ٹلدی:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی موَت جدوں آ جاوے تاں اوہ کسے حیلے نال نئیں ٹالی جا سکدی، اوہ ہر حال وِچ واپر ای جاندی اے۔

- سِر اں نال سرداریاں ہوندِیاں نیں:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی سرداری کرب لئی وہ جِیاں دی لوڑ ہوندی اے۔ کلّے کارے دی تاں کوئی گل سُنن نُوں ای تیار نئیں ہوندا۔

- سَے ورہے جیونا، اوڑک مرنا:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ بھانویں سوَ سال جیوندا رہ لوے پر آخر کار اودی موَت تاں آوَنی ای ہوندی اے۔

- عُمراں، جوانی۔ دوَلت پلّے اَیسا وِیسا نیُوں کے چلّے:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جوانی دی عُمر دا زور ہووے تے کول پیسے وی ہون تاں ای ہر کوئی اوسدی عزت کر دا اے۔

- قبر تے قبر نہیں بندی:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ مُردہ دفناں لئی وی واندے تھاں تے ای قبر بنائی جاندی اے تے قبر اُتے نئیں بن سکدی۔

- قبر کنجر دی، اچھاڑ بافتے دا:

اکھان وِچ اہوناں لوکاں نُوں جُگر کیتی گئی اے جو بندے دی عِزت کرن لگیاں اوسد اچنگ مند نئیں ویکھدے سگوں بُریاں دیاں قبراں اُتے اطلس دے اچھاڑ چاڑھ دے رہندے نیں۔

- کال دے ہتّھ کمان، نہ بُڈھا چھڈے، نہ جوان:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ویلے دے ہتّھ وِچ اِنسانی زِندگی دیاں واگاں نیں اوسہ نہ بُڈھا ویکھدا اے تے نہ جوان ویکھدا اے سبھ نُوں ویلے دے پُڑ تھلے دئی جاندی اے۔

- کدا بامرے تے کد بَیل ونڈے:

اکھان وِچ بابے دے گھر والیاں دی اوس بارے نیت نُوں ظاہر کیتا گیا اے پئی مُنڈیاں دے ویاہ ہون تاں اوہناں نُوں وکھ ہون دا بڑا شوق ہوندا اے پر پیو جیوُندی جانے ایہہ ہون نئیں دیندا ایس لئی اوہ پیو دے مرن دی دُعا کردے نیں تانجو ڈھگے ونڈ کے وکھ ہو سکن۔

- کلّا بندہ نہ ہسدا سوہنا، نہ روندا:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کلّم کار بندہ ہسدا وی ہووے تاں وی عِجیب لگدا اے تے جے روندا وی ہووے تاں وی عِجیب ای لگدا اے۔

- کن دھوکا کھا سکدے نیں اکھاں نہیں:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی سُنی ہوئی گل وِچ کوئی دھوکا فریب ہو سکدا اے پر ویکھی شَے وِچ کسے نُوں پٹّو پانا مُشکل اے۔

- کوّسے جِین، اسیِسے مرن:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی واری اِنج ہوندا اے پئی بے آس مردا بندہ تاں جِیندا رہندا اے پر جِیہدے لئی کئی دُعاواں کرن والے ہون اوہ مر جاندا اے۔

- کوئی کسے دی آئی نہیں مردا:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی ہر کوئی اپنی موَت ویلے ای مر دا اے کوئی وی کسے دی آئی موَت دا حصے دار نئیں بن سکدا۔

- کوئی مرے، کوئی ملہار گائے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ایس زِندگی وِچ اِک پاسے سوگ صفاں وِچھیاں ہوندیاں نیں تے دوُسرے پاسے من پرچاوے لئی لوک راگ رنگ وِچ لگے ہوندے نیں۔

- گور گور وِدیا، سِر سِر موَت:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی ہر گور دی وکھری تعلیم ہوندی اے تے ہر کسے نے سر پر مرنا اے تے موَت نُوں کوئی ٹال سکدا۔

- گھٹی دا کوئی داروُ نہیں ہوندا:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جدوں دے دِن رب ولّوں پُورے ہو جان تاں فیر اوس نُوں بچان لئی کوئی دوا داروُ نئیں دے سکدا۔

- لمّیں جِھیبھ، چھیتی موَت:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جیہڑا بندہ زبان دراز ہووا اوہ چھیتی ای کسے نہ کسے سِر ڈھاء کے موَت دے مُونہ وِچ جا پَیندا اے۔

- مر دی مر گئی، پر چوچلیاں توں نہ گئی:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی کئی لوک اِنج دے ہوندے نیں پئی اوہناں دِیاں قبر وِچ لتّاں ہوندیاں نیں پر اوہ ناز نخرے تے وکھاوے کرن توں نئیں رہ سکدے۔

- مر گئے سائیں، چھڈ گئے جائیں:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ جدوں پر مر مُک جاندا اے تاں اوہ تھانواں جِیہناں تے اوہ ساری عُمر مَلاّں ماردا رہندا اے تاں اوہ ایتھے اُنج ای پئیاں رہ جاندیاں نیں تے اوس دی عقل نُوں مخوَل کردیاں نیں۔

- مرن حق دی واٹ اے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی مر کے رب سچے ول پرتنا ای ہر بندے دا آخری سفر اے تے ایس توں کوئی چاہیندیاں وی منکر نئیں ہوسکدا۔

- مرن لگی تے ٹُکر ہتھے وِچ:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی لوک ساری عُمر روٹی نُوں سہکدے مر جاندے نیں پر مرن لگیاں گھر والے روٹی ہتھ وِچ پھڑا دیندے نیں پئی ساڈا کھاندا ہنڈاندا مریا اے۔

- مرن لگی تاں شُکر سامنا:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندہ جدوں انھی طاقت دا مالک ہوندا اے تے ادوں رب ل ُوں بُھلھی کھلوتا ہوندا اے۔ پر جدوں مرن نیڑے جاوے تاں ہر ویلے اوس دا شُکر کرن لگ پیندا اے۔

- مرن لگی تے شُوکر سامنا:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جیہڑے بندے نیں زِندگی وِچ چنگے کم گھٹ ای کیتے ہون تاں اوسنوں مرن ویلے بَھیڑے جانوراں دِیاں شکلاں دکھائی دین لگ جاندِیاں نیں۔

- مرے جیوندیاں دے وس:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جو لوک مر جان اوہ اپنی مرضی تاں نئیں کر سکدے، اوہ تاں گھر والے دی مرضی ہوندی اے پئی ایس نُوں کِسراں دفناندے نیں وڈھیری عُمرے بس گھر والے ای وڈھیریاں نُوں ٹُھلھے پر تدے رہندے نیں۔

- مُلک ماہی دا وسّے، کوئی روئے تے کوئی ہسّے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی رب دی بادشاہی اِنج ای قائم اے۔ کوئی ایتھے ران لگیا ہوندا اے تے کوئی ہسن لگیا ہوندا اے پر رب دی بادشاہی نُوں کوئی فرق نئیں پیندا۔

- **مؤت امیر غریب نئیں ویکھدی:**

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی مؤت بندے نُوں مار لگیا اوس دے وادھے گھاٹے نُوں نئیں ویکھدی سگوں اوہ اپنے مِتھے ویلے تے آجاندی اے۔

- **مؤت بندے دی راکھی ہوندی اے:**

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی مؤت بندی دی اوس ویلے تیکر حفاظت کردی اے جدوں تیک اوسدا امتِھا ویلا نئیں آجاندا۔ اوناں چِر اوہ اوس نُوں کُجھ نئیں ہون دیندی۔

- **مؤت دادارُو کسے نہ لَدھا:**

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بڑے بڑے دانے پر دھانے زور لا کے ایس جگ توں ٹُر گئے نیں پر مؤت دا علاگ اج تیک کوئی نئیں کر سکیا۔

- **مؤت سناؤتپ قُبول کریندن:**

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کسے دی مؤت آجاوے تاں اوس نُوں بخار جاں کوئی ہور زحمت آگھیر دی اے تے مؤت دا بہانہ بن جاندا اے۔

- **مؤت دا مزہ سبھ نے چکھنا ایں:**

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جو کوئی وی ایس گگ تے آیا اے اوس نیں ہر ؤمر ؤ ایس جگ توں جانا ایں ایس لئی چنگی کرنی کر کے جان ای چنگا کم اے۔

- **مُونہ لائی، کم نہ آئی:**

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ہر بندہ اپنی اصل تے ای جاندا اے، بھیڑے بندے نُوں جِناں مرضی دھنگاڑیاں تے چاڑھ لئو پر اوہ جد کدکرے گا نقصان ای کئے گا۔

- **موئی تاں جے ساہ نہ آیا:**

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندہ جدوں اینا اوَکھا ہو جاوے پئی اوسدی کِدھرے پیش نہ ای نہ جاندی ہوئے تاں اوسدا مرن بِناں کوئی چارہ نئیں رہ جاندا۔

- موَیا لگیا کنڈ ھے، جیوندا لگیا کنڈھے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جِیاندے نُوں تاں گھر والے بُجھدے نئیں تے اوہ کندھاں نال لگ کے دُھپاں سیک دا پھر دا اے پر مر جاوے تاں اوہ سوَکھا ہو جاندا اے۔

- مویاں دی ہل وگدے آئے نیں:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی قبراں دی نشان ہوَلی ہوَلی مِٹ جان پاروں اوتھے ازلاں توں ای ہل وگدے آئے نیں۔

- موئے دا سوگ قُلاں تائیں:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندہ مر جاوے تاں اوس دا افسوس ختم تیک کر دے نیں مگروں اپنے کمیں رُجھ جاندے نیں۔

- ندی کنارے رُکھڑا، اج ڈِگیا کہ کل:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی بندے دی مثال اوس رُکھ ورگی اے جیہڑا دریا دے کنڈھے دے اُتے ہووے اوس دا کوئی پتہ نئیں ہے پئی کیہڑے ویلے دریا اوس پاسے نُوں ڈھاء لا کے اوس نُوں اپنے وِچ سُٹ لوے۔

- نہ اگلی توں نہ پچھلی توں، میں صدقے جاواں وِچلی توں:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی عُمر دا پہلا حِصہ بال پُنے وِچ لنگھ جاندا اے تے اخیر حِصہ بُڈھیپے دی کمزوری کھا جاندی اے پر عُمر دا وِچکارلا حِصہ ای چنگا ہوندا اے جدوں بندہ جوان ہوندا اے۔

- نہ قُل نہ ساتا، مُردہ گیا گواتا:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جیہڑے مرن والے دا قُل تے ساتا نہ ہووے تاں سمجھو پئی مُردہ ایس جیانُوں اَیویں ٹُر گیا اے۔

- نہ مرے نہ مَنجی چھڈے:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی بُڈھے لمیں بیماری ہنڈاں پاروں چوکھا چِر منجی تے پئے رہن کارن گھر والیاں لئی پریشانی داکارن بن جاندے نیں۔

- نیندر سُولی اُتے اوہ جاندی اے:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی نیندر اِنسانی صحت لئی اینی ضراری اے پئی اوہ آ ای جاندی اے بھانویں بندہ سُولی آلے بَھٹے تے ای کیوں نہ چڑھیا ہویا ہووے۔

- ودھی دا سوَ دارُو، گھٹی دا اِک نہ:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جے کر کسے دی زِندگی بچنی ہووے تاں رب رب اوس لئی سوَ سبب لا دیندا اے۔ پر جدوں رب ولوں ویلا پُگ جاوے تاں کوئی دوا اثر نئیں کر دی۔

- ہاں نُوں ہان پیارا ہوندا اے:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی ہم لوک اِک دُوجے نُوں چنگے لگدے نیں۔

- ہُٹ ہُٹ مری، توڑ نہ چڑھی:

اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی جو لوک تھک ٹُٹ کے مر جان اوہناں دِیاں دِلاں دِیاں وِچ رہ جاندِیاں نیں۔

- ہُٹ مویا، تے تُرٹ مویا، ہِک برابر:

ایس اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی جو بندہ مُسٹر نال مر جاوے تے جو بندہ تھک ٹُٹ کے مر جاوے اوہ دووِیں برابری ہوندے نیں۔

- ہر کوئی ساہواں دا ای بُھکھا اے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی ہر کوئی لمّیں زندگی ہنڈاں دا رِیجھوان ہوندا اے تے ایہہ نئیں سمجھدا پئی بوُہتی زِندگی وِچ بوُہتے گناہ ہون گے۔

- ہونی مُول نہ ٹلے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی کئی موَت کدی وی بندے توں نئیں ٹل سکدی۔ اوہ مِتھے ویلے ای رہندی اے۔

- ہنوں ہلّے، تاں بندہ چلے:

ایس اکھان وِچ دسیا گیا اے پئی بندے دے پچھلے دند کم کردے ہون تاں ای بندہ کُجھ کھا پِی سکدا اے تے جیوندا رہ سکدا اے جدوں ہنوں ہِلن لگ پَین تاں کھان پین اوَکھا ہو جاندا اے۔

- یتیم رونے دے ہِلتھے ہوئن:

اکھان وِچ آکھیا گیا اے پئی ماں پیو دے ماتر بال روندیاں رہن دے عادی ہو چُکے ہوندے نیں ایس لئی اوہناں دی ایہہ عادت ہائیں مائیں ہٹ دی نئیں۔

تاریخی اکھان

- آب آب کر مویوں بچڑا فارسیاں گھر گالے

  جے جاندی توں پانی منگیاں بھر بھر دیندی پیالے:

ایس اکھان وِچ ایہہ حکایت بیان کیتی گئی اے پئی اک پینڈو جوان شہر پڑھن گیا تے اوہنوں فارسی دا اجیہا چسکا لگا کہ اوہ بلا جانیاں پئی اگلا بندہ فارسی جاندا وی اے کہ نئیں فارسی وِچ ای گل کردا۔

پرت کے شہروں اوہ اپنے پنڈ گیا تاں سخت گرمی دا موسم سی۔ تریہ اوہنوں ادھ مویا کر چھڈیا اوہ ڈگدا ڈھیندا اپنے پنڈ دے لاگے اپڑیا تاں اگوں ہمت نہ رہی ترن دی وی۔ لوکاں اوہنوں چک چکا کے گھر پہنچایا جتھے اوہ فارسی وِچ "آب آب" آکھ کے پانی منگے۔ گھر دیاں نُوں سمجھ نہ آوے پئی جنا منگدا کیہ پیا اے۔ اخیر اوہ جوان تریہ نال مر گیا مگروں اوہدی ماں نُوں سُر ہویا پئی فارسی وِچ آب پانی نُوں آکھدے نیں اِنج اوس سوانی ایہہ وین کیتا۔

- آئے نی نہنگ، بوہا کھول دے نشنگ:

ایس اکھان دا مطلب اے پئی بے ضرر لوک آئے ہن ایہناں توں ڈر جھاکے دی لوڑ نئیں۔

سکھاں دا اک طبقا جہدے لوک اَپنے آپ نُوں گورو گوبند سنگھ دے سچے چیلے سمجھدے نیں۔ اوہناں دے گل کپڑے گوڑھے نیلے رنگ وِچ رنگے ہوندے نیں۔ پگڑی اُتے کپڑا بنھ کے جوڑا جہا بنا لیندے نیں۔ سکھاں دی حکومت ویلے ایس فرقے دیاں کاروائیاں اپنے جوبن تے سن، نجیت سنگھ ایہناں نوں اپنی فوج وِچ سبھ توں اگے رکھدا۔ جس آبادی اُتے اوہدا حملا کرن دا دل ہوندا۔ نہنگ اوہدے اُتے ہلا بول کے اجہی تباہی کر دے کہ ماحول خوفناک ہو جاندا اے۔ نہنگ بازار وِچ نکلدے تاں دوکان توں جو شے پسند آؤندی چک لَیندے تے قیمت نہ دیندے۔ انگریزاں دے عہد وِچ جاکے کدھرے اوہناں دا ہتھ رکیا۔

نہنگ سنگھ سکھاں دا اک فرقا اے۔ نہنگ سر اُتے پھریرے والی اچی پگ بنھدے۔ نہنگ سر اُتے پھریرے والی اچی پگ بنھدے۔ چکر، کھنڈا کرپان، ہتھیاراں نال سجدے۔ ہر ویلے مرن مارن لئی تیار رہندے نیں۔ ایہناں وِچ بھنگ دا بہت رواج اے جہنُوں ندھان داناں دِتا گیا یعنی سکھ آرام دا خزانا۔ نہنگ سنگھ اکال دے پجاری ہون پاروں تے اکال اکال دا ورد کرن موجب اکالی اکھوائے۔ مذہبی اعتبار نال ایہناں دے عقیدے عام سکھاں طرحاں ای ہین پر ایہناں دا بانا وکھرا اے۔

- آئے یار لہوری دکھاون دروازا ٹپاون موری:

ایہہ اکھان چلتر باز بندے واسطے ورتیا جاندا اے۔

لاہور شہر دے باراں دروازے نیں تے تیرویں موری اے۔ اصل وِچ تیراں دے تیراں رستے نیں، قدیم شہر وِچ آوا جائی واسطے۔ موری گیٹ یاں موری دروازا لوہاری گیٹ تے بھاٹی گیٹ وچکاروں اندروں شہر جان والے رستے نُوں آکھدے نیں۔ موری دروازا لاہور دے سارے دروازیاں توں چھوٹا دروازا اے۔ ایہدے آسے پاسے لوہاری تے بھاٹی دروازے نیں۔ انگریزاں دے زمانے وِچ ایہنوں کھلا کیتا گیا سی۔ اج کل ایہہ دروازا ختم ہو گیا اے تے موری دروازا ملک ایاز دے عہد دی یادگار اے۔ کیوں جو ملک ایاز ای ایہہ شہر مُڑ کے اباد کیتا تے فتح دی یادگار دے طور تے ایہنوں دروازا لوایا۔ پرناں موری کیوں

پیا، کوئی تھونئیں لگدا۔ کنہیالال "تاریخ لاہور" وِچ لکھدے نیں کہ ایہہ دروازاموری دروازے دے ناں گھیر اگھتیاہویاسی۔ راجاشہروں بھیج گیاپر لہوی لڑدے رہے۔

سلطان دادل سی کہ کسے طرحاں شہر وِچ وڑکے لاہوریاں نُوں سزادیوے پر اوہنوں کوئی راہ نہ لبھا۔ اخیر اوہ موری دروازے والی تھاں توں کندھ ڈیگ کے شہر وِچ وڑگیا۔ ہُن سوال پیدا ہوندا اے کہ محمود غزنوی دا ایسے تنگ تے چھوٹی راہوں شہر وِچ وڑنا ایہدے نال موری پین دا موجب بنیا یاں سکھاں دے زمانے وِچ جدوں ایس رستیوں شہر دا گند باہر سٹیا جاندا سی موری ناں داموجب بنیا۔

- اک در اگ، اک در کھائی، وِچ دھری پاتشاہی:

ایہہ اکھان ایس لئی بولیا جاندا اے جدوں کوئی مشکلاں تے مصیبتاں وِچ پھسیا ہوئے۔ پر اوہناں مشکلاں تے قابو پالین دی صورت وِچ چنگے دناں دی آس ہوئے۔ جویں کندن بنن واسطے سونے نُوں اگ وچوں لنگھنا ای پیندا اے۔

ایس اکھان دے تاریخی پچھوکڑ بارے ونجارا بیدی دسدے نیں کہ مغلاں دے راج سمے اورنگزیب تے اوس توں بعد دے بادشاہاں نے فرقاوارانا تنگ دلی وکھائی تے پنجاب دے ہندوواں سکھاں اُتے جو ظلم ڈھائے اوس دِیاں لاساں اکھاناں دے پنڈے اُتے صاف وکھالی دیندیاں نیں۔ جیہڑے سکھ مسلمانی دھرم نوں قبول نئیں سن کرنا چاہندے اوہناں نُوں یاں تے موت قبولنی پیندی یاں فیر جنگلاں تے کھڈاں کھائیاں وِچ رُلنا پیندا سی۔ سکھاں ابھردی شکتی دے رنگ روپ دا نظارا کر لیا ہویا سی۔ ایس لئی اوہناں وِچ راج سنبھالن دی چرچا چل پئی سی۔

- اک گوروکا چیلا ادھا سکھ ادھا روہیلا:

ایہہ اکھان اوس بندے واسطے ورتیا جاندا اے جیہڑا دوہری چال چلن والا ہووے۔ ترلوچن سنگھ "سکھ تواریخ" وِچ لکھدے نیں۔ 1775 عیسوی وِچ سکھاں نے زوایدہ خان روہیلا دے علاقیاں نُوں لٹیا۔

روہیلے نُوں مغل دربار توں مدد نہ ملی کیوں جے اوہ پہلاں ای اس نُوں ناراض کر چکا سی۔ نہ ہی اَپنے پورب دے پڑوسی اودھ دے وزیریاں انگریزاں توں ہی مدد ملی۔ اس نے سکھاں نُوں دھن دے

کے سانجھی سندھی کر لئی تے دلی دے نیڑے دے علاقیاں تک لُٹنا شروع کر دِتا۔ پچھوں مغل فوجاں روہیلے نُوں ہار دتی۔ زوایدہ خان نُوں سکھاں کول مدد لئی جانا پیا۔ کہندے ہن اوہ سکھ سج گیا جتھوں ایہہ محاورہ بنیا۔

- اگ مکھی توں ڈریئے، ہور جو جی چاہے سو کریئے:

ایہہ پنجاب وِچ پُنگرے اِک مذہب "گلاب داسیاں" دا قول اے۔ مطلب ایہہ کہ اگ تے حاکم توں ڈرو تے باقی جو من آئے سو کرو۔ ایہہ مذہب انگریزی دی حاکمی سمے پنجاب وِچ پُنگریا ہے۔ اس مذہب دا اصول اے کہ دل دی مرضی رب دی مرضی اے۔

ایس لئی جو اوہندے جو اوہدے منن والے دے دل وِچ آئے سو کرے۔ کھان پین وِچ حرام تے حلال دا کُجھ فرق نئیں۔ شراب تے دوجی نشے والی شیواں دی ورتوں بُری نئیں جاندے۔

ایس مذہب دا موڈھی گلاب داس موضع چٹھیانوالا دا رہن والا سی جہڑا علاقا ماجھا ضلع لاہور وِچ اے۔ گلاب داسی توحید دے منن والے نیں پر ہمہ اوست سے قائل نیں۔ گلاب داسی اپنی بیگانی زنانی دا تصور نئیں مندے اوہناں وِچ ہر عورت ہر مرد واسطے جائز اے لاہور دے مسلمان سیداں وِچوں اِک وڈا حکیم تے عالم فاضل بندا جہدا ناں محمد شاہ گلاب داسی ہو گیا سی تے ایس مذہب دا اینا پابند ہو گیا کہ مسلمانی عقیدے چھڈ چھڈا کے گلاب داس دا لکھیا گرنتھ ہر ویلے پڑھدا رہندا تے قرآن پاک توں بہتا گرنتھ ولے دھیان کردا۔ محمد شاہ دا خاندان جہڑا شیعہ سی سارے دا سارا اوہنوں چھڈ چھڈا گیا۔

- اورنگزیب عالمگیر، کِکے خش کِکے دلگیر:

ایہہ اکھان وِچ اورنگزیب عالمگیر دی حیاتی وِچلی دورنگی ولے سینت اے۔ پورا ناں محی الدین محمد عالمگیر ہندوستان دے وڈے مغل بادشاہاں وِچلا آخری بادشاہ اوہ آگرے لاگے ساموگڑھ دے مقام تے 29 مئی 1658ء نُوں ہوئی جنگ جت کے دہلی دے تخت اُتے 21 جولائی 1658ء نُوں بیٹھا۔ 1636ء وِچ اوہنوں دکن دا گورنر بنایا گیا جہنے اوہنوں اک وڈا اقتدار مقام دِتا۔ 1645ء وِچ گجرات تبدیل کیتا گیا۔ 1648ء توں 1652ء وچلے زمانے وچ اوہنوں سندھ تے ملتان دا گورنر لایا گیا۔ 1649ء وِچ قندھار ایرانیاں کولوں

کھوہ لین دا فرض دِ تا گیا۔ 1653ء وِچ اوہنوں اِک وار فیر دکن دا گورنر بنایا گیا تے اگلے پنج سال اوہ بیجاپور تے گولکنڈہا دی ازاد ریاستاں نال جنگ وِچ رجھیا رہیا۔

- اوہ پنڈ کیہ وسنے جتھے مُغلاں دی سرداری:

ہمایوں نامہ جہیڑی گلبدن بیگم دی کتاب اے اوہدے ضمیمے وِچ اصطلاحواں تے مشکل اکھراں دے معنے دسدیاں ص92 اُتے مغلان دے معنے دسے گئے نیں۔ کشف اللغات نے مُغل دے معنے ایہہ دسے نیں پئی ایک درشت خلقت، سنگدل، بے رحم کینہ کش بلکہ مسلمان کش قوم دانام۔ کس میں سے اکثر مسلمان ہو کر محمد ﷺ پر ایمان لائے ہیں۔ اُردو والے بفتح دوم استعمال کرتے ہیں جیسے کھائی مغل کی طاہری اب کہاں جائے گی باہری۔

- بھوئیں، گھوڑیاں تے رناں کسے نہ لکھ دِتیاں:

ایہہ اکھان وِچ لگدے نیں بند اعِزت تے غیرت ہتھوں نئیں نکلن دیندا۔ ایہہ اکھان ایسے ای موقع تے بولیا جاندا اے۔ ایہہ اکھان برکلے دے ڈھولیاں وِچوں اِک سطر اے۔ ایہہ گل ایس طرحاں وی آکھی جاسکدی اے کہ لوک شاعر نے برکلے دے ڈھولیاں وِچ ایہہ اِکھان ورتیا اے۔ بار دے لوک اسٹنٹ کمشنر برکلے نُوں برکلی آکھدے سَن۔ احمد خاں کھرل توں مراد فتیانے نال لڑائی وِچ مقابلے تے برکلے ای ہے سی۔ فتیانے تے احمد خاں کھرل بارے اسیں آکھ سکنے ہاں کہ اوہ پنوار راجپوت خاندان دے فرد سن۔ فتیانا ذات راءسیال دی بارھویں پیڑی چوں اِک سرکڈھویں بندے فتح دی اولاد سی۔

- پُت فقیرنی دا تے چال احدیاں دی:

ایہہ اکھان اوس بندے واسطے بولدے نیں جیہڑا مارے گھر دا جی ہوئے پر شب شبھا تنگڑیاں والے ہون۔ احدی مُغل دور دا فوجی پنشنر جو ویلھا رہندا تے لوڑ ویلے بلایا جاندا سی۔ ایہہ فوجی سستی تے حرام خوری دی مثال بن گئے۔

اُحدی جلال الدین محمد اکبر، مُغل بادشاہ نے اِک قسم دے تیر اندازاں داناں احدی رکھیا۔ جو کسے فوج دی ذیل نئیں سی آوندے پر اوہ گھر بیٹھے ای خاص وقت یاں بھیڑے ویلے دی انتظار وِچ تنخواہاں وصولدے رہندے۔ احدی سرکُش زمینداراں توں روپیا وصول کرن بھیجے جاندے۔ احدی جتھے وی جاندے اگراہی دا روپیا وصول کر کے ہی اُٹھدے۔ ایتھوں تیکر کہ موتر جھاڑے وی اٹھ کے نہ جاندے۔ ویلھیاں کھا کھا اوہ بڑے سست تے آرام طلب ہو گئے۔

- پنّجاب دی واہی، دُدھ دی ملائی، سدا لاہے وندی:

پنجاب اج طرحاں ای صدیاں توں ہی واہی بیجی دے حوالے نال دُنیا دی اِک اہم جوۃ رہی اے پنجاب تے گنگا جمنا دو آبے دی واہی پاروں ہی ہندوستان نُوں سونے دی چڑی آکھیا جاندا اے۔ اجہیاں گواہیاں وی موجود نیں جہناں توں لگدا اے کہ پنجاب وِچ واہی دا رواج بڑا ہی پُرانا اے۔

ماہراں تے سیانیاں دا خیال اے کہ خاص کر کنک، کپاہ، کمار تے چاول پہلی وار پنجاب دھرتی تے ای اُگے۔ روسی سائنسداناں مطابق جہناں وِچ واسیلوف سبھ توں اگے ہے، دا خیال اے کہ کنک پنجاب دے پہاڑی علاقیاں دی پٹی وِچ اَپنے آپ اُگنی شروع ہوئی جو ہندوکش تے ہمالیہ دے وِچکار اے تے ایتھوں ای عرب ملکاں، یورپ، امریکا تے دُنیا دے باقی حِصیاں وِچ اپڑی۔

ہڑپا شہر دے کھنڈراں وِچ دریائی بندرگاہ دے نیڑے جہڑے غلے دے گودام لبھے نیں کھوجیاں دے خیال وِچ دساور کنک اِکٹھی کیتی جاندی سی۔ ہڑپا دے گودام دو پکھاں اُتے چانن پاوندے نیں۔ پہلا ایہہ بھئی ایتھے اوس زمانے وِچ بہت زیادہ کنک بیجی جاندی سی تے دُوجا ایہہ کہ ایتھوں کنک ساری دُنیا نُوں بھیجی جاندی سی۔ پنّجاب دی واہی بارے دُنیا دی سبھ توں پہلی کتاب رگ وید وِچ حوالے ملدے نیں۔

- تغلق وڈا وگاڑ، سید سُنج کیتی چودھار:

ایہہ اکھان جدوں کوئی وڈا بندا ماڑیاں لوکاں دا نقصان کرے تاں بولیا جاندا اے۔ محمد تغلق ناں دا شہنشاہ ہند ہویا ہے۔ ایس دا اصل ناں جونا خان سی۔ پیو ایس دا غیاث الدین تغلق بادشاہ سی۔ ایسے غیاث

الدین تغلق ای خلجیاں دی بادشاہی اتوں تغلق خاندان دی شاہی دی نینہ رکھی۔ آکھدے نیں غیاث الدین کسے مہم دے سر ہو کے پرتدیاں اَپنے پتر جوناخاں نُوں حکم دِتا کہ میں تن وناں وِچ افغان پور اپڑ داپیاں۔ میرے آون تیکر میرے رہن کیتے اِک محل بنواجھدے وِچ میں ٹھہر سکاں۔ جوناخاں ایس ویلے افغان پور وِچ ای سی۔ اوس تن دناں وِچ لکڑی دا محل تیار کروادِتا۔

- جس رات بھگت سنگھ جمیا، ہور نہ کوئی جمیا:

اصل وِچ ایہہ اِک بولی اے جو دھرت پنجاب وِچ اِک اکھان طرحاں مشہور ہوئی۔ بھگت سنگھ انگریز راج دادشمن تے آزادی داہیر و سی ایہہ بولی اوہدی ہی وڈیائی بیان کردی اے۔ بھگت سنگھ داجنم دن 27 ستمبر 1907ء چک نمبر 105 گ ب بنگا تحصیل جڑانوالا ضلع لائل پور اے۔ تے ایناں دی شہادت 23 مارچ 1933ء لاہور سنٹرل جیل وِچ پھاہے چڑھیا۔

بھگت سنگ داباپ سردار کشن سنگھ تے چاچا سردار جیت سنگھ سندھو پنجاب دی کسان تحریک دے وڈے آگوواں وِچوں سن۔ اوہ جٹاں دی گوت سندھو وِچوں سن۔ پیو تے چاچے دی سیاست ویکھ کے بھگت سنگھ نُوں سیاست دی جاگ لگی۔ اوہ امرتسر دے جلیانوالا باغ تے عدم تعاون تحریک دے خونی واقعاں توں اثر لے کے 1921ء وِچ ای سکول چھڈ بیٹھا۔ 1927ء وِچ لاہور دے دسہرہ بمب کیس وِچ پھس کے پھڑ لتے گئے مگروں ضمانت اُتے رہائی ملی۔ لاہور وِچ ای اوس اِک انقلابی پارٹی بھارت سبھا بنائی جھدے صدر رام کشن بی اے تے جنرل سیکریڑی اوہ آپ سن۔ بھارت سبھاپارٹی نے ادبی ثقافتی کم شروع کیتا۔

سادازندگی ہندوستانی بولیاں تے ثقافت داودھارا اوہدے مڈھلے مقصد سن۔ ایس سبھاء دا ممبر بندیاں قسم چکنی پیندی کہ ممبر ذاتی فائدے نُوں قومی فائدے اُتے قربانی کرے گا۔ کُجھ چر مگروں سبھاء نے سیاسی کماں وِچ حصالیناشروع کیتا۔

- حکومت نواب عبداللہ، نہ رہی چکی نہ رہیا چلھّا:

ایہہ اکھان سانوں مغلاں دے زوال دے عہد لے جاندا اے۔ جدوں پنجاب وچ ہر ل لاہے بد امنی سی۔ ملتان وِچ احمد شاہ درانی دا گورنر سی۔ حسن ابدال وغیرہا دے پشاور دے حاکم دے ماتحت سن۔

امرتسر بٹالا، کلانور تے پٹھان کوٹ دے علاقیاں وچ سکھاں دازور سی، جالندھر دو آب وِچ آدینہ بیگ خود مختار ہوگئے سی۔ جالندھر دو آب وِچ آدینہ بیگ آپ مہاراسی تے مغلانی بیگم لاہور اُتے مل ماری بیٹھی سی تے کھسریاں دااصل راج سی۔

بھکاری خاں جھپڑا قید سی، محمد سعید خاں نال جوڑ توڑ کر کے سعید دے بھائی مرزاخان کول تن سو سپاہیاں سمیت میر منو دے دربار وِچ ملازم ہو گیا جِہنے اوہناں نُوں باغی سکھاں دے ٹھاپن دا حکم دِتا۔ میر منو مویا تاں مغلانی بیگم بھکاری خاں نُوں توڑیا پر مرزاخاں دے دُوجے بھائی خواجہ قاضی نال پنج چھ ہزار ترک سپاہی ہور آ رلے مرزاخاں دی طاقت دونی ہو گئی۔ لوکاں توں رقم وصولن واسطے کُٹ مار تے دھروہ داہر حربہ ورتیا گیا۔ اوس شہر دے دروازے بند کر کے لوکاں تے بھکاری خاں دی حمایت دی تہمت لا کے لوکاں توں بغیر کسے مذہب دی تفریق دے زر و سولت لُٹ لئی۔ ایس لُٹ مار وِچ کئی لوک قتل وی ہوئے۔ ایس انھیر نگری دا نتیجا ایہہ نکلیا کہ شہر وِچ ورتن دی شیوادی تھوڑ پے گئی تے کھان پین دی شیواں حدوں ودھ مہنگیاں ہو گئیاں۔

- کھادا پیتا لاہے دا باقی احمد شاہے دا

احمد شاہ درانی نوکر انھا گھوڑی کانی

ایس اکھان وچ احمد شاہ ابدالی دی لُٹ مار بارے دس پائی گئی اے تے دوجے اکھان وِچ ایس نال نفرت دا اظہار اے۔ احمد شاہ ابدالی جنم 1722 تے وفات 1772ء سدوزئی قبیلے دا اک پٹھان جس داناں احمد خاں سی۔ اوہدا پیو محمد زمان خاں ہرات دے اِک علاقے دا اک عام سردار سی۔ نادر شاہ نے 1731ء وِچ ہرات اُتے حملا کر کے بہت تباہی کیتی تے کئی ابدالیاں نوں بندی بنالیا۔ جہناں وِچ احمد خاں وی شامل سی۔

ایس طرحاں ایہہ بچپن توں ای نادر شاہ دی سیوا وِچ غلام وجھوں رہندا رہیا۔ پر ایس نے اپنی محنت نال ہولی ترقی کیتی تے نادر دی فوج دا کماندار بن گیا۔ 1747ء وِچ نادر خاں دے قتل تے ایس طاقت اکٹھی کر کے بادشاہی حاصل کر لئی تے احمد خان احمد شاہ بنیا ایس نوں اِک درویش صابر شاہ نے "در دوران"

داخطاب بخشیا جو درانی شکل وچ مشہور ہو گیا۔ 1748ء وچ ایس ہندوستان تے حملا کیتا پر سرہند نیڑے اوہ مغل فوج توں ہار کے کابل پرت گیا۔ مغل بادشاہ محمد شاہ دے مرن پچھوں ایس نے 1749ء وِچ مُڑ حملا کیتا تے مغل فوجاں نوں ہرا کے ملتان، سندھ، پنجاب، وغیرا اپنے ماتحت کر لئے۔ ایس دوران ایس نے پنجاب وغیرہ دی خوب لُٹ مار کیتی۔ ایس دی پرچھائی پنجابی لوک گیتاں وچ مل جاندی اے جویں

"کُجھ ہالی دی کُجھ بالی دی، باقی احمد شاہ ابدالی دی"

"1754ء عیسوی وِچ احمد شاہ دی موت توں بعد عالمگیر ثانی دلی گدی تے بیٹھا اوس دے وزیر اعظم غازی الدین نے ابدالی دے تحت آ چکے ملتان شہر اُتے حملا کیتا تے اوتھوں دے افغان صوبیدار نوں قید کر لیا۔ ایس توں چڑ کے 1756ء وِچ ایس ہندوستان تے تیجا حملا کیتا۔ دلی جت کے 40 دن خوب لُٹ مار کیتی تے نجیب الدولا نوں وزیرِ اعظم بنا کے اپنے دیش نوں پرت گیا۔ ایس توں بعد وی ایس کئی حملے کیتے ۔ 1761ء وِچ کیتے حملے ویلے ایس نے پانی پت دی لڑائی وِچ مرہٹیاں نوں تگڑی ہار دتی۔ 1767ء وِچ ایس ہندوستان تے آخری حملا کیتا۔ پر سکھاں دی نت ودھدی طاقت نے ایس نُوں بہت مایوس کر دتا۔ لوگ گیتاں وِچ وی ایس دا حوالا ملدا اے۔

- گُلاں وچوں گُل پیدا تھیا کُجھ کھلیا ہے کُجھ کھل ویسی:

اکھان وِچ گُلاں ایک کنجری یا طوائف داناں سی تے گل اوہدا جمیا ہویا کلہوڑہ خاندان دا حاکم غلام شاہ کلہوڑا سی۔ ایہہ خالص سرائیکی اکھان اے تے ایس اکھان دا مطلب اے گُلاں نے گُل نوں جنم دا جیہڑا بہو چنگا بندا اے تے اگے اوہدی ہور وی چنگیائی دی اُمید اے۔ کلہوڑہ خاندان دے گھٹ ودھ اٹھویں حاکم میاں نور محمد کلہوڑا 1718ء توں 1753ء دی اِک شادی گُلاں ناں دی کنجری نال ہوئی جہدی ککھوں میاں غلام شاہ کلہوڑا پیدا ہویا۔ اوہ اپنے بھرا محمد مراد یاب مگروں 1751ء توں 1772ء تیکر حاکم رہیا۔ اوہدی نیک ولی دیاں دھماں پے گئیاں۔ لوگ اوہنوں بڑا پیار کردے سن۔ اوہدی شہرت پاروں اوہدی ماں گُلا دا ناں وی مشہور ہویا۔

- گھر گھر پُت جمدے جیونا موڑ کسے نہ بن جاونا:

ایہہ اکھان کسے دی بہادری لئی ورتیا جاندا اے۔ پنجاب دے مالوے کھیتر داڈاکو نائک جس دا جنم سنگرور دے پنڈ مور دے رہن والے کھڑگ سنگھ دے گھر ہویا۔ ایہہ دو بھرا سن تے دوویں بڑے نڈر تے بہادر سن۔ ایہناں دوہاں دا مالوے تے دو آبے وچ بڑا رُعب داب سی۔ ایہہ دوویں عام طور تے امیر زمینداراں یاں ساہوکاراں دے گھر ڈاکے ماردے سن تے لوڑ پین تے غریباں دی مدد کردے سن۔ اجہی امداد کئی لوک کہانیاں مشہور ہن۔ ہرپاسے ایہناں داچرچا رہندا۔

احمد خاں ڈوگر نے پلس نوں مخبری کرے جیونا موڑ دے بھرا کشن سنگھ نوں پکڑوایا تے اوس نوں کالے پانی دی سزا ہوئی۔ جیونے نے اپنے بھرا دا بدلا لین واسطے احمد خاں ڈوگر نوں قتل کر دِتا۔ ایس نے کئی بار اتاں لُٹیاں تے اپنی کڑ کڈھن لئی کئیاں دے شکنجے کسے۔ اوہ ایڈا ان جھک سی کہ نابھے دے مہاراجے ہیرا سنگھ 1871ء توں 1911ء دی بکی گھوڑی اصطبل وچوں کڈھ کے لے گیا۔

پلس نے اوہنوں پھڑیا پر اوہ جیلوں بھیج گیا۔ پلس مخبراں دی امداد نال سدا اوہدے مگر پئی رہندی۔ کہندے ہن جیونا دیوی چھتر چڑھاون لئی نینا دیوی گیا۔ جتھے اوہنوں پلس گھیر لیا۔ گھیرے وِچوں نکلن لئی اوس نے چھال ماری پر ڈِگ کے مر گیا۔ لوکائی جیونے دا انت ایس طرحاں نہ من کے اوس دی بہادراں وانگ لڑائی کروندی اے۔ تے ڈونگھی ڈھاب کول ون دے رکھاں اولھے مراوندی ہے۔ دیوی بھگت ہون کارن جیونے دی سمادھ اُتے لوکی سکھاں سکھدے نیں۔ خاص طور تے بے اولاد عورتاں اولاد دی سدھر لے کے اوہدی سمادھ اُتے جاندیاں سن۔

- لاٹ کین دا سالا:

ایہہ اکھان جھوٹھی آکڑ پھاکڑ والے کسے بندے نوں ویکھ کے بولدے ہن۔ لاٹ کین اصل وچ ریٹ گن اے ہندوستان وچ انگریزاں دے راج سمے دا ایک انگریز جج سی۔ آکھدے نیں کہ ریٹ گن دی شخصیت بڑی رعب داب والی سی۔ اوہدے ای ناں تے ضلع کچہری لاہور توں داتا صاحب جان والی سڑک داتاں ریٹ گن روڈ اے۔

- لکھا لکھ لٹائیو، کرن ڈیوے کروڑ

ابرہہ بخشے ہل دی اور:

لکھا اک سمہ قوم دا راجا سی تے کرن سمہ قوم وچ ہویا اِک راجا سی ابرہہ سمہ قوم دی اِک شاخ وچوں ہویا اِک راجا تے سمہ خاندان سندھ دا 1351ء توں 1519ء تیکر حاکم رہیا۔ لکھا تے کرن دوویں سمہ خانداں دے راجے ہو گزرے نیں۔ سمہ راجیاں نوں جام وی آکھیا جاندا سی۔ لکھا تے کرن لوکاں نوں مالا مال کیتا پر ابراہہ نے اپنی رعایا نوں واہی بیجی ولے لایا۔ ایہہ اکھان وِچ اودھر ای اشارا اے۔

- لکھے موسیٰ پڑھے خدا

موسیٰ ڈریا موت توں موت اگے کھلی:

موسیٰ دا جنم 1571 توں وفات 1451 قبل مسیح اے تے آپ بنی اسرائیل دے مشہور میغمبر نیں۔ مصر وچ پیدا ہوئے۔ فرعون نوں علم ہویا سی کہ بنی اسرائیل وچ اجہا منڈا جمن والا اے جو اوہنوں برباد کر دیوے گا۔ ایس لئی اوہ بنی اسرائیل دے مُنڈیاں نوں قتل کروا دیندا۔ آپ دے جنم اُتے آپ دی ماں نے آپ نوں صندوق وچ رکھ کے نیل دریا وچ روڑھ دِتا۔

فرعون دی ملکہ ویکھیا تاں اوس آپ نوں پتر بنالیا۔ وڈا ہو کے حضرت موسیٰ نے بنی اسرائیل دی بجائے اِک قبطی دی حمایت کیتی۔ جھدے وِچ قبطی ماریا گیا۔ ایس لئی اوہ مدین بھیج گئے، جتھے حضرت شعیب نے اوہناں نوں کول رکھیا تے اپنی دھی نال ویاہ وی کر دتا۔ بارھاں ورھے پچھوں حضرت موسیٰ واپس آوندے پئے سن کہ طوبیٰ وادی وچ رب نے اوہنان نال کلام کیتا تے پیغمبری دتی نالے فرعون دی ہدایت تے لایا۔ عَصا تے ید بیضا دے معجزے وی نشانی دتے۔

فرعون اپنے جادوگراں نوں آپ دے مقابلے تے لیایا پر ربی امداد ہی جتنا سی۔ ایس لئی ہار کے ایمان قبول کر لیا۔ آپ جدوں مصر توں بنی اسرائیل نوں لے کے نکلدے پئے سن کہ اگے دریا نیل سی۔ آپ نے رب دے حکم نال نیل وِچ عَصا ماریا تاں اوہ دو پھاٹ ہو گیا تے ساہمنے صاف راہ سی حضرت موسیٰ بنی اسرائیل نوں کے دریا پار کر گئے مگر فرعون لگا سی اوہناں دے پچھوں اوسے ای روہوں لنگھدیاں اپنی فوج سمیت غرق ہو گیا۔

حضرت موسیٰ کوہ طور تے گئے تاں اُتے تورات اُتری پر آپ دی غیر موجودگی وِچ سامری ناں دے جادوگر نے بنی اسرائیلیاں نوں ویہڑ کے دی پوجا اُتے لادتا پر آپ نے پرت ویہڑ کا اگ وچ ساڑ دتا تے اپنی قوم نوں شہراں وچ لے جان دی بجائے جنگلاں وِچ لے گئے جتھے چالھی ورھے اوہناں وچ غلامی دیاں پکیاں ہویاں عادتاں ٹھیک کر دے رہے۔

- مایا تیرے تین نام
- پرسو پرسا پرس رام:

پرس رام / پرشن رام ایک اوتار سی، جہدے جنم دی کتھا وشنو پران وچ ایس طرحاں لکھی اے پئی اِک شہزادے ناں۔ اوہ اندر دا اوتار سی۔ اوہدی سی اِک دھی جہدا ناں سی سیتا وتی۔ پھر گودے اِک جانشین رچیکا نے اوہدا رشتا منگیا۔ بادشاہ نے ایس بڈھے لوہلے باہمن توں اِک ہزار چٹے گھوڑے ایس طرحاں دے منگے جہناں دا اک اک کن کالا ہوئے۔ ایہہ جہیز لے آویں تاں میں اپنی دھی تینوں ویاہ دیاں گا۔ بادشاہ نے ایہہ آکھ کے وعدا کر لیا ایہہ سوچ کے بھئی اِک باہمن کتھوں اپنے گھوڑے لیائے گا۔ رُونا دی مدد نال باہمن منگے ہوئے گھوڑے لیا کھلارے تاں بادشاہ وی اپنی گل پوری کر دیاں دھی اپنی ویاہ دتی۔ براہمن رچیکا چاہیندا سی کہ اوہدے گھر اِک پتر ہوئے ایس لئی اوہنے چاول جو دالاں دُدھ تے مکھن دا پکوان بنایا تے گھر والی نوں آکھیا کھالے۔

شہزادی دی ماں نوں وی بال ڈھین والا سی۔ جو چاہندی سی کہ گھر اجہا پتر ہوئے جہڑا بہادر لڑاکا تے سورما ہوئے جہدا رُعب آسے پاسے ہوئے۔ شہزادی رچیکا باہمن نال ماں دی گل کیتی تاں اوس شہزادی دی ماں واسطے اک پکوان تیار کیتا تے چنگی طرحاں سمجھادتا کہ کہڑے پکوان دا اثر کیہ اے تے کویں کھانا اے۔ ایہہ سمجھا کے اوہ جنگل نوں ٹر گیا۔ جد پکوان کھاون دی واری آئی تاں شہزادی دی ماں دھی نوں آکھیا۔

"ہر ماں چاہوندی اے پئی کہ اوہدا پتر وڈے وصفاں والا ہوئے۔ جے اوہ ویکھے کہ اوہدے پتر دے دوجے بھرا ایس توں ودھ نیں تاں اوہدا دل بڑا دُکھدا اے۔ ایس لئی توں میرا پکوان کھالے تے اپنا

پکوان مینوں دیدے کیوں جو میرے پکوان نال وڈا تے بہادر بادشاہ پیدا ہوئے گا تے تیرے پکوان نال براہمن پیدا ہوئے گا۔"

شہزادی سیتاوتی ماں دی گل من لئی اوہدے نال پکوان بدل لیا۔ رچیکا واپس آیا تاں اوہنوں پتا لگا تے اوہ بڑا پریشان ہویا۔ ایہہ کیہ کیتا ای بھیڑیئے۔ ایس پکوان وچ تاں میں طاقت، عزت، بہادری تے حاکمی دیاں صفتاں رکھیاں سن۔ تیرے پکوان وچ تاں میں اِک باہمن دی عاجزی، نرمی علم تے صبر رضا رکھی سی۔ توں تے میرا منصوبا ای اُلٹ دِتا اے۔ ستیاوتی خاوند دی حالت ویکھی تے پیریں پے گئی تے فریاد کیتوس پئی مینوں اجہا پتر نئیں چاہیدا پر جے ایہہ ضرور ہونا ای اے تاں فیر پوترے وِچ باہمن دیاں صفتاں رک دے۔ منی رچیکا نرم پے گیا۔ وقت آیا تاں شہزادی دے گھر پتر جم دگنی پیدا ہویا۔ جوان ہو کے اوس رمینوکا نال ویاہ کیتا۔ جس توں کھشتریاں دی نسل مکاون والا پرس رام جمیا جہڑا کائنات دے روحانی رہنما نارائن دا اک حصا سی۔

اکھان تے جغرافیہ

- باراں دده دِیاں دھاراں:

بار پنجاب دے قدیمی غیر آباد تے جنگلی علاقیاں نُوں بار آکھیا جاندا سی۔ باراں عام بھوئیں توں اچیاں ہوندیاں سن جس پاروں ایہناں وِچ واہی بیجی مینّہ دے پانی یاں دریاواں دے ہڑ آون اُتے ہوندی سی جس پاروں ایہہ بارانی بھوئیں سی تے ایسے لئی باراں آکھیا گیا۔ باراں دے ناں وِچ ساندل بار، کرانہ بار، گنجی بار، گوندل بار، نیلی بار، بیاس بار، جنگل بار، خزانا بار، دلے دی بار، راوی دی بار تے ماناں دی بار شامل نیں۔

ساندل بار دے علاقے وِچ لائل پور چنیوٹ، جھنگ، ٹوبہ ٹیک سنگھ، کمالیا، تاندلیانوالا، جڑانوالا، دریادی کدھی، گڑھی فتح شاہ، نتھو شاہ شیرازی، تھانہ سید آلا، قصبہ مہرپور، جندراکے کے اوکاڑے توں سڑک تائیں، شیخو شریف، سیداں (جتھے بر کلے نُوں ماریا گیا سی)۔

"پنجابی لوک دھارا" وِچ ونجارا بیدی ساندل بار دا ایہہ علاقا متھدے نیں۔ "راوی تے جھناں وِچکارلا اوہ علاقا جیہدے وِچ شیخوپورا منٹگمری تے جھنگ دے کُجھ حصے تے لائل پور دا سارا ضلع امل اے"۔

اِرشاد احمد پنجابی مطابق: "دو آبہ رچنا دا جنوبی حصا، سارا کوئر باری دو آب دا علاقا گوجرانوالا، شیخوپورا، ننکانا، جڑانوالا، ساہیوال، فیروزپور، پنڈ سلیمان تے دُلے دی بار ایہدے وِچ آوندے نیں۔

ساندل دی حقیقت سرناویں تھلے احمد غزالی لکھدے ہن پئی ساندل بارے کئی روائتاں ملدیاں نیں۔ ایہناں وِچ کتے ویلے دا فرق اے تے کتے واقعہ ای ہور اے۔ ویلے دا انداز کرئے تاں اِک وِچ اوہ اِکبر بادشاہ دا سمے سنگی اے تے دُوجے وِچ اوہدا سکندر توں وی پہلاں بار وِچ ناں گونجدا اے تے اودوں وی ایہنوں ساندل بار ای آکھیا جاندا سی۔ روائیتاں کئی ساندل دسدیاں نیں جِویں بجلی خاں عرف ساندل دُلا بھٹی دا دادا سی تے اصل ناں بجلی خاں سی لوک اوہنوں ساندل آکھدے سَن۔ پنڈی بھٹیاں توں دُلے والا علاقا اوہدی مالکی سی ایس لئی ایس علاقے نُوں ساندل دی بار آکھدے سَن جھہڑا مگروں سارے علاقے دا ناں بن گیا۔ دُلے دے دادے ساندل تے اوہدے پیو فرید نُوں دلی دروازے دے باہر لاہور وِچ مغلاں ولوں پھانسی دِتی گئی سی۔ دلے دی وار وِچ دلے دی ماں دلے نُوں آکھدی اے۔

تیرا ساندل دادا ماریا دِتا بھورے دے وِچ پا
مُغلاں پٹھیاں کھلاں لاہ کے بھریاں نال ہوا

جے توں بند رجپوت دی نہ نیوں کے گھڑی لنگھا
جمنا تے مر جاونا مرداں دے بول رہن سرجا

ساندل، سانگل تے سارو تِن بھرا سن، ساندل اِک مشہور ڈاکو سی جہدا ٹکانا شاہکوٹ دی پہاڑیاں وِچ سی۔ سانگلا دے ناں تے شہر وسیا تے سارو اج دے فیصل آباد دی تھاں رہندا سی۔ ساندل ڈچ قوم نال لڑدا ماریا گیا۔ اِک ہور روایت مطابق ساندل نُوں اِک نائی نے نشے دی حالت وِچ سُتے نُوں قتل کیتا۔ سارو ناں دے کئی پنڈ پنجاب وِچ دسوے رسدے پئے نیں جویں گوجرہ جھنگ روڈ اُتے "سارو کے" ناں دا پنڈ اے۔ دُوجا سارو کے

براستا برج ملت روڈ اُتے اِک ہور "ساروکے" شکو نجاہ دے کول موجود اے شیخو پورا وِچ وی اِک مقام "ساروکا" موجود اے۔

ساندل اِک ڈاکو سردار سی جہنُوں چوہڑا قوم دے لوک اَپنا سردار آکھدے نیں۔ ایس ساندل اِک وار راجپوتاں توں رشتا منگیا اوہناں دا دل نئیں سی پر سال دے دِن متھ لئے تے شرط رکھی پئی ساری چوہڑا قوم دے جنے جنانیاں جنّج نال آون گے۔ ویاہ دا دِن آیا سارے چوہڑے چوہڑیاں جنّج نال ڈھکے اگوں رجپوتاں منجیاں دی تھاں گھاہ پھوس وِچھا کے جنّج نُوں بٹھایا تے بہانا بنایا پئی اپنے بندیاں واسطے منجیاں مشکل سن۔ جویں ای چوہڑے گھاہ اُتے بہ رہے رجپوتاں چوفیریوں اگ لا دِتی۔ سارے چوہڑے مارے گئے۔ ایہہ تھاں تاندلیا نوالا لاگے اِک ٹوئے دی شکل وِچ اَج وی موجود اے۔

کھوکھر قوم دے اِک حاکم داناں ساندایاں ساندر سی۔ کھوکھراں دی ایس علاقے اُتے حاکمی سی ایس لئی ایہہ علاقا ساندر بار اکھوایا۔ ایہہ ای کھوکھر قوم سکندر نال لڑی تے ایہہ ای انند پال ولوں محمود غزنوی نال بھڑے۔ سردار شیخا کھوکھر، نصرت کھوکھر تے جسرتھ کھوکھر ایس قوم دے ہیرو نیں۔

پنجابی لوک دھارا وِچ ونجارا بیدی لکھدے نیں پئی ساندل بار پہلاں سنگھنا جنگل سی۔ روایت اے پئی ایس جنگل وِچ سنڈل رشی نے لما چر تپسیا کیتی جس پاروں ایہہ علاقا سنڈل رشی دے ناں تے سانڈل ون اکھوایا جہڑا آگروں وگڑ کے ساندل بار بن گیا۔ اج وی ایس علاقے وِچ سندھر، سندھو، سندل، سندھل، سندھیلا جٹ قبیلے صدیاں توں ایتھے وسدے پئے نیں۔

چوہڑ خاں اِک روایت موجب ساندل حکم ساندل بار جہڑا سکندر سمے توں وی پہلاں اس علاقے دا حاکم سی اہدا اصل چوہڑ خاں سی۔

صندل بار دا علاقا اِک زمانے وِچ آپے اُگیا جنگل سی۔ ایس جنگل وِچ آپے اُگن والے صندل دے رکھ سن جس توں ایہدا ناں صندل بار پے گیا۔ لاگلے زمانے وِچ چکو داموڑ تھانہ لنڈیانوالا وِچ صندل دے آپ اُگن والے رکھ ویکھے گئے۔

ساندل بار دھرتی اِک ودھ سورما جمیا تے جمدی رہے گی ایتھے اوہناں وِچوں کُجھ ناں دِتے جا رہے نیں جہڑے ظلم تے جبر دے خلاف لڑدے رہے یاں جہناں سچ دا ساتھ دِتا۔

رائے احمد خاں کھرل، جنرل بخت خاں، رائے بلار، میاں بہادر بلوچ، میاں راجا مجاور، مولوں عبد الستار ، دلا بھٹی، منشی فتح دین، بابا نانک، مراد فتیانا، نکرہ بلوچ، ویرو ور شل وغیرا۔

کرانہ بار جھناں دریا تے جہلم دریا وِچکار لا اوہ علاقا جھہڑا دکھن لاہے آوندا اے تے نہر جہلم دے علاقے نُوں آکھدے نیں۔ کرانا بار لہندے پنجاب وِچ وگدے دریاواں جہلم تے چناب دی وِچکارلی پٹی تے ایہدے آل دوالے دے کُجھ علاقیاں نُوں کہیا جاندا اے۔ ایہہ علاقا زیادہ تر میدانی اے۔ ایہدے ادھ وِچکار اِک پہاڑی سلسلا اے جہنوں کرانے دی پہاڑیاں اکھیا جاندا اے۔ جہلم تے جھناں دے سنگم توں شمالی پاسے ہن تائیں تے لہندے پاسے بھیرا تائیں پسریا ہویا علاقا کرانا بار اے۔ انگریزاں دے وارے جدوں پنجاب دی ضلع بندی ہوئی تاں اس بار دا بہتا حصا ضلع شاہ پور دا حصا بنیا تے کُجھ جھنگ دا۔ سرگودھا کرانا پہاڑیاں دے باکل نیڑے ہے تے کرانا بار دے عین وچکار جس توں ایہنوں کرانا بار دا صدر مقام وی آکھیا جاسکدا اے۔

گنجی بار دی حد ساہیوال دے نیڑے گیڑے تُوں شروع ہوندی اے تے اوتھے ای ماجھا دی جنوبی حد مُکدی اے۔ کمالیہ دا الاگلا علاقا، مظفر گڑھ، میانوالی دے کُجھ علاقے تے تھوڑا جہا خانیوال تے ضلع ساہیوال گنجی بار دے علاقے نیں۔

گوندل جٹاں دی اِک گوت اے۔ جس دے ناں اُتے اس بار داناں گوندل بار اے۔ ایہدے وِچ جھنگ سرگودھا تے میانوالی دی کُجھ جوہ اے۔ جھنگ ولوں کُجھ سرگودھا تے کُجھ ساہیوال دا علاقہ نالے خزانا بار وی ایہدے وِچ ای شامل اے۔

جنوبی ساہیوال، پاکپتن، عارف والا تے کُجھ ملتان لودھراں تے ضلع قصور دا علاقا نیلی بار وِچ آوندا اے۔ مقامی لوگ نیلی ستلج دریا نُوں آکھدے نیں کیوں جو اوہدا نتریا پانی نیلی بھاہ ماردا اے۔ ایس علاقے نیلی دی نسبت نال ایتھوں دیاں مجھاں نُوں نیلیاں آکھیا جاندا اے۔ جھہڑیاں بتھے دُدھ پاروں جگ وِچ مشہور نیں۔ ستلج دریا دی کندھی نیل بیجیاں جاندا سی اوس نوں رڑکن واسطے وڈے وڈے چوبچے بنائے جاندے سن۔ ایہناں چوبچیاں دا وادھو پانی مُڑ دریا وِچ سٹ دتا جاندا سی جہدی پاروں دریا دا پانی نیلا ہو جاندا سی۔ ایس واسطے ایس دریا نوں نیلی تے نیل پیدا کرن والے جنگل نُوں نیلی بار آکھیا جاندا اے۔

ستلج دریا دے پرانے ویہن توں پارلا علاقا جہدے وِچ گھنے جنگل ہوندے سن بیاس بار اے۔ دریا بیاس دی لاگلی جوہ بیاس بار سدیندی اے۔ ستلج دریا دے پرانے لانگھے توں پارلا علاقا جتھے گھنے جنگل سن۔ ضلع لائل پور جھنگ دے کُجھ علاقے جتھوں دی بولی نُوں جانگلی آکھیا جاندا اے۔

شور کوٹ دے اخیر وِچ گوندل بار دا اِک حصا جتھے گوندل قوم وسدی اے۔ خزاں سنگھ ڈاکو وی نسبت نال خزانے دی بار مشہور اے۔ پیر وارث شاہ ہوری ہیر دے حسن دی تعریف کر دیاں اوہدی زلف نُوں خزانے دی بار دا ناگ آکھیا اے۔

الف نک حسینی دا پپلا اے زلف ناگ خزانے دی بار وِچوں

بعضیاں دا خیال اے پئی کرانا بار نُوں ای خزانے دی بار آکھیا جاندا اے۔ بہر حال ایس بار وِچ جھنگ دا علاقا شامل اے تے گوندل بار وی۔

پنڈی بھٹیاں دُلے دی بار دا مرکز اے۔ لہور توں لہندے ولے جی ٹی روڈ تے موٹروے اُتے 107 کلو میٹر دے پندھ اُتے ہے ایہدے چوفیرے شیخوپورا جھنگ سرگودھا تے فیصل آباد ضلعے نیں تے پنڈی بھٹیاں اج کل ضلع حافظ آباد وچ ہے۔

راوی بار وِچ راوی دی کدھی دا علاقا گنیا جاندا اے۔ ایس نُوں راوی بار تے نرا راوی وی آکھدے نیں۔ جویں

جا دھیا راوی، نہ کوئی آوی نہ کوئی جاوی

ماناں دی بار علاقا چوہڑ کانا دا اِک ناں جو مان قوم دے اُتے مشہور اے۔ ماناں دی بار اے ضلع شیخوپورا وِچ جٹاں دی اِک گوت "مان" وسدی اے مانا والا قصبہ اوسے ای گوت دے ناں اُتے ہے ایس گوت دے وسیبے دے علاقے نُوں مانانوالی بار آکھدے نیں۔ ایہدے وِچ صرف ضلع شیخوپورا دا ای کُجھ علاقا اے۔

- **بھائی پھیرو تیری کار:**

ایہہ اکھان پنجاب واسی واورولے ویکھ کے بولدے ہن۔ آر سی ٹمپل لکھدا اے۔ بھائی پھیرو رب دا اِک جی وی ہویا اے جہدی درگاہ چونیاں لاگے میانکے مقام اُتے ہے۔ بھائی پھیرو ضلع قصور دے قصبے پتو کی توں

پندراں میل دے پندھ اُتے اِک آبادی داناں اے جہڑی لاہور ملتان روڑ اُتے پئی وسدی اے۔ ایس قصبے وِچ سبھ توں پہلاں موڑ سنگھ ناں دا اِک سکھ آ کے وس پیا۔ مگروں اوہدی اولاد مسلمان ہو گئی۔ اوسے موڑ سنگھ دے ناں اُتے آبادی داناں میاں موڑ رکھیا گیا۔ اوہناں ای دِناں وِچ سکھاں دے مشہور رہنما سنگھ صاحب ایتھے آ گئے
۔

جہناں نوں گرو بھائی وی آکھیا جاندا سی۔ اوہناں نال اِک چیلا وی سی۔ گورو صاحب ایتھے بیٹھ کے دھونی لائی رکھدے تے چیلا ٹر پھر کے گدا کردا۔ نالے گرو دے کھان پین دا آہر کردا۔ ایسے لئی شروع وِچ ایس وستی داناں گرو بھائی تے چیلے دی پھیری اُتے بھائی پھیری تے مُڑ ایہہ بھائی پھیری ہی بھائی پھیرو ہو گیا۔

- جہدا ملتان تگڑا اوہدی دلی تگڑی:

ایہہ اکھان وِچ ملتان دی سیاسی تے فوجی اہمیت ولے سینت اے مطلب ایس دا ایہہ ہے پئی جس ملتانیاں نُوں راضی یاں قابو کر لیا دلی اوہدے قبضے آ گئی۔ اجکل ملتانی ایس اکھان نُوں بدل کے آکھدے ہن۔ جہدا ملتان مضبوط اوہدا اسلام آباد مضبوط مطلب ملتان توں بغیر حکومت نئیں بنائی جا سکدی۔ جہناں دے کنڈے آباد ملتان دی چڑھدی لاہمے ساہیوال، شمال وِچ جھنگ تے لہندی لاہمے مظفر گڑھ اے۔ البیرونی "کتاب والہند" وِچ ایہدا ناں کشپ پورا دسیا اے۔

ملتان کئی وار اجڑیا تے وسیا ایس لئی ایہدے کئی ناں ہوئے نیں جویں ہنس پورا، بھاگپور، سنب پور، مولستھان پور، پرہلا دپور تے ملتارن وغیرہ۔ سر الیگزنڈر برنز دا کہنا اے پئی اوس ایہدا ناں "ملی تھان" سنیا۔ ہو سکدا اے ایہناں ناواں وِچوں وِگڑ داوِگڑ دا اج دا ملتان بنیا ہوئے۔ 325ء قبل مسیح وِچ سکندر یونانی ایتھے ملوئی قوم نال یدھ کیتا۔ 470ء وِچ ایتھے اوہناں دی حاکمی ہو گئی مگر 544 وِچ بکرماجیت نے قبضا کر لیا۔ 631ء وِچ چھچھ ناں دے برہمن ملتان اُتے مل ہو گئی۔ بعد وِچ محمد بن قاسم، فاطمی، یمینی، غلام خاندان، سادات، لنگاہ، مغل، درانی، سکھ تے انگریز حاکم ہوئے۔ دسویں صدی عیسوی وِچ لودھی خاندان دی حاکمی سمے اسماعیلی فرقا بڑا اُسریا کہ عبداللہ قرامطی مار و مار کر دا ملتان آ پجا تے لودھی وی اسماعیلی ہو گئے۔ ایس لئی ہی الپتگین نیں ایہدے اُتے

کئی وار چڑھائی کیتی تے ہر وار ہزاراں لوک بردے بنا لئے جاندا۔ 976ء وِچ الپتگین مویا تاں سبتگین دے بادشاہ بنن تے حامد لودھی صلح کرلئی۔ 980ء وِچ اسماعیلی فرقے دے جلم بن شعبان نے ملتان فتح کرلیا۔

1042ء وِچ ملتان دی حاکمی محمود غزنوی دے قبضے وِچ چلی گئی تے ایتھے اوہدا دوہترا سلطان مقرر ہویا۔ 1206ء توں 1528ء تک ملتان اُتے مغلاں چڑھائی کیتی رکھی۔ 1528ء وِچ بابر نے ملتان فتح کرلیا تے 1770ء تیکر ایتھے مغل راج رہیا۔ 1771ء توں 1779ء تائیں ایتھے بھنگی سکھ سرداراں انھی پائی رکھی۔ اوہناں دے سردار جھنڈا سنگھ تے گنڈا سنگھ کامیابی نہ حاصل کرسکے۔ شجاع خاں نے بہاولپور دی فوجی امداد نال سکھاں توں ملتان لے لیا۔ 1776ء وِچ شجاع خاں مر گیا جس توں پچھے 1818ء تائیں مظفر خاں سدوزئی ملتان دا حاکم رہیا۔

- جہا سُکھ چھجو دے چبارے، اوہ بلخ نہ بخارے:

ایہہ اکھان چھجو بھگت بارے ہے۔ چھجو بھگت شاہ جہان بادشاہ دے وارے ہو گزریا اے۔ بھگت کاہنا، میاں میرؒ شاہ حسین تے پیلو کوی آپ دے سمے سنگی سن۔ چھجو بھگت دا جنم 1575ء دے لاگے چھاگے بھائیا گھرانے اندر شہر لاہور وِچ ہویا۔ پیو دادے ولوں چھجو بھگت دا پیشا سنیار دا سی۔ شاہ عالمی توں باہر انارکلی ولے جتھے ہُن اُس دا مندر اے اوس تھاں تے اوہ ہٹی کردے سن۔ ایس ہٹی دے نال ای اوہناں دا چوبارا سی جتھے اوہ سادھو سنتاں نال سنگت کردے سن تے مسافراں، پروہنیاں دی ٹہل سیوا کردے سن۔

اِک وار سخاوت سی وڈیائی سُن کے چھجو بھگت دل وِچ ہزار روپیا محتاجاں وِچ ونڈن دا ارادا کیتا تے چھیتی ایہو جہی حالت ہو گئی کہ دل صلاح دِتی پئی ایہہ رقم بہتی اے تے ایہنوں تھوڑی ہندیاں ہندیاں سو روپئے تیکر نوبت آئی تاں اوہناں رولا پا دِتا۔ چور! چور!۔۔ چور میرا نو سو روپیا لے گئے۔ مجلسی حیران رہ گئے تاں آپ نے اصل حقیقت دسی۔ اوہناں بھگتی واسطے اِک چوبارہ بنوایا ہویا سی۔ لہور وِچ اوہناں دے بے انت منن والے سَن پر جدوں اوہناں وِچ دھرناٹ لوک رل پئے تاں اوہناں چھجو واسطے اِک سندر استھان بناون دی بینتی کیتی جو چھجو نے رد کر دِتی پئی چوبارے ورگا سکھ پورن ماحول ہور کتے نئیں سی مل سکدا۔ اوہناں دی آکھی ایہہ گل اکھان بن گئی۔

جو سکھ چھجو دے چوبارے اوہ بلخ نہ بخارے

چھجو دی ہٹی تھاں مہاراجا رنجیت سنگھ نے اِک دھرم استھان بنوایا تے چھجو دی سمادھ دی اساری وی کروائی۔ پچھوں اوہدے منن والیاں پنجاب دے مشہور قصبے ملک ہانس وِچ اَپناڈیرا بنالیا۔ جو اج وی موجود ہے۔ ملک ہانس دا قصبا ساہیوال وِچ آباد اے۔ ایہہ اوہی قصبا اے جتھے وسدیاں پیر وارث شاہ ہوراں ہیر لکھی۔ چھجو بھگت دے ڈیرے تے وارث شاہ دی مسیت وِچالے دو گلیاں دی وِتھ اے۔

- جیں نہ ڈٹھا ملتان نہ اوہ ہندو نہ مسلمان:

ایہہ اکھان ملتان دی مذہبی اہمیت والے اشارا کردا اے ایہہ شہر ہندواں لئی وی اونی ای روحانی اہمیت رکھدا سی جِنی اج پیراں فقیراں درویشاں تے عالماں دے مزاراں تے اوہناں دیاں خدمتاں پاروں مسلماناں لئی اہمیت رکھدا اے۔

ملتان دے پہاڑی لاہمے خانیوال، چڑھدے وہاڑی تے دکھنی چڑھدے لودھراں اے۔ دکھن وِچ ستلج اے جو بہاولپور دیاں حداں وِچ پیا وگدا اے۔ لہندی لاہمے چھناں ملتان تے مظفر گڑھ دی حد بندی کردا پیا اے۔ ملتان طول بلد 74 مشرقی تے عرض بلد 31 سمالی دے کاٹے تے کراچی توں 572 میل دے پندھ اُتے پنج دریاواں دے سنگم لاگے وسدا شہر اے۔ ملتان حضرت عیسیٰ دے وارے توں پہلاں دا شہر اے۔ بعضیاں لکھیاں اے پئی ملتان انسان دی سبھ توں پہلی وسوں اے۔ اِک روایت موجب ایہدا پہلا ناں میان سی تے ایہہ آریاواں دے آون توں پہلاں دی گل اے۔ مہابھارت دی لڑائی حضرت عیسیٰ توں 2545 ورھے پہلاں ہوئی تے ایس تون پہلاں ملتان شہر آباد سی۔ آریاواں ایتھوں دے وسنیک دراوڑاں نُوں مار بھجایا تے شہر ڈھاہ ڈھیری کیتا۔

حوالے

1۔ نور محمد چودھری، بابے بناں بکریاں نہیں چر دیاں (دو آبے دے آکھان)، فیصل آباد، ادراک پبلی کیشنز، 2002ء، ص10

2۔ شہباز ملک، ڈاکٹر، ساڈے اکھان (سَوسیانے اِکّومَت) لاہور، عزیز بک ڈپو، 2004ء ص 11

3۔ اوہی، ص12

4۔ ناظم، بشیر حسین، پنجابی اکھان، گوجرانوالا، شاد پبلی کیشیز، 1992ء، ص12

5۔ سید اختر جعفری، ڈاکٹر، نویں زاویے، لاہور، پبلشرز ایمپوریم، 1997ء، ص530

6۔ شوکت مغل، سرائیکی اکھان، جلد اول، ملتان، جھوک پبلشرز، 1992ء، ص4

7۔ قمر رئیس، ڈاکٹر، اُردو میں لوک ادب، لاہور، بُک ٹائم، 2019ء، ص222

8۔ یونس اگاسکر، ڈاکٹر، اُردو کہاوتیں اور ان کے سماجی و لسانی پہلو، لاہور، نشریات، 2018ء، ص128

9۔ قمر رئیس، ڈاکٹر، اُردو میں لوک ادب، لاہور، بُک ٹائم، 2019ء، ص225

تیجا باب

پنجابی اکھان دا ادبی تے لسانی مطالعہ

پنجابی اکھان دا ادبی تے لسانی مطالعہ

اکھان لوک ادب وچوں پُنگر دے نیں تے جیویں لوک ادب دے مُہاڑاں دا پتہ نہیں چلد اتیویں ای اکھان دی بنتر وی بہوں پکھی ہوندی اے۔ اکھاناں دی بنتر اُتے کئی وار موضوع دا وی اثر پیندا اے تے کئی وار انسانی سُبھاواں داوی اثر پیندا اے۔

اکھاناں دی بُنتر:

اکھان کسے تجربے دا نچوڑ ہوندے نیں۔ تے ایہناں تجربیاں نوں نویں پیڑھی تائیں اپڑاون لئی ضروری اے کہ ایہ سوکھی بولی وچ ہوون۔ سوکھی بولی توں ساڈی مُراد ایہ ہے کہ گھٹ توں گھٹ لفظ جیہناں دی ترتیب اجیہی ہووے پئی اوہناں نوں انسان جلدی توں جلدی اپنے حافظے وچ پکا کر سکے۔ اکھان دے بیان گھٹ توں گھٹ لفظ ورتے جانے چاہیدے نیں۔ دوجی گل اکھاناں وِچ ایہہ سامنے رکھی جانی چاہیدی اے پئی ایہہ اجیہے رُوپ وِچ ہون پئی آسانی نال یاد رہ جان، کیوں جے ایہناں مونہوں منہ نویں پود تیکر اپڑنا ہوندا۔ اے ایس کرکے ای ایہناں دیاں ریتل شکلاں شعر وانگ وزن بحر وچ بیان ہوندیاں نیں بھانویں اک تُک وچ تے بھانویں اک توں ودھ تکاں وچ۔ اکھاناں دی بنتر بارے احسان باجوہ دا کہنا اے کہ

> "اکھاناں اندر عام فہم زبان نوں خاص کر ایس لئی ورتیا جاندا اے پئی ایہ ہر پڑھے لکھے اتے ان پڑھ دی سمجھ وچ آجان والا ہووے۔"(1)

"اِک تُک والے اکھان:

نو کوہ دریا، سُتھن موڈھیاں تے

(یاں) بھُکھا سو رُکھا

(یاں) بھُکھے جٹ کٹورا لبھا، پانی پی پی

آپھریا

دو تُکاں والے اکھان:

لج مریندا اندر وڑیا
مُورکھ آکھے میتھوں ڈریا

(یاں) بھُل گئے راگ رنگ بھُل گئیاں
پھکڑیاں
تِنے چیزاں یاد رہیاں لُون تیل
لکڑیاں

<u>نثری کلام والے اکھان:</u>

باندری دے پیر سڑن لگے سن اوس بچے ہیٹھ پالئے
(یاں) ٹُغے دی ہانڈی گئی تے کتے دی ذات پچھانی گئی"(2)

ہر اکھان کسے خیال یاں نظریے دانچوڑ ہونداا ے ایس لئی اوس نُوں عام فہم تے سادی زبان وِچ رکھیا جانداا ے تاں جو اوہ ہر طرح دے بندے دی سمجھ وِچ آجاوے۔ عام طور تے اکھان نُوں بیان کرن لگیاں گھٹ توں گھٹ لفظاں دی ورتوں کیتی جاندی اے تاں جے اگلی نسل تیکر اپڑان لگیاں ایہہ اوہدے لئی کوئی بھار نہ بنے۔ دُوجا اکھاناں اندر عام فہم زبان نُوں خاص کر ایس لئی ورتیا جانداا ے پئی ایہہ ہر پڑھے لکھے تے انپڑھ دی سمجھ وِچ آجان والا ہووے۔ ایہہ سینہ بسینہ اِک نسل توں اگلی نسل تیک چلدے رہندے نیں ایس لئی ایہہ عام طور تے اِک ٹک والے جاں اِک توں ودھ ٹُکاں والے ہون پر اوہناں دا بیان بڑا ای سوہنا تے من وِچ کھُبن والا ہونا چاہیدا اے۔

اکھاناں اندر کئی وار ویلے دی لوڑ مُوجب ایس دا چھند بنالیا جانداا ے۔ کئی وار اکھاناں اندر اوہیو چھند ورتے جاندے نیں جیہڑے کہ عام لوک گیتاں دے ہوندے نیں پر کئی وار اکھان دی لوڑ مُوجب اُچیچے چھند وی گھڑ لئے جاندے نیں۔ اکھان عام طور تے ادب دیاں ہور صِنفاں وانگ سوچ دے ڈُونگھے سُمندر وِچ چُبھیاں مار کے جاں فِکر دے انبراں دیاں اڈاریاں بھر کے نئیں بنائے جاندے ایہہ سوچ دے سومے وِچوں چھال مار کے آپ مُہارے ای نِکل وگدے نیں۔ ایہہ عقل تے گیان دی اوہ چھل ہوندی اے جو آپ مُہارے ای عقل دے سُمندر اُتے تر آوندی اے ایس لئی ایس دی کوئی خاص شکل یاں نمونہ نئیں ہوندا۔

ہر اکھان بنن لگیاں اپنے بیان تے سوچ دی لوڑ مُوجب اپنی شکل آپے ای بنا لَیندا اے۔ جے اکھاناں دا اپنا پکا پیڑا کوئی روپ یاں شکل ہوندی تاں ایہناں وِچ نہ کوئی سجاوٹ ہوندی تے نہ ای نویں زندگی ایہناں نُوں نصِیب ہوندی۔ دُوجی گل ایہہ وے پئی اِنسان دے جذبے سدا اک جیہے نئیں رہندے۔ زِندگی دا کُجھ حصہ بالپُنے دیاں مِٹھیاں گنڈھیریاں چُوپدیاں لنگھ جاندا اے تے فیر جوانی دیاں ترنگاں بندے نُوں اپنے کلاوے وِچ لَے لَیندیاں نیں پر ڈھلدی عُمرے گیان دھیان دیاں منزلاں بندے نُوں دِسن لگ پیندیاں نیں۔ بندہ عُمر دے جیہڑے حصے وِچ ہووے اوسدی پان بندے دے مونہوں نکلے اکھان نُوں چڑھی ہوندی اے۔ جذبے دے ڈونگھ اندر رچیا اکھان شاعری دے انگ والا ہوندا اے۔ کئی واری عام فہم اکھاناں نُوں وی تھوڑا کُجھ مانجن یاں سوارن نال شاعری دی سُوجھ والا بنایا جاسکدا اے۔

عام فہم اکھاناں نُوں نرول بنان لئی اوہناں دی لفاظی نُوں اِنج دا بنایا جاندا اے پئی اوہ سُندیاں سارا گلے دے اندر لہہ جان۔ ایہناں دے بیان نُوں راز دار بنان لئی وی کوشش کیتی جاندی اے تے اجیہے اکھاناں بس اپنے سَت دے سِر تے ای زِندگی دے گھُلو گھارے اندر جیوندیاں رہنا ہوندا اے شاعری والے اکھاناں نُوں چھند، تُک بازی، راگ تے لَے راہیں وادھو زِندگی مِل جاندی اے۔ تے شاعری دا اچھاڑ اوس اکھان دی کچیا ہن نُوں اپنے وِچ سمیٹ کے چُھپا لیندا اے۔ عام فہم اکھاناں وِچ گل تے کُجھ زیادہ زور دِتا جاندا اے تے اوہ ایسے پاروں ای جیوندا رہندا اے۔ ہیٹھاں کُجھ عام فہم اکھان دِتے جاندے نیں۔

"1۔ اپنی مَجھ دا دُدھ سوَ کوہ تے جا پِیوی دا اے

2۔ گھمیاری ہمیشہ اپنے بھانڈے سلاہندی اے

3۔ اِک کریلا دُوجا نِم چڑھیا

4۔ چن چڑھے تے پُتر جمّیں گُجھے نئیں رہندے" (3)

شاعرانہ وصفاں والے اکھان:

کسے اکھان وچ شعری وصف توں مراد اوہدی موسیقیت تے اوہدے اوہ انگ نیں جیہڑے انسانی جذبیاں نوں اُبھار دے نیں۔ ایہناں انگاں وچ تخیّل، تخلیقیت زبان دی نرولتا، رس تے لُوچ شامل نیں۔ پنجابی بولی اصل وچ

سنگیت دی بولی اے۔ ایس گل دا مونہہ بولدا ثبوت ایہدی روز مرہ دی گل بات اے جیہدے کئی جُملے آپ مُہارے ای شعری تے موسیقی اوزان تے ڈھلے ہوندے نیں۔ ایہ گُن (موسیقیت تے ترنم) پنجابی دیاں اکھاناں وچ وی بدرجہ اتم پایا جاندا اے۔ ایس بارے احسان باجوہ دا کہنا اے کہ

"شاعرانہ خوبیاں والیاں اکھاناں نُوں اگوں دُونہہ حصیاں وِچ ونڈیا جاسکدا اے۔

1۔ اوہ اکھان جیہناں وِچ راگ، لَے تے چھند چال موجود اے پر جیہناں وِچ تُک کوئی نئیں۔

2۔ اوہ اکھان جیہناں وِچ چھند تے تُک ہے وے۔"(4)

پنجاب اندر جیہڑے اکھان سانوں مِلدے نیں اوہناں وِچوں تِن حصے شاعرانہ خوبیاں والے نیں۔ اوہناں وِچ شاعری ورگے ای خیال مِلدے نیں اوہناں وِچ راگ تے لَے دا اوناں ای خیال رکھیا گیا ہوندا اے جناں لوک گیتاں وِچ۔ اکھان دیاں شاعرانہ خوبیاں رکھن دیاں کئی وجہاں نیں۔ ایس دی پہلی وجہ ایہہ وے پئی پنجاب دے لوک شروع لاتوں سنگیت نال پیار کردے آئے نیں۔ ایہناں وِچ کوئی آپوں شاعر ہووے یاں نہ ہووے پر اوہ شاعری نال پیار کرن والا ضرور ہوندا اے۔ ایتھوں دے ہرے بھرے کھیت، سُراں وِچ وگدے دریا، ساون دِیاں من موہن والیاں جھڑیاں تے پُرے دیاں نشہ چاڑھ دین والیاں واواں پنجابیاں دے مَن اندر اوہ رنگینی بھردیاں رہندیاں نیں جیہڑی ہور کسے علاقے دے لوکاں اندر نظر نئیں آوندی تے ایہو وجہ اے پئی ایہناں دی ہر کِرت اندر شاعرانہ رنگ ڈلھکاں ماردا دِسدا اے۔

ایس گن دی دُوجی وجہ ایہہ وے پئی پنجابی اندر لوک قصے تے ہور ادب زیادہ کرکے شاعری وِچ ای رچیا گیا تے ایتھوں دے لوکاں دا زیادہ جھکا شاعری وَل ای رہیا اے تے اوہ سُر سنگیت نال ای جُڑے رہن کرکے اوہناں دے اکھان وی بُوہتا کرکے شاعرانہ انگ وِچ ای نیں۔

ایس گل دی تیجی وجہ وے پئی پنجابی دے کُجھ اکھاناں دا اصلی سوما لوک گیت تے بجھارتاں نیں تے ایہہ دوویں شاعری وِچ نیں۔ پُرانیاں بُجھارتاں بُوہتیاں شاعری وِچ ای ہوندیاں سَن، نثری بُجھارتاں پچھلے کُجھ دہاکیاں دیاں ای وجود وِچ آئیاں لگدیاں نیں۔ پُرانیاں کُجھ بُجھارتاں نُوں تروڑ مروڑ کے اکھاناں دی شکل بنالئی گئی اے۔ ایس طراں لوک شاعری دِیاں کئی سطراں جیہناں وِچ کوئی ڈونگھا خیال سوہنی بولی وِچ بنھیا گیا سی لوکاں وِچ اصلی

گیت توں وِچھڑ کے وکھرا مشہور ہو گیا۔ اصلی لوک گیت تاں ویلا گُزرن دے نال لوکاں نُوں بھُل گیا پر اوہ سطر اں اپنی خوبصورتی پاروں نُوں یادرہ گئیاں تے نِت دے بول چال دا حصہ کر کے اکھان بن گئیاں۔

جیویں کہ اُتے گل ہو چکی اے پئی پنجابی بولی سنگیت دی بولی اے۔ پنجابی بولی دے اس سنگیت رس دا کارن ایہدا اُکھلا ڈُھلا چھند ابندی دا نظام اے۔ جیہڑا کہ گاون والیاں واسطے وی ڈاڈھا چجواں اے تے سُنن والیاں نوں وی سکون دیندا اے۔ ایہدے وچ کئی راگ ہن تے اک اک راگ نوں کئی رنگ دیاں تالاں وچ گاوندے نیں جیہناں نوں "لَے" وی کہیا جاندا اے۔ اکھان وی راگاں تے تالاں وچ ملدے نیں۔ ایس بارے احسان باجوہ دا کہنا اے کہ

راگ، لَے، تے چھند چال والے اکھان:

"ایہہ اکھان اِکو پال دے ہوندے نیں پر اِک ٹکے ہون دے باوجود وہ شاعری ورگا سواد دیندے نیں۔ لوک شاعری وِچ بولیاں دا چھند بڑا ای چنگا سمجھیا جاندا اے۔ پڑھنہار اپنے سواد نُوں پورا کرن لئی کسے ہور سطر دی بھال نئیں کردا۔ ایہو حال ایہناں اِک ٹنک والے اکھاناں دا اے۔ ایہہ اکھان کسے چنگی توں چنگی بولی نالوں اپنی لَے، راگ تے خیال دی پکیائی پاروں گھٹ نئیں ہوندے۔ ایہناں نُوں بولی چھند والے اکھان وی آکھیا جاسکدا اے۔ ایہناں دی لَے جاں رِدھم اِک ٹنک وِچ ای پُورا ہوندا اے"(5) جیویں

1۔ ماں منگے پہناونی دھی پتھر مارے
2۔ سسے نی باراں تالنیے نُونہہ تیراں تالن آئی آ
3۔ گورو جیہناں دے ٹپنے چیلے جان چھڑپ
4۔ آپ نہ وںجھے سوہرے ہوراں متّیں دے
5۔ چوہا کھڈ نہ میوندا اتر کل بنھے چھج

اُتے وَسے اکھان بھانویں اِک سطر والے نیں پر اوہناں وِچ راگ تے لَے پُورا اے تے چھند دی چال وی شاعری والی اے۔ ایہناں وِچ بھانویں کوئی وِدھ ٹنکاں نئیں پر سواد شاعری دی اِک ٹنک ورگا اے۔

اِکو وزن دے چھند:

پنجاب دے اکھان ادھوں ودھ اجیہے نیں جیہناں دا توکانت آپوں وِچ مِلدا اے جیہڑے اِکو وزن تے لکھے جاپدے نیں۔ اکھان دے لِکھن والیاں نے بوُہتا دھیان کسے چنگے خیال نُوں امیر تے ڈھکویں بولی وِچ لِکھن تے ای دِتا اے۔ اوہناں دا بوُہتا زور اکھان دی چنگی کُنٹرول رہیا اے نہ کہ اکھان دے رُوپ یاں چھند وَل۔ کسے پکے پِیڈے سچے راہیں اکھان نئیں گھڑے جاندے سگوں اکھان اپنے مطلب نُوں بیان کرن لگیاں اپنی مرضی دے سچے وِچ آپوں ای پےَ جاندے نیں۔

پنجاب اندر چوکھے سارے اکھان صرف اِک ای ٹک دے ہوندے نیں۔ کُجھ اکھان دو ٹکاں دے وی نیں۔ تِن یاں چار ٹکاں والے ٹانویں ٹانویں اکھان ای ہوندے نیں۔ کُجھ اکھاناں دیاں ٹکاں چار توں وی ودھ ہوندیاں نیں۔ پنجابی اندر سبھ توں چھوٹا اکھان دو لفظاں دا وی مِلدا اے۔ کُجھ تِن یاں چار لفظاں دے اکھاناں اندر پہلے تے اخیر لے لفظ دا وزن میلیا ہوندا اے۔ ایہہ اکھان اِک ٹک والے یاں اِک سطر والے ہوندے نیں پر کئی وار تِن یاں چار لفظاں والے وی ہوندے نیں جیویں:

"1۔ واہی بادشاہی

2۔ کھیتی خصماں سیتی

3۔ مانواں ٹھنڈیاں چھانواں

4۔ سیوا توں میوا

5۔ ٹہل توں محل

6۔ جوڑیاں جگ تھوڑیاں

7۔ گائیں کتّیں تائیں

8۔ لکھ اولھے لکھ"(6)

کئی اکھاناں وِچ یاں پال اِکو ای ہوندی اے پر اکھان دے پہلے ٹوٹے دا وزن اگلے ٹوٹے نال مِلیا ہوندا اے۔ ایہہ چار لفظاں والے اکھان ہوندے نیں جیویں:

"1۔ جیہا دیس تیہا ویس

2۔ جتھے چاہ اوتھے راہ

3۔ اگا دوڑ پچھا چوڑ"(7)

کئی اکھاناں وِچ لفظ تاں چار ای ہوندے نیں یاں کئی وار ودھ وی ہوندے نیں پر اکھان دے دُونہاں ٹوٹیاں داوزن میلن لئی ٹوٹیاں دے شروع والے لفظ اِک وزن دے ہوندے نیں جیویں:

1۔ سیوا بِن میوا نئیں

2۔ بیکار نالوں وگار چنگی(8)

پر کسے کسے اکھان وِچ دوہرا اوزن وی میلیا ہونداا اے۔ پہلے لفظ داتے اخیر لے لفظ داوزن اِک کیتا ہونداا اے جیویں

آؤ کھا پِیہن پکان ایں

سؤ کھا بہہ کے کھان ایں(9)

دوہرے چھند والے اکھان:

اکھاناں وِچ رواج پائے ہوئے کئی دوہرے چھند وی ورتے جاندے نیں۔ اکھاناں اندر بوُہتی عِزت دوہرے چھند والے اکھان نُوں ای ملی اے۔ ایس اکھان نُوں بوُہتی عِزت ایس لئی ملی اے پئی سارے اکھان دوٹکان دے ہوندے نیں تے ایس وِچ بوہتیاں ٹکاں ہوندیاں نیں۔

1۔ رناں چنچل ہاریاں چنچل کم کرین
دِنے ڈرن پر چھانویاں راتیں ندی ترین

2۔ تِتر کھنبی بدلی رن ملائی کھائے
اوہ وَسے اوہ اُجڑے ایہہ کہوٗ خالی نہ جائے

3۔ گادی والی کمادی نالوں چنگا اے سِر واڑ
پھوُکن دے کم آؤندا کانیاں دی ہو واڑ(10)

اکھاناں دی ورتوں داگھیرا

سارے اکھاناں دی ورتوں دا گھیر اِک جیہا نئیں ہوندا۔ کُجھ اکھان کسے خاص علاقے تے کُجھ خاص ذاتاں تے پیشیاں دے لوکاں وِچ ای ورتے جاندے نیں۔ کُجھ اکھاناں اندر کوئی اجیہی سچائی ہوندی اے جو عام کارویہار اندر عام تھانواں تے وی بولے جاندے نیں۔ کُجھ اکھان اِنج دے وی نیں جو کدی پہلاں تاں ورتوں وِچ آؤندے سَن پر اج کل نئیں ورتے جاندے۔ ایس طرح اکھاناں دی ونڈ چار وڈیاں حصیاں وِچ کیتی جاندی اے۔

"1۔ کسے تھاں بارے اکھان
2۔ سوَڑے گھیرے والے اکھان
3۔ موکلے گھیرے والے اکھان
4۔ عام ویہار دے اکھان"(11)

کسے خاص تھاں بارے اکھان:

کئی اکھان بس کسے خاص علاقے وِچ یاں کسے خاص علاقے بارے بولے جاندے نیں۔ کئی وار کسے خاص علاقے دی خوبصورتی، ماحول یاں لوکاں دے سبھاء بارے کُجھ اکھان بن جاندے نیں جیہڑے اوس علاقے تے اوسدے نالدے علاقیاں وِچ ورتے تے سمجھے جاندے نیں۔ اکھان عام طوَر تے اوسے علاقے بارے ای ہوندے نیں تے اوہناں نُوں کسے دور دے علاقے وِچ نئیں ورتیا جاسکدا۔ جے کسے اجیہے اکھان نُوں کسے دور دے علاقے وِچ جا کے ورتیا وی جاوے تاں کسے نُوں اوس دی سمجھ نئیں آؤندی جیویں:

1۔ مُنڈا جمیا پنج گرائیں سُودک ڈَلے چیلے کی
2۔ جیہا ویکھیا سوَکن وِنڈ تیہا ہوسی اگلا پِنڈ
3۔ پِنڈ دا ناں طوطی دا چک مینہہ کیارے بھر(12)

سوَڑے گھیرے والے اکھان:

کُجھ اکھان کسے خاص ذات، مذہب، فرقے یاں پیشے بارے ہوندے نیں یاں رِیتاں رسماں تے روایتاں بارے ہوندے نیں۔ کُجھ اکھان کسے ذات گوت اُتے وی لائے جاسکدے نیں پر سبھ لوکاں تے نئیں جیویں جٹ،

بانیے، جولاہے، گھمیار، ڈُوم، کلال، گُجر، کھتری، کراڑ، اروڑے، نائی، قصائی لئی۔ اکھانا بس اوہناں ذاتاں بارے ای ورتے جاسکدے نیں جیہناں بارے اوہ اصلوں بنائے گئے سَن پر کَتے کَتے اجیہے اکھان کسے ذات بارے بولے وی جاندے نیں پر فیر اوہناں اکھاناں دی اوہ گل نئیں رہ جاندی۔

کُجھ اکھان وِچ کسے مذہب دی روایت یاں کسے مذہبی مسئلے بارے وی چتاونی دِتی گئی ہوندی اے۔

1۔ گئے نمانے روزے رہ گئے نو تے ویہہ

2۔ مَیں تیریاں نمازاں پڑھاں تُوں میرے لوٹے بھنّیں

موکلے گھیرے والے اکھان:

کُجھ اکھان اجیہے ہوندے نیں جو ذاتاں گوتاں، مذہب تے کسے تھاں نُوں چھڈ کے موکلے گھیرے والے ہوندے نیں جیہناں وِچ بیان کیتی گئی سچائی پوری دُنیا وِچ سچ ثابت کیتی جاسکدی اے۔ اوہناں اکھاناں نُوں مُوکلے گھیرے والے اکھان آکھیا جاندا اے۔ اوہناں دی ورتوں کسے خاص علاقے یاں مذہب فِرقے بارے نئیں کیتی جاندی سگوں سارے جگ واسطے ہوندی اے۔ اوہ اکھان پُوری دُنیا دے لوکاں واسطے بولے تے ورتے جاسکدے نیں۔ ایتھے ایہہ گل چیتے رکھن والی اے پئی پنجابی وِچ بُوہت تھوڑے اکھان اجیہے نیں جیہناں دی ورتوں دا گھیرا موکلا ہووے۔

"1۔ اندر ہووے سچ کوٹھے تے چڑھ کے نچ

2۔ مامے کنّیں دُر بھنیواں آکڑیا

3۔ وارث شاہ لُکایئے خلق کولوں بھانویں اپنا ای گُڑ کھایئے جی

4۔ کدھی اُتے رُکھڑا کَچرک بنھے دھیر

5۔ کدی ذات کُذات نہ اصل ہوندے گدھے کھچراں رَلن ہنگھوڑیاں نی"(13)

عام ویہار دے اکھان:

عام بندے دا جیون اِک دریا دے پاٹ وانگوں ہوندا اے جو سدا اِک راہے نئیں ٹردا اوہ نویں ویہل بناندا رہندا اے۔ فیر ایس وگدے ویہل اندر نویں پانی وگدے رہندے نیں جو نویں پتھر گیٹے اپنے نال روہڑ کے لَے آوندے نیں تے کُجھ پرانیاں بنیاں توں پرانہ وگاہ ماردے نیں۔ اکھان ویلے دی لوڑ نئیں رہندے ویلا اوہناں نُوں اِک لانبھے کردا جاندا اے تے اوہناں دی تھاں کُجھ نویں اکھان جنم لئی جاندے نیں۔ پر جو اکھان ویلے دی لوڑ نئیں رہندے سانبھ اوہناں دی وی کرنی ضروری اے۔ اوہناں راہیں پرانے سمیاں دے رسم رواجاں تے ورت ویہاراں بارے جانکاری مِل سکدی اے تے سُچا اکھان اوسنوں ای آکھیا جاندا اے جو ویلے دے نال ہنڈ جاندا اے تے کدی پرانا نئیں ہوندا۔ جِسراں اِک اکھان اے، کھوہ وگدیاں دے، ساک ملدیاں دے، اج بھانویں پنجاب جُوہ چوں کھوہ مُک گئے نیں پر ایہہ اکھان پنجابیاں نُوں سدا کھوہ دی جانکاری دیندا رہوے گا۔

اکھان تے وسیب:

اکھان دی ایہہ خوبی ہوندی اے پئی ایہہ ہر وسوں دا نک نقشہ تے رہن سہن دا سارا ڈھنگ اپنی خوبصورتی راہیں بیان کر دیندے نیں۔ تے ہر وسیب دی زمین تے اوس تے ہون والی واہی تے لوکاں دے ورت ویہار نُوں جس طرح اکھان بیان کر دے نیں اُویں شاعری دی کوئی ہور صِنف بیان نئیں کر سکدی۔ اکھان زمین چوں اِنج آپ مُہارے پُھٹ نِکلدے نیں جیویں سوَن مہینے دیاں پھوہاراں نال کُھنباں تھاں تھاں زمین وچوں آپ مُہاریاں ای اُگ پیندیاں نیں۔ کسے وی قوم دے اکھان پڑھ کے اوس قوم دے رہن سہن، ورت ویہار، لڑائی جھگڑا، صُلح امن، رنگ رُوپ، کھان پین، پہنن لان، جاگن سوَن، کم کار تے ہر چیز دا پتہ لگ جاندا اے ایسے لئی دسیا جاندا اے پئی اکھان اوہ شیشہ ہوندے نیں جیہناں وِچوں کسے وی قوم دا پُورا عکس ویکھیا جاسکدا اے۔

پنجاب واہی جوتی والی جُوہ ہون کر کے ایتھوں دے چوکھے اکھان واہی بیجی تے موسم نال جُڑے ہوئے نیں پر زندگی دے ہر مسئلے لئی کوئی نہ کوئی اکھان اوس بارے سُجھا دین لئی لوجود اے۔ نکدی گل ایہہ وے پئی اکھان نا معلوم گُنی بندیاں دیاں اوہ کرتاں نیں جو زندگی دے ہر کھیتر دے مند چنگ بارے سانوں سُجھاء دیندیاں نیں تے اکھان راہیں دسے گئے اوہناں اصولاں مُطابق زِندگی نُوں گزار کے زِندگی دیاں تھوڑاں تے گُڑتناں کولوں خاصی حد

تیک جان چھڈ ائی جاسکدی اے۔ اکھان اندر اوہ کُل عالمی اصول مِتھ دِتے گئے نیں پئی ہر کم کرن والا بندہ اوہناں ول جھات ماری رکھے تے کدی گھاٹ نئیں کھاندا تے ایہو ای اکھان دا اِنسان لئی سبھ توں وڈا فائدہ اے۔

پنجابی کلاسیکی شاعراں دے کلام وِچ اکھاناں داور تارا:

بُلھے شاہؒ دے کلام وچ اکھان:

اکھان انسان دے صدیاں دے مشاہدے تے تجربیاں دا نچوڑ اے۔ ایس تجربے نُوں باقاعدہ کلیے دی صورت وِچ تحریریاں گل بات وِچ بیان کیتا جاندا اے۔ اکھان دی ورتوں نال کلام داوزن ودھ جاندا اے تے اکھان بولن والے دی علمیت، عقل تے دانائی دی داد دینی پیندی اے۔ اکھاناں دی تعریف وکھ وکھ دانشوراں اپنے اپنے انداز وِچ کیتی اے۔ ڈاکٹر شہباز ملک اکھان بارے لکھدے نیں:

"اکھان اوس نگر سچائی داناں اے جیہڑی ساڈی نت ورتیندی حیاتی وِچ واپر دی اے تے کوئی سگھڑ سیانا اوہنوں جچاویں اکھر اں داروپ دے دیندا اے"(14)

غلام یعقوب انور ایہدی تعریف ایہناں اکھر اں وِچ کردے نیں:

"سیانف دی اجیہی گل جیہڑی لوکائی دی زبان تے چڑھ جاوے"(15)

عین الحق فرید کوٹی اکھان دے کھلار بارے وضاحت کر دیاں لکھدے نیں؛

"اکھان اِک ایہو جیہی نکی گل اے جیہدے بڑے ڈونگھے ڈُھکویں اَتے رَمز بھرے معنے ہوندے نیں"(16)

اکھاناں وِچوں ساڈے دکھ درد، ہاسے، خوشیاں، نفرتاں تے محبتاں دی دس پیندی اے۔ کھان پین، مرن جین تے پان ہنڈان تک دے ورتارے اکھاناں وِچ جھلکدے نیں۔ حیاتی دا کوئی پکھ اجیہا نہیں جیہدے بارے اکھان نہ ملدے ہون۔ اکھاناں وِچ اِک ازلی سچائی ہوندی اے۔ ایہہ فطرت دے چوکھا نیڑے ہوندے نیں۔ ایہو وجہ اے پئی دوجیاں زباناں وِچ وی ساڈی زبان نال رلدے ملدے اکھان مل جاندے نیں۔ ایسے ایکتانوں آفاقیت وی آکھیا جاندا اے۔ اکھاناں وِچ دنیا بھر دے آفاقی اصول ضابطے جُڑے ہوندے نیں۔ ایسے پاروں ایہہ لوکائی نُوں اپنے وَل

کھِچدے نیں۔ ساڈے کلاسیکی شاعراں ایہناں انملے بولاں نُوں اپنے شعراں وِچ استعمال کر کے اکھاناں دی سچائی، عظمت تے ابلاغ نوں ہور اچیرتے کھلاروں کر دِتا اے۔ بابا فرید ؒ دا اِک اشلوک اے

”روٹی میری کاٹھ دی لاون میری بُھکھ
جیہناں کھادی چوپڑی گھنے سہن گے دُکھ“(17)

سلطان باہو ؒ دی سی حرفی وچوں اِک مصرع:

”جاگ بناں دُدھ جمدے ناہیں باہُو
بھانویں لال ہوون کڑھ کڑھ کے ہُو“(18)

شاہ حسین دا اِک مصرع اے

”کہے حسین فقیر سائیں داتخت نہ ملدے منگے“ (19)

ایسراں وارث شاہ دا اِک مصرع اے

”عاشق، بھور، فقیر، تے ناگ کالے باجھ منتروں مول نہ کیلیے نی“(20)

حوالے میاں محمد بخش داوی اے لئی اِک شعر

”مگر شکاری کرے تیاری بار چریندیا ہرنا
جو چڑھیا اُس ڈھہنا اوڑک جو جمیا اُس مرنا“(21)

بلھے شاہ دے کلام وِچ اکھاناں دی ورتوں تھاں تھاں تے مِلدی اے۔ آپ دے کئی اِک مصرعے تاں ہو بہو اکھان دے طور تے استعمال ہوئے نیں۔

”جس تن لگے سو تن جانے دُوجا کوئی نہ جانے“(22)

”چڑیاں مور گواراں ہاسا“(23)

"اب پچھتاوا کیا کرے جب چڑیاں چُگ گئیں کھیت"(24)

ہاں فیر:

"مکے گیاں گل مکدی ناہیں جچر دِلوں نہ آپ مُکائیے"(25)

بُلھے شاہ ؒ دے اجیہے مصرعے ویکھو جنہاں وِچ معمولی جیہی تبدیلی نال اکھان دی ورتوں کیتی گئی اے۔ جرم کوئی ہور کرے تے ایس دی سزا کسے دُوجے نُوں ملے۔ اجیہے موقع ایہہ اکھان بولیا جاندا اے۔

"کھائے خیرا تے پھاتیے جُمعہ اُلٹی دستک لائی"(26)

یعنی ایہہ زمانے دا اُلٹ رواج اے پئی کرے کوئی تے بھرے کوئی۔ جیہنوں کوئی دکھ درد ہووے اوہو بندہ کسے دُوجے دا درد پچھان سکدا اے۔ بُلھے شاہ آکھدے نیں۔

"دُکھ برہوں نہ ہون پُرانے

جِس تن پیڑاں اوہ تن جانے"(27)

ایہہ دونویں مصرعے اکھاناں دا رُوپ دھار گئے نیں۔ پہلا مصرعہ بابا فریدؒ دے مصرعے:

"بِرہا بِرہا آکھیے بِرہا تُوں سلطان"(28)

نال جاملدا اے۔ وچھوڑے توں وڈا دکھ ہور کیہڑا ہو سکدا اے۔ عاشقاں دا سکھ چین تاں پہلے توں ای مُک جاندا اے۔ ایسے واسطے ہر بندہ عشق دی گھاٹ وِچ پیر نہیں دھردا۔ کیوں جے عشق دے تیر سینہ چھلنی کر دیندے نیں۔ بقول بلھے شاہؒ:

"چھویاں تے تلواراں نالوں عشق دے تکھے تیر"(29)

بُلھے شاہؒ دے کلام وِچ حیاتی دے فانی ہون بارے وی اکھاناں دی صورت وِچ کئی شعر مل جاندے نیں۔ جیویں:

"اِک پلک جھلک دا میلہ اے

"سُجھ کر لے ایہو ویلہ اے"(30)

بندہ اپنے سچے سائیں نُوں راضی کر لئے تاں بیڑا پار اے۔ بُلھے شاہؒ ایس بارے آکھدے نیں:

"بِن کلمے دے ناہیں کم دے

باہجوں کلمے پار نہیں"(31)

اِک ہور مقام تے اللہ تعالیٰ ول پریر دے ہوئے بُلھے شاہؒ دا آکھنا اے:

"کر لے بندگی سچے رب دی پون قبول دعائیں"(32)

بندے دے لیکھاں وِچ جیہڑی ہار ہوندی اے اوہ ہو کے رہنی اے۔ نصیب وِچ جو لکھیا گیا اے اوس نُوں کوئی نہیں ٹال سکدا۔ ایس بارے بُلھے شاہؒ کہندے نیں۔

"باہجھ نصیبوں دعوے کیڈے بنھے کُل خدائی

بُلھا لوح محفوظ تے لکھیا اوتھوں کون مٹائے"(33)

مہاتمابدھ نے دُنیا نُوں دُکھاں دا گھر آکھیا سی۔ بابا فریدؒ نُوں گھر گھر دُکھ نظر آئے۔ جیویں:

"میں جانیا دُکھ مجھی کو دُکھ سبھائے جگ

اُچے چڑھ کے ویکھیا تاں گھر گھر ایہا اگ"(34)

بُلھے شاہؒ دا دور لُٹ مار تے افراتفری دا شکار سی۔ بھائی بھائی دے قاتل سن۔ ہر پاسے قتل و غارت تے وڈھ ٹک دا بازار گرم سی۔ ایہہ صورتِ حال ویکھ کے بُلھے شاہؒ نوں کئی گھراں دے دُکھ یاد آ گئے۔ جیویں:

"مَیں جانا دُکھ گھر اپنے دُکھ پئے گھر کئیاں"(35)

بُلھے شاہؒ دے کلام وچ سچائیاں نال پُرچے اَن گنت اکھان نیں جیہڑے ساڈے کول اِک وِرثے دے طور تے محفوظ نیں۔

"اُٹھ جاگ گھراڑے مار نہیں

ایہہ سون تیرے درکار نہیں"(36)

"کتھے ہے سلطان سکندر
موت نہ چھڈے پیر پیغمبر"(37)

"عاشق بکرا معشوق قصائی مَیں مَیں کردی کُٹھی"(38)

"جیون مِثل حباب ہے مچھلی بِن پانی"(39)

"جو کوئی ساڈے اندر دَسے ذات اساڈی سوئی"(40)

"جاں راہ شرع دا پکڑیں گا تاں اوٹ محمدیؐ ہووے گی"(41)

"جھوٹ آکھاں تے کُجھ بچدا اے
سچ آکھیاں بھانبڑ مچدا اے"(42)

"ہر ہر وِچ صورت رب دی اے"(43)

"جس گھر کونت نہ بولیا سوئی خاکی ڈیرا"(44)

ایہو جیہے ہوران گنت مصرعیاں وِچ سید بُلھے شاہؒ ہوراں دانائی تے حکمت دے موتی پیش کیتے نیں۔ ایہناں مانک موتیاں دی قدر ویلا گزرن دے نال نال ہور ودھ رہی اے۔

وارث شاہؒ دے کلام وچ اکھان:

سید وارث شاہ ہوراں دی عظمت دے مقبولیت دی اِک دلیل ایہہ وی اے پئی اوہناں دے مصرعے ضرب المثل تے اکھان دی حیثیت اختیار کر گئے نیں۔ وارث شاہ ہوراں معاشرے نوں تنقیدی نظر نال وی

ویکھیا اے اوہناں دا مشاہدہ اینا سچا اے پئی اوہناں دی گل پڑھیا دی گل بن گئی اے۔ ایہہ وارث شاہ ہوراں دا ای نصیب اے پئی اوہناں دی شاعری وِچوں عوام تے خواص اکھان استعمال کیتے نیں۔ ایہہ اکھان زندگی دے تجربات دا نچوڑ تے مشاہدات دا عرق نیں۔ وارث دیاں شاعرانہ حقیقتاں اینیاں واضح نیں پئی لوکاں لئی اِک اٹل فیصلے دا درجہ رکھدیاں نیں۔

وارث شاہ توں پہلاں وی دمودر داس، حافظ شاہ جہاں مُقبل تے احمد کوی گجر ہیر رانجھے دے قصے نوں شاعری دے روپ وِچ لکھ چکے سن۔ ایہناں دے پچھوں وی ڈھیر سارے شاعراں ایس قصے نوں اپنے اپنے ڈھنگ وچ لکھیا اے تے جدوں وارث شاہ ہیر رانجھے دے قصے نُوں پنجابی محاورے، استعاریاں، تشبیہاں، کنایاں، تلمیحاں تے لفظاں نُوں گھڑ کے نویکلے سچجے ڈھنگ نال ورتیا، کرداراں دی اُساری تے اوہناں دی نفسیات دیاں باریکیاں دی اصلیت تے ایس سمے دے سیاسی، سماجی، مذہبی تے معاشی حالات دی تصویر کشی انج دی قادر الکلامی نال کیتی جے ایس سبھ کُجھ نے وارث شاہ تے اوہناں دی ہیر نوں دوجھیاں لکھاریاں دی پر یہاوچ اِک اُچا تے سچا مقام مرتبہ دِتا، جیہدے پاروں ہیر تے وارث شاہ ہمیشاں ہمیشاں واسطے امر ہو چکے نیں۔

جدوں ہیر وارث شاہ نُوں اِک ڈونگھی نظر نال پڑھیے تاں تھاں تھاں تے ایہو جیہے مصرعے لبھدے نیں جیہڑے اپنی وچلی سچیائی دے ست، پھبویں ڈھکویں تے عام لوکائی وِچ ورتارے وِچ آون پاروں اکھاناں دا روپ وٹا چکے نیں۔ ایہناں اکھاناں وِچ وسیب وکھو وکھ پکھاں تے حیاتی دے وکھو وکھ رنگاں بارے ڈونگھی تے نگھی جانکاری، سیانی مت دیاں گلاں، ونڈاں تے پکے پیڈے ٹھکویں فیصلے لبھدے نیں۔ امجد شریف وارث شاہ دی شاعری وچ اکھاناں بارے لکھدے نیں:

”تیرے اُتے کرم اے پنجاں پیراں دا

تاہیوں لفظاں دے وِچ جان اے وارث شاہ

تیری سوچ اُچیری، لہجہ وکھرا اے

تیرا ہر اِک شعر اکھان اے وارث شاہ“(45)

ہیر وارث شاہ وِچ عشق، فقر، عادتاں، ویلے وقت، تقدیر، واہی بیجی، موسماں، ذات برادیاں، علاقیاں شہراں تے کُجھ اجیہے اکھان وی ملدے نیں۔ جنہاں دے اِک اِک بول وِچ حیاتی دے وکھو وکھ پکھاں بارے یاں

شیواں دی ونڈ بارے اکھان نیں ایہناں اکھاناں نوں وچلے مضمون پاروں وکھو وکھ سرنانوں ہیٹھ لکھیا جا رہیا اے۔
اکھاناں دے متن واسطے شیخ عبد العزیز دی مرتب کیتی ہوئی "ہیر وارث شاہ" توں استفادہ کیتا اے۔

عشق دے اکھان:

1۔ ”کھلے تنھاندے باغ قلوب اندر جنہاں کیتا عشق قبول میاں“۔(42)

2۔ ”سر دتیاں باہجھ نہ عشق پکے ایہہ نہیں سکھالیاں یاریاں وے“۔(کتاب مذکور ص187)

3۔ ”کوئی ہیر ہے نواں نہ عشق کیتا، عشق کیتا خلقتاں ساریاں نی“۔(ص433)

4۔ ”جیہڑے عشق دی اگ دے تا تتے تنہاں دوزخاں نال کیہ واسطائی“۔(ص217)

5۔ ”مر دہا باہجھ مہری پانی باہجھ دھرتی عاشق ڈھٹڑے باہجھ نہ رجدے نیں“۔

6۔ ”لکھ سریں اول سورل آنون یار یاراں تھوں مول نہ بھجدے نیں“۔(ص270)

7۔ ”اگے نظر دے مزا معشوق دا ہے تے ڈھول سوہندا دور جیہا“۔(ص300)

8۔ ”سر جائے نہ یار دا سر دیجیے شرماں رکھیے اکھیاں لائیاں دیاں“۔(ص304)

9۔ ”دوست سوئی جو بپت وِچ بھیڑ کٹے یار سوئی جو جان قربان ہووے“۔(ص311)

10۔ ”نئیں ڈرن ہن مرن تھیں بھور عاشق جنہاں سولیاں سراں تے جھلیاں وو“۔(251)

11۔ ”چک شیشہ وانگوں گج منہہ دا جس نُوں دندمارن ہڈ چور ہے جی“۔(ص270)

12۔ ”وارث شاہ میاں جنہوں عشق لگا دین دنی دے کم تھیں جا رہیا“۔(248)

13۔ ”داغ انب دی رس دا لئے نہیں داغ عشق دا بھی نہ جامیاں“۔(ص155)

14۔ ”وارث شاہ اوتھے نہیں پُھرے منتر جتھے دندیاں عشق نے ماریاں جی“۔(ص441)

15۔ ”اس عشق دے روگ دی گل اینویں سر جائے ایہہ نہ جامیاں“۔(ص155)

16۔ ”عاشق بھور فقیر تے ناگ کالے باہجھ منتروں مول نہ کیلیے نی“۔(ص131)

17۔ ”اِک عشق تے افترے لکھ کرنے یار واوکھیاں یاراں دیاں یاریاں نی“۔(ص433)

18۔ ”عشق پیر ہے عاشقاں ساریاں دا بُھکھ پیر ہے مستیاں پاٹیاں دا“۔(ص303)

19۔ ”رسم عشق دے ملک دی چپ رہناں مونہوں بولیا سو اوہنوں ماریونی“۔(ص477)

20۔ ”انہاں یاریاں راجیاں فقر کیتا اسیں کنہاں دیاں پانی ہاریاں نی“۔(ص433)

21۔ ”وارث شاہ تاں عشق دی نبض دسے جدوں اپنی جان نُوں تچھیے نی“۔(ص418)

22۔ ”وارث شاہ اس عشق دے ونج وچوں کسے پلے نہ بدھیاں دمڑی ہے“۔(ص152)

23۔ ”تسیں کملیاں عشق تھی نہیں واقف نیوں لاونا نم داپیونائیں“۔(ص194)

فقر:

1۔ ”وارث شاہ اوہ سدا ای جیوندے نیں جنہاں کیتاں نیک کمائیاں نی“۔(کتاب مذکور، ص338)

2۔ ”جیہڑا او طن تے ذات ول دھیان رکھے دنیا وار ہے اوہ درویش کیہا“۔

3۔ ”سبھ خاک در خاک فناہ ہونا وارث شاہ پھر تنہاں نوں عیش کیہا“۔

4۔ ”رانجھا آکھدا خیال نہ پوو میرے شینہ سپ فقیر دا دیس کیہا“۔

5۔ ”کونجاں وانگ ممولیاں دیس چھڈے اساں ذات صفات تے بھیس کیہا“۔(ص281)

6۔ ”اساں لاہ پنجالیاں جوگ چھڈے تسیں پھیر مڑ کھونوں گیڑ دیاں ہو“۔(ص283)

7۔ ”جو کجھ کہن فقیر سو رب کردا آکھے فقیر دے تھوں نئیں نسیے نی“۔

8۔ ”بر بھلا جو ویکھیے مست کڑیے بھیت فقر دا مول نہ دسئیے نی“۔(ص324)

9۔ ”سبھا کبر ہنکار گمان لدے آپ وچ ایہہ انت نوں ڈیہن گے نی“۔(ص332)

10۔ ”ایہہ انت ہنکار نہ مال رہندے کدی موت تحقیق پچھانیاں جے“۔(ص467)

11۔ ”جنہاں اِک دے ناتوتے صدق بدھا انہاں فکر اندیشڑا کا سدائے“۔(ص217)

12۔ ”سبھو جگ فانی ہکو رب باقی حکم کیتا ہے رب رحمان میاں“۔(ص214)

13۔ ”اکھیں میٹ کے وقت لنگھا موئیے ایہہ جہانہے بدلاں چھاں ہیرے“۔(ص215)

14۔ ”وارث شاہ میاں سبھے کم ہوندے جدوں رب ہوندا مہربان میاں“۔(ص236)

15۔ ”اوتھے خودی گمان منظور ناہیں سر ویچیے تاں بھیت جالئیے“۔(ص239)

16۔ ”وارث شاہ محبوب نوں تدوں پائیے جدوں اپنا آپ گنوا لیئے“۔(ص239)

17۔ ”منگ کھاونا کم نہ کاج کرنا نہ بجھ چار نا تے نہیں چوونا جے“۔(ص240)

18۔ ”نہیں دینی ودھائی پھیر جمنے دی کسے موئے نوں مول نہ رونا جے“۔(ص240)

19۔ ”جنہاں ہک داراہ درست کیتا تنہاں فکر انڈ شٹرے کاہ دے نی“۔(ص219)

20۔ ”بناں مرشداں راہ نہ ہتھ آوے دودھ باہجھ نہ ہوندی کھیر میاں“۔(ص241)

21۔ ”وارث شاہ میاں انت خاک ہونا لکھ آب حیات جے پیونا جے“۔(ص242)

22۔ ”ایہہ جگ مقام فناہ دائے سبھاریت دی کندھ ایہہ جیونا جے“۔(ص242)

23۔ ”حرص اگ تے فقر داپوے پانی جوگ ٹھنڈ گھتے وِچ سینیاں دے“۔(ص245)

24۔ ”اِک فقر ای رب دے رہن ثابت ہور تھڑ کدے اہل خزینیاں دے“۔(ص245)

25۔ ”نام فقر دا بہت آسان لینا کھرا اکٹھن ہے جوگ کماونا وو“۔(ص245)

26۔ ”عملاں باہجھ درگاہ وِچ پون پولے لوکاں وِچ میاں وارث شاہ ہویا“۔(ص395)

27۔ ”جدوں رب اعمال دی خبر پچھی ہتھ پیر گواہیاں دین گے“۔

28۔ ”کام کرودھ تے لوبھ ہنکار مارن جوگی خاک در خاک ہو جاونا وو“۔(ص246)

29۔ ”جیہڑے مرن سو فقر تھیں ہون واقف نہیں کم ایہہ مرن تھیں سنگیاں دا“۔(ص247)

30۔ ”خواب رات دا جگ دیاں سبھ گلاں دھن مال نوں نہ جھورئے جی“۔(ص243)

31۔ ”وارث شاہ فقیر بن حرص غفلت یاد رب دی وِچ مستان ہووے“۔(ص312)

32۔ ”وارث شاہ جاں عاقبت خاک ہونا ایتھے اپنی شان ودھایئے کیوں“۔(ص388)

33۔ ”کل چیز فناہ ہو خاک رلسیں ثابت ولی اللہ دے رہین گے وے“۔(ص388)

34۔ ”وارث شاہ سرائے دی رات وانگوں دنیا خواب خیال پچھانیاں جے“۔(ص467)

35۔ ”صلح کیتیاں فتح جے ہتھ آووے کم جنگ تے مول نہ کسیے نی“۔(ص326)

36۔ ”رب آن سبب جاں میل دا اے خیر جاندی نالسیئے نی“۔(ص326)

37۔ ”ہتھ بنھ فقیر تے صدق کیجیے نہیں ٹوپیاں سہلیاں کھسیے نی“۔(ص326)

38۔ ”ایہہ مثل مشہور ہے جگ سارے کرم رب دے جیڈ نہ مہر ہے نی“۔(ص299)

39۔ ”صبر ذکر عباد تاں باہجھ جوگی دماں باہجھ جیون درکار نہیں“۔(ص303)

40۔ ”رب جیڈنہ کوئی ہے جگ داتاز میں جیڈنہ کسے دی صابری وے“۔(ص314)

41۔ ”موت جیڈنہ سخت ہے کوئی چیٹھی اوتھے کسے ناہیوں نابری وے“۔(ص314)

42۔ ”ہولی سہج سبھاو دی گل کیجیے نائیں کڑکیے بولیے گھیے نی“۔(ص317)

تقدیر دے اکھان:

1۔ ” بناں حکم دے مرن اوہ بندے ثابت جنہاں دے رزق دیاں ڈھیریاں نیں “۔(ص309)

2۔ ” جتھے قلم تقدیر دی وگ گئی کسے وید کی نال نہ موڑنی وے “۔(ص325)

3۔ ” لکھ وید کی وید لگا تھکے دھروں ٹٹری کسے نہ جوڑنی وے “۔(ص325)

4۔ ” لکھ جھٹ ترلے پھرے کوئی کر دادتے رب دیا باہجھ نہ رجیے نی “۔(ص327)

5۔ ” وارث شاہ اوہ آپ ہے کرن کارن انہاں بندیاں دے کائی ہتھ نہیں “۔(ص388)

6۔ ” خواہش حق دی قلم تقدیر وگی موڑے کون اللہ دیاں بھانیاں نوں “۔(ص404)

7۔ ” جیہڑی ہوونی گل سو ہو رہی سبھے ہوونی دیاں خرابیاں جی “۔(ص432)

8۔ ” اس ہوونی شاہ فقیر کیتے پنوں جیہاں کرے شرابیاں جی “۔(ص432)

9۔ ” وارث شاہ رضا تقدیر ویلا پیراں اولیاں نے نہیں ٹالیا وو “۔(ص444)

10۔ ” اسماں ڈھیہ پووے تاں نہیں مر دے باقی جنہاں دی زمین تے چوگ ہے نی “۔(ص472)

11۔ ” وارث شاہ نصیب ای پوون جھول کرم ڈھین نہیں نال جھولیاں دے “۔(ص196)

12۔ ” وارث شاہ ہن جنہاں نوں رب بخشے تنھاں نال کیہ محکمہ جنگ دا جی “۔(ص259)

13۔ ” وارث شاہ اللہ جاں کرم کردا حکم ہندا ہے نیک ستاریاں نوں “۔(ص260)

14۔ ” جیہا کرے کوئی تیہا پاوندا اے سچے وعدے پروردگار دے نی “۔(ص307)

15۔ ” جو کوئی جمیا مرے گا سبھ کوئی گھڑیا بھجسیں واہ سبھ ویہن گے وے “۔(ص358)

16۔ ” میر پیر ولی غوث قطب جاسن ایہہ سبھ پسارڑے ڈھین گے وے “۔(ص358)

17۔ " وارث شاہ وساہ کیہ زندگی داساڑی عمر ہے نقس پتاسیاں تے "۔(ص405)

18۔ "کدی پان نہ دل تھیں پھیر پہنچے شیشہ چُور ہویا کسے جوڑیائی "۔(ص185)

19۔ " وارث شاہ نوں ٹھگیو دغا دیکے جیئیاں کیتیاں سو اساں پائیاں نے "۔(ص247)

20۔ " بھلا موئے تے وچھڑے کون میلے اینویں جیوڑا لوک ولاوں دائی "۔(ص332)

21۔ " انب بیج کے دودھ دے نال پالے بھا تتی دیھ انت ببول ہویا"۔(ص422)

عادتاں خصلتاں دے اکھان:

1۔ "وارث شاہ نہ عادتاں جاندیاں نیں بھاویں کٹیے پوریاں پوریاں وو"۔(ص456)

2۔ "شینہ چترے رہن نہ ماس باجھوں جھٹ نال اوہ رزق کمامیاں "۔(ص155)

3۔ "ویہن پے دریا نہ کدی مڑدے وڈے لارہے زور زاریاں دے "۔(ص0)

4۔ "بھکھا شیر جیوں آنو دامارا اُتے چور ڈٹھ اُتے جیوں دھاوں دائے "۔(ص263)

5۔ "وارث شاہ نہ سنگ نوں رنگ آوے لکھ سُوہے دے وِچ سمور ہیے "۔(ص433)

6۔ "گنڈی رن بڈھی ہو بنے حاجن پرے مور چھر گر دپٹاریاں دے "۔(ص263)

7۔ " رناں ڈگدیاں ویکھ کے چھیل منڈا جویں شہد وِچ مکھیاں پھسدیاں نے "۔(ص106)

8۔ " جیہڑے رشوتاں کھا حق روڑ ہن اوہ چورا چکڑے راہ دے نی "۔(ص219)

9۔ " رودن ویاں وچ گاوناوچ سیاپے ستر مجلساں کرن مندیریاں نیں "۔(ص308)

10۔ " سوٹا پیر ہے وگڑے تنگڑیاں دا داؤدہے زرہ نواسیاں دا"۔(ص339)

11۔ "لنڈیاں نال گھلنا مندے بول بولن نہیں چالے بھلیاں دیاں جائیاں دیاں "۔(ص305)

12۔ "جیہڑیاں سون اجاڑ وچ وانگ خچر قدراں اوہ کیہ جان دیاں دائیاں دیاں "۔(ص305)

13۔ "پانی دودھ وچوں کڈھ لین چاتر چھلکے پانو دے تیلیاں دو "۔(ص250)

14۔ "رناں، چھوکرے، جن، شیطان راول کتا ککڑ بکری اٹھ سارے "۔(ص385)

15۔ "ایہا مول فساد دا ہووے پیدا جنھاں سبھ جگت دے مول مارے "۔(ص385)

16۔ ”انت سچ دا سچ آنترے گا کوئی دیس نہ وسدے جھوٹھیاں دے“۔(ص396)

17۔ ”وارث شاہ نہ بیٹیاں جنہاں جنیاں قدراں جان دے نہیں جوائیاں دیاں“۔(ص305)

18۔ ”اتے چاڑھ کے پوڑیاں لاہ لیندی کسے گلاں دے محل اُسارنی ہیں“۔(ص108)

19۔ ”وارث شاہ نہ ہنگ دی باس چھپے بھاویں رسمی وچ کافور ہووے“۔(ص117)

20۔ ”وارث شاہ جیوں مور چے بیٹھ بلی ساہ گھٹ جاندی نہیں کسدی اے“۔(ص180)

21۔ ”وارث شاہ چھپایئے خلق کولوں بھاویں اپنا ای گُڑ کھایئے نی“۔(ص162)

22۔ ”وارث شاہ میاں گنا چکھ سارا مزے وکھ نے پوریاں پوریاں دے“۔(ص192)

23۔ ”وارث شاہ میاں انہیں مئیوں وانگوں پئی موت وچ مچھلیاں ٹولدی اے“۔(ص313)

24۔ ”بڈھا ہو کے چور مسیت وڑدا رل پھیریاں ہیں نال مداریاں دے“۔

25۔ ”دھاراں کھانگڑاں دیاں جھوکاں ہانیاں دیاں مزے خوبیاں گھول کواریاں دے“۔(ص267)

26۔ ”بھیت دسنا مرد دا کم نائیں مرد سوئی جو ویکھ دم گھٹ جائے“۔(ص268)

27۔ ”دا چور تے یار دا اک ساعت نہیں وسدے مینہہ جو گجدے نیں“۔(ص270)

28۔ ”جویں خصم کپتڑا رن بُھنڈی کیتی گل نوں پیا گھسیٹ دائی“۔(ص298)

29۔ ” عدل بناں سردار ہے رکھ اپھل رن گدھی ہے جو وفادار نائیں“۔(ص303)

30۔ ” نیاز بناں ہے کینچنی بانبہ تھاویں گدھا مرد جو عقل دا یار نائیں“۔(ص303)

31۔ ” وارث رن فقیر تلوار گھوڑا چارے تھوک ایہہ کسے دے یار نائیں“۔(ص303)

32۔ ” نار سوئی جو مال بن بیٹھ جالے پیادہ سوئی جو بھوت مسان ہووے“۔(ص312)

33۔ ” کواری سوئی جو کرے حیا بُہتا نیوں نظر تے باہجھ زبان ہووے“۔(ص312)

34۔ ” جیہڑیاں لین اڈاریاں نال بازاں اوہ بلبلاں تھک مریندیاں نیں“۔(ص321)

35۔ ” انہاں ہرنیاں دی عمر ہو چکی پانی شہر دے کھوہ دا پیندیاں نیں“۔(ص321)

36۔ ” اوہ ڈائیناں جان کباب ہوئیاں جیہڑیاں ہیٹریاں نال کھیندیاں نیں“۔(ص321)

37۔ ” جو کاں اک دن پکڑ نچوئیں گیاں ان پنے لہونت پیندیاں نیں“۔(ص321)

38۔ ” دل مال دیجیے لکھ کنجری نوں کدی دلوں محبوب نہ تھیندیاں نیں “۔(ص321)

39۔ ” جس مردنوں شرم نہ ہووے غیرت اوس مرد تھیں چنگیاں تیویاں نے “۔(ص387)

40۔ ”گھر وسدے عورتاں نال سوہن شرم وندتے ستر دیاں بیویاں نے “۔(ص3871)

41۔ ”گدھا اردکاں نال نہ ہوے گھوڑا بانبہ پری نہ ہووے پرولیے نی “۔(ص315)

42۔ ” وارث شاہ نہ دبیے موتیاں نوں پھل اگ دے وچ نہ ساڑیئے نی “۔(ص336)

43۔ ” وارث جنس دینال ہم جنس ہوندے بھور تازناں گدھے نانہہ میلیے نی “۔(ص330)

ویلے وقت دے اکھان:

1۔ ”گنگا ہڈیاں مڑدیاں نہیں گئیاں وقت گئے پھر کس موڑیائی “۔(ص185)

2۔ ”گئے عمر تے وقت پھیر نہیں مڑدے گئے کرم تے بھاگ نہ آوندے نی “۔(ص217)

7۔ ” رناں ڈگدیاں ویکھ کے جھیل منڈا جویں شہید وِچ مکھیاں پھسدیاں نے “۔(ص106)

3۔ ”گئی گل زبان تھیں تیر چُھٹا گئے روح قلبوت نہ آنودے نی “۔(ص225)

4۔ ” وارث شاہ میاں ایہہ وقت گھتا کسے پیر نوں ہتھ نہ آیا جے “۔(ص196)

5۔ ” وارث شاہ ایہہ عمر نت کریں ضائع شکر وچ پیاز کیوں گھولیوئی “۔(ص265)

6۔ ”کانوں باغ دے وچ کلول کردے کوڑا پھولنے دے اُتے موکیتے “۔(ص264)

7۔ ” اشراف دی بات منظور نائیں چور چودھری اتے لنڈور کیتے “۔(ص264)

8۔ ” داڑھی شیخاں دی چُھرا قصائیاں دا بیٹھ پرہے وچ پنچ سدانودے نے “۔(ص225)

9۔ ” جیہڑا چورتے راہزن ہووے کوئی اوس دی وڈی تعریف سُنانودے نے “۔(ص225)

10۔ ” جیہڑے پڑھے نماز حلال کھائے اوہنوں مہنا متقی لانودے نے “۔(ص225)

11۔ ” ایہہ جوبناں نت نہ ہووناں لی چھاؤں بدلاں دی جان جٹیے نی “۔(ص241)

واہی بیجی تے موسماں دے اکھان:

1۔ ” جیٹھ مینہہ تے سیال نوں وامندی کتک ماہنگھ وچ منع ہنیریاں نیں “۔(ص308)

2۔ "گانو سوئی جو سیال وچ دودھ دیوے بادشاہ سوئی جو شبان ہووے"۔(ص312)

3۔ "خیر دتیاں مال نہ ہوئے تھوڑا بوہل تھڑے نہ چرے کوٹار دے نی"۔(ص281)

4۔ "اس زمین نوں واہند ملک مُکاتے ہوچے وڈے کارنے نی"۔(ص125)

عام لوکاچاری دے اکھان:

1۔ "سماں یار داگھساباز ولا جھٹ چور داتے داو ٹھگ دائی"۔(ص270)

2۔ "نقش چین تے مشک نہ ختن جیہا یوسف زیب نہ کسے دے چہرے نی"۔(ص299)

3۔ "دستار بجو اڑیوں خوب آوے اتے بافتہ نہیں قصور جیہا"۔(ص300)

4۔ "کشمیر جیہا کوئی ملک نہیں، نہیں چانا چن دے نور جیہا"۔(ص300)

5۔ "سہج وسدیاں جیڈنہ بھلا کوئی بُرا نہیں جے کم فتوجیہا"۔(ص300)

6۔ "ہنگ جیڈنہ ہور بدبو کوئی باس دارنہ ہور کچور جیہا۔(ص300)

7۔ "تان سین جیہا اگ نہیں بن دالکھاں صفاں جے ہون بھرائیاں دیاں"۔(ص305)

8۔ "کیہ کانواں دے ڈھور نہ کدی موئے شیر پھویاں توں نہیں ہار دے نی"۔(ص306)

9۔ "سڑن کپڑے ہون تحقیق کالے جیہڑے گوشٹے ہون لوہار دے نی"۔(ص306)

10۔ "شاہ سوئی جو کال وچ بھیڑ کٹے کل بات دانگہباں ہووے"۔(ص311)

11۔ "سوئی روگ جو نال علاج ہووے تیر سوئی جو نال کمان ہووے"۔(ص311)

12۔ "بناں چور تے جنگ دے دیس وسے پت سوئی بن ان دے پان ہووے"۔(ص311)

13۔ "کارساز ہے رب تے پیر دولت سبھو محنتاں پیٹ دے کارنے نی۔(ص312)

14۔ "پیٹ واسطے سبھ خرابیاں نے پیٹ واسطے خون گزارنے نی"۔(ص312)

15۔ "شرم باجھ مچھاں، بناں عمل داڑھی، طلب باجھ فوجاں بھر بھار نائیں"۔(ص303)

16۔ "عقل باجھ وزیر صلوۃ مومن دیوان حساب شمار نائیں"۔(ص303)

17۔ "ہمت باجھ جوان، بن حسن دلبر لون باہجھ طعام سنوار نائیں"۔(ص303)

ذات برادری تے علاقیاں دے اکھان:

1۔ " نہیں چوہڑے داپت ہووے سید گھوڑے ہون نہیں پتر لیلیاں دے "۔(ص176)

2۔ " وارث شاہ فقیر بھی نہیں ہوندے پتر جٹاں تے موچیاں تیلیاں دے "۔(ص143)

3۔ " ورث شاہ نہ معتبر جانیے جی قول جٹ سنیار قصائیاں دا "۔(ص224)

4۔ " اشراف دی بات منظور ناہیں چور چودھری اتے لنڈور کیتے "۔

5۔ " ڈوگر جٹ ایمان نوں ویچ کھاندے دھیاں مار دے تے پاڑ لانودے نے "۔

6۔ " ترک قول حدیث دے نت کر دے چوری یاریاں بیاج کمانودے نے "۔(ص225)

7۔ " وارث شاہ ایہہ جٹ فقیر ہویا نہیں ہندیاں گدے توں پیریاں نی "۔(ص257)

8۔ " چور یار تے ٹھگ نہ رہن گجھے کتھے چھپن آدمی کار دے جی "۔

9۔ " ہنر جھوٹھ کمان لاہور جیہی اتے کانورو جیڈنہ سحر ہے نی "۔

10۔ " چغلی نہیں دیپالپور کوٹ جیہی اوہ نمرود تھانوبے مہر ہے نی "۔

11۔ " نقش چین تے مشک نہ ختن جیا یوسف زیب نہ کسے دی چہرہے نی "۔(ص229)

12۔ " کشمیر جیہا کوئی ملک نہیں، نہیں چاناں چن دے نور جیا "۔(ص330)

13۔ " دستار بجواڑیوں خوب آوے اُتے بافتہ نہیں قصور جیہا "۔

شاہ حسینؒ:

شاہ حسینؒ اندرون لاہور دے شہر دے رہن والے سن۔ آپ دا اصل ناں حسین سی پر ادبی دُنیا وِچ شاہ حسین یاں مادھولال حسین شاہ دے ناں نال مشہور ہوئے۔ آپ اندرون ٹیکسالی دروازے دے محلّہ ٹِلّہ بگّا وِچ 1538ء(46)نوں پیدا ہوئے۔ آپ دے والد داناں شیخ عثمان تے داناں کلجس رائے سی جو ہندو مسلمان ہوئے سن۔ شاہ حُسین ڈُھڈی کلسر ائے سن(47)۔ آپ دے وڈ کے کھَڈی یعنی کپڑا بُنن دا کم کردے سَن تے جولاہے اکھواندے سن۔

شاہ حُسین نے ٹیکسالی دروازے دی مسیت دے امام مولوی ابو بکر ہوراں کولوں قرآن دی تعلیم حاصل کیتی(48)۔ قرآن دے اَٹھ پارے حفظ کیتے سن پئی ایس دوران چنیوٹ دے اِک صوفی درویش شیخ بہلول دریائی آپ دے استاد مولوی ابو بکر نوں مِلن لئی تشریف لیائے۔ آپ نے حسین بارے بُجھیا تے اوہنوں دریائے راوی توں وضو واسطے پانی لیاؤن لئی آکھیا۔ حسین نے حکم دی تکمیل کیتی۔ بہلول دریائیؒ ہوراں حسین اُتے شفقت دی نظر کیتی تے اوہنوں اپنا مرید کر کے روحانی تربیت دی ذمہ داری چُک لئی۔ آپ دی دُعا نال حسین نے دناں وِچ قرآن پاک حفظ کر لیا۔ آپ نے حسین نوں دن ویلے حضرت داتا گنج بخشؒ دے مزار اُتے حاضری دین تے رات ویلے دریائے راوی دے کنڈھے عبادت کرن دا حکم دِتا۔ شاہ حسین نے مرشد دے حکم مطابق عبادت ریاضت تے تصوف دیاں منزلاں طے کیتیاں۔ ایس دوران شاہ حسین اِک مشہور عالم تے بزرگ شیخ سعد اللہؒ ہوراں کولوں قرآن دی تفسیر "مدراک" پڑھدے ہوندے سن۔ عمر دا چھتیواں ورہا سی جدوں قرآن دی آیت اُتے اپڑے:-- آیت--

استاد ہوراں مطلب بیان کیتا تے شاہ حسین تے مجذوبی کیفیت طاری ہو گئی۔ بقول قاضی جاوید "پتھر ہیرا بن گیا" تے نچدے ٹپدے مسیت وچوں باہر نکل آئے۔ دُوجی روایت ایہہ پئی نماز پڑھدیاں جدوں ایس آیت تے اَپڑے" وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَلَهْوٌ"(الانعام:32)کھڑ کھڑ کے ہسن لگ پئے، نماز توڑ دتی تے مسیتوں باہر نکل آئے۔ فیر زندگی دے آخری 27 سال کدی مسیتے نہیں گئے۔ مجذوبی حالت وِچ داڑھی مُچھ منا دتی، لال چولا پا لیا، شراب دی صراحی پھڑ لئی تے گاؤن نچن والیاں دے ٹولے وِچ شامل ہو گئے۔ مجذوبی حالت وچ شاہ حسین نُوں اِک ہندو باہمن مُنڈے "مادھو" نال پیار ہو گیا۔ ایہہ پیار اینا ودھیا پئی دونویں اِک ناں یعنی مادھو لال حسین بن گئے۔ مادھو لال بعد وِچ شاہ حسین دیاں کرامتاں ویکھ کے مسلمان ہو گیا۔ شاہ حسین دا 1599ء(49) وِچ وصال ہویا۔ آپ نوں پہلے دریائے راوی دے کنڈھے تے فیر ہڑھ آ جاون پاروں اوتھوں کڈھ کے باغبانپورہ وِچ دفن کیتا گیا۔ مادھو لال، شاہ حُسین دا گدی، نشین بنیا تے مرن مگروں شاہ حسین دے نال ای دفن ہویا۔ آپ دے مزار تے ہر سال مارچ دے مہینے وِچ میلہ لگدا اے۔ جیہڑا پورے پنجاب وِچ "میلہ چراغاں" دے ناں توں جانیا جاندا اے۔ ایتھے شاہ حسین دیاں کافیاں وچوں جیہڑے مصرعے اکھاناں دے انگ والے دتے گئے نیں ایہ سارے محمد آصف خاں دے سودھے ہوئے متن وچوں دتے جا رہے نیں جیہڑا کہ پاکستان پنجابی ادبی بورڈ لاہور توں 2014 وچ چھپیا۔

مال دولت دے اکھان:

1۔ "لکھ کروڑ جیہناں دے جُڑیا سو بھی جُھوری جُھوری
بھٹھ پئی تیری چٹی چادر چنگی فقیراں دی بُھوری"۔(ص24)

2۔ "بھلا ہویا گُڑ مکھیاں کھادھا بھن بھن توں چُھٹیا سے"۔(کتاب مذکورہ۔ص42)

3۔ "کوٹھے ممٹ تے چوبارے وس وس گئے کئی لوک وچارے"۔(ص108)

4۔ "ننگے پیریں جاندے ڈٹھے جنکے لاکھ کروڑ"۔(ص130)

5۔ "دولت دنیا مال خزانہ، سنگ نہ کوئی لے جاندا"۔(ص59)

6۔ "کِتھے نی تیرے ترکی تازی سائیں بن سبھ کوڑی بازی"۔(ص161)

عشق دے اکھان:

1۔ "عشق محبت سوای جانن پئی جیہناں دے ہڈوے اڑیا"۔(ص35)

2۔ "جت تن لگے سواری جانیں گلاں کرن سکھالیاں"۔(ص31)

3۔ "ہنجوں روندا سبھ کوئی عاشق روندے رت نی"۔(ص62)

4۔ "عشق کیہ لگے راہ نال"۔(ص143)

5۔ "شمع دے پروانے وانگوں جلدیاں انگ نہ موڑیے"۔(ص110)

6۔ "جس تن درداں دی آہ، سوای تن روندا ای
کنیاری دی سیجے اُپر سکھیا کوئی نہ سونداای"۔(ص186)

اخلاق دے اکھان:

1۔ "چھوڑ تکبر پکڑ حلیمی، راہ پکڑ و وشیری دا"۔(ص103)

2۔ "جیہناں پاک نگاہاں ہوئیاں کہیں نہ جاندے ٹھگے"۔(ص41)

3۔ "کہے حسین فقیر سائیں دا مرن تھیں اگے مرو و"۔(ص173)

4۔ ” جیوندیاں مر رہیے حسینا جیبھا دے چھڈ تا کڑی “۔(ص178)

5۔ ” کلر کھٹ نہ کھُوہٹری چیناریت نہ گڈ دے اڑیا“۔(ص35)

دنیادی بے ثباتی دے اکھان:

1۔ ” کُوڑی دنیا کُوڑ پسارا جیوں موتی شبنم دا“۔(ص43)

2۔ ” ایہہ دنیا دو چار دیہاڑے ویکھدیاں لد جاندا“۔(ص59)

3۔ ” سدا نہ بُھلن توریا سدا نہ لگدے نی ساونا“۔(ص55)

4۔ ” جگ جیون تھوڑا کون کرے جنجال “۔(ص78)

5۔ ” اِک لڈ چلے اِک بنھ بیٹھے کون اٹھائے بھاراں نوں “۔(ص127)

6۔ ” ساڈے تن ہتھ ملکھ تساڈا ایڈی تان نہ تان “۔(ص98)

7۔ ” ایہناں راہیں جاندے ڈٹھڑے میر ملک سلطاناں “۔(ص37)

8۔ ” جمدیاں تل روون لگے یاد پیو دن گھانی دا“۔(ص112)

عملاں دے اکھان:

1۔ ” عملاں اُپر ہوگ نبیڑا کیا صوفی کیا بھنگی “۔(ص82)

2۔ ” باجھ عملاں گلاں کُوڑیاں “۔(ص139)

3۔ ” جو کجھ کیتا بُرا بھلا وو کیتا اپنا پاونا“۔(ص144)

4۔ ” جیہا کرسیں تیہا پاسیں “۔(ص171)

5۔ ” کہے حسین فقیر سائیں دا عملاں باجھ خواری “۔(ص64)

6۔ ” بناں عملاں آدمی ویندے ککھ لُڑھے “۔(ص86)

عادتاں خصلتاں دے اکھان:

1۔ ” کالے پٹ نہ چڑھے سفیدی کاگ نہ تھیندے بگے “۔(ص41)

2۔ ” دنیا مطلب دی وو یچ سن وو فقیرا “۔(ص83)

تقدیر دے اکھان:

1۔ ” کہے حسین غریبڑا لکھیا ناہیں مُڑے “۔(ص86)

2۔ ” لکھی لوح قلم دی مائے موڑ جے سکنی ایں موڑ “۔(ص101)

3۔ ” توڑی نہ ٹٹدی چھوڑی نہ چھٹدی قلم ربانی وگی “۔(ص40)

ابیاتِ باہو وِچ ورتے اکھان:

حضرت سلطان باہو رحمتہ اللہ اپنے سمے تے پہلاں دے صوفی سوجھواناں وانگ خدا دی مخلوق تائیں اپنی گل بات نوں اپڑان واسطے شاعری نوں ذریعہ بنایا کیوں جے ایس ویلے نثر نالوں شاعری نوں لوک ڈھیر شوق نال پڑھدے سن تے نالے وڈے وڈے مضموناں نوں شاعری راہیں گھٹو گھٹ لفظاں وِچ سُچجے تے پھبویں ڈھنگ نال بیان کیتا جاسکدا سی۔ شعر انسان دی طبیعت دل و دماغ تے عام گل بات نالوں اِک بھر نواں اثر چھڈدا اے۔

شعر اپنے معنے مفہوم دے حوالے نال انسانی قلب دی باریک وارداتاں دے ذہنی کیفیات دے مکمل شعور داناں اے۔ ایتھوں ایہہ گل نتر دی پئی قلب دی باریک وارداتاں دے مکمل شعور دے اظہار تے ابلاغ توں وکھ جیہڑا کلام بھانویں جناوی فنی حوالے نال پھبواں ڈھکواں ہووے پیا اوہ شعر نہیں آکھوا سکدا۔ کیوں جے اوہدے وِچ سعر دا بنیادی اندر لاست نہیں ہوندا۔ ایس واسطے شاعری دا عرفان نال ازل توں چنگا گوُڑھا تے مُڈھلا سانگا اے۔ ایہناں نوں اک دوجے توں وکھ نہیں کیتا جاسکدا۔ ایس واسطے سارے ای صوفی سوجھواناں اپنی قلبی وارداتاں تے ذہنی کیفیات دے اظہار تے ابلاغ واسطے شاعری نوں ذریعہ بنایا۔

سید عابد علی عابد شاعری تے عرفان بارے لکھدے نیں:

> ”شاعری کا مقصد غائی اور اس کا بنیادی جواز یہ ہے کہ نوع انسانی کے تجربے کو کسی ایسی منظرہ وسیع کا ایک حصہ بنا کر پیش کرے جو اس جابر، متلون المزاج اور نا پائیدار کا ایک نعم البدل ہو۔ دوسرے الفاظ میں وہ مثالی دنیا ہو۔ جس کی تصویر انسان کی روح کی گہرائیوں میں بسی ہوئی ہو۔ مذہب اس مثالی دنیا کا جو نقشہ پیش

> کرتا ہے وہ کلام الٰہی کی صورت میں کسی برگزیدہ انسان پر نازل ہوتا ہے۔ لیکن عرش معلٰی کی جس لوحِ محفوظ پر کلام الٰہی ثبت ہے اس کی ایک چھوٹی سی عکسی تصویر ہر انسان کے سینے میں موجود ہے کبھی کبھی عام انسانوں کو بھی یہ توفیق نصیب ہو جاتی ہے۔ کہ وہ اس عکسی تصویر کو دیکھ سکیں اور الفاظ کی مدد دوسرے لوگوں پر نقاب کر سکیں۔ یہ لوگ وہ اہلِ بصیرت شعراء میں جو شاعری کی دنیا کے تاج دار ہیں ان کی شاعری وہ ہے جسے ہم مثالی شاعری کہہ سکتے ہیں اوی جو فنِ انسانی کا سدرۃالمنتھٰی ہے"۔(50)

حضرت سلطان باہو دی پنجابی شاعری سی حرفی دے روپ وچ اے۔ پنجابی زبان وادب دے کجھ پارکھ آپ نوں ای سی حرفی دا باضابطہ موڈھی شاعر من دے نیں۔ آپ دی سی حرفی دا ہر بیت جیہنوں دوہڑا وی آکھیا جاندا اے۔ عام طور تے چار مصرعیاں وچ اے۔ آپ دے کجھ بیت پنجاں تے چھیاں مصرعیاں وِچ ملدے نیں۔ آپ ایہناں بیتاں وچ فقر دے وکھو وکھ پکھاں نوں اپنے ماحول تے لوک وسیب دے عام ورتارے دیاں منیاں پر منیاں علامتاں، تشبیہاں، استعارے، محاورے، اکھاناں تے خاص ترکیباں راہیں بیان کیتا اے۔ ایہناں بیتاں دے کئیں مصرعے اپنے اندر بیان ہوئی حقیقت دے اندر لے ست، سُجھے تے پھبویں ڈھکویں ڈھنگ تے لوک وسیب وِچ ورتارے پاروں اکھاناں دا روپ وٹا چکے نیں۔ ڈاکٹر ارشد محمود ناشاد حضرت سلطان باہو رحمتہ اللہ دی پنجابی شاعری دا تکنیکی تے فنی ویرواکر دیاں لکھدے نیں۔

> ''اُن کا کلام حکمت و دانش کی ایسی کان ہے جس سے ہر طبقہ ذہن کے لوگ اخذ و استفادہ کر سکتے ہیں۔ حکمت و دانش سے معمور ان اقوال میں پند و موعظت اور ہدایت وارشاد کا رنگ کھلا ہوا ہے۔ مگر کہیں بھی مخاطب گراں بار نہیں ہوتا۔ کلام کے زر نگار پردے میں لپٹا ہوا پند و عظت کا ملیت سے یوں آمیخت ہوتی ہے"(51)

ابیاتِ باہو دے اکھان زمان و مکان دیاں حداں توں ماوراء نیں۔ ہر سمے وِچ تے وسیب وِچ ایہہ بول یاں قول اٹل تے پکے پیڈے ٹھکویں فیصلیاں دا درجہ رکھدے نیں۔ سیانے لوک کسے وہ الجھی ہوئی گل دی تہہ تک اپڑن واسطے یاں نتارا کرن لئی ایہناں اکھاناں نوں اِک پکی پیڈی سند دے طور اُتے ورتدے نیں تے اگوں سننہار ایہناں

اکھاناں دی سچیائی نوں دِلوں من لیندے نیں۔ حضرت سلطان باہو رحمتہ اللہ دے پنجابی ابیات نوں اوہناں دی فکر دی بنیاد تے سودھن ہار ڈاکٹر سلطان الطاف علی لکھدے نیں:

"ابیات میں بعض مصرعے اور ترکیبیں عالمی سچائی (Universal Truth) کے حامل ہیں۔ اس لیے ابیات روزمرہ کے استعمال کے لیے سرائیکی پنجابی ادب میں بالخصوص ضرب الامثال بنتے جارہے ہیں"۔(52)

ابیاتِ باہو وِچ اکھاناں دی وکھو وکھ سرناویاں ہیٹھ ونڈ اس طرح اے۔ ایتھے دتے جارہے ابیات سلطان الطاف علی دی سودھی ہوئی کتاب ابیات باہو توں لئے گئے ہن۔ جیہڑی کہ باہو پبلی کیشنز توں 2009ء وچ چھپی۔

مُرشد:

1۔ "جاگ بناں دودھ جمدے ناہیں بھانویں لال ہووَن کڑھ کڑھ کے ہُو"۔(ص25)

2۔ "تیلاں باجھ نہ بلن مشالاں درداں باجھ نہ آہیں"۔(کتاب مذکورہ، ص73)

3۔ "پیر ملے پیڑ نہ جاوے ناں اس پیر کیہ دھرناں ہُو"۔(ص20)

عشق:

1۔ "عشق مشک نہ چھپے رہندے ظاہر تھین اُتھائیں ہُو"۔(ص3)

2۔ "عاشق نیندر بھکھ نہ کوئی عاشق مول نہ مردے ہُو"۔(ص26)

3۔ "عشق حقیقی جیہناں پایاں مونہوں نہیں الاون ہُو"۔(ص63)

4۔ "عشق عقل وِچ منزل بھاری سئے کوہاں دے پاڑے ہُو"۔(ص19)

5۔ "دل دریا سمندروں ڈونگھے کون دلاں جانے ہُو"۔

6۔ "نہ لُکدی کستوری بھانویں دے رکھیے سئے پلے ہُو"۔(ص26)

7۔ "انگلاں مگرے دیہنہ نہ چھپد ادریار ہن نہ ٹھلے ہُو"۔(ص27)

فقر:

1۔ ”رب اُنہاں نوں ملدا اباہُو نیتاں جنہاں اچھیاں ہُو“۔(ص28)

2۔ ”باجھ حضوری نہیں منظوری پڑھن بانگ صلوتاں ہُو“۔(ص12)

3۔ ”لکھ ہزار کتاباں پڑھیاں ظالم نفس نہ مردا ہُو“۔

4۔ ”ہرگز مکھن مول ناں آوے پھٹے دودھ دے کڑھیاں ہُو“۔(ص18)

5۔ ”کوڑا تخت دنیا دا باہُو فقر سچی بادشاہی ہُو“۔

عادتاں خصلتاں:

1۔ ”جیہڑے ہون مٹی دے بھانڈے کدی نہ تھیون کانجے ہُو“۔

2۔ ”جیہڑے مڈھ قدیم دے کھیڑے کدی نہ ہوندے رانجھے ہُو“۔(ص13)

3۔ ”تمے مول تربوز نہ ہوون توڑ مکے لے جایئے ہُو“۔

4۔ ”کاں دے بچے ہنس نہ تھیندے پئے موتی چوگ چگایئے ہُو“۔

5۔ ”کوڑے کھوی مٹھے ہوندے سئے مناں کھنڈ پایئے ہُو“۔(ص85)

6۔ ”پتھر چت جینہاں دے اوتھے ضائع“۔(ص22)

7۔ ”مکھی قید شہد چ ہوئی کیہ اڈسی نال شہبازاں ہُو“۔(ص48)

8۔ ”جویں اگ تے پانی تھاں اِک واسا نہیں کریندا ہُو“۔(ص42)

9۔ ”پتل سونا مول نہ بن دا جڑیئے لکھ نگینے ہُو“۔(ص29)

10۔ ”شوم سخی نہ بن دے توڑے ہوئے لکھ خزینے ہُو“۔(ص30)

11۔ ”خالص نیل پرانے تے نہ چڑھدا رنگ مجیٹھی ہُو“۔(ص31)

تقدیر:

1۔ ”گھر تھیں ملیا دیس نکالا لکھیا جھولی پایا“۔(ص32)

پنجابی لسانی تے ادبی (لوک ادب تے کلاسیک ادب) حوالے نال چنگی بھرویں زبان اے۔ ایس زبان دیاں لسانی سرحداں نوں پنجاب دیس دیاں جُغرافیائی سرحداں نے ترتیب دتا اے۔ ایس لئی ضروری جاپدا اے کہ پہلے پنجاب دیاں جُغرافیائی سرحداں نوں سمجھ لیا جاوے۔ پنجاب جے سانجھے پنجاب دی گل کیتی جاوے تاں ایس دیاں سرحداں ویلے دے نال نال بدلدیاں رہیاں نیں۔ پر پاکستانی پنجاب دیاں سرحداں اک پاسے ہندوستانی پنجاب نال ملیاں ہویاں نیں تے دوجی پاسے صوبہ سندھ نال، ایہدے اک پاسے اک پٹی بلوچستان دی ملدی اے تے کُجھ حصہ کشمیر تے کے۔پی۔کے نال جُڑیا ہویا اے۔ ایہناں ساریاں سرحدی علاقیاں دا بڑا گوڑھا اثر پنجابی زبان تے پیا اے۔ ایہہ تے اوہ جُغرافیائی حداں ہن جیہڑیاں حکومتی طور تے بنائیاں گئیاں نیں۔ کُجھ سرحداں قُدرتی نیں۔ ایہہ سرحداں ایتھے دیاں لوکاں قدرت دیاں اصولاں نوں ساہمنے رکھ کے متھیاں نیں۔ بولی دیاں لسانی پکھاں نوں جانن لئی ضروری اے پئی ایہناں مقامی ونڈاں نوں وی جان لئیے۔ ایہناں سرحداں نوں دو نہہ بھاگاں وچ ونڈیا گیا اے۔

(1) باراں (2) دوآبے

ثناور چدھڑ نے پنجاب دیاں نکیاں وڈیاں 11 باراں دے ناں گنوائے نیں

"1۔ساندل بار۔2۔کرانہ بار۔3۔گنجی بار۔4۔گوندل بار۔5۔نیلی بار۔6۔بیاس بار۔7۔جنگل بار۔8۔خزانہ بار۔9۔ڈُلے دی بار۔10۔راوی دی بار۔11۔ماناں دی بار

ساندل بار دے علاقے وچ فیصل آباد، ٹوبہ ٹیک سنگھ، کمالیہ، چنیوٹ، جھنگ شامل نیں۔

کرانہ بار دے علاقے وچ سرگودھا تے جھنگ دے کُجھ علاقے شامل نیں۔

گوندل بار وچ جھنگ ولوں کُجھ سرگودھا تے کُجھ ساہیوال دے علاقے نالے خزانا بار وی ایہدے وچ ای شامل اے

نیلی بار: ایہدے وچ جنوبی ساہیوال، پاکپتن، عارف والا تے کُجھ ملتان لودھراں تے ضلع قصور دا علاقہ نیلی بار وچ آؤندا اے۔

بیاس بار وچ ستلج دریا دے پرانے ویہن توں پار لا علاقا جہدے وچ گھنے جنگل ہوندے سن بیاس بار اے۔

جنگل بار ضلع فیصل آباد جھنگ دے کُجھ علاقے جتھوں دی بولی نوں جانگلی آکھیا جاندا اے۔

خزانا بار شور کوٹ (ضلع جھنگ) دے اخیر وچ گوندل بار دا اک حصا جتھے گوندل قوم وسدی اے۔

ڈلے دی بار پنڈی بھٹیاں ڈلے دی بار دا مرکز اے۔ لہور توں لہندے ولے جی ٹی روڈ تے موٹر وے اُتے 107 کلومیٹر دے پندھ اُتے ہے، ایہدے چوفیرے شیخوپورا، جھنگ، سرگودھا تے پنڈی بھٹیاں تے حافظ آباد دا علاقہ شامل اے۔

راوی بار ایہدے وچ راوی دی کدھی دا علاقہ گنیا جاندا اے۔ ایس نوں راوی بار تے نرا راوی وی آکھدے نیں

"ماناں دی بار علاقہ چوہڑ کانا دا اک ناں جو مان قوم دے ناں اُتے مشہور اے۔"(53)

انج ای پنجاب دے پنج دوآب (دونہہ دریاواں دے وچکارلی تھاں نوں دوآبہ کہندے نیں) نیں۔

1۔سندھ ساگر دوآب۔2۔ چج دوآب۔3۔بست دوآب۔4۔باری دوآب۔5۔رچنا دوآب

ایہناں قدرتی تے جُغرافیائی حداں پاروں پنجابی بولی دے کئی سارے لہجے وجود وچ آئے۔"جیہدے بارے لوک اکھان اے پئی باراں کوہاں تے بولی بدل جاندی اے"۔ ایہناں لہجیاں دیاں لسانی سانجھاں تے اسانجھاں ڈھیر نیں۔ جیہڑیاں کہ سانوں ایہناں دے لوک ادب وچ کُھلیاں تے کلاسیک ادب وچ گُجھیاں نظریں آوندیاں نیں۔ ایتھے کیوں جو ساڈا واہ لوک اکھاناں نال اے سو اسیں لوک اکھاناں دے علاقائی لسانی پکھاں اُپر غور کراں گے پر پہلاں اسیں ایہناں علاقائی لہجیاں بارے کُجھ جان لئیے۔

پنجاب دی معیاری یاں ٹکسالی بولی لہور تے امرتسر دے علاقیاں وچ بولی جاندی اے۔ ونگی ویکھو

"پابھو تیرے بُندے نہ بنے، مُنڈے مر گئے کمائیاں کردے"(54)

انج ای اُچارن دیاں کُجھ ہور قسماں ایہہ نیں۔

"پاغلاں دے سِر تے کوئی سِنگ تے نئیں ہوندے"(55)

عام طور تے لہور دے وسنیکاں دا لہجہ ایہہ ہے پئی "گ" نوں "غ" نال بدل دیندے نیں۔

اس اکھان توں پتہ چلدا اے کہ "بھابھو" دی تھاں "پابھو" لکھیا اے۔ جد کہ مُنڈے ایتھوں پتہ چلیا کہ ماجھے وچ کئی "بھ" دی تھاں "پ" اُچاریا جاندا اے۔ فعل حال مطلق بناون لگیاں جُملے دی ترتیب ایہہ ہوندی اے کہ "علی کم تے جاندا اے" انجے فعل مستقبل مطلق دا جملہ انج بنے گا۔ "علی کم تے جائے گا" فعل ماضی مطلق دا جملہ انج بنے گا" علی کم تے گیا سی"

ماجھے لہجے توں بعد سرائیکی لہجہ اک وڈا لہجہ اے۔ ایس لہجے تے اک پاسے سندھی زبان دا اثر اے تے دوجی پاسے نیلی بار دا گُجھ اثر اے۔

"جتھوں داڈیس اُتھوں داویس"(56)

ایس اکھان وچ "د" دے اُچارن نوں "ڈ" نال بدل دتا گیا اے۔ انجے ای "اُتھوں" لفظ جیہنوں کہ ماجھے وچ "اوتھوں" اُچاریا جاندا اے بدل کے "اُتھوں" کر دتا گیا اے۔ باقی جُملے دی بنتر اوہیو اے جیہڑی کہ ماجھے دے جُملے دی ہوندی اے۔ اُچارن دیاں ہور وی مثالاں پیش کیتیاں جاسکدیاں نیں پر دیگ وچوں اک دانہ ای بہت ہوندا اے۔ جُملیاں دی بنتر ول گوہ کیتا جاوے تاں پتہ چلدا اے کہ اوہناں وچ تھوڑا جیہا اختلاف اے پر ایہ اختلاف لفظاں دی رنگا رنگی پاروں ہے نہ جیہڑی کہ لہجیاں دا سُبھپن اے۔ سرائیکی وچ فعل حال مطلق بناون دا طریقہ ایہ ہے "علی کم تے وَیندا ئے"۔ فعل ماضی مطلق دا جملہ انج بندا اے۔ "علی کم تے ویندا ہا" فعل مستقبل مطلق دا جملہ انج بنے گا "علی کم تے وَیسی" اک ہور گل اہم ہے پئی ایہ گرامری اصول سرائیکی لہجے نال خاص نہیں ہن بلکہ اجیہیاں گرامری بنتراں سانوں نیلی گنجی تے جنگل بار دیاں لوکاں دیاں بولیاں وچ وی ملدیاں نیں۔ جیہناں توں اسیں ایہ اندازہ لاء سکدے ہاں پئی سرائیکی وی پنجابی دا اک لہجہ اے۔ جیہدے اُتے اس سندھی بولی دا اثر وی ہے تے پنجابی دا وی پر لسانیاتی اصول ایہ گل پکی کر دے نیں کہ ایہ لہجہ پنجابی دا اے۔ اس گل نوں ہور ثابت کرن لئی اسیں اکھاناں دیاں دو نہہ کتاباں، اک جیہدے بارے کہیا جاسکدا اے کہ اوہ ماجھے دیاں اکھاناں دی نمائندگی کردی اے تے اک بارے کہیا جاسکدا اے کہ اوہ سرائیکی دی نمائندہ ایہناں دا تقابلی مطالعہ کیتا جاندا اے تاں جو گل ہور کُھل سکے

شہباز ملک کول ایہ اکھان انج ملدا اے۔

"آپے میں رَجّی کجّی آپے میرے بچے جیون

(یاں) آپے میں رجی پُجّی آپے میرے بچے جیون"(57)

ایہو اکھان شوکت مغل کول انج ملدا اے۔

"آپے میں رجی پُجّی، آپے میڈے بچڑے جیون"(58)

انجے ای شہباز ملک کول اک اکھان انج ملدا اے

"آب آب کر مویوں بچہ فارسیاں گھر گالے

(یاں)   آب آب کریندے موئے فارسیاں پڑھ مُٹھے۔"(59)

جد کہ شوکت مغل نے ایہ اکھان انج دتا اے

"آب آب کریندے موئے، اے فارسیاں پڑھ مُٹھے۔"(60)

ایتھوں سانوں پتہ چلیا پئی اکھاناں نال اسیں کئی لسانی گُتھیاں سُلجھا سکدے ہاں۔ انج ای اسیں جدوں ماجھے تے ہندکو لہجے دا تقابل کردے ہاں تے ایتھے وی سانوں ایس گل دا اقرار کرنا پیندا اے کہ ایہ اکو ای رُکھ دیاں لغراں نیں۔ ایتھوں ایہ پتہ لگیا کہ لوک ادب وچ لوکائی نوں جوڑے رکھن دی کمال دی تاثیر اے۔ ایہ لوک ادب ای اے جس اتنے وڈے علاقے دیاں لوکاں نوں کئی ونڈاں ونڈیون توں بعد وی جوڑیا ہویا اے۔

اکھاناں دا لسانی پکھ اک پاسے ساریاں لہجیاں نوں جوڑن دا کم کردا اے تے دوجے پاسے ایہ اپنیاں اپنیاں جوہاں دیاں لسانی بُنتراں نوں وی ساہمنی پھردے نیں تے ایہناں بہوں ساری ٹھیٹھ پنجابی لفظالی نوں وی ساہمیا ہویا۔ جیویں کہ سانوں پتہ پنجابی بولی وچ لکھن دا رواج ڈاڈھے چِریں ہویا۔ ایس پاروں کوئی شک نہیں کہ لکھتی صورت وچ ادب نہ ہوون پاروں پنجابی دے کئی لفظ ہُن متروک ہو گئے نیں۔ جے کتے بولے وی جانے نیں تاں صرف اوہناں ہی پنڈاں وچ جتھے کہ پڑھے لکھے بندے جانا تے رہنا ہُن اپنی ہتک سمجھدے نیں۔ جے ایہ اکھان نہ ہوندے تاں خطرہ ایس گل دا وی سی پئی ایہ بولی اصلوں ای مُک جاندی۔ ایتھے کُجھ اجیہے اکھان دتے جاندے نیں جیہناں وچ وکھو وکھ لہجیاں دے گرامری اصول دتے گئے نیں یاں فیر کوئی اُچیچی لفظالی ورتی گئی اے۔

ماجھے دے اکھان:

"گِن گِن کے روٹیاں، تے مِن مِن کے بوٹیاں"(61)

"گھیئو چوپڑیاں، تے دو دو"(62)

"لُچّا، سب توں اُچّا"(63)

"مال کولوں جان پیاری، تے جان کولوں مال پیارا"(64)

"ماں توں بہتا چاہے، تے پھپھے کُٹن اَخوائے"(65)

دوآبے دے اکھان:

"توں کاہدا پٹواری مُنڈا امیر اروو ے اَمب نوں"(66)

"توں وی رانی میں وی رانی، کون بھرے گا پانی"(67)

"جد مُنڈا اُکڑی راضی تاں کی کرے گا قاضی"(68)

"خربوزے نوں ویکھ کے خربوزا رنگ پھڑ دا اے"(69)

"دھی اُسری، کھان پین وِسریا"(70)

سرائیکی اکھان:

"دماغ ہووے موٹا تاں حرکت وِچ ہوندا اہے سوٹا"(71)

"پتھر اوکھے سِمدن"(72)

"پھاتی دا کیا بھَشکن"(73)

"ٹُر آپ نہ سگے، بھٹے مُونہ گوڈیاں دا"(74)

"چنگیاں دے چنگے تھِیندِن"(75)

ہندکو / پوٹھوہاری اکھان:

"سانجھا مال ترہایا ای رہندے"(76)

"سنڈھیاں دا کھول تے بوٹیاں دی شامت"(77)

"ککھ بھی چوری لکھ بھی چوری"(78)

"مونھ پھیڑا ہووے تے گل پھیڑی نینھ کرنی چاہی دی"(79)

"نہ کم نہ کوات تَہن تَہن اندر تَہن تَہن باہر"(80)

"بکری سِنگ لوانے گئی تے کَن بھی کپال آئی"(81)

"ٹھنڈے دُدّھے آں پھُوکاں مَارنا"(82)

"لِسے ملانے دِی بانگ کون سُندے"(83)

"لت کُسہنا سہساں سوکھی بیٹھی رہساں"(84)

"لعل گودڑی بچ نئیں چھپدا"(85)

حوالے

1۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے (پہلی جلد)،لہور،پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگویج اینڈ کلچرل، 2009ء، ص33

2۔ شہباز ملک،ڈاکٹر،ساڈے اکھان،لاہور،عزیز بک ڈپو،2004ء،ص10

3۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے (پہلی جلد)،ص34

4۔ اوہی،ص35

5۔ اوہی،ص35

6۔ اوہی،ص37،36

7۔ اوہی،ص37

8۔ اوہی،ص37

9۔ اوہی،ص37

10۔ اوہی،ص38،37

11۔ اوہی،38

12۔ اوہی،38

13۔ اوہی،39

14۔ اقبال صلاح الدین، مرتب: لعلاں دی پنڈ،لاہور،عزیز پبلیشرز،1986ء،ص165

15۔ غلام یعقوب انور، بول تے تول،لاہور،پاکستان پنجابی ادبی بورڈ،1987ء،ص5

16۔ عین الحق فرید کوٹی، پنجابی اکھان،لاہور،پاکستان پنجابی ادبی بورڈ،1987ء،ص6

17۔ اظہر، ظہور احمد،ڈاکٹر، معارفِ فریدیہ، دیوان بابا فرید الدین مسعود گنج شکرؒ (تعارف و ترجمہ)، مرکز معارف اولیاء،جون2005ء،ص107

18۔ محمد یونس حسرت،(ترتیب وترجمہ)چنبے دی بُوٹی،لاہور،بک ہوم،2010،ص76

19۔ محمد آصف خاں،مرتبہ،کافیاں شاہ حسین،لاہور،پاکستان پنجابی ادبی بورڈ،1987،ص65

20۔ منظور اعجاز، ڈاکٹر، وارث نامہ، تشریح ہیر وارث شاہ، پہلا پور، لاہور، وچار پبلیشرز، 2009، ص184

21۔ محمد اسماعیل چیچی، چوہدری تحقیق و تدوین سفر العشق، سیف الملوک میاں محمد بخشؒ، ڈاکٹر محمد رفیع الدین، ریسرچ سنٹر، گورنمنٹ کالج میرپور، آزاد کشمیر، 2013، ص295

22۔ محمد شریف صابر، بلھے شاہ مکمل کافیاں، لاہور، سید اجمل حسین میموریل سوسائٹی، 1991ء، ص295

23۔ اوہی، ص146

24۔ اوہی، ص237

25۔ اوہی، ص243

26۔ اوہی، ص54

27۔ اوہی، ص38

28۔ اوہی، ص116

29۔ اوہی، ص178

30۔ اوہی، ص84

31۔ اوہی، ص45

32۔ اوہی، ص40

33۔ اوہی، ص251

34۔ اظہر، ظہور احمد، ڈاکٹر، معارفِ فریدیہ، دیوان بابا فرید الدین مسعود گنج شکرؒ (تعارف و ترجمہ)، مرکز معارف اولیاء، جون 2005ء، ص164

35۔ اوہی، ص182

36۔ اوہی، ص40

37۔ اوہی، ص43

38۔ اوہی، ص48

39۔ اوہی، ص256

40۔ اوہی، ص105

41۔ اوہی، ص100

42۔ اوہی، ص163

43۔ اوہی، ص163

44۔ اوہی، ص182

45۔ امجد شریف، تیرا ہر اک شعر اکھان اے وارث شاہؒ، مشمولہ: مہینہ وار ترنجن، جلد پنجویں، شمارہ، 7۔10 جولائی، اکتوبر، 2011ء، ص173

46۔ شیخ محمود االمعروف محمد پیر، ترجمہ مولانا مولوی سید احمد، حقیقت الفقراء، لاہور، مقصود پبلشرز، 2007ء، ص19

47۔ اوہی

48۔ اوہی، ص30

49۔ اوہی، ص120

50۔ عابد علی عابد، سید، اسلوب، لاہور، مجلس ترقی ادب، 1996ء، ص177

51۔ ناشاد، ارشد محمود، ڈاکٹر، سلطان باہو کی پنجابی شاعری کا تکنیکی اور فنی جائزہ، مشمولہ: ماہنامہ مراۃ العارفین، جلد دوم، اشاعت خاص حضرت سلطان باہو نمبر، جھنگ، مئی 2011ء، ص673

52۔ سلطان باہو، ابیات باہو، سلطان الطاف علی، ڈاکٹر (مترجم و شارح)، لاہور، باہو پبلی کیشنز، 2009ء، ص44

53۔ ثناور چدھڑ، اکھاناں راہیں تواریخ، قصور، پنجابی کھوج گڑھ، 2003ء، ص41

54۔ فصیح الدین طور، ڈاکٹر، اکھان لہور دے، لاہور، پنجاب پبلک لائبریری، 2013ء، ص48

55۔ اوہی، ص48

56۔ شوکت مُغل، سرائیکی اکھان، ملتان، جھوک پبلشرز، 2005ء، ص88

57۔ شہباز ملک، ساڈے اکھان، لاہور، عزیز بک ڈپو، 2004ء، ص24

58۔ شوکت مُغل، سرائیکی اکھان، ص25

59۔ شہباز ملک، ساڈے اکھان، ص21

60۔ شوکت مُغل، سرائیکی اکھان، ص19

61۔ فصیح الدینطور، ڈاکٹر، اکھان لہور دے، لہور پنجاب پبلک لائبریری، 2013ء، ص166

62۔ اوہی، ص170

63۔ اوہی، ص173

64۔ اوہی، ص177

65۔ اوہی، ص179

66۔ نور محمد چودھری، بابے بناں بکریاں نئیں چر دیاں، فیصل آباد، ادراک پبلی کیشنز، 2002ء، ص197

67۔ اوہی، 139

68۔ اوہی، 176

69۔ اوہی، 242

70۔ اوہی، 262

71۔ شوکت مُغل، سرائیکی اکھان، ملتان، جھوک پبلشرز، 2005ء، جلد سوئم، ص122

72۔ اوہی، جلد اول، ص82

73۔ اوہی، جلد اول، ص92

74۔ اوہی، جلد اول، ص103

75۔ اوہی، جلد اول، ص134

76۔ سلطان سکون، کُوزے بیچ دریا، فیصل آباد، مثال پبلشرز، 2009ء، ص66

77۔ اوہی، ص71

78۔ اوہی، ص77

79۔ اوہی، ص96

80۔ اوہی، ص105

81۔ سلطان سکون، ہندکو ضرب الامثال، اسلام آباد، مقتدرہ قومی زبان، 1999ء، ص56

82۔ اوہی، ص101

83۔ اوہی، ص221

84۔ ممتاز منگلوری، ڈاکٹر، مختصر تاریخ زبان و ادب ہندکو، اسلام آباد، مقتدرہ قومی زبان، 2010ء، ص258

85۔ اوہی، ص281

چوتھا باب

پنجابی اکھان: تحقیقی تے تنقیدی مطالعہ

(اکھاناں دے موضوع تے چھپیاں کتاباں دا ویروا)

پنجابی اکھان: تحقیقی تے تنقیدی مطالعہ

شاور چدھڑ دی کتاب "اکھاناں راہیں تواریخ" نوں پنجابی کھوج گڑھ نے دسمبر 2003ء وچ چھاپیا۔ایس کتاب دے 197 صفحے نیں۔اکھاناں نوں الف بائی ترتیب نال جوڑیا گیا اے۔ایس کتاب دی اُچیچتا ایہہ ہے پئی ایہدے وچ شاور چدھڑ نے نہ صرف پنجابی اکھان اکٹھے کیتے نیں بلکہ ایہناں اکھاناں دا اوہ پچھوکڑ لبھن داوی جتن کیتا اے جیہدے پاروں ایہہ اکھان لوک سُرت دی کسوٹی توں پاس ہو کے ریاضیاتی کُلیاں وانگ ایہناں دے جیون دااک انگ بن گئے۔

پنجاب دی لوک وار (معاشرتی تاریخ) اج تائیں نہیں لکھی جا سکی۔بادشاہواں دے زمانے وچ جیہڑیاں تواریخ لکھیاں گئیاں اوہ ساریاں اپنے اپنے سمے دیاں بادشاہیاں دے ہر فیصلے تے ہر حکم نوں ٹھیک ثابت کرن داواہ لاؤندیاں نیں۔ایہہ تاریخاں بادشاہواں نوں خوش کرن لئی ہوندیاں۔ایہناں وچ واقعات نوں تروڑ مروڑ کے انج پیش کیتا جاؤندا اے پئی جیہدی مدح وچ ایہہ تاریخ لکھی جاندی اوہ ہیرو بن کے ای ساہمنے آؤندا۔انج ایہ تواریخ دیاں کتاباں کسے اک بندے (بادشاہ) دی جیونی توں ودھ ہور کُجھ نہیں سی ہوندیاں۔اوس سمے دی لوکائی تے حکومتی فیصلیاں دا کیہ اثر پیا؟لوکائی اپنی حکومت بارے کیہ رائے رکھدی اے؟لوکائی دا جیون کیہو جیہا سی؟لوکائی دیاں مانتاواں کویں دیاں سن تے ایہہ مانتاواں کویں ایسریاں؟تے ہور کئی اجیہے بھید بھرے سوال نیں جیہناں بارے ایہہ تاریخاں چُپ نیں۔ایہناں تواریخاں بارے اقبال قیصر نے ایس کتاب دے پوکھو وچ بچویں گل کیتی اے پئی

> "پنجاب دا ایہہ بہت وڈا دُکھانت اے پئی ایس دی تواریخ اوہناں لکھی جو ایہدے مارو سن پر ایس تواریخ دے نال نال اک تواریخ اوہ وی ہے جو سینیاں دے تھلاں اندر پندھ کر دی ہوئی ساڈے تیک اپڑی۔ایتھے دُکھانت دی اک گل ہور وی ہے پئی تواریخ دیاں لکھیاراں لوکاں دی ایس تواریخ نوں اپنی لکھی تواریخ دا حصا نہیں بنایا۔جیہدا کارن خورے سچ سی جو ایہناں اندر اُچریا گیا ۔ایہہ گل نری لوک گیتاں اُتے ای نہیں ڈھلکدی سگوں تواریخ دیاں لکھیاراں تاں ویلے دیاں وڈیاں گواہیاں نوں وی تھاں نہیں دتی۔ایس دا وڈا

ثبوت بابا فرید جی دے اوہ اشلوک نیں جیہناں اندر اوہناں دھاڑویاں دی لُٹ
کھوہ اتے اوہناں دی ساڑ پھوک ول سینت ماری ہے۔ تواریخ دیاں پنیاں اُتے
یاں تواریخ دیاں لکھیاراں نوں اپنی لکھی تاریخ اندر ایہہ سچائی میچ نہیں
آئی"(1)

ایس تاریخ دے دھرو دے پچھوکڑ وچ شناور چدھڑ دی ایس کتاب دا کیہ اُچیچ ہے؟ ایس بارے ایہہ کہیا جا سکدا اے پئی شناور چدھڑ نے ایہہ کتاب لکھ کے ایہہ ثابت کیتا اے پئی اج وی پنجاب دی لوک وار نہ صرف لکھی جا سکدی اے بلکہ پنجابی وسیب دے ارتقاء نوں وی گھوکھیا جا سکدا اے۔ ایس بارے اقبال قیصر دی گل بڑی گوہ جوگ اے پئی

"شناور چدھڑ ایس لوڑ نوں پورا نہیں کیتا، لوڑ ولوں سُچیت کیتا ہے"(2)

گل وی انجے ہے ایس کتاب نال کھوج کاراں نوں اک راہ لبھ گیا ہے پئی کویں لوک ادب وچوں تاریخی حوالیاں نوں کھوج کے تے پرکھ کے اوس وار تائیں اپڑ سکدے نیں جیہڑی لوکاں اپنے آپ تے جری۔ تے ایس کھوج لئی نہ صرف اکھان بلکہ لوک گیت، لوک کہیانیاں لوک قصے بلکہ پوری لوک ریت ساڈی مدد کر سکدی ہے۔ اک ہور اہم گل ایہہ وی ہے پئی ایسیں ایس تاریخ نال صرف ایہہ نہیں جان سکاں گے پئی کیہ ہویا؟ ہتھوں لوک ریت وچوں نتری وار راہیں ایسیں ایہہ وی جان سکاں گے پئی ایہہ کویں ہویا؟ تے لوکائی کسے ہونی نوں کویں پئی جانچدی گھوکھدی پئی آہی۔ کئی ہیرو، وِلن بن ویسن تے کئی وِلن (ایہہ نیں تاں ہیرو پر ایہناں نوں درباری وار کاراں ہیرو بنا وکھالیا اے) ہیرو بن ویسن۔ پر ایس سبھ لئی سانوں غیر جانبدار ہونا پوسی۔ تے ایہہ غیر جانبداری سانوں شناور چدھڑ کول دسدی اے۔ اوہناں آپ دسیا اے پئی

"ایس کتاب وچ میں ایہہ جتن ضرور کیتا اے پئی خلعتاں لین والے، تخت دلی دے
خوشامدی تے تخت لہور دی وکالت کرن والے مؤرخاں دی تاریخ دی دُہرائی نہ
کراں۔ نہ ای میں کسے دھرم، کسے دین دی دوات وچوں ٹوبھے لئے نیں۔ ایہہ
کتاب میں کسے "ازم" دی عینک وی لا کے نہیں لکھی"(3)

اک اہم گل ایہہ وی ہے پئی شناور چدھڑ نے ایس کتاب وچ جیہڑی گل وی لکھی ہے اوہدا حوالہ وی نال ای دتا اے۔ ایہدے نال اوہناں دی گل دی اہمیت ہور ودھ گئی اے۔ پر ایس سبھ دے باجود ایسیں ایس کتاب نوں تاریخ دی کتاب اجے وی نہیں آکھ سکدے۔ کیوں جو تاریخ نویسی (وارکاری) اک فن ہے جیہدے کئی سائنسی اصول متھے جاچکے نیں۔ جیہناں دی پابندی لکھاری ایس کتاب وچ نہیں کر سکیا۔ہاں ایہہ گل وی چیتے رکھن جوگ ہے پئی لکھاری نے آپ وی کتے ایس کتاب نون تاریخ دی کتاب نہیں آکھیا۔ہاں ایس کتاب وچ تاریخی واقعات نوں پیش ضرور کیتا گیا اے پر کوئی خاص ترتیب نہیں رکھی گئی۔ بلکہ ایہہ انج ای ہے جیویں کوئی باغ دامالی باغ وچوں لنگھدا لنگھدا کسے نویں آئے بندے نوں رنگ رنگ دیاں پُھلاں تے پھلاں دیاں رُکھاں بارے لوڑ موجب جانکاری دیندا ہویا لنگھ گیا ہووے۔ ایہہ کتاب اکھاناں دے کھیتر وچ اک نویکلا آہر اے۔

جویں پئی اُتے دسیا گیا ہے پئی ایس کتاب وچ اکھاناں نوں الف بائی ترتیب نال جوڑیا گیا ہے۔ ایس لحاظ نال ایس کتاب داپہلا اکھان ایہہ لکھیا گیا اے

"آب آب کر مویوں بچڑا فارسیاں گھر گالے

جے جاندی توں پانی منگیا بھر بھر دیندی پیالے"(4)

ایس اکھان بارے ایہدے نال جُڑی اک کہانی وی لکھی اے پئی اک مُنڈا پڑھ لکھ کے سرکاری ملازم ہویا پر پڑھن لکھن دادا اونیں وں اتنا گُمان ہویا پئی اوہ کسے نال وی سرکاری بولی توں اڈ ہور کسے بولی وچ گل نہ کردا۔ اخیر اک دن ترہایا ہویا اپنے پنڈ اپڑیا تاں "آب آب" آکھیوس پر کسے نوں سمجھ نہ لگی پئی کیہ پیا اکھیندا اے۔ ایس طرح ای اوہ مر گیا۔ جدماں نوں پتہ چلیا تاں اوس ایہہ گل آکھی جیہڑی پئی نیں اکھان داروپ وٹاچکی اے۔ پر ایس کتاب وچ ایہہ گھاٹ وی سانوں نظر آوندی اے پئی ساریاں اکھاناں دی ورتوں نہیں دسی گئی۔ ہاں کُجھ اکھاناں دی ورتوں دسی گئی اے تے کُجھ اکھاناں نال جُڑی کہانیاں ایہناں اکھاناں وچ آئے پاتراں بارے تے دسیا گیا اے پر اینیاں اکھاناں دی ورتوں نہیں دسی گئی۔

ایہہ کتاب لسانی حوالے نال وی بڑی اہم اے۔ اوہ انج پئی ایہہ اکھان پورے پنجاب وچوں اکٹھے کیتے گئے نیں۔ انج ایس کتاب وچ تقریباً سارے پنجاب دیاں لہجیاں نوں تھاں مِل گئی اے۔ ایس وچ لکھاری داکمال ایہہ ہے پئی اوس اکھاناں نوں تیویں لکھیا اے جیویں پئی اوہ بولے جاندے نیں۔ اپنے ولوں اوس ایہناں اکھاناں دی کوئی

اصلاح کرن دا جتن نہیں کیتا۔ ایہناں اکھاناں دا تعلق کیوں جو کسے نہ کسے سمے یاں تھاں دے نال اے ایس لئی ایہہ اکھان اک پاسے اپنے اپنے سمے دی لسانی تاریخ نوں اپنے اندر سموئے ہوئے نیں تے دوجی پاسے ایہہ اکھان لسانی بنتر اں بارے وی بہترین ثبوت نیں۔ تے کئی اجیہے گرامری اصول جیہڑے نیں ایسیں بُھلدے جاندے ہاں ایہناں اکھاناں اوہناں نوں وی سمجھالیاہویااے۔

اکھان لہور دے::

ڈاکٹر فصیح الدین طور دی کتاب "اکھان لہور دے مع ترجمہ، تشریح و استعمال"۔ ایس کتاب دا چھپن ورھے تے پبلشرز بارے نہیں دسیا گیا۔ ڈاکٹر فصیح الدین طور دے لکھے ہوئے ابتدائیے توں پتہ لگدا اے پئی ایہہ کتاب 2013ء دے نیڑے تیڑے لکھی گئی ہوسی کیونجو ایہہ ابتدائیہ مارچ 2013ء دا لکھیا ہویا اے۔ ایس کتاب دے 213 صفحے نیں۔

ایس کتاب دے ابتدائیے دے شروع وچ ڈاکٹر صاحب نے پنجابی نال ہوون والے دھرو بارے گل کیتی اے (اپنیاں تے بگانیاں دوہاں دھر اں ولوں ہوون والے دھرو ول) ایس توں بعد دسیا اے پئی پنجاب دی نوجوان نسل کیویں اپنی ماں بولی بارے Complex دا شکار اے۔ ایس بارے اوہناں اپنا اک ذاتی واقعہ لکھیا اے۔ لکھدے نیں

> "میرا بیٹا جب بیرونِ ملک جانے لگا تو ایسکی بنیں کو گئے کئی سال ہو چکے تھے ۔ دونوں بچوں کی جُدائی کے خیال سے جذباتی ہو کر میں نے کہیا، "اچھا پُتّر، جتھے رہو راضی رہو۔ پر مینوں اینا پتہ اے پئی آہلنے وچوں ڈگا بوٹ مُڑ کدی واپس نہیں آندا"۔ وہ پہلے تو مُجھے بے بسی سے دیکھتا رہا، پھر روہانسا ہو کر پئینے لگا، مجھے پتہ ہے پئی آپ میرے جانے سے اداس ہیں۔ لیکن دیکھیں جی، مجھے گالیاں تو نہ دیں"(5)

پر ایہدے نال ای پنجابی بولی بارے نویں پیڑھی دی لگن دا تے ایہدے نال جُڑت دا وی اک واقعہ لکھیا اے پئی

"میری بچی ایک دفعہ میڈم نور جہاں کی پنجابی گانوں کی ایک ٹیپ لے آئی
اور گاڑی میں آتے جاتے ہر وقت ایسے سُننے لگی۔ایک دن وہ میڈم کے ایس
گانے پر متواتر سر دھن رہی تھی جس کے بول ہیں "سدھے پُٹھے بودے واہ
کے شہری بابو لنگھدا۔سدھی سادی پنڈ دی کُڑی دا دل منگدا" متاثر ہو کر میں نے
جب پوچھا پئی یہ پئیہ کیا رہی ہے تو پتہ چلا پئی بچی کو ایک لفظ سمجھ نہیں آ رہا،وہ تو
صرف اپنا پنجابی سُننے کا شوق پورا کر رہی ہے"(6)

ایس ساری گل دا مقصد ایہہ پئی پنجابی بارے ایہہ دو رویئے نیں۔پہلا اوہ رویہ اے جیہدا کارن پنجابی دیاں ویریاں دا اوہ پروپیگنڈہ اے جیہدے وچ ایہو پرچاریا جاندا اے پئی پنجابی صرف گاہلاں نال بھری ہوئی اک بولی اے۔ایس پروپیگنڈے دی کوئی اصل تے نئیں پر نوجوان نسل ایس جھانسے وچ آ جاندی اے۔اوہدا کارن کیہ اوہ کتے پھیر سہی۔تے دوجا رویہ پنجابی بولی دے اپنے ست پاروں اپنے آپ نوجواناں وچ نسر دا اے پیا۔اوہ انج پئی پنجابی بولی،ایہہدیاں گاوناں،ایہہدی شاعری اندر اجیہی کھچ اے پئی کوئی ایس کھچ توں پایسا نئیں چُھڈا سکدا۔ڈاکٹر فصیح الدین طور نے وی ایس کھچ نوں ای محسوس کیتا اے تے ایہہ کتاب جوڑی۔پر ایس کھچ دا احساس دلوان والیاں وچ اوہناں دی بیوی ثمینہ عمر تے اوہناں دی دھی سعدیہ طور نیں۔جیہناں دے آکھن تے اوہناں ایہہ کتاب لکھی۔

ڈاکٹر فصیح الدین طور نے ایس کتاب وچ صرف اوہناں اکھاناں نوں ای اکٹھا کیتا اے جیہڑے پئی لہور دے علاقے وچ بولے جاندے نیں۔اوہ لکھدے نیں پئی

"تمام تر کہاوتیں پنجاب کے شہری ماحول،اور خصوصاً لاہور کے ارد گرد گھومتی ہیں"(7)

ایس توں علاوہ اوہناں ایہہ دسیا اے پئی اوہناں اُردو تے پنجابی وچ سانجھے اکھاناں نوں اپنی کتاب وچ شامل نئیں کیتا۔تریجی گل اوہناں لکھی اے پئی دُنیا دیاں ساریاں بولیاں وچ بے تکلفی وچ کُجھ اجیہے اکھان یا بول مل جاندے نیں جیہناں راہیں دو نہہ بیلیاں دے رشتے دا وی چلدا اے تے کوئی نہ کوئی سمجھ مت دی گل وی مل جاندی اے پر ایہناں وچ کوئی اجیہے حصے وی ہوندے نیں جیہناں نوں ایسیں ہر کسے اگے نئیں پئیہ سکدے ہوندے۔ڈاکٹر صاحب دا کہنا اے پئی اوہناں اجیہے اکھاناں نوں ایس کتاب وچ تھاں نئیں دتی اوہناں لکھیا اے پئی

> "روزانہ استعمال کی بہت ساری کہاوتوں کے الفاظ اتنے نامناسب ہیں کہ چاہنے کے باوجود میری ہمت نہیں پڑی کہ ان کو اس مجموعے میں شامل کروں۔ حالانیئ ان میں سے اکثر کہاوتیں بہت ہی جامع ،ذو معنی،ذوداثر اور دلچسپ ہیں۔۔۔جب ہم ان کہاوتوں کو اپنی روزانہ بول چال میں شامل کرتے ہیں تو سارا زور چونپیئیانکی افادیت پر ہوتا ہے،نہ کہنے والا اور نہ ہی سُننے والا ان میں مستعمل الفاظ کے لغوپن کو کوئی اہمیت دیتا ہے"(8)

ایس گل بات توں بعد اوہناں ایہہ دسیا ہے پئی اوہناں ایہہ کتاب پنجابی دی بجائے اُردو وچ کیوں لکھی۔ اوہناں ایس بارے لکھیا اے پئی اوہناں نوجوان نسل نوں پنجابی دے نیڑے لیاون لئی ایہہ کتاب پنجابی وچ لکھی اے(9)

> "پنجابی سے والہانہ محبت کے اظہار کے باوجود میں نے یہ کتاب اُردو میں کیوں لکھی ہے۔ عرض ہے کہ پنجابی کہاوتوں کا یہ مجموعہ خالصتہً ان بچوں اور بچیوں کے لئے ہے جو میرے جیسے والدین کی نااہلی کے طفیل اپنی زبان کی لطافتوں سے نہ صرف محروم ہیں بلکہ ان کو اس محرومیت کا شدید احساس بھی ہمہ وقت ستاتا رہتا ہے۔ چونکہ پنجابی میں لکھی ہوئی تحریریں اب ان کو ڈراتو سکتی ہیں پنجابی سے پوری طرح روشناس نئیں کرا سکتیں"(10)

ڈاکٹر صاحب نے ایس کتاب وچ اپنے اکھاناں نوں الف بائی ترتیب موجب جوڑیا اے۔ ہر اکھان دا پنجابی متن دیون توں بعد اوہدا اُردو ترجمہ دتا اے۔ ایس ترجمے توں بعد لوڑ موجب تشریح کیتی اے۔ تشریں وچ پنجاب دے وسیب نوں ساہمنے رکھدیاں ہویاں اکھان دا پچھوکڑ دسیا اے تے نال ای جے کسے اکھان دی تخلیق بارے کوئی کہانی اوہناں نوں یاد اے یاں کتوں پڑھی اے تاں اوہ وی اوہناں لکھ دتی اے۔ ایس توں بعد اوہناں متعلقہ اکھان دا استعمال وی دسیا اے۔ ایس بارے اوہناں لکھیا اے پئی:

> "ہر کہاوت کا پہلے تو اُردو زبان میں ترجمہ لکھا ہے، پھر جہاں ضرورت محسوس کی ہے اسکے مطلب کی مزید وضاحت بھی کر دی ہے۔ جہاں کہاوت کی بُنیاد کسی کہانی یا واقعہ پر ہے تو اس کہانی کو بھی اپنے علم کے مطابق نقل کر دیا ہے تا پئی پڑھنے والوں کی دلچسپی میں اضافہ ہو اور آخر میں کہاوت کا کوئی ایک ممکنہ

استعمال بھی لکھدیا ہے۔ البتہ کُچھ کھاوتوں کا مطلب اتنا واضح ہوتا ہے کہ وہ کسی مثال کی رہینمِنت نہیں ہوتیں"(11)

ایتھے ایس حوالے نال اک مثال دتی جا رہی اے۔

"آلا، دے نوالا۔"

ترجمہ: آلا، دو نوالہ۔

تشریح: پرانے گھروں کی دواروں میں چراغ وغیرہ رکھنے کیلئے طاق بنے ہوئے ہوتے تھے جن کو آلا بھی کہتے ہیں۔ ایک شہزادے کو بھکارن سے عشق ہو گیا۔ اور سب کی مخالفت کے باوجود ایس نے بھکارن سے شادی کر لی۔ باقی سب کُچھ تو ٹھیک رہا، لیکن ایس عورت کی بھوک بالکل جاتی رہیاور وہ دن بدن کمزور ہونے لگی۔ بڑے ویدوں اور حکیموں کو دکھایا، مگر بے سود۔ آخر کار کسی ننے ایک بہت سیانے آدم سے ماجرا بیان کیا تو اس نے ہنس کر کہا، اس کو بیماری ویماری کُچھ نہیں ہے، وہ بے چاری تو اپنی عادت سے مجبور ہے۔ آج سے ایس کے کھانے کے کئی حصے کر کے مختلف طاقوں میں رکھ دو وہ ٹھیک سے کھانے لگے گی۔ اور جب ایسا ہی ہوا تو اس کے شوہر نے ایک رات چھپ کر دیکھنا چاہا پئی آخر سیانے کی بات میں کیا جادو ہے۔ کیا دیکھتا ہے پئی رات گئے وہ بھکارن پہلے ایک طاق پر گئی اور بولی" آلا، دو نوالہ "اور طاق میں رکھے تھوڑے سے کھانے کو نکال کر کھا گئی۔ پھر دوسرے طاق کے پایس گئی اور تھوڑا سا کھانا مانگ کر کھا گئی۔ پھر دوسرے طاق کے پایس گئیاور تھوڑا سا کھانا مانگ کر کھا گئی۔ تمام رات یہی ہوتا رہا، پئی تھوڑے تھوڑے وقفے سے وہ ایک نئے طاق سے کھانا مانگتی اور ایسے کھا کر دوسرے طاق سے مانگنے چلی جاتی۔ شہزادے کو کچھ سمجھ نہ آئی تو سیانے نے بتایا پئی اسکی بیوی بھکارن ہوننے کے ناطے تھوڑا تھوڑا سب سے مانگ کر کھانے کی عادی ہے۔ ایسے شہزادیوں کی طرح مل جُل کر کھانے کی عادت ہی نئیں، ایسی لئے وہ بھوکی رہتی ہے۔ گویا انسان اپنی اصلیت نئیں بدل سکتا۔

"استعمال: سب کُچھ ہونے کے باوجود کسی کی مانگنے کی عادت نہ جائے تو ایسے کہتے ہیں۔"(12)

ایس توں اڈ ہور کئی اکھاناں نال جُڑیاں کہانیاں دسیاں گئیاں نیں۔ جیہناں دے نال نہ صرف اکھاناں دی ورتوں تے ایہناں دے پچھوکڑ دا پتہ چلدا اے بلکہ ایس سب دے نال پنجابی رہتل تے ایہدیاں قدراں بارے وی بڑا کُجھ پتہ چلدا اے۔ جیویں پئی ایہہ اکھان تے ایہدی تشریح۔

"آوِیں گی کِیویں 'شپ شپ'۔ کھاویں گی کِیویں 'ہپ ہپ'۔ تے نیوندرے دی واری، کچ پک"۔

ترجمہ: آؤ گی کیسے، جلدی جلدی۔ کھاؤ گی کیسے، ہڑپ ہڑپ۔ اور دینے کی باری، سوچوں گی۔

تشریح: 'نیوندرہ' اس نقدی یا تحفے کو کہتے ہیں جو شادی بیاہ کے موقعہ پر دلہا، دلہنیں یا ان کے گھر والوں کو دیا جاتا ہے۔ دیہاتوں میں غربت کی وجہ سے تحفے میں لی گئی چیز دینے والے کی امانت سمجھی جاتی ہے اور اس کا باقاعدہ لکھ کر حساب رکھا جاتا ہے، تا پئی منایسب وقت پر ایسے لوٹایا جائے۔ کہاوت ایسی خاتون کے بارے میں ہے جو تقریبوں مین شامل بھی ذوق و شوق سے ہوتی ہے اور کھاتی بھی پیٹ بھر کر ہے۔ مگر جب دینے دلانے کی بات آتی ہے تو سوچوں میں پڑ جاتی ہے۔ ایسے لوگ بڑے ناپسندیدہ سمجھے جاتے ہیں۔

استعمال: کوئی ملنے برتنے میں کنجوس ہو تو ایسے کہتے ہیں۔

لسانی حوالے نال وی ایہہ کتاب اُچیچی اے کیونجو ڈاکٹر صاحب نے۔ اکھاناں نوں انج لکھیا اے جیویں پئی اوہ لہور دے ماجھے لہجے وچ بولے جاندے نیں۔ لفظاں دی املاء وی اُچیچی اوہیو اے جیہڑی پئی ماجھے دے اُچارن دے نیڑے نیڑے ہے۔ جیویں پئی

"اک کَدُو تے دو جالکاؤ۔"(13)

اصل لفظ "کدھو" اے پر ماجھے وچ کئی لفظاں دیاں ہکاری آوازاں نئیں اُچاریاں جاندیاں جیوں پئی لفظ "بھرا" ایسے لفظ نوں جے کوئی نیلی باریاں ساندل بار دا وسنیک بولے تاں اوہدا ہکار اُگھڑواں ہوسی۔ پر جے کوئی ماجھے دا وسنیک اُچارے گا تاں اوہدا اُچارن "پرا" دے نیڑے نیڑے ہوسی۔

نکدی ایہہ پئی ایہہ کتاب چنگی دلچسپ اے۔ جیہدے وچ ماجھے دیاں اکھاناں نوں جوڑیا گیا اے۔

پنجابی اکھان:

بشیر حسین ناظم دی مرتب کیتی ہوئی کتاب "پنجابی اکھان" شاد پبلی کیشنز گجرانوالہ توں 1992ء وچ پہلی وار چھپی۔ ایس کتاب دے 522 صفحے نیں تے بشیر حسین ناظم موجب ایس کتاب وچ کوئی 9500 اکھان جوڑے

گئے نیں۔ ایس کتاب وچ شامل اکھاناں نوں کھوجن تے جوڑن والیاں وچ ارشد میر، بشیر حسین ناظم، ڈاکٹر اصغر علی، ڈاکٹر فقیر محمد فقیر، مستری احمد دین، میاں محمد اکرم توں علاوہ ہور بہت سارے لوک شامل نیں۔ ایس کتاب دی تدوین پروفیسر غلام رسول عدیم نے کیتی۔

ایس کتاب دے شروع وچ "تشکر" دے سرناویں ہیٹھ ڈاکٹر اصغر علی چودھری دا اک لیکھ ملدا اے جیہدے وچ اوہناں ایس کتاب نوں جوڑن دا محرک لکھیا اے پئی اک وار کوئی مائی اوہناں دے کلینک توں اپنے شوہر نال اوہدی دوائی ہین آئی تاں اوس نو نہہ داگلا کر دیاں ہویاں کوئی اکھان بولیا جیہڑا پئی ادھورا سی۔ ڈاکٹر صاحب نوں چیٹک لگی ایس اکھان نوں پورا سُنن دی پر کُجھ چِر بعد اوہ اماں جی چلانا کر گئے سن بس ایہو واقعہ ایس کتاب دا محرک بنیا ڈاکٹر صاحب لکھدے نیں:

> "اچان چکے خیال آیا پئی ایہہ اکھان جیہڑا میں اگے ساری حیاتی نئیں سی سُنیا اوسی بی نال ای ختم ہو گیا۔ جے ایساں ایہہ چیزاں (اکھان) نیں اکٹھیاں نہ کیتیاں تے اے سارا سرمایہہ وڈھیاں نال ای ختم ہو جائے گا"(14)

ایس توں بعد اوہناں نے ایس کم وچ مدد کرن والیاں دے ناں گنوائے نیں۔ جیہناں وچ فقیر محمد فقیر، ارشد میر، بشیر حسین ناظم، مستری احمد دین، پروفیسر میاں محمد اکرم، محمد سعید صاحب، گورونانک یونیورسٹی امرتسر، پروفیسر غلام رسول عدیم۔

ایس توں بعد "مُڈھلی تے وچلی گل" دے سرناویں ہیٹھ اک لیکھ ملدا اے جیہدے لکھاری بارے دس نئیں پائی گئی۔ ایس لیکھ دے شروع وچ اکھاناں دی اہمیت بارے دس پائی گئی اے تے ایس توں بعد دُنیا وچ اکھاناں دے مُڈھ بارے ماڑی جہی گل کیتی گئی اے۔ ایس توں بعد ایس کتاب دی سودھ بارے دسیا گیا اے پئی کیویں ایس کتاب دی سودھ دا کم نیپرے چڑھیا۔

ایس سبھ توں بعد "اکھاناں بارے کُل عالمی جائزہ" دے سرناویں ہیٹھ بشیر حسین ناظم دا اک بھرواں لیکھ شامل کیتا گیا جیہدے شروع وچ اوہناں نے اکھان دی تعریف ایہہ کیتی اے پئی:

"مختصر علمی لحاظ نال گُتھیا ہویا اکھان تے ایہہ امنیا پر منیا ور تارا یا بوہتے سارے لفظیکھلِ کِھلار نوں تھوڑے لفظاں وچ ڈھالنا یا بوہتے لوکاں دی شُدھ بُدھ تے اک جنے دیظرافت ، تھوڑے جہے فرق نال فقرے سازی دے عناصر پیدا کر دی اے"B14

ایس توں بعد اکھاناں دیاں لوڑیندیاں گُناں بارے اڈواڈ راواں دتیاں گئیاں نیں۔ ایس توں بعد د "اکھاناں دا مڈھ " دی سُرخی ہیٹھ اکھاناں دے مُڈھ بارے جانکاری دتی گئی اے سبھ توں پہلاں اکھاناں دے لوک پکھ بارے گل کیتی گئی اے تے دسیا گیا اے پئی دُنیا دیاں تقریباً ساریاں وسیباں وچ اکھاناں دے رچن والیاں دا پتہ نئیں چلدا تے اوہ گم نامی وچ ای ٹُر جاندے نیں۔ ایس توں بعد دسیا گیا اے پئی کسے اکھان دی تخلیق وچ کسے نہ کسے اہم واقعے دی ہوند موجود ہوندی اے

"جدوں وی کوئی اکھان پُنگریا اودوں ای کوئی نہ کوئی مشہور واقعہ ضرور ہویا"(15)

"اکھاناں دے روپ " ناں دی سُرخی ہیٹھ ایہہ دسیا گیا اے پئی دُنیا دیاں ساریاں زباناں دے اکھاناں وچ شعریت دا انگ بوہتا پایا جاندا اے تے پنجابی اکھاناں وچ وی ایہہ گُن بوہتا نظر آؤندا اے تے ایہہ اکارن خورے پنجابی بولی دی موسیقیت اے۔ لکھدے نیں

"لوک اکھان جدوں جمدے نیں تے شاعرانہ چولا پا کے نئیں کھلر دے، سگوں منے پرمنے اکھان تے خیالی ادب یاں تے بوہتیاں چنگیاں تے مقبول زبان وچ کھلر دے نیں یا من کھچے شاعری دے روپ وچ۔۔۔ ایہہ گل منی پئے گی پئی پنجابی اکھاناں وچ صوتی ہم آہنگی(Phonetic Harmony)ساریاں زباناں نالوں بوہتی اے۔"(16)

"اکھاناں دا پُنگرنا" سُرخی وچ اکھاناں دے پُنگرن بارے دس پائی گئی اے۔ ایس بارے اوہناں دی راء ہے پئی

"اکھان عالمگیر بُنیاد تے پُنگر دے نیں۔"(17)

سبھ توں پہلی رہتل جیہدے وچ اکھان لکھے ہوئے ملدے نیں سُمیری رہتل اے۔ ایس توں بعد مصری ایس توں بعد چین دی تہذیب دا ذکر اے تے فیر یونان ایس بعد ہندوستانی رہتل دا ذکر کیتا اے پر ایس بارے سنسکرت ادب دی مثال ای دتی اے۔

ایس توں اگانہہ اکھاناں دی اہمیت اُتے بھرواں چانن پایا گیا اے۔ ایس توں بعد عربی دیاں اکھاناں تے مشتمل کتاباں دا ذکر کیتا گیا اے تے نال ای پنجابی وچ ہوون والے اکھاناں دے کم دی اک سرسری جیہی تاریخ دتی گئی اے

"برصغیر دی تقسیم توں پہلاں مسٹر جان ٹی پلاٹس تے مسٹر ایس ڈبلیو فیلن صاحب نے اکھاناں دی بھال تے چھاپن دا چنگا سربندھ کیتا۔ فیلن صاحب نے انگریزی ترجمے نال کوئی ساڈھے ست سو دے قریب پنجابی اکھان چھاپے ایہدوں اڈ پنجابی انگریز یلُغات وی چھاپی۔ مولوی محبوب عالم نے چوہاں زباناں وچ اکھاناں تے اک چھوٹی جیہیکتاب چھاپی۔ حاجی ظہیر نیاز بیگی صاحب نے وی اپنی وچ کوئی ڈھائی سو دے قریبپنجابی اکھان لکھے نیں، نظام دین (مرزا سلطان بیگ) دی وی اک چھوٹی جہی کتابموجود اے۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق صاحب ہوراں وی پنجابی زبان دے سرائیکی انگوچ کُجھ اکھان لکھے نیں۔ چودھری سردار محمد صاحب راولپنڈی نے سب توں چنگا کم کیتا اے جیہڑا نیں تک چھپ نئیں سکیا۔ ڈاکٹر شہباز ملک ہوراں جیہڑے اجکلپنجابی ڈیپارٹمنٹ اورینٹل کالج لاہور دے چیئر مین نیں ست سیانے اکومت دے ناں نال اکھان چھاپے ایہناں وچ محاورے وی نیں تے اکھان وی نیں۔ ارشاد پنجابیہوریں وی ڈھکواں کم کرچکے نیں" (18)

جیویں پئی پہلے دسیا جاچکیا اے پئی ایس کتاب وچ اکھاناں نوں الف بائی ترتیب نال جوڑیا گیا اے۔ ایتھے بس اکھاناں دا متن ای شامل کیتا گیا اے۔ اکھاناں دا ترجمہ یاں تشریح یاں ایہناں دا استعمال نئیں دسیا گیا۔ بہر حال اکھاناں دی ڈھیر گنتی پاروں ایہہ کتاب پنجابی اکھاناں دا اک انسائیکلوپیڈیا اکھوائے جاون دے قابل اے۔

ساڈے اکھان:

ڈاکٹر شہباز ملک دی سودھی اکھاناں دی کتاب "ساڈے اکھان" دراصل اوہناں دی کتاب "سو سیانے اِکو مت" دا دوجا ایڈیشن اے جیہڑا پئی عزیز بُک ڈپو لاہور توں 2004ء وچ چھپیا۔ ایس کتاب دے 394 صفحے نیں۔ ایس نویں ایڈیشن وچ بقول ڈاکٹر شہباز ملک تقریباً 8500(19) اکھان جمع کیتے گئے نیں۔

کتاب دے شروع وچ پروفیسر ڈاکٹر شہباز ملک دی جان پچھان کروائی گئی اے جیہدے وچ اوہناں داناں ولدیت، قومیت، مذہب وغیرہ بارے دس پائی گئی اے۔ ایس توں بعد ایہناں دی تعلیمی قابلیت بارے دسیا گیا اے تے فیر اوہناں دی پروفیشنل زندی بارے ویروے نال دس پائی گئی اے۔ ایس توں ڈاکٹر صاحب دیاں لکھیاں کتاباں دی سن وار فہرست دتی گئی اے ڈاکٹر صاحب دیاں کوئی 31 کتاباں دا ذکر کیتا گیا اے۔ کتاباں توں بعد ڈاکٹر صآحب نے جیہڑے تحقیقی مقالے لکھے اوہناں بارے س پائی گئی اے جیہناں دی کُل گنتی 277 بندی اے۔ ایس توں بعد ڈاکٹر صاحب نے ایم۔اے تے پی۔ایچ۔ڈی دے جتنے مقالیاں دی نگرانی کیتی اے اوہناں دی گنتی دسی گئی اے۔ ایس توں بعد ڈاکٹر صاحب نوں ملن والے اعزازات دی فہرست دتی گئی ااے جیہناں دی گنتی 07 اے۔ ایس توں بعد ڈاکٹر شہباز ملک تے لکھیاں جاون والیاں کتاباں بارے دس پائی گئی اے 20

ایس توں بعد "تیری خیر منگاں" دے سرناویں ہیٹھ مرزا سلطان بیگ (نظام دین) ریڈیو پاکستان۔لاہور دے شہباز ملک تے ایہناں دے ایس کم بارے وچار تے سلانیں ادتی گئی اے۔

ایس توں بعد "پنجابی اکھاناں دی دستاویزی گنڈھ" دے سرناویں ہیٹھ اشفاق احمد (تلقین شاہ) ایس کم بارے رائے پیش کیتی گئی اے۔ جیہدے مطابق

> "ڈاکٹر شہباز ملک دی بڑی مہربانی اے جو اوس نے پنجابی زبان دے اکھان اکٹھے کرکے اوہناں دی دستاویزی روپ وچ گنڈھ بنھ دتی اے ایہہ نکھڑیاں نکھڑیاں دانش مندیدیاں گلاں سیانیاں کولوں سُنن وچ تے آجاندیاں سن پر "ساڈے اکھان" دے روپ وچ نئیں سی ملدیاں مینوں پتہ اے اوہناں نے ایہہ گلاں کس

طرح اکٹھیاں کیتاں تے تھاؤں تھائیں جا کے کس کس طرح کیہدی کیہدی

خوشامد کیتی۔"(21)

ایس توں بعد "پہلی گل (نواں ایڈیشن)" دے سرناویں ہیٹھ ڈاکٹر شہباز ملک دا لکھیا اے بہوں علمی تے تحقیقی لیکھ ہے جیہدے وچ اوہناں سبھ توں پہلاں اکھاناں دی تعریف کیتی اے تے دسیا اے پئی اکھان کیہ نیں۔اوہناں موجب

"سیانے تے دانش مند بھانویں ودھیرے وی ہون گے تے اوہناں دی کسے معاملے بارے رائے یاں تعلیم اوہو ای ہووے گی جیہڑی انسانی تجربے دے حوالے نال کسے نگر سچائی تے ادھار ہووے گیتے تجربہ ہے ای کسے عمل دے گھڑی مُڑی واپرن مگروں اکو سِٹہ نکلن داناں، اکھان وچ اکو مت دے نال سیانے دا لفظ ایسے کر کے ورتیا گیا اے بئیا وہدے کول تجربہ وی اے تے اوس نوں بیان کرن دا ڈھنگ وی"(22)

ایس گل نوں اوہناں اک ہور تھاں مختصر کر کے بیانیا اے پئی

"اکھان اوس نگر سچائی داناں اے جیہڑی عام لوکائی نال نیڑی ورتی ہووے"(23)

ایس کتاب وچ کیونپئی اکھاناں دے نال نال محاورے وی شامل کیتے گئے نیں ایس لئی ڈاکٹر شہباز ملک نے محاوریاں بارے وی چاننٖ پایا اے۔ محاورے دی تعریف ونجارا سنگھ بیدی والی ہی دتی ہے

"محاورہ صرف بول چال نوں شنگارن یاں اپنے مفہوم نوں دوجے تیکر سُجھے ڈھنگ نال اپڑان تیکر محدود رہ جاندا اے۔ محاورے دی ورتوں بول چال وچ سوجھ بوجھ پیدا کرن تے سُنن والیاں دا دھیان کسے چمتکاری ڈھنگ نال کھچن لئی کیتی جاندی اے"(24)

اکھاناں تے محاوریاں وچ نکھیڑ کرن توں بعد ڈاکٹر نے اکھاناں دیاں دو بُنیادی قسماں دسیاں نیں۔

(1) تعلیمی تے (2) تمثیلی

تعلیمی اکھاناں بارے ڈاکٹر صاحب دا کہنا اے پئی ایہہ اکھان براہِ راست کسے نوں کوئی نہ کوئی مت دیندے نیں۔ جد پئی تمثیلی اکھاناں وچ مت تے دتی جاندی اے پر ایہہ مت کسے واقعے یاں نوں تلمیح دے طور تے ورتدیاں ہویاں دتی جاندی اے۔ ڈاکٹر شہباز ملک دے الفاظ ایہہ نیں:

"وڈے پکھوں اکھاناں دیاں دو قسماں ہوندیاں نیں اک تعلیمی تے دوجے تمثیلی، اُنج تے ہر اکھان کوئی نہ کوئی تعلیم یاں مت دیندا اے پر تمثیلی انگ دے اکھاناں وچ کسے خاص چیزیاں واقعے ول اشارہ کیتا جاندا اے۔ ایہدے وچ تلمیح قسم دے اوہ اکھان وی شامل نیں جنہاں مگر کہانیاں موجود نیں یاں تاریخی انگ دے نیں"(25)

ایس توں بعد "اکھاناں دا گھیرا" دی سُرخی ہیٹھ ڈاکٹر شہباز ملک نے اکھاناں نوں دو نہہ حصیاں وچ ونڈیا اے اک اوہ اکھان جیہڑے پئی اپنے وسیب دیاں اخلاقی تے سماجی قدراں موجب ہوندے نیں تے دوجے اوہ جیہناں وچ آفاقی قدراں دا بیان کیتا گیا ہوندا اے۔ اوہ آپ لکھدے نیں:

"مُڈھلے پکھوں اکھان دو قسم دے گھیرے دے ہوندے نیں اک گھیر امقامی ہوندا اے جس وچ اوس زبان تے رہتل دی اپنی دانش دا نتارا ہوندا اے ایہدے وچ گل اپنی رہتل تے محاورے دے حوالے نال کیتی جاندی اے۔۔۔ جیویں پنجاب دیس دیاں پیشیاں، موسماں تے واہی بیجی بارے اکھان۔ اکھاناں دا اک گھیر اعالمی پدھر دا ہوندا اے جس نوں یونیورسل ٹرتھ آکھدے نیں جیویں پئی سچ نوں ہر تھاں چنگا تے جھوٹھ نوں مندا آکھیا گیا اے ایس مضمون دے اکھان ہر زبان تے ہر رہتل وچ ہون گے پر آپو اپنے رنگ ڈھنگ نال"(26)

ایس توں بعد ڈاکٹر شہباز ملک نے اکھاناں دیاں بیانن ڈھنگ دے حوالے نال ونڈ کیتی اے۔ ایہہ ونڈ تن حصیاں وچ کیتی گئی اے۔ پہلا ڈھنگ سدھ پدھرا تے سنجیدہ ہوندا اے۔ دوجا بیانن ڈھنگ رمزاں والا ہوندا اے جد پئی تریجا ڈھنگ ٹوک ٹچکر والا وندا اے۔ ایس بارے ڈاکٹر شہباز ملک دے الفاظ ایہہ نیں:

"پنجابی اکھاناں ول جھات پائی جائے تے ایہہ سٹہ نکلدا اے پئی ایہہ عام کر کے تناں ڈھنگاں نال بیان ہوندے نیں پہلا ایہہ پئی سدھ پدھرا اتے سنجیدہ ڈھنگ ایہناں اکھاناں وچ تجربے تے مت دی گل اک سادہ سبھاتے سمجھاؤنے طریقے نال کیتی گئی ہوندی اے جیویں اک، اک تے دو یاراں دوجا ڈھنگ رمزیاں سینت والا ہوندا اے مطلب اے اتوں گل کُجھ کرنی تے وچوں سمجھاؤنی کُجھ ہور پانی۔ اجیہے اکھاناں وچ رمزیاں سینت اکھان دی جان ہوندی اے جیویں اکھان اے بلھے دا بلھانہ ہووے گا تے متھے تے پھُلی ضرور ہووے گی۔۔۔بیانن ڈھنگ دے حوالے نال اکھاناں دی تیجی قسم اجیہے اکھاناں دی ہوندی اے جیہڑے طنز یا چوٹ نال مت دی گل سمجھاؤندے نیں جیویں اکھان اے:گھر تند نہ تانی جُلاہے نال ڈانگو ڈانگی"(27)

اکھاناں دے بیانن ڈھنگ بارے اپنی رائے بیانن توں بعد ڈاکٹر شہباز ملک نے "اکھاناں وچ رہتل دے رنگ" دی سُرخی ہیٹھ کُجھ اجیہے اکھان جوڑے نیں جیہناں وچوں سانوں پنجاب دیس دی رہتل دیاں کُجھ انگاں بارے اُگھ سُگھ ملدی اے۔ جیوں پئی خاندانی رنیں سنیں، آپسی تعلقات، معاشرتی اخلاق، پرونیں چاری، دینی عقیدے،، ہتل دے رنگ، رسماں، چنگیائی تے مندیائی، واہی بیجی، کاروبار، فضول خرچی تے کنجوسی، موسم تے رُتاں، تنگڑا تے ماڑا، سوانی۔ ایہناں سُرخیاں وچ ایہناں انگاں موجب اکھاناں دیاں ونگیاں دتیاں گئیاں نیں۔

اخیر تے ڈاکٹر صاحب نے ایہہ دسیا اے پئی اوہناں ایس کتاب نوں کویں سودھیا تے اوہناں دیاں راہواں وچ کیہو جیہاں اوکڑاں تے کنڈھے وچھائے تے اوہناں ایہناں دا مقابلہ کویں کیتا۔ تے ایہدے صلے وچ اوہناں کس اُچ کوٹی دا آدر مانیا۔

ایس کتاب وچ اکھاناں نوں الف بائی ترتیب موجب جوڑیا گیا اے۔ سبھ توں پہلاں اکھان دا متن دتا ہوندا اے۔ ایس توں بعد ایس اکھان دی ورتوں دسی جاندی اے۔ فیر ایس اکھان بارے کوئی کہانی ملدی ہووے تاں اوہ کہانی درج کیتی جاندی اے۔ جے کسے شاعر نے ایس اکھان نوں اپنی شاعری وچ ورتیا ہووے تاں اوہ شعر وی دتا جاندا اے تاں جو پڑھن والے نوں ایس اکھان دی ورتوں دا عملی نمونہ وی مل جاوے۔ ونگی ویکھو

"اپنا کن ویکھئے کُتے مگر نہ بھجئے۔

انسان نوں لائی لگ نئیں ہونا چاہیدا۔ اپنے معاملیاں بارے خود دھیان کرنا چاہیدا

اے۔ پچھوکڑ: گل بنی ہوئی اے پئی کوئی بندہ جارہیا سیپپئی اوس نوں کتے پئے گئے

او نیں بڑی مشکل نال اوہناں کولوں اپنے آپ نوں بچایا ایس موقعے ت ایویں ای

اوس نوں کسے آکھ دتا تیرا کن کُتا لے گیا اے اوس نے جھبدے کُتے مگر دوڑ لا دتی

کافی دور نسدیاں اچن چیت اوہدا ہتھ اپنے کن نوں لگا تے اوس محسوس کیتا پئی کن

تے موجود اے اوس دوڑنا بند کر دتا واپس آرہیا سی تے کسے نے اوہدے تے آواز

اکسیا پئی اپنا کن ویکھئے کتے مگر نہ بھجئے، ایہہ گل اکھان دا درجہ حاصل کر گئی۔"(28)

انج ای اکھان دی ورتوں منظور بٹ دے شعر راہیں دسی اے پئی

"اوہ دن ڈبا جدوں گھوڑی چڑھیا کُبا

جدوں بندہ اوس کم جوگا نہ ہووے جس کم دی اوس کولوں ایس کیتی جاوے تاں

کنیدے نیں۔

تیرا اوس دا کدی نہ میل ہو سیجبس رن دا کنڈا ہے تُدھ جُبھا

اوہ دن ڈُبا منظور ایہہ یاد رکھیں جدوں گھوڑی تے چڑھیا آن کُبا"(29)

مُکدی گل ایہہ پئی ڈاکٹر شہباز ملک دی ایہہ کتاب پنجابی لوک ادب دی ونک لوک اکھاناں دا اک چنگا سنگریہہ ہے تے ایس کتاب توں بعد والیاں وی لابھ چُکیا اے۔

بابے بنا بکریاں نئیں چر دیاں:

نور محمد چوہدری دی کتاب "بابے بنا بکریاں نئیں چر دیاں" پہلی وار یکم جنوری 2002ء نوں ادراک پبلی کیشنز فیصل آباد ولوں پنجابی قومی محاذ دے اہتمام نال چھپی۔ ایس کتاب دے 480 صفحے نیں۔ اکھاناں نوں الف بائی ترتیب نال جوڑیا گیا اے۔

نور محمد چوہدری نے صفحہ نمبر 09 توں صفحہ نمبر 23 تیک "گل بات" دے سرناویں ہیٹھ اک لمبا چوڑا دیباچہ لکھیا اے جیہدے وچ اوہناں نے اکھاناں دی اہمیت، ایس کتاب نوں لکھن دا کارن، اکھاناں دا وسیب نال جوڑ، اپنی رہتل نالوں ٹُٹن دا گلہ، اپنے دیس تے وسیب نال پیار دا درس، کتاب جوڑن لگیاں جرن والیاں اوکڑاں، اکھاناں دیاں قسماں تے ایہناں دی وسیب نال جُڑت تے اخیر تے جیہناں لوکاں نے اوہناں دی مدد کیتی اوہناں دا شکریہ ادا کیتا گیا اے۔

اکھاناں دی اہمیت بارے لکھدیاں ہویاں نور محمد چوہدری ہوراں ایہناں نوں سماجی حدیث دا درجہ دتا اے۔ اوہناں دے الفاظ ایہہ نیں۔

اکھان چونکہ فطرت دی کُکھ وچوں جنم لے کے، تے دھرتی دیاں باشناواں چوں پروان چڑھ کے دیس والیاں دے خون تے خمیر دا حصہ ای بن چکے ہوندے نیں۔ ایس لئی سماج دیاں حقیقتاں تے سچائیاں دا تت یاں ست اکھوان دے سو فیصد حقدار ہوندے نیں۔ ایسے ای کر کے اوہناں دیاں سچائیاں نوں دلوں دلوں قبولن توں کوئی بندا وی انکار دی جُرت نئیں کر سکدا۔ چونکہ دلوں من لین دا اقرار ایمان دا درجہ رکھدا اے۔ ایس لئی اکھاناں دی اہمیت سماجی حدیثاں دا درجا اختیار کر لیندی اے"30

نور محمد چوہدری دا منا اے پئی اکھان جیون دے ہر پکھ نوں اپنے کلاوے وچ بڑے سُچج نال گھیر دے نیں۔ تے انسانی جیون دا کوئی اجیہا رنگ نئیں جیہدے بارے اکھان نہ ہوون۔ اوہناں دے شبد ایہہ نیں۔

> "نروئے تے رجے پُجے سماج دی کُکھ ہمیشا ای اکھاناں نال بھری ریہندی اے۔ کیونجے ایہہ ہر ویلے عام بول چال دی ورتوں وچ اوندے رہندے نیں۔ اتے فطری طور تے ہر بندا ایہناں نوں موقعے سر ورت کے اپنے اظہار نوں من پسند، بھروں تے سنکھا بنا کے ایہناں توں مندری وچ نگینے دا کم لیندا ریہندا اے۔ انہاں دا ظہار سماجی، معاشی، سیاسی، تہذیبی تے مذہبی پکھاں یعنی تمدن دیاں ساریاں جہتاں کیفیتاں تے قدراں تائیں کھلریا ہوندا اے، مثال دے طور تے پیاراں تے کرودھاں، ہاسیاں تے نیجواں، نیکیاں تے بدیاں، ویاہواں تے مرگاں، رجاں تے بھکھاں، پالیاں تے دُھپاں، ڈوبیاں تے سوکیاں توں لے

کے ذاتاں گُذاتاں روسیاں مناوٗتیاں،گیتاں تے ویناں،ویاہیاں تے کواریاں،ترنجناں تے پتّناں محبوناں تے بُڈھیاں، پیراں فقیراں،سادھواں سنتاں تے مولویاں دیاں رویاں ،امیری غریبی دیاں وتھاں،دعاواں تے بد سیساں،ہُجتاں تے تعریفاں،درو داں تے صلاتاں، سخاوتاں تے کنجوسیاں،حاکماں تے غُلاماں گل کی سماج دیاں ساریاں پدھراں انہاں دے ولاویں چوں باہر نئیں ہوسکدیاں"(31)

نور محمد چوہدری نے ایہہ اکھان کویں اکٹھے ایس بارے اوہناں ایہہ لکھیا اے:

"حیات اکھاناں دی بھال وچ پہلاں اپنی یاداں دے سمندر وچ چھال ماری۔تے لاگے تردے تردے اکھان چھیتی ای ہتھیں لگ گئے۔فیر چُبھی ماری تاں کُجھ اکھان سوچاں دے ڈُھماں وچ ڈُبے ہوئے للبھ پئے۔جیہناں نوں دھودھاکے صاف کیتا تاں گنتی کوئی پنج کُوسو دے نیڑے اپڑ گئی۔فیر یاراں بیلیاں نوں ونگاریاں ویاہواں شادیاں توں اڈ مرگ ستھراں تے بیٹھے ہوئے سیانیاں کول بہہ کے گلاں گلاں چوں ایہہ موتی لبھے۔تے کُجھ جلسے جلوساں تے مظاہریاں وچوں چُگنے پئے ایس دوڑ بھج وچ ایس گل داویرواوی ہویا پئی ایہہ خزانہ چالیہاں ورھاں توں اُپر اُپر دے ادکھڑ بندیاں نوں پھرولیاں ای لبھ سکدا اے۔جدپئی مگر لیاں نسلاں دے پلے انہاں توں اکا سکھنے ہو چکے نیں۔۔۔سجناں متراں دے بوہے کھڑکائے تے اُناں نوں ایس قومی وراثت داواسطہ دے کے اُنگھلاندیاں ہویاں نوں جھجھوڑیاں تے اپنے نال کئیاں ہورناں دیاں وی نیندراں حرام کیتیاں۔کُجھ سجن تے سچی مچی میرے نالوں وی ودھ جذباتی ہوکے گواچے ہوئے ہیریاں دی بھال وچ نکل کھلوتے مقصود ایم۔اے،اسلم

شاد، بشارت رانا، غلام احمد خان، جاوید انجم تے ہور ناں بہت سارے سجناں

نیں رل مل کے حیات اکھاناں دے بوہل وچوں چوکھاوادھا کیتا"(32)

ایس کتاب وچ اکٹھے کیتے گئے اکھاناں دے لہجے بارے نور محمد چوہدری دا کہنیں اے پئی ایہہ اکھان دوآبے دے لہجے وچ نیں اوہناں دے الفاظ ایہہ نیں

داد کے جالندھری تے نانکے ہشیار پوری ہوون دے دے ناتے میری نوے فیصد ساکا گیری روائتی طور تے ضلع ٹوبہ ٹیک سنگھ وچ برادری دے اوس گڑھ نال جُڑی ہوئی اے۔ جنہاں ساندل بار دے سو ورہے گزارن مگروں وی پیو دادے دے "دوآبی لہجے "نوں خالص گنیں سمجھ کے سانبھیا ہویا اے۔ تے اجے وی ویہہ نوں بیہہ ای آکھی جار ہئے نیں۔ ایس کر کے حاصل کیتے ہوئے بہتے اکھان دو آبے دے لہجے وچ بولے جاون والے حیات اکھان نیں"33

ایس توں اگانہہ چوہدری صاحب نے اوہناں اوکڑاں تے بھیڑاں دا ذکر کیتا اے جیہناں پاروں اوہناں لئی ایہہ کم مُشکل ہو گیا پر پر اوہناں ہمت نہ ہاری تے اخیر ایہہ کم نیپرے چڑھ ہی گا۔

ایس ساری گل بات توں بعد اوہناں پنجابی اکھاناں دے اک نویکلے پکھ ول ساڈا دھیان دلوایا اے۔ اوہ ایہہ ہے پئی اوہناں کُجھ اجیہے اکھان دتے نیں جیہناں راہیں سانوں پنجاب دے میل بند سماج دی پوری بنتر ساہمنے آجاندی اے۔ یعنی پئی اوہناں اکھاناں راہیں طبقاتی ونڈ دے اَیرے لبھن دا بھرپور جتن کیتا اے۔ اوہ ایس بارے لکھدے نیں پئی

"کھاندے پیندے، مالدار تے تکڑے بندیاں نے اپنی وڈیائی چودھراہٹ سرداری تے معتبری منوان لئینیر منداں (نائیاں، موچیاں، تیلیاں، گھماراں، جلاہیاں، لوہاراں، ترکھاناں) تے بے ملکیتی غریب لوکاں نوں ماڑے تے ہینے (حقیر) ہون دا پک کراون لئی اُنہاں نوں اُنہاں دی اوقات وچ رکھن لئی اکھاناں نوں وی ہتھیار دے طور تے ورتیا بلکہ بول چال وچ گھڑی مُڑی اوہدا احساس دوایا مثال دے طور تے گھائیاں دا پتر اں گھاہ ای کھوتنا اے اپنی عقل تے طاقت دی دھاک بٹھاون لئی وی اکھاناں توں کم لیا سر اں نال سرداریاں جیہدے گھر دانے اوہدے کملے وی سیانے ایسے طراں سماج دے پدر

سری غلبے نے عورتاں دی تضحیک کرن، انہاں نوں بے حیا، بے اعتباری تے بے عقل منوان لئی پورا
زور لایا اتھے نوں حیائیں رن کوئی دانائیں بڈیاں دی گُت پچھے مت وغیرہ "(34)
اخیر تے چوہدری صاحب نے اپنیاں بیلیاں دا شکریہ ادا کیتا اے جیہناں دی مدد نال ایہہ کم توڑ چڑھیا۔

ایس گل بات توں بعد محمد نسیم آرٹسٹ دا اک چھوٹا جیہا لیکھ "پنجابی دی وڈیائی دا اقرار" شامل کیتا گیا اے جیہدے وچ اوہناں ڈبلیو پی ہیرس دی پنجابی بارے رائے لکھی اے پئی "پنجابی زبان کسے بنیوں وی ہینی تے لسّی نئیں سگوں اکھاناں بھری تے رجی پُجی زبان اے "(35)

ایس توں بعد مظہر مشتاق نے "پنجابی بولی دا جوگی" دے سرناویں ہیٹھ اک نوٹ لکھیا اے جیہدے وچ نور محمد چوہدری تے اوہناں دے کم تے اوہناں نوں مبارکباد پیش کیتی گئی اے تے نیک سدھراں دا اظہار کیتا گیا اے۔ ایدوں اگے عبدالجبار ناصر دا اک نوٹ "اکھاناں بارے اک وچار" دے سرناویں ہیٹھ شامل کیتا گیا اے جیہدے وچ اکھاناں دی تخلیق بارے گل کیتی گئی اے جیہڑی پئی نور محمد چوہدری دی شروعاتی گل نال ملدی جُلدی اے۔ ایس لئی دُہرائی توں بچن لئی پیش نئیں کیتی جارہی۔

ایس کتاب وچ اکھان دا متن دیون توں بعد اکھان دی ورتوں بیان کرن تے ای اکتفا کیتا گیا اے۔ پر ایہہ کتاب دونہہ حوالیاں نال ڈاڈھی اُچیچتا رکھدی اے پہلا ایہہ ہ ایہدے وچ اکھاناں دی گنتی ڈھیر ساری اے تے دوجا ایہہ پئی لسانی حوالے نال ایہدے وچ دوآبے دی بولی دے اکھان بوہتے اکٹھے کیتے گئے نیں جیہدے نال سانوں دوآبے دی بولی دے کئی رنگ ویکھن نوں ملدے نیں۔

پنجابی کہاوتیں:

ڈاکٹر شہباز ملک دی کتاب "پنجابی کہاوتیں" تاج بُک ڈپو لاہور توں پہلی وار 1977ء وچ چھاپے چڑھی۔ ایس کتاب دے 96 صفحے نیں جیہناں تے کُل 250 اکھان، اُردو ترجمہ تے تشریح نال جوڑے گئے نیں۔ ایس کتاب وچ شامل اکھان ڈاکٹر شہباز ملک موجب ایس توں پہلاں اوہناں اپنی کسے کتاب وچ شامل نئیں کیتے۔ اکھاناں نوں الف بائی ترتیب نال جوڑن دی بجائے اکھاناں نوں ایہناں دے موضوعات دے حوالے نال جوڑیا گیا اے۔ کتاب وچ اکھاناں دی ترتیب ایہہ ہے۔

(لوک دانش کے خزانے (ڈاکٹر شہباز ملک)

موضوعات:

1۔ خاندانی رہن سہن (رشتہ داروں سے تعلقات)

2۔ باہمی تعلقات (ہمسائے اور غیر رشتہ دار)

3۔ معاشرت اخلاق

4۔ مہمانداری (روشن اور تاریک پہلو)

5۔ دینی عقائد

6۔ بود وباش (رہنا، کھانا، پینا، پہننا)

7۔ رسومات

8۔ اچھائی اور بُرائی

9۔ زراعت

10۔ کاروبار

11۔ فضول خرچی اور کنجوسی

12۔ موسم اور رُتیں

13۔ طاقت ور اور کمزور

14۔ عورت

ایس ترتیب توں بعد ڈاکٹر شہباز ملک دے قلم توں نکلیا اک علمی دیباچہ اے۔جیہدے پہلے حصے وچ اوہناں دسیا اے پئی:

> "کہاوت (اکھان) کا مصدر "کہنا" ہے لیکن اصطلاحی معنوں میں ایس سے مراد ایسا قول ہے جو کسی دانشمند نے کسی ایسے موقعے کے لئے کہا ہو جو ایک جیسے عمل کے بعد ایک ہی نتیجہ لئے ہوئے ظاہر ہو"(36)

ایس توں بعد اکھاناں دی اہمیت تے بلاغت اُتے چانن پاؤندیاں ہویاں ڈاکٹر صاحب لکھدے نیں۔

> "یہ انسانی تجربہ اور اجتماعی سوچ ہی ہے جو کہاوتوں (اکھانوں) کو فلسفے کی وادی میں لے جاتے ہیں اسی لئے ان کو لوک دانش کے خزانے قرار دیا جاتا ہے۔ کہاوت کے ان تمام پہلوؤں کے علاوہ اس کا ایک مزید ضروری اور دلچسپ پہلو بھی ہے اور وہ یہ ہے کہ کہاوت ابلاغ کا مؤثر ترین ہتھیار ہے بعض اوقات جو بات ایک گھنٹے کی گفتگو سے واضح نہیں ہوتی کہاوت (اکھان) کے صرف ایک جملے سے واضح ابلاغ کا کام کر جاتی ہے"(37)

اکھاناں دی اہمیت تے گل کرن توں بعد ڈاکٹر صاحب نے کہاوت تے محاورے وچ فرق ایہناں لفظاں وچ واضح کیتا اے۔

> "کہاوت میں زندگی کے بارے میں ایک سوچ یا گیان موجود ہوتا ہے جیسے محاورہ فقط زبان کو سنوارنے یا مفہوم کو مزید واضح کرنے کیلئے استعمال کیا جاتا ہے"(38)

ڈاکٹر شہباز ملک نے ایس کتاب تے ایہدے لئی کیتی محنت بارے سانوں ایہہ جانکاری دتی اے پئی

> "پنجابی کہاوتوں پر تحقیقی کام میں نے 1958ء میں شروع کیا تھا۔1967ء میں اپنی تحقیق کے کُچھ حصے کو "سوسیانے اکو مت" کی صوُرت میں شائع کیا'1978ء

میں اپنے تمام کام کو مکمل طور پر "ساڈے اکھان" کے روپ میں ترتیب دے دیا ہے جو شائع ہو چُکا ہے زیرِ نظر کتاب میں مذکورہ دونوں کتب سے ہٹ کر کام کیا گیا ہے، پنجابی کہاوتیں، ایک انتخاب ہے کہاوتوں کے انتخاب کے وقت پنجاب کی مجموعی زندگی میرے سامنے رہی ہے اس لئے ان میں ایک لحاظ سے پنجابی معاشرے کی ثقافتی تصویر مکمل طور دیکھی جا سکتی ہے۔ اس انتخاب میں لوک دانش کے اس خزانے کو اُردو ترجمہ و تشریح کے ذریعے اُردو زبان کے نزدیک لانے کی ایک ادنٰی سی کوشش کی گئی ہے "(39)

ایس کتاب وچ پہلے پنجابی اکھان دا متن پنجابی وچ دتا گیا اے تے فیر اوہدا اردو ترجمہ پیش کیتا گیا اے۔ ترجمے توں بعد اکھاندی مختصر جیہی تشریح کیتی گئی اے تے نال ای ایس دی ورتوں وی دس دتی گئی اے تاں جو پنجابی جانن والیاں توں علاوہ غیر پنجابی وی ایس توں لابھ چُک سکن۔ اک ونگی ویکھو

"جیکن کڑمائی ہوئی سُو، مرگی وی جاندی رہسی
(جس طرح منگنی (سگائی) ہوئی ہے، مرگی کا مرض بھی جاتا رہے گا)
سگائی یا منگنی لڑکی لڑکے کے بیاہ کا پہلا پڑاؤ ہوتا ہے اور پھر نکاح یا بیاہ ہوتا ہے ۔کہاوت میں دُشمن کی دُشمنی اس انداز میں سامنے آئی ہے کہ لڑکی لڑکے کی سگائی کے وقت وہ حسد سے جل گیا ہے اور سگائی کو اپنے انداز میں قبول کرتے ہوئے یہ بتا رہا ہے پئی لڑکی یا لڑکے کو مرگی کا مرض ہے کہاوت ایسے موقعوں پر بھی استعمال ہوتی ہے جب کوئی آدمی کسی کام کو اس طریقے سے پسند کرے کہ اس کی کجی بھی بیان کر دے "(40)

کُوزے نیچ دریا:

سلطان سکون دی کتاب " کُوزے نیچ دریا" مثال پبلشرز فیصل آباد توں پہلی وار جون2009ء نوں شائع ہوئی۔ ایس کتاب دے 124 صفحے نیں جیہناں وچ 582 اکھان تے محاورے،26 دُعائیہ کلمات تے 09 بد دُعاواں والے محاورے دتے گئے نیں۔ ایہہ کتاب پنجابی بولی دے ہند کو لہجے دیاں اکھاناں تے محاوریاں دا مجموعہ اے۔

ایس کتاب دے شروع وچ صوفی عبد الرشید (ہری پور، ہزارہ) دا لکھیا ہویا فلیپ ہے جیہدے وچ اوہناں سلطان سکون دے کم نال جان پچھان کراون دے نال نال اوہناں دے کم دی سلاہناوی دل کھول کے کیتی اے۔ دوجا فلیپ آصف ثاقب (بوئی، ہزارہ) دا لکھیا ہویا اے جیہدے وچ اوہناں سلطان سکون دی شاعری تے اوہناں دی مرتب کیتی اک لُغت بارے دس پائی اے تے نال ای اوہناں دی شاعری تے ہندکو دی ترویج لئی اوہناں دیاں جتناں نوں وی سلاہیا اے۔

سلطان سکون صاحب دی ایس کتاب دا اک اہم پکھ ایہہ ہے پئی ایہہ کتاب اوہناں اپنیاں باقی ہندکو کتاباں وانگ ہندکو لہجے نوں اک وکھری زبان ثابت کرن لئی لکھی اے۔ دیباچہ اُردو وچ لکھیا گیا اے۔ شروع وچ ضرب المثل تے محاوریاں دی ضرورت تے اہمیت بارے گل کیتی گئی اے لکھدے نیں۔

"ضرب المثل اور محاورہ کسی بھی زبان کی تکمیل کے لئے لازم تصور کیے جاتے ہیں جو گفتگو یا تقریر و تحریر کو مؤثر اور مختصر بنانے میں نہایت اہم کردار ادا کرتے ہیں۔ جہاں کسی بات کی وضاحت و صراحت کے لیے کئی ایک جملوں کی ضرورت محسوس کی جاتی ہے وہاں ایک ضرب المثل یا محاورہ معاون بن جاتا ہے" (41)

ہندکو اکھاناں بارے سلطان سکون دا لکھنا اے پئی:

"ہندکو زبان میں ضرب المثل یا کہاوت کے لیے دو لفظ رائج چلے آتے ہیں۔ ایک لفظ کھان جو اکھان کا مخفف ہے اور دوسرا متّل (مت۔ تل) ہے۔ اکھان کے لفظ پر غور کرنے سے معلوم ہوا پئی یہ لفظ آخنا یا آکھنا سے بنا ہے یا بنایا گیا ہے۔ آخنا یا آکھنا (دو مختلف لہجے ہیں) جن کا مطلب ہے کہنا یا کہی ہوئی بات۔ جب ہندکو میں بول چال کے دوران کسی ضرب المثل کے بولنے یا استعمال کرنے کی ضرورت محسوس ہو تو یوں کہیا جاتا ہے "ایہہ بڈیاں بزرگاں یا سیانڑیاں لوکاں دا کھان یا اکھان اے" یعنی یہ بزرگوں اور عقلمند لوگوں کی کہی ہوئی بات ہے یا ضرب المثل ہے۔ ایسی طرح دوسرا لفظ متّل ہے۔ ایس لفظ پر غور کرنے سے معلوم ہوا پئی یہ مت + ل کا مجموعہ ہے۔ مت ہندی زبان کا لفظ ہے جس کے

معنی سمجھ بوجھ، عقل و دانش، فہم وادراک، دانائی،رائے، نصیحت اور عادت ہیں
اور مت کے ساتھ "ل" حرفِ تملیکی ہے۔یعنی مت کی حامل یا مت والی سمجھ
بوجھ یاعقل والی بات "(42)

اکھاناں دی بنتر بارے سلطان سکون لکھدے نیں:

"اکھان، کھان یا متّل اگرچہ دو تین لفظوں یاایک دو جملوں پر مشتمل ہوتی ہے
لیکن ایس میں حکمت و دانش کا سمندر موج زن ہو تا ہے "(43)

ایس کتاب وچ مولف نے اکھاناں دے نال نال محاورے وی شامل کیتے نیں۔ایس بارے انج لکھیا گیا
اے۔

"ایس سے پہلے بھی میری ایک کتاب جو ضرب الامثال اور محاوروں پر مشتمل
ہے۔مقتدرہ قومی زبان پاکستان نے 1999ء میں "ہند کو ضرب الامثال" کے
نام سے شائع کی۔جس میں زیادہ تعداد ضرب الامثال کی تھی اور موجودہ کتاب
میں زیادہ تعداد محاوروں کی ہے "(44)

اکھاناں تے محوریاں دی ترتیب الف بائی اے۔پہلے اکھان یا محاورہ لکھیا جاندا اے تے ایہدے ساہمنے ای
بریکٹ وچ دس دتا جاندا اے پئی ایہہ اکھان اے یا محاورہ۔فیر ایہدا ترجمہ تے تشریح اُردو وچ کر دتا گیا اے۔جیویں
پئی

اگ تے پانی دی کے آشنائی۔(کہاوت)

ترجمہ و تشریح: آگ اور پانی کی کیا آشنائی۔یعنی آگ اور پانی کے ساتھ شناسائی فائدہ مند نئیں ہو سکدی
کیوں پئی آگ جلائے بغیر نئیں چھوڑتی اور پانی بہائے بغیر نئیں چھوڑ تا۔ایس سے ایک مفہوم بھی نکلتا ہے پئی آگ
اور پانی کی آپس میں شناسائی کا کوئی فائدہ نئیں پئی پانی آگ کو بُجھا دیتا ہے لیکن کہاوت کا اصل مفہوم یہ ہے پئی کسی
طاقتور اور کمزور کی شناسائی قائم نئیں رہ سکتی۔طاقتور کسی بھی وقت غصے میں آکر کمزور آدمی کو نقصان پہنچا سکتا

ہے۔ علاوہ ازیں ایک اور مفہوم بھی ہے پئی ایک طاقت ور کے ساتھ اور ایک کمزور کے ساتھ شناسائی دیر تک نئیں رہ سکتی اور کسی ایک سے بھی کسی مشکل وقت میں مدد کی توقع نئیں کی جاسکتی"(45)

انجے ای

"پہار بنڈنا۔ (محاورہ)

ترجمہ و تشریح: بوجھ بانٹنا۔ کسی کی کسی کام میں مدد کرنا۔ دُکھ بانٹنا۔ مصیبت و پریشانی میں دلجوئی کرنا۔"(46)

ایس کتاب دی اک نویکلتا ایہہ وی ہے پئی ایس کتاب وچ عام ورتوں وچ ورتیون والے دُعائیہ تے بددُعائیہ کلمے وی جمع کیتے گئے نیں۔ مجموعی طور تے ایہہ کتاب بالعموم پنجابی لوک ادب تے بالخصوص ہندکو لوک ادب دے سرمائے وچ مان جوگ وادھا اے۔

احسان باجوہ دی کتاب "آکھن لوک سیانے" دی پہلی جلد پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج، آرٹ اینڈ کلچر لاہور ولوں پہلی وار 2009ء وچ چھپی۔ کتاب دے 496 ورقے نیں۔ اکھاناں دی ابواب بندی موضوعات موجب کیتی گئی اے تے فیر ہر باب وچ اکھاناں نوں الف بائی ترتیب نال جوڑیا گیا اے۔ اکھاناں دی فہرست انج اے

1۔ آزادی تے غلامی

2۔ ایس نر ایس

3۔ آکڑ بازی، تکبر، مور کھ مت

4۔ ادھار لین دین

5۔ اگ، پانی، ہوا، مٹی

6۔ اللہ، پرمیشور، رام

7۔ انگ ہین، عقل ہین

8۔ امیری، غریبی، بُھکھ ننگ

9۔ امر دانش

10۔ اول کول

11۔ بادشاہ، راجے، راج، بھاگ، سورمے

12۔ بھائی چارہ، آنڈھ گوانڈھ

13۔ بھکھ تے رج

14۔ بہانے بازی

15۔ پتھر پربت

ایس توں بعد جناب احسان باجوہ نے 35 کتاباں دے ناں دسے نیں جیہناں توں اوہناں کسے نہ کسے حوالے نال لابھ چکیا اے۔ فیر اوہناں 11 بیلیاں سجناں دے ناں دتے گئے نیں جیہناں نے اپنے اپنے علاقیاں وچوں اکھان اکٹھے کرکے ایس کتاب لئی گھلے۔

پہلی جلد دا دیباچہ ڈاکٹر محمد عباس نجمی نے لکھیا اے۔ ایس دیباچے وچ اوہناں لوک ورثے نوں سانبھن دی اہمیت اُتے زور دتا اے تے نال ای احسان باجوہ دے کم دی کُھل کے سلاہنا کیتی اے۔

ایس دیباچے توں بعد احسان باجوہ دا لکھیا مقدمہ "کُجھ اکھاناں بارے" دے سرناویں ہیٹھ لکھیا گیا اے۔ اوہناں موجب اکھان دی تعریف ایہہ کیتی اے

> "اکھان اک اجیہا امر سچ ہوندا اے جو گھڑی مُڑی جاں وارو وار لوک بولاں دا حصہ بنن پاروں اپنے بیانے سچ وچ ایڈا پیڈا ہو جاندا اے پئی ہر کوئی اوس امر آکھن نوں بول کے اپنی آکھی تے سچ دی مُہر لان لئی اوس نوں بول کے اپنی آکھی نوں پکیائی دیندا اے"(47)

ایس توں بعد احسان باجوہ دا دعویٰ اے پئی

> "اکھان ادب دا سبھ توں پُرانا روپ نیں"(48)

پُرانیاں ودیاں وچوں اوہ اکھاناں دا کُھرا نپدے نپدے قدیم سُمیری، مصری، یونانی تے ہندی وسیباں توں دلائل لیائے نیں۔ اکھاناں دی اہمیت بارے گل کردیاں اوہناں دا منّنا اے پئی اکھاناں نال ایسیں نہ صرف سماج نوں

سمجھ سکدے ہاں سگوں ادب دی تخلیق وچ وی ایہناں اکھاناں دا گوہڑا حصہ اے۔ ایس بارے اوہناں دا لکھن اے
پئی

"کئی اکھاناں وچ ذاتاں گوتاں دے ورت ویہار دے گُناں اوَگناں بارے وی دس پائی جاندی اے۔ کسے قوم دی تاریخ اپنے پچھوکڑ بارے ٹھیک جانکاری اکھاناں وچوں ای ملدی اے۔ اکھان ای کسے ذات دی اوہ نبض ناڑ ہوندے نیں جیہناں نوں ٹوہ کے اوس ذات دی اندر دی ساری حالت توں جانو ہویا جا سکدا اے۔ انگریزاں نے ایسے لئی ایتھے پنجاب اندر راج کرن سمیں ایتھوں دے اکھان اکٹھے کیتے تے اُنہاں راہیں لوکاں دے مزاج توں جانو ہون اتے ہر اک نال اوس دے سبھا موجب ورتارا کرن دا ٹیچا پھڑ لیا"(49)

لسانی حوالے نال وی اکھان بڑی اہمیت دے حامل ہوندے نیں ایس بارے احسان باجوہ دا کہنا اے پئی

"ایہناں گُندھویں بولاں وچ لفظاں نوں من مرضی نال ودھان گھٹان دی اینی گنجائش نئیں ہوندی۔ ایس وچ حرف انج مِن تول کے پائے ہوندے نیں پئی اک حرف دا وادھا گھاٹا وی ایس وچ پاپیکُو پا سکدا اے۔ ایس لئی اکھان اوہ اٹل بول ہوندے نیں جو صدیاں لنگھ جان تے وی بِناں کسے ماڑی موٹی تبدیلی دے لوکاں دے مونہہ تے چڑھے رہندے نیں۔ ایسراں زبان دا کھوجی ایہناں دی ورتوں راہیں زبان دا پُرانا محاورہ اتے مونہہ مہاندرا لبھ سکدا اے۔"(50)

ادب وچ اکھاناں دی کیہ اہمیت اے ایس بارے احسان باجوہ لکھدے نیں پئی

"اکھان دی بولی اتے اکھر ورتوں توں اک سیانا ادیب شاعر بڑا کُجھ سِکھ سکدا اے۔ ہیر وارث شاہ دا قصہ امر بن جان دی اک وجہ ایہہ وی اے پئی وارث شاہ ہوراں اپنی گل اکھاناں راہیں کیتی اے"(51)

اِنج احسان باجوہ نے اکھاناں دے چار اہم گُن دسے نیں:

"1۔ انسان جاں انسان دے سبھا بارے جانکاری

2۔ وضاحت بھریا اتے زبان دی امیرت والا بیان

3۔ دِل کھُبواں اتے ڈھکواں بیان

4۔ ویلے نال نیڈ ھن دی طاقت والا بیان"(52)

ایس توں بعد احسان باجوہ نے ایس گل تے بحث کیتی اے پئی اکھان وجود وچ کیویں آوندے نیں تے آکھن توں اکھان بنن دے کیہڑے کیہڑے پڑاء نیں۔

"کسے دے مونہوں آکھی گئی کوئی گل اودوں تیکر اکھان دے درجے تے نئیں پُجدی جدوں تیک اوہ اپنے اندر لے سچ پاروں لوک بولاں دی نِت ورتوں وچ رچ وس کے لوک بولی دا حصہ نئیں بن جاندی۔ سو کسے آکھی گل نوں اکھان دے درجے تیک جان لئی تِناں پڑاواں چوں دی لنگھنا پیندا اے۔

1۔ جدوں کوئی سیانا بندہ کسے سوچ بھرے بول نوں بھولے بھاء ای مونہوں کڈھدا اے تاں سوچجی گل ہون پاروں سُننہاراں راہیں اوس دا کیر ادھرتی تے ہو جاندا اے۔

2۔ اوہو گل سُننہاراں ولوں چوکھی چنگ اتے سوچجی جان دیاں ہور موقعیاں تے ہو بہو اوسراں ای ورتی جان لگ پیندی اے۔

3۔ جدوں کوئی بول لوکاں وچ رواج پاکے ہر تھاں ورتیا جان لگ پیندا اے تاں اوس دے لفظ لوک ورتوں دا اپکا حصہ بنن توں اگدوں کئی وار مانجے جاندے نیں تے اوس دیاں کھُنگھیاں چھانگ کے اوس نوں صاف سُتھرا روپ دے دتا جاندا اے"(53)

آکھن توں اکھان بنن دے پڑاء دسن توں بعد اکھاناں دیاں تِن قسماں دسیاں گئیاں نیں۔

"1۔عام فہم اکھان: کُجھ اکھان بوہتے پیچ دار نئیں ہوندے سگوں اکو ٹک وچ ای اوہناں نوں اٹل سچائی وانگ بیان کر دتا جاندا اے۔ جیویں مانواں ٹھنڈیاں چھانواں

2۔ ٹچکر دار اکھان: کُجھ اکھان اجیہے ہوندے نیں جیہناں اندر جو وی گل کیتی جاندی اے اوہدے اندر کسے نوں ٹچکر جاں جُگت کیتی جاندی اے۔ جیویں ذات دی کوہڑ کِرلی چھتیراں نوں جپھے

3۔ بہوں پکھی اکھان: کئی وار اکھاناں اندر وچاراں دی ایکتا دی تھاں انیکتا ویکھن وچ آؤندی اے۔ اکو مسئلے اُتے دو مخالف وچاراں جاں مُڑ اُلٹ گلاں نوں بیان کردے ہوئے اکھان وی ویکھن وچ آؤندے نیں۔ جیویں کاہلیاں اگے ٹوئے کاہلی دا کم کیکن ہوئے

کل کرنا سو اج کر اج کرنا سو ہُن "(54)

ایس توں بعد احسان باجوہ نے اکھاناں بارے نہایت ای دلچسپ تے اہم بحث نوں چھیڑیا اے جیہدے ول بوہت گھٹ لکھاریاں دا دھیان گیا اے تے اوہ ہے "پنجابی اکھاناں دے سومے" ایس سُرخی ہیٹھ اوہناں ایس گل دا ویروا کیتا اے پئی پنجابی اکھان دی تخلیق لوک سیانف توں اڈ کس کس محرک دا نتیجہ اے۔ ایس بارے اوہناں پنج محرک گنوائے نیں۔

" 1۔ پنجاب اندر ورتے جارہے کُجھ اکھان کسے لوک گیت دا ٹوٹا جاں مصرعہ ای ہوندے نیں جیویں ایہہ بولی

لائی لگ نہ ہووے گھر والا چندرا گوانڈھ نہ ہووے

2۔ کُجھ گنتی دے اکھان بُجھارتاں توں شکل وٹا کے اتے ورتوں وچ وادھے پاروں اکھاناں دی منڈلی وچ رل گئے۔ جیویں اپنی کُورائی سارے پِنڈ وچ کِھنڈائی

3۔ پنجاب اندر کُجھ اکھاناں دا مُڈھ لوک بولاں دی تھاں ادب چوں بجھیا جیویں وارث شاہ لکایئے خلق کولوں بھانویں اپنا ای گُڑ کھایئے جی

4۔ پنجاب اندر کھیتی واڑی دا کم بڑا زیادہ ہوندا اے اتے پنجاب اندر بارشاں وی ٹھیک ہوندیاں نیں ایس کارن کھیتی واڑی نال اتے مینہہ کنی نال جُڑے ڈھیر اکھان وی سانوں ملدے نیں جیہناں وچ کھیتی اتے مینہہ بارے سُجھاء جاں

سمجھاؤنی پائی گئی ہوندی اے جیویں پوہ دی کھیتی بھکھ تے کال بُڈھے دا پُت لوکاں دا جنجال"

5۔ پنجابی وچ بہت سارے اجیہے اکھان وی ملدے نیں جو فارسی، انگریزی جاں عربی توں سدھے ترجمہ کر لئے گئے نیں جیویں دو تلواراں اک میان وچ نئیں سماندیاں۔۔۔۔(دو شمشیر را یک نیام نمی گُنجند)

یا: جتھے چاہ اوتھے راہ (Where there is will there is way)"(55)

ایس توں بعد احسان باجوہ نے پنجابی اکھاناں وچوں پنجاب والیساں دی دوچ نوں کھنگالن دا چجواں آہر کیتا اے اوہناں موجب پنجابی اکھاناں وچ دیس پنجاب دی پینڈو رہتل، واہی بیجی نوں تے ایہہدی سادہ زندگی نوں پنجاب اک اکائی دے روپ وچ وکھدے نیں۔ اوہناں دا کہنا اے پئی ایتھوں دے اکھاناں وچ بڑے بریک تے مہین فکری مسائل نوں وی بڑی سدھے سادے جیہے انداز وچ بیان کر دتا جاندا اے۔

"واہی وان رب نوں لبھن وی سوکھا ای سمجھدا اے اتے اوس نوں لبھن دی گل کردیاں وی واہی جوتی دی ونگی ای چیتے آوندی اے جیویں رب دا کیہ پانا ایدھروں پُٹنا اودھر لانا۔ اوہ (پنجابی) گھر وچ بوہتے پُتراں نوں بوہتے مینہاں وانگ ای متھدا اے۔ جیویں پئی "بہوں پُتریں کُل منیا بہوں مینہہ کن گھٹ۔ پناجب دے واہیوان نوں اپنی بھوئیں نال بڑا ای پیار ہوندا اے اتے اوہ اپنی زندگ دا چوکھا حصہ اپنے کھیتاں وچ ای لنگھاندا اے۔۔۔ اوہ اپنے آپ نوں بادشاہ سمجھدا اے اتے وپار دیاں دھندیاں وچ پے کے اوہ اپنی بادشاہی گوانا نئیں چاہندا۔ پنجاب وچ کئی اجیہے اکھان مل جاندے نیں۔ جیویں باہر دی ساری نالوں گھر دی ادھی چنگی"۔۔۔ ایہناں (پنجابیاں دا) پکا یقین رہیا اے پئی مالک دی مرضی توں بنا پتر وی نئیں ہِل سکدا، ہونی ہو کے رہندی اے جو مالک نے کسے دے بھاگیں لکھ دتی اے اوہ ٹل نئیں سکدی جسراں "ہونی ہوئے امِٹ، بھانویں روتے بھانویں پِٹ" ایہناں دا ہر اکھان آہلسیاں نوں منیں ماردا

نظر آؤندا اے۔ جیویں رکھ دیہہ کھا کھیہہ ڈولھ رت کھا بھت۔ محنت دی عظمت بارے پنجاب دی بولی اندر کئی اکھان موجود نیں۔ جیویں کر کار نہ آوی ہار۔۔۔ پنجاب دیاں اکھاناں اندر سدا عقل دیاں گلاں دسیاں جاندیاں نیں تے ایہہ اکھان بندے نوں اُدھم کردے رہن دا سبق وی دیندے رہندے نیں جیویں بے کار نالوں وگار ای چنگی۔۔۔ ایہہ اپنیاں نِگدیاں اتے انگاں ساکاں نوں دُشمن ہوندیاں وی پورے دُشمن نئیں سمجھدے جیویں اپنامارے گا تاں وی چھانویں ای سُٹے گا۔ آنڈیاں گوانڈھیاں نال وی پنجاب دے لوک عام طور تے چنگا سلوک رکھدے نیں۔ ساکاں نال وگاڑ ہو جاوے تاں وی اوہ گوانڈھ متھے نال ہائیں مائیں وگاڑ پان دے حق وچ نہیں ہوندے جیویں۔ ہمسائے ماں پیو جائے۔ بوہے آئے سوالی نوں گھروں خالی ہتھ موڑن پنجابیاں دی شان دے خلاف اے۔ اوہناں دا بادشاہواں والا دل کدی وی سوالی نوں خالی ہتھ مُڑ دیاں ویکھ نئیں سکدا۔ جیویں پئی "منگن گیا سو مر گیا منگن مول نہ جائے اوستوں اگدوں اوہ مرے جو ہوندیاں مُکر جائے"۔ اوہ گھر آئے بندے دی قدر کرن جان دے نیں "گھر آئے مہمان رب سمان" گل کیہ پنجاب دیاں اکھاناں اندر ہر چنگے اتے سوبھا بھرے کم دی سلاہنا کیتی گئی اے اتے بھیڑے کماں اتے بھیڑے بندیاں نوں نندیا گیا اے" (56)

اکھاناں دی بُنتر بارے احسان باجوہ دا خیال اے پئی اکھان نثری وچ وی ہو سکدے نیں تے منظوم وی نثری اکھاناں نوں اوہناں عام فہم اکھاناں دا ناں دتا اے اوہ لکھدے نیں عام فہم اکھاناں وچ گل تے کُجھ زیادہ زور دتا جاندا اے اتے اوہ ایس پاروں ای جیوندا رہندا اے۔ جیویں

"اپنی مجھ دا دُدھ سؤ کوہ تے جا پیوی دا اے" (57)

شاعرانہ وصفاں والے اکھاناں بارے احسان باجوہ دا کہنا اے پئی پنجاب اندر جیہڑے اکھان سانوں ملدے نیں اوہناں وچوں تن حصے شاعرانہ خوبیاں والے نیں۔ اوہناں وچ شاعری ورگے ای خیال ملدے نیں اوہناں وچ

راگ ے لَے دااوناں ای خیال رکھیا گیا ہوندا اے جِناں لوک گیتاں وچ۔۔۔شاعرانہ خوبیاں والیاں اکھاناں نوں اوہ اگوں دو نہہ وچ ونڈیا جاسکدا اے۔

"(الف)اوہ اکھان جیہناں وچ راگ لَے تے چھند چال موجود اے پر جیہناں وچ تُک کوئی نئیں۔(ب)اوہ اکھان جیہناں وچ چھند تے تُک ہے وے"(58)

اکھاناں دی وروں بارے اوہناں دا منّنا اے پئی "سارے اکھاناں دی ورتوں دا گھیرا اکو جیہا نئیں ہوندا۔ کُجھ اکھان کسے خاص علاقے اتے کُجھ خاص ذاتاں اتے پیشیاں دے لوکاں وچ ای ورتے جاندے نیں۔ کُجھ اکھاناں اندر کوئی اجیہی سچائی ہوندی اے جو عام کاروبہار اندر عام تھانواں تے وی بولے جاندے نیں۔ کُجھ اکھان انج دے وی نیں جو کدی پہلاں تاں ورتوں وچ آوندے سن پر اجکل نئیں ورتے جاندے۔ایسراں اکھاناں دی ونڈ چار وڈیاں حصیاں وچ کیتی جاسکدی اے

1۔ کسے تھاں بارے اکھان۔ جیویں: پنڈ داناں طوطی داچک مینہہ کیارے بھر

2۔ سوڑے گھیرے والے اکھان: گئے نمانے روزے رہ گئے نوٗتے ویہہ (اجیہے اکھاناں نوں سوڑے گھیرے والے کہنیں داکارن ایہہ ہے پئی ایہہ کسے خاص دھرم نال جُڑے ہوئے نیں)

3۔ موَکلے گھیرے والے اکھان: اندر ہووے سچ کوٹھے تے چڑھ کے نچ

4۔ عام ویہار دے اکھان: کھُوہ وگدیاں دے ساک ملدیاں دے"59

اکھاناں بارے گل کرن مگروں احسان باجوہ نے اکھان تے محاورے وچکار فرق دسیا اے پئی

"اکھان اک اجیہا امر سچ ہوندا اے جو گھڑی مُڑی جاں وارو وار لوک بولاں دا حصہ بنن پاروں اپنے بیانے سچ وچ ایڈا پِیڈا ہو جاندا اے پئی ہر کوئی اوس امر آکھن نوں بول کے اپنی آکھی تے سچ دی مُہر لان لئی اوس نوں بول کے اپنی آکھی نوں پکیائی دیندا اے۔ جدوں پئی محاورہ گل بات داشنگار ودھان لئی بولاں نوں پکیائی دین لئی ورتیا جاندا اے۔ اکھان کسے کم دے مند چنگ پاروں ہون والے مند چنگ پاروں ہون والے نفع کنفعے دی گل کردا اے اتے کسے کم دے

> کرن نال چنگا ماڑا اثر پین دی گل کر دا اے پر محاورہ کسے کم وچ ہون والے مند
> نوں چنگ نوں ای بیان کر دا اے اوس دے مندے چنگے اثر دی گل نئیں
> کر دا"(60)

ایس توں بعد احسان باجوہ نے ایہہ ثابت کیتا اے پئی پنجابی اکھاناں وچ پنجاب رہتل پنجابی وسیب دی جھلک بڑی اُگھڑویں نظر یندی اے۔ اکھاناں بارے اوہناں دی راء بڑی چجویں اے لکھدے نیں

نکدی گل ایہہ وے پئی اکھان نامعلوم گُنی بندیاں دیاں اوہ کرتاں نیں جو زندگی دے ہر کھیتر دے مند چنگ بارے سانوں سُجھا دیندیاں نیں تے اکھاناں راہیں دسے گئے اوہناں اصولاں مطابق زندگی نوں گزار کے زندگی دیاں تھوڑاں اتے کُڑتناں کولوں خاصی حد تیک جان چُھڈائی جا سکدی اے۔ اکھاناں اندر اوہ کُل عالمی اصول مِتھ دتے گئے نیں پئی ہر کم کرن والا بندہ اوہناں ول جھات ماری رکھے تاں گھاٹ نئیں کھاندا اتے ایہو ای اکھاناں دا انساناں لئی سبھ توں وڈا فائدہ اے" 61

اخیر تے احسان باجوہ نے ایس کتاب وچ دی سودھکاری بارے جانکاری دیندیاں ہویاں اوہناں وسیلیاں بارے دس پائی اے جیہناں نوں ورتدیاں ہویاں ااوہناں ایہہ کم پورا کیتا۔ جیہناں دا ذکر ایس کتاب دے اخیر تے ویروے نال کیتا گیا اے۔

جیویں پئی پہلے دسیا جا چکیا اے پئی ایس کتاب وچ اکھاناں نوں پہلے ایہناں دی موضوعاتی ونڈ ونڈیا گیا اے۔ تے فیر ہر باب دیاں اکھاناں نوں الف بائی ترتیب نال جوڑیا گیا اے پہلے اکھان دا متن دتا گیا اے تے فیر ایس اکھان وچ آئے اوکھے لفظاں دے معنے دتے گئے نیں۔ ایس توں بعد ہر اکھان دا ویروا کیتا گیا اے۔ ونگی ویکھو

> "پرمیشر تے بُھلیا ویاپن سبھے روگ۔
> معنے: پرمیشر: رب، پربھو☆ تے بُھلیا: نوں بُھلیاں☆ ویاپن: گھیر لین
> ☆روگ: بیماریاں
> ویروا: ایس اکھان وچ دسیا گیا اے پئی جو بندہ رب سچے نوں بُھل جاوے اوس
> نوں ہزاراں بیماریاں آ کے گھیر لَیندیاں نیں۔ ایس لئی ہر حالت وچ رب سچے
> نوں یاد رکھنا چاہیدا اے"(62)

مُکدی گل ایہہ پئی احسان باجوہ نے ایس کتاب وچ پنجابی اکھاناں نوں پہلی وار ایس طرز تے جوڑ کے پنجابی ادب وچ اک چنگاوادھا کیتا اے۔ احسان باجوہ دی ایہہ کتاب حوالہ دا درجہ رکھدی اے۔

احسان باجوہ دی کتاب "آکھن لوک سیانے" دی دوجی جلد پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج، آرٹ اینڈ کلچر لاہور توں 2011ءوچ چھپی۔ ایس کتاب دے کُل صفحے 487 نیں۔ کتاب دا دیباچہ ڈاکٹر صغریٰ صدف (ڈائریکٹر پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج آرٹ اینڈ کلچر) نے لکھیا اے۔ جیہدے وچ اوہناں اکھاناں دی اہمیت بیان کیتی تے نال ای احسان باجوہ دے کیتے کم دی علمی ادبی حیثیت وی متھی اے۔ اوہناں لکھیا اے پئی

"ایس ادارے ولوں پنجابی اکھاناں اُتے احسان باجوا کولوں کرایا گیا ایہہ کم آکھن لوک سیانے پکی گل اے پئی ایس کھیتر وچ ایس توں پہلے کیتے گئے کم توں چوکھا ودھیا اتے چنگا اے تے میرے علم مطابق پنجابی اکھاناں اُتے اینا بھرواں کم ہالی تیک کتے نئیں کیتا گیا"(63)

ایس جلد وچ اکھاناں دی ونڈ ایس ترتیب نال کیتی ئی اے۔

"1۔ پنجابی ادبی ودھارے ول اک ہور قدم

2۔ پنجابی اکھاناں دا جوڑ جپ

3۔ پروہنچاری

4۔ پریہ، ستھ

5۔ پِنڈ، شہر

6۔ پیر، فقیر، سادھ، سنت، رِشی، مُنّی، جوگی، جتی، ایستاد

7۔ جانور، پشو، پنچھی، جنور، کیڑے

8۔ جِت ہار

9۔ جگ دی بے ثباتی

10۔ جوانی، بُڈھاوارا

11۔ جھوٹھی آکڑ، پھوکا وکھاوا

12۔ جن، بھوت

13۔ جیون پندھ

14۔ جین مرن

15۔ چتر چالاکی، جحت بازی

16۔ چرخہ، تند تانی

17۔ چور، سادھ، ٹھگ

18۔ حلال حرام

19۔ دان دین / سلوک کرن

20۔ دھن دولت

21۔ دریا، ندیاں، نالے، سمندر

22۔ دُکھ بیماری

23۔ ورتیاں کتاباں"(64)

مُکدی گل ایہہ پئی احسان باجوہ نے ایس کتاب وچ پنجابی اکھاناں نوں پہلی وار ایس طرز تے جوڑ کے پنجابی ادب وچ اک چنگا وادھا کیتا اے۔ احسان باجوہ دی ایہہ کتاب حوالہ دا درجہ رکھدی اے۔

احسان باجوہ دی کتاب "آکھن لوک سیانے" دی تریجی جلد پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج، آرٹ اینڈ کلچر لاہور توں 2013ء وچ چھپی۔ ایس کتاب دے کُل صفحے 551 نیں۔ کتاب دا دیباچہ ڈاکٹر صغریٰ صدف (ڈائریکٹر پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج آرٹ اینڈ کلچر) نے لکھیا اے، تے مقدمہ احسان باجوہ دا لکھیا ہویا۔

ابواب بندی انج کیتی گئی اے۔

"1۔ دھیاں پُتر، نُونہ جوائی

2۔ دن ستواڑہ

3۔ فانی دنیا کوڑ سنسار

4۔ دیس پنجاب، سپت سندھو

5۔ دین دھرم

6۔ ڈنگر وچھا، بیجن کپن

7۔ ذات قبیلہ

8۔ راج حکومت، دھکے شاہی، اختیار، وس

9۔ رُکھ بوٹے

10۔ رنڈی رنڈا

11۔رہتل رنگ، رنیں سنیں، ورت ویہار
12۔زوراوری، لوٹی دھاڑا
13۔ذیویں بھوئیں
14۔سپ سپاہدا
15۔سچ جھوٹھ
16۔سخی شوم
17۔سماجی بُرائیاں، جوا ریئے، منگتے
18۔سچ سیانف(1)
19۔ورتیاں کتاباں"(65)

احسان باجوہ دی کتاب"آکھن لوک سیانے"دی چوتھی جلد پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج، آرٹ اینڈ کلچر لاہور توں 2014ء وچ چھپی۔ایس کتاب دے کُل صفحے 528 نیں۔کتاب دا دیباچہ ڈاکٹر صغریٰ صدف (ڈائریکٹر پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج آرٹ اینڈ کلچر) نے لکھیا اے، تے مقدمہ احسان باجوہ دا لکھیا ہویا۔

"اکھاناں دے سرنانویں

1۔سچ سیانف(2)
2۔سنگ کُسنگ
3۔سواری، گڈی لاری
4۔سیر سانجھ
5۔صحت سریر
6۔عزت ذلت
7۔عشق محبت
8۔علم پڑھائی
9۔کُبدھے کم کاج
10۔کتھاواں روساں
11۔کرن بھرن، نیت ول مراد
12۔کم کاج، کسب پیشہ
13۔کھوہ کھال
14۔ورتیاں کتاباں تے حوالے"(66)

احسان باجوہ دی کتاب"آکھن لوک سیانے"دی پنجویں جلد پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج، آرٹ اینڈ کلچر لاہور توں 2013ء وچ چھپی۔ایس کتاب دے کُل صفحے 551 نیں۔کتاب دا دیباچہ ڈاکٹر صغریٰ صدف (ڈائریکٹر پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج آرٹ اینڈ کلچر) نے لکھیا اے، تے مقدمہ احسان باجوہ دا لکھیا ہویا۔

ابواب بندی انج کیتی گئی اے۔

"1۔کھان نیڑان
2۔گھر، دیس، پردیس

3۔ لُٹ مار، کھوہاموہی، چوری، چکاری

4۔ لڑائی، صُلع

5۔ لیکھ مقدر، کرم دھرم

6۔ مرد سوانی

7۔ مصیبت، پریشانی

8۔ ملاں، قاضی، باہمن

8۔ مومن، کافر

9۔ مینہہ کنی، باراں مہینے

10۔ میلے مساہدے

11۔ نانکے، دادکے، انگ ساک

12۔ نبی پاک تے ہور انبیاء کرام

13۔ نشے، نشئی

14۔ ننگ نموج

15۔ واہی بیجی، فصل واڑی

16۔ ورت ویہار

17۔ ویاہ شادی، پرنیجن، وِیوانہ

18۔ ویہلڑ، ہڈ حرام

19۔ وہم، بھرم

20۔ ویلا

21۔ ہسن، کھیڈن ہنین، لان

22۔ ورتیاں کتاباں تے حوالے"(67)

میر ادیس:

ظہیر نیاز بیگی دی کتاب میر ادیس پہلی وار جون 1970ء وچ علمی کتاب خانہ لاہور توں چھپی۔ ایس کتاب دے 352 صفحے نیں۔ ایس کتاب وچ ظہیر نیاز بیگی دیاں کہانیاں شامل نیں پر نال ای اوہناں "اخان تے محاورے" دے سرناویں ہیٹھ ایس کتاب وچ کُجھ اکھان تے محاورے دو تھاواں تے اکٹھے کیتے نیں۔ پہلی جگہ تے صفحہ نمبر 178 توں 270 تائیں 583 اکھان تے ایہناں دی ورتوں دتی اے۔ اکھان نیم الف بائی ترتیب نال جوڑے گئے نیں۔ ایس توں بعد اوہناں صفحہ نمبر 342 توں 347 تائیں 25 اکھان جوڑے نیں جیہناں نوں "متفرق اخان تے محاورے" دی سُرخی ہیٹھ لکھیا گیا اے۔

اکھان لکھ کے اوہدے ساہمنے ای اوہدا مطلب دتا گیا اے۔ جیویں

اخان	مطلب
"اللہ اللہ کریا کر	کوئی ساہ ایسا نہ لویں
خالی دم نہ بھریا کر	جہدے اِچ رب نوں یاد نہ کریں"(68)

ایس کتاب نوں اکھاناں تے کوئی باقاعدہ کتاب تے نہیں آکھیا جاسکدا۔ پر پاکستان وچ چھپن والیاں اکھاناں دیاں ابتدائی کتاباں وچوں ہوون کارن ایہہ کتاب وی اہم اے۔

نگینے:

چوہدری عبدالغفور اظہر لدھیانوی دی کتاب نگینے پنجابی اکھان، پنجابی توں پنجابی۔ پہلی وار 1990ء وچ عزیز پبلشرز لاہور توں چھپی۔ اس دے کُل صفحے 144 نیں۔ اس کتاب دا دیباچہ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر نے لکھیا اے۔ اس دیباچے وچ اوہناں پنجابی بولی دیاں محاوریاں تے اکھاناں دی اہمیت تے زور دیندیاں لکھیاں اے پئی۔

"زبان وچ محاورے دی حیثیت مندری وچ نگینے وانگر ہندی اے۔ جیویں نگینے
نال مندری دا دکھ تے سوہن ودھ جاندا اے۔ ایسے طرحاں محاورے دی جُڑت
زبان دے اثر تے اوہدی مہک نوں ہور قیمتی بنا دیندی اے"(69)

ایس توں بعد ڈاکٹر فقیر محمد فقیر نے اکھاناں تے محاوریاں دے اُچارن بارے دس پائی اے کہ ایہناں نوں اُنجے ای لکھیا تے بولیا جاوے جیویں کہ ایہہ لوکائی وچ پرچلت ہن۔ ایہناں وچ کسے قسم دا وادھا گھاٹا نہیں کرنا چاہیدا کیونجو ایہہ لوک ورثہ ہن۔ اوہناں دے الفاظ ایہہ نیں۔

"محاورے یا اکھان دے ورتن وچ اودھے علمی ضابطے دی پابندی کرنی بڑی
ضروری ہوندی اے۔ تے اوہ ایہہ وے کہ کسے بولن یا سنن والے نوں اوہدے
لفظی ادل بدل دا کوئی حق نہیں ہندا۔ محاورہ اپنی لفظی ترتیب نال جیویں ورتیا
جاندا ہووے اوہدے ورتن والا اوسے لفظی ترتیب نال ای اوہدے ورتن دا پابند
اے۔"(70)

ایس کتاب وچ شامل محاوریاں دے لسانی پکھاں تے گل کردیاں لکھدے نیں کہ

"ایس کتاب دی وچ محاورہ بندی وچ جیہڑا کتے کتے لفظی اگے پچھے دا فرق نظر
آوندا اے اوہ علاقائی ورتوں دی وجہ توں ملوم ہندا اے۔ ایس گل دی پڑتال

کیتیاں پتہ لگدا اے کہ ماجھے، مالوے، اُبھے تے لمیں دے لسانی ورتارے وچ
لفظی ترتیب دا اگا پچھا ہے۔ جیہڑا گوجر، ڈوگر، ورک، ٹپے تے باراں وچ وی ورتیا
جاندا اے۔"(71)

ایہناں لسانی بحثاں توں بعد اوہ ایس کتاب بارے ایہہ رائے دیندے نیں

"جد میں کتاب "نگینے" تے نظر مارناں تے ایہہ اپنے مقصد لئی جتھے زیادہ
فائدے والی کوشش اے۔ اوتھے درسی اٹکل دی ابتدائی فکری محنت
اے۔ جدھی پنجابی زبان نوں بڑی لوڑ سی۔"(72)

ایس دیباچے توں بعد مختار جاوید انور نے "دو گلاں" دے سرناویں ہیٹھ ایس کتاب دے لکھاری چوہدری
اظہر غفور لُدھیانوی دی جیونی دے اوہناں دے کم بارے دس پائی اے۔

صفحہ نمبر 21 توں اکھاناں دا ڈھ بجھدا اے۔ ایس کتاب دا اہم پکھ ایہہ وی اے کہ ایہدے وچ اکھان
دا پہلے اردو ترجمہ کیتا گیا اے تے فیر اکھاناں دی ورتوں نوں سمجھاون لئی گل بات والا انداز اپنایا گیا اے جیویں

"انباں دی بھکھ باکھڑیاں نال نئیں جاندی: ہر چیز کا اپنا اپنا مقام ہوتا ہے۔
مامے ماسیاں بھاویں لکھ ہوون پر ماں ماں ای ہندی اے۔ اوہدا پیار دُنیا توں وکھرا
ہندا اے۔ انہوں کہندے نیں انباں دی بُھکھ باکھڑیاں نال نہیں
جاندی"(73)

نکدی گل ایہہ پئی ایہہ کتاب اپنی اک خاص اہمیت رکھدی اے۔ لسانی حوالے نال وی تے ادبی حوالے نال
وی۔

آئینہ بہاولپور:

چوہدری احمد الدین (لنگڑیال) دی کتاب آئینہ پنجاب بہاولپور توں چھپی۔ کسن سن وچ چھاپے چڑھی ایہہ نہیں لکھیا گیا۔ البتہ سید نذیر علی شاہ دے لکھے دیباچے دی تاریخ لکھی ملدی اے جیہدے توں اندازہ ہوندا اے کہ ایہہ کتاب 1962ء دے نیڑے چھاپے چڑھی ہوسی۔

دیباچے وچ کتاب تے صاحب کتاب دی چنگی صفت سلاہ کیتی گئی اے۔ اس توں بعد حرف آغاز دے سرناویں ہیٹھ لکھاری دے ہتھوں کتاب دا تعارف دتا گیا اے۔ اس کتاب نوں لکھن دا مقصد اوہناں ایہہ دسیا اے کہ

"میرے ضرب الامثال کی تدوین کرنے کا مقصد یہ ہے کہ جس علاقے میں یہ مروج ہیں وہاں کی نفسیات اور طریق کار کا آئینہ آپ کے سامنے پیش کیا جا ئے۔ اس کتاب کے مطالعے سے آپ یہ معلوم کر سکیں گے کہ پنجاب کی فضاء میں انسانی ضمیر کس طریق پر کار فرما ہے"(74)

اس کتاب وچ وی اکھاناں نوں الف بائی ترتیب نال سودھیا گیا اے۔ ہر اکھان دا متن دیون توں بعد ایہدا مفہوم اردو وچ سمجھایا گیا اے۔ ونگی ویکھو

"ات بھلا نہ مینہہ گھنا　　　ات بھلی نہ سُک
ات بھلا نہ بولنا　　　ات بھلی نہ چُپ

بہت ہی اچھا کہا ہے کہ ہر وقت مینہہ بارش کیچڑ زیادہ پانی سے بھی بیزاری ہوتی ہے اور بالکل خشک سالی رہے تو بھ باعث تکلیف ہے۔ بالکل خاموش آدمی بھی کام کا نہیں۔ اور ہر وقت بُڑبُڑ کرنے والا بھی مفید انسان نہیں ہوتا۔ درمیانی چال چل راحت کا منظر دیکھ لے"(75)

نکدی گل ایہہ ہے کہ ایہہ کتاب پنجابی دیاں اکھاناں دی جوڑن دی پہلی کوشش ہوون کارن اک اہم سنگ میل رکھدی اے۔ تے ایسے پاروں بتھیرے لکھاریاں (جیہناں اکھان جوڑے) ایس کتاب دا ذکر اپنیاں کتاباں وچ کیتا اے۔

حوالے

1۔ ثناور چدھڑ، اکھاناں راہیں تواریخ، قصور پنجابی کھوج گڑھ، 2003ء، ص 11

2۔ اوہی، ص12

3۔ اوہی، ص09

4۔ اوہی، ص13

5۔ فصیح الدین طور، ڈاکٹر، اکھان لہور دے، لہور پنجاب پبلک لائبریری، 2013ء، ص05

6۔ اوہی، ص05

7۔ اوہی، ص08

8۔ اوہی، ص09

9۔ اوہی، ص10

10۔ اوہی، ص10

11۔ اوہی، ص10

12۔ اوہی، ص16

13۔ اوہی، ص24

14۔ بشیر حسین ناظم، پنجابی اکھان، گجرانوالہ، شاد پبلی کیشنز، 1992ء، ص5-6

14B۔ اوہی، ص18

15۔ اوہی، ص23

16۔ اوہی، ص25-26

17۔ اوہی، ص26

18۔ اوہی، ص37، 38

19۔ شہباز ملک، ڈاکٹر، ساڈے اکھان، لاہور، عزیز بک ڈپو، 2004ء، ص20

20۔ اوہی، ص5-6

21۔ اوہی، ص08

22۔ اوہی، ص09

23۔ اوہی، ص12

24۔ اوہی، ص12

25۔ اوہی، ص13

26۔ اوہی، ص14

27۔ اوہی، ص15

28۔ اوہی، ص33

29۔ اوہی، ص68

30۔ نور محمد چوہدری، بابے بنا بکریاں نئیں چر دیاں، فیصل آباد، ادراک پبلی کیشنز، 2002ء، ص09

31۔ اوہی، ص10

32۔ اوہی، ص14

33۔ اوہی، ص15

34۔ اوہی، ص20-22

35۔ اوہی، ص25

36۔ ڈاکٹر، شہباز ملک، پنجابی کہاوتیں، لاہور، تاج بکڈپو۔ 11

37۔ اوہی

38۔ اوہی

39۔ اوہی، ص11-12

40۔ اوہی، ص48

41۔ سلطان سکون، کُوزے بیچ دریا، فیصل آباد، مثال پبلشرز، 2009ء، ص07

42۔ اوہی، ص07-08

43۔ اوہی، ص08

44۔ اوہی، ص08

45۔ اوہی، ص18

46۔ اوہی، ص32

47۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے (پہلی جلد)، لاہور، پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج، آرٹ اینڈ کلچر، 2009ء، ص09

48۔ اوہی، ص09

49۔ اوہی، ص12

50۔ اوہی، ص12

51۔ اوہی، ص13

52۔ اوہی، ص16

53۔ اوہی، ص19

54۔ اوہی، ص22،21،20

55۔ اوہی، ص25-26

56۔ اوہی، ص26 تا 32

57۔ اوہی، ص34

58۔ اوہی، ص35

59۔ اوہی، ص33 تا 40

60۔ اوہی، ص۔40

61۔ اوہی، ص41

62۔ اوہی، ص90

63۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے(دوجی جلد)، لاہور، پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج، آرٹ اینڈ کلچر، 2011ء، ص09

64۔ اوہی، ص07-08

65۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے(تیجی جلد)، لاہور، پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج، آرٹ اینڈ کلچر، 2011ء، ص07-08

66۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے(چوتھی جلد)، لاہور، پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج، آرٹ اینڈ کلچر، 2011ء، ص07

67۔ احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے(پنجویں جلد)، لاہور، پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگوئج، آرٹ اینڈ کلچر، 2011ء، ص07

68۔ ظہیر نیاز بیگی، میر ادیس، لاہور، علمی کتاب خانہ، 1970ء، ص178

69۔ عبدالغفور اظہر، چوہدری، نگینے، لاہور، عزیز پبلشرز، 1991ء، ص09

70۔ اوہی، ص10

71۔ اوہی، ص10

72۔ اوہی، ص16

73۔ اوہی، ص26

74۔ چوہدری احمد الدین، آئینہ پنجاب، بہاولپور، 1962ء، ص08

75۔ اوہی، ص23

پنجواں باب

تت ست (محاکمہ)

تت ست (محاکمہ)

پنجابی بولی صدیاں توں نہیں بلکہ ہزاراں ورہیاں توں پنجاب واسیاں دی روح دا اک انگ بن کے اوہناں دیاں گیتاں، وَیناں، سُرت سیانف تے گیان دھیان دا وسیلہ بنی ہوئی اے۔ پنجابی وسنیکاں دا واہن، گاہن، کھان، ہنڈان، سوچن، مجھن، کرن، کماون اسے وچ ہے۔ ایس لئی ایہناں دی جُڑت پنجابی بولی نال اُنجے ہے جیویں ایہناں دی جڑت اپنی دھرتی ماں نال۔

جیویں دھرتی تے کئی پُھل بوٹیاں آپ مُہارے پنگر پیندیاں نیں تے اس دھرتی دی سیہان دا کارن بندیاں نیں۔ اِنجے ای لوک ادب دی مثال اے، کیونجو ایہدے وچ ون سونیاں لوک ادب دیاں قسماں چمکارے پئیاں مریندیاں نیں۔ پنجاب دی دھرتی تے بولی دونویں رنگ برنگے پُھلاں بوٹیاں تے ایہناں واشناواں چوکھیاں سُہپن بھریاں نیں۔ پنجابی لوک ادب دیاں اُنج تے بتھیریاں قسماں (شعری تے نثری) نیں پر لوک اکھان اجیہی قسم اے جیہناں بارے ایہہ ضرور آکھیا سکدا اے کہ ایہہ ای اوہ پارس پتھر ہن جیہناں نال رگڑ کھا کے باقی دا لوک ادب سونا بندا اے تے ایس سونے توں پنجابی کلاسیک دا کُندن بنیا۔

جے ایہہ گل من لئی جاوے پئی اکھان کسے لوڑ موجب وجود وچ آؤندے نیں تاں ایہہ وی منّا پوسی پئی پنجابی وسنیکاں نے اپنے جیون وچ ایہناں اکھاناں نوں ورت کے اپنیاں کئی لوڑاں دا اُپاء کیتا اے۔ ایہہ لوڑاں بھاویں ایہناں دیاں معاشی سن، اقتصادی سن، مذہبی سن یا معاشرتی سن اوہناں ایہناں نوں سمجھیا تے ایہناں دے اُپاء بھالے۔ ایس سبھ وچ اک اجیہا انملا خزانہ جُڑدا رہیا جیہنوں کسے وی ویلے کوئی وی سدھے سبھاء والا بندہ اپنی ورتوں وچ لیا کے اپنی پیڑ دا اُپاء کر سکدا اسی۔ ایس خزانہ دے کوٹ عام نمانے جنیاں دے چِت چیتے سن۔ تے ایہناں خزانیاں دی ریل پیل تدوں آہی جدوں لوک سانجھے پڑتے بہہ کے ایہناں تے اپنی سانجھی سُرت نوں ہلوندے سن تے ایہناں تے وچار کریندے سن۔ ایہو کارن اے پئی ایہناں اکھاناں وچوں سانوں پنجابی رہتل دی نہ صرف سُچی تصویر دِسدی اے بلکہ ایس رہتل دے اُتار چڑھا دے اوہ سارے پڑاء وی دسدے نیں جیہناں راہیں ایہہ ایس تھاں تے اپڑی۔

جس ویلے سماج وچ نویں سماج دیاں نویاں بھیڑاں دا وادھا ہویا تے بندہ بئے بندے کنوں وچھڑیا تاں اجیہے کئی خزانے مٹی وچ رُل گئے۔ اجے وی دھرتی ماں تے ماں بولی دے ہمتاں پُتر جے جیہناں ایہناں دی راکھی لئی ایہناں

نوں مُڑ اکٹھا کیتا۔ سو دھیا سوا ریا۔ ہُن لوڑ ایس گل دی آہی پئی ایہناں سیانیاں دی کیتی محنت وچوں نوں سمجھیا جاوے تے ایہناں دے کم نوں ہور اگانہہ ودھایا جائے۔ ہر سو جھوان نے اکھاناں نوں جوڑن دا کم کسے نہ کسے مقصد نوں ساہمنے رکھ کے کیتا سی۔ کُجھ سو جھواناں نے ایہناں اکھاناں دے تہذیبی پکھ ول وی اشارے کیتے سن پر اجے کوئی اجیہا بھرواں کم ساہمنے نہیں سی آیا جیہدے وچ اکھاناں راہیں پنجابی وسیب نوں سمجھن دا چارہ کیتا گیا ہووے۔ لہٰذا اساں ایتھے جو کُجھ وی کیتا اے اوہ پہلے کماں دا تکملہ تے نہیں پر ایہناں کماں نوں سمجھن وچ مددگار ضرور ہوئے گا۔

اُتے کیتی گل دا مول ایہہ پئی پنجابی اکھان تے پنجابی واہیوان اک ای نیں۔ اساں ایس مقالے وچ ایہناں دونہاں ہونداں دی سانجھی ہوند نوں پچھانن دا جتن کیتا اے۔ اک بندے دا جیون ڈاڈھا گُنجھلدار ہونداا ے۔ جدوں اسیں وسیب دی گل کردے ہاں تاں ایہہ ہور گُنجھل دار ہو جاندی اے۔ کیوں جو وسیب کئی انسانی جیونیاں دا جوڑ ہونداا ے۔ پر ایس سبھ دے باوجود اسیں انسان نوں سمجھنا ہووے یاں انسانی وسیب نوں، سانوں فرد توں اجتماع ول تے اجتماع توں فرد ول پینڈا کرنا پینداا ے۔

ایس لئی سانوں اجیہاں تجربیاں، بلکہ کُلیاں دی لوڑ پیندی اے جیہڑے کہ ورتے وی گئے ہوون تے ورتے جاون جوگے وی ہوون۔ اکھاناں وچ ایہہ گُن موجود اے۔ ایہہ گُن ویلے دے لنگھن نال اپنیاں ارتقائی منزلاں وی کچھدے رہے نیں۔ جو سانوں ایہناں اکھاناں وچ نظریں آؤندیاں نیں۔ سانوں ایہناں اکھاناں وچ قبل تاریخی واقعات توں لے کے ہُن تیکر دی تاریخ داٹورا نظر آؤنداا ے۔ س۔ اک گُن پنجابی اکھاناں بارے ایہہ وی پئی ایہہ اکھان واہی بیجی تے اڈو اڈ پیشیاں نال جُڑے ہوئے نیں۔ پنجاب دی پُراتن تاریخ نوں پڑھ چولیاں ایہہ گل نتر دی اے پئی ایہناں کماں، کسباں وچ پنجاب دے پُرانے ہڑپہ واسی ڈھیر ترقی کر چکے سن۔ اوہ واہی بیجی دیاں مُڈھلیاں گُراں دے وی جانو سن۔ ایہناں مُڈھلیاں گُراں راہیں ہی اوہناں اپنے جیون دے دوجے تجربے وی بیان کیتے۔

اک اہم گل ایہہ وی ہے پئی پنجاب وچ اج وی اکھاناں دی ورتوں دوجیاں تہذیباں توں ودھ اے۔ ظاہر اے ایہدا کارن پنجابیاں دا اپنی رہتل نال گوہڑا رشتہ اے۔ پنجابی اکھان اج وی ورتے پئے جاندے نیں۔ ایہہ پنجابی دے اک زندہ بولی ہوون دے ثبوت لئی کافی اے۔ ایہناں اکھاناں راہیں سانوں نہ صرف بیتے کل دی خبر ملدی اے سگوں حاضر سمے بارے وی پتہ چلداا ے۔ ایس توں پہلاں کہ اسیں پنجابی وسیب تے پنجابی اکھاناں بارے گل کریئے چنگا جاپدا اے پئی اسیں پہلے پنجاب دی دھرتی تے ایہدے لوکاں بارے گل بات کر لیئے۔

پنجاب جے اک پاسے دھاڑویاں لئی رن بھومی ہے تے دوجی پاسے واہیواناں ،کامیاں،کلاکاراں دا دیس۔ ایتھے پورس ورگے دلیر وی جمے تے امبھی ورگے غدار وی ہوئے۔ پر ایہہ کوڑا سچ وی مننا پیندا اے کہ ایس سونے دی چڑی نوں باہر دیاں دھاڑویاں دی غُلامی بوہتا چِر کرنی پئی۔ آریہ، ہُن، ایرانی، عربی، ترکی تے انگریز ایتھے ایہناں دھاڑویاں دی حاکمی تے اُسر جاندی پر پنجابی سورمے ایہناں نوں کویں نہ کویں ڈھالائی رکھدے۔ ایہہ وی اپنی جگہ تے اہم کم آہیا پر ودھیرا اوکھا کم تے ہا اپنی واہی نوں بے وس ہو کے سرکاری کوٹاں وچ گھلنا۔ ایہناں دوانگاں نے پنجاب دے وسیب دے ہر پہلو نوں ہر موڑ تے نویاں راہواں وکھایاں۔

پنجابی لوک گیتاں تے لوک ادب وچ اک پاسے سورمیاں دے جس گا کے پنجابی گبھرواں نوں دلیری دا سبق دتا گیا تے دوج پاسے محنت دے سوہلے گا کے محنت لئی پریریا گیا۔ لوک گیتاں وچ وی ایہہ پکھ ملدے تاں ہن پر اوہ جذباتی رنگ وچ ہون کارن اپنا اثر تے رکھدے ہن پر اج دی پیڑھی لئی ناکافی اے۔ جدکہ اکھاناں وچ ایہناں سچائیاں نوں منطقی استدلال نال ثابت کیتا گیا اے۔ جیہدے وچ علت تے معلول دا رشتہ قائم کیتا جاندا اے تے ایہو گل ایہناں نوں آفاقی بنادیندی اے۔

ایہہ وی حقیقت اے پئی جنگ دے میدان وچ اخلاقیات دے قاعدے قانون ہور ہوندے نیں تے پنڈ وچ رہندیاں اڈو اڈ گروہاں نال رہندیاں ہویاں اخلاقی اصول ہور ہوندے نیں۔ اکھاناں وچ ایس ونڈ نوں وی ساہمنے رکھدیاں ہویاں آفاقی اصول پیش کیتے گئے نیں۔ جیہڑے کہ اج وی بین الاقوامی اداریاں وچ قابل قبول نیں۔ سوادلی گل ایہہ ہے کہ جیہناں ایہہ اصول بنائے اوہ نہ تے کیمبرج او کسفورڈ وچ پڑھن دے دعوے دار نیں تے نہ ای اوہناں پڑھیا اوہناں ایہہ سارے اصول اپنی ہڈ بیتی توں سکھ کے بنائے جیہناں وچ اک پاسے انسانیت نال پیار دا جذبہ سی تے دوجے پاسے رب، پرماتما تے اونکار نوں ملن دی چاہ سی۔ تے پنجابیاں دی شروع توں ای ایہہ سوچ چلی آوندی اے پئی خالق تے خلق کوئی وکھریاں ہستیاں نہیں۔(مزید تفصیل لئی ویکھو پنجابی شاعری تے وحدت الوجود۔ لکھاری علی عباس جلالپوری)۔

پنجابیاں دی ایہہ وحدت الوجودی سوچ سانوں ایہناں دیاں اکھاناں وچ وی ملدی اے۔ پر اکھاناں وچ ایہہ سوچ نظریاتی بحثاں توں نکل کے عمل ول ٹردی اے۔ وحدت الوجود دی عملی صورت ایہہ ہے کہ سبھ نال پیار تے آدر نال رہیا جاوے۔ ایس سوچ تے عمل دا اج وی عملی مظاہرہ ویکھنا ہووے تے بُلھے شاہ، وارث شاہ، بابا فرید، شاہ

حسین تے بابے نانک دیاں مزاراں تے ویکھیا جا سکدا اے جتھے ہر دھرم ،جوہ تے جات دے لوک آؤندے تے ایہناں نوں اپنے اپنے رب دا پیارا مندیاں ہویاں ایہناں دیاں اواراں تے سیس نواؤندے نیں۔

بے شک ایہہ لوک کلاسیک ہن۔ پر ایہناں دے کلاسیکی رنگ وچوں لوک انگ وکھ نہیں کیتا جا سکدا۔ باب وچ ایہناں دے کلاسیکی فن پاریاں وچوں اکھان اکٹھے کیتے گئے نیں۔ جیہڑے کہ اس گل دی دلیل نیں پئی ایہناں صوفیاں نے اپنی سُرت دے نال نال لوک سیانف نوں وی ایہناں شہ پاریاں وچ تھاں دتی۔ اک ہور گل کہ پنجابیاں دے ایس مابعد الطبعی (میں ایتھے عملی مابعد الطبیعی لکھنا بوہتا پسند کراں گا) نظام بارے لوکاں نوں بُھلیکھا ایہہ پیندا اے کہ ایہہ "جبر" نوں مندے نیں حالانکہ ایہہ گل نرا بُھلیکھا اے۔ اوہ انج جو جس ویلے اک پنجابی دوجے نوں ایہہ کہندا اے کہ "جو ہویا رب ولوں ہویا" ایہدے توں نہ کہن والے دی مُراد مجبور محض ہون دا قرار اے تے نہ ای سُنن والا ایہنوں انج لیندا اے۔ بلکہ ایہہ دِلاسا گھٹ ہلاشیری ودھ ہوندی اے۔ انج ایہہ اصل وچ من کے اگانہہ ودھن تے آس بنھن دا اک ڈھو ہوندا اے۔

جد اسیں اکھاناں دیاں موضوعاں تے اک جھات پاؤندے ہاں تے سانوں ایہہ گل وی نظر آؤندی اے کہ ایہناں راہیں سانوں سوکھا جیون جالن دی پریرنا بار بار ملدی اے۔ ایتھے سوکھے جیون توں مُراد "لگژری لائف" نہیں بلکہ سُکھی جیون ہے۔ جتنا فرق ایہناں لفظاں وچ اے اتنا ای فرق ایہناں دی معنویت وچ وی۔ لگژری لائف والیاں لیکھے سوجیون وڈیاں وڈیاں کاراں، اُچیاں اُچیاں بلڈنگاں تے برانڈ ڈ سوٹ نیں جیہڑے جنّیاں نوں اک دوجے توں نکھیڑدے نیں۔ جد کہ "سُکھی جیون" دی گل کرن والیاں لیکھے "سُکھ" انسان دی داخلی وارتا اے جیہدا تعلق ایہناں شیواں نال نہیں۔ سگوں ایہناں لیکھے تاں سُکھ رلن وچ اے۔ ایہو گل اے کہ ساڈیاں اکھاناں وچ میلا سُکھ دا اک موقعہ اے جیہدا ذکر بار بار آیا اے۔

پر میلے دی گل کرن والیاں اکھاناں وچ سانوں معاشی صورت حال وی نظر آؤندی اے۔ خاص طور تے سانوں ایہناں اکھاناں وچوں (جیہناں وچ میلے دا ذکر ہوندا اے) سانجھے خاندانی نظام دی ٹُٹ بھج تے ایہدے کنفعیاں ول دھیان جاؤندا اے۔ ایہدے نال ای نال اسیں پنجابیاں دی معیشت بارے جو سوچ ہے اوہ وی کُھل کے ساڈے ساہمنے آ جاندی اے کہ پنجابی وسنیک دولت ،پیسے بارے اتنے لالچی نہیں جتنے کہ اج دے "مہذب معاشرے"۔

اوہناں دی سوچ سدھی ساہویں اے پئی لوڑ توں نہ تھڑیئے۔باقی اوہ پیسے نوں جمع رکھنا چنگا نہیں سمجھدے۔اوہناں لیکھے پیسہ روح تے پنڈے نوں گنڈھن داوسیلہ اے نا کہ چوچلے کرن دار چھ۔ایہو وجہ اے پنجابیاں کول دان یاں خیرات لنگریاں پرشاد دے تصور بڑے ڈونگھے اَیرے رکھدے نیں۔ویکھن نوں تے ایہہ سادے جیہے کھانے ای ہوندے نیں پر ایہناں دا آدر کھاون والیاں شیواں توں کدھرے ودھ کیتا جاندا اے۔ایہو آدر ایہناں نوںDonationتوں نکھیڑدا اے۔

ہاسا ٹھٹھا انسان دی جبلت وچ اے۔عربی دے اکھان دا مفہوم اے پئی گل بات وچ مخول لُون وانگ سوادی ہوندا اے۔قدرت دی کرنی ایہہ پئی پنجابیاں نوں ایہہ لون کھیوڑا دیاں کھاناں وانگ ای ملیا اے۔ایس گل دا اظہار سانوں اکھاناں وچ وی ملدا اے تے پنجابیاں دی ریتل گل بات وچوں وی جیہناں وچ نکتہ آفرینی وی ہوندی اے تے شگفتگی وی۔پر پنجابی اکھاناں وچ آئے ہاسے ٹھٹھے نوں سمجھن لئی ایس وسیب دا جانو ضروری اے۔پنجابیاں دے ہاسے ٹھٹھے دا اک ہور سُہپن حفظِ مراتب اے۔تے ایہہ سانوں اکھاناں وچ وی نظر آوندا اے۔خاص کر اوہناں سیانیاں دی بول چال وچوں جو ایہناں دی ورتوں جاندے نیں۔اوہ ساہمنے والے دی عُمر،اوہدے نال اپنا رشتہ تے اوہدا سماجی مقام و مرتبہ ویکھ کے اوہناں تے اکھان دی ورتوں کردے نیں۔جیہدے نال ہاس رس وی گُھلدا اے تے گل دا مطلب وی ادا ہو جاندا اے۔کئی وار تے ایہناں ہاس رس والیاں اکھاناں وچ سانوں کئی بڑے کم دے سبق مل جاندے نیں۔

ایہناں اکھاناں وچ سانوں اک ہور گل بڑی اہم ملدی اے پئی ایہناں اکھاناں وچ سانوں انسانی جیون نال جُڑے کئی علماں نال جُڑے اکھان وی مل جاندے نیں جیہڑے کہ نویاں علماں دے ہُن قاعدے بنے ہوئے نیں ایہناں وچ قیافہ شناسی،جُغرافیہ،موسمیات اہم نیں۔پنجاب دے اج وی سیانے بزرگاں نوں ایس گل وچ بڑی مہارت اے کہ اوہ بندے دی ٹُرنی تے اوہدی بولنی توں ای اوہدی شخصیت،اوہدے سُبھا ایتھوں تک کہ اوہدے نسب تک نوں جان لیندے نیں۔موسماں نال انسان دا رشتہ شروع توں ای لوڑ موجب رہیا اے۔پر پنجابیاں دا ایہہ ساک ضرورت توں ودھ کے جذباتی وابستگی بنیا ہویا اے جیہبری قوم دھرتی نوں ماں کہوے اوہ ایہناں رُتاں نوں کویں نہ آدر دیوے جیہڑیاں ایس دھرتی میں نوں شنگاردیاں ہن۔سو پنجابیاں نے موسماں بارے بڑے ڈھکویں اکھان

بنائے نیں۔ جیہڑے کہ اج دی گلوبل وارمنگ وچ تبدی دھرتی دیاں روز وٹیندے مُہاڑاں وچ وی بھر وسے جوگ نیں۔

پنجابی اکھاناں وچ سانوں اک اُچیچی گل ایہناں وچ صوفیاں بزرگاں دا حصہ اے۔ ایہہ پنجابی صوفی شاعر اپنے سمے دے چنگے پڑھے لکھے تے سوجھوان تے ویلے دیاں رمزاں دے جانو نیں۔ ایہناں بزرگاں نے پنجابی وسنیکاں نوں اسلام دی دعوت دین لئی نہ صرف ایہناں دا دل جتیا بلکہ جیون دیاں کئی اہم رمزاں وی سمجھائیاں ۔ایہوو جہ اے کہ دیسی لوک بڑی جلدی اایہناں دے معتقد ہوئے۔ ایہناں بزرگاں نے ایہناں لوکاں نوں ایہناں دی دیسی بولی راہیں اسلام دیاں تعلیمات نوں سمجھاون دا آہر کیتا۔ پر اوہ(صوفی) نِرے خشک مولوی نہیں سن ۔اوہناں شاعری راہیں اپنیاں تعلیمات نوں ایہناں سدھیاں لوکاں تیک ایہناں دی رِیت موجب اپڑائیاں۔

اسلامی تعلیمات دے نال نال پنجابی لوک رِیت دا اک اجیہا جوڑ بجھا جیہدے نال عرب تے ہند دی رہتل دیاں کئی سانجھاں اُبھریاں۔ جیہناں وچوں لوک ادب دا اسلامی انگ وی اے۔ لوک ادب وچ ایہناں بزرگاں دے کئی شعر کئی بول اکھان داروپ دھار گئے۔ جیویں " رُکھی سُکی کھاء کے ٹھنڈا پانی پی، ویکھ پرائی چوپڑی نہ ترسائیں جی" ایہہ بول اصل وچ بابا فرید دے نیں پر اپنی معنویت پاروں ہُن ایہہ اکھان داروپ وٹا گئے نیں۔ انجے ای بُلھے شاہ ،وارث شاہ، شاہ حسین تے سلطان باہور دے کئی بول اجیہے ہن جیہڑے کہ اپنی معنویت تے ایہدے وچ بیانی گئی حقیقت پاروں اتنے پر سدھ ہوئے کہ ایہہ ہُن اکھاناں دا درجہ وٹا گئے نیں۔

پنجابی دے لوک ادب دی اک اُچیچی خوبی ایہدی موسیقیت اے۔ ایہہ خوبی سانوں پنجابی اکھاناں وچ وی نظر آؤندی اے۔ پنجابی موسیقی دا اک اہم پہلو ایہدا چھندابندی دا نظام اے۔ چھندابندی وچ علم عروض وانگ اتنیاں پابندیاں نہیں ہن۔ بلکہ ایہدے وچ ماتریاں دی گنتی وی کئی وار موضوع موجب ودھ گھٹ ہو سکدی اے۔ یعنی ایہدے وچ موضوع نوں بُنیادی اہمیت حاصل اے نہ کہ ہئیت نوں ایس کر کے اکھاناں وچ آپ مُہارے سنگیت دیاں ترنگاں وی اُٹھدیاں نیں تے معنویت دے چشمے وی جاری نیں۔

اکھان جیون وچوں پُنگر دے نیں۔ ایس لئی ایہناں وچ جیون دا ہر رنگ موجود ہوندا اے۔ ایہناں وچ ورتیاں جاون والیاں رمزاں وسیب وچوں لئیاں جاندیاں نیں جیہڑیاں کہ خود جیون دا انگ بن چکیاں ہوندیاں نیں۔ ایس لئی اکھاناں وچ سانوں پنجابی لوکاں دی ذہنیت دے نال نال اوہناں دی مادی جیونی بارے وی چوکھی

جانکاری ملدی اے۔ جیویں کہ اوہناں دیاں مکاناں، پشو پکھیرو، واہی بیجی، بھانڈے ٹینڈے، کپڑے لتے، تیوہار تے ہور جیون نال جُڑیاں کئی مانتاواں وی سانوں ایہناں اکھاناں وچوں ملدیاں نیں۔

قدرت نے ہر شے نوں جوڑیاں وچ تخلیق کیتا۔ انسان اشرف المخلوقات اے۔ ایس لئی ایس دا جوڑا وی شرف والا تے حکمت بھریا اے۔ عورت تے مرد ہر دو اک دوجے لئی موہ دا اکارن وی نیں تے اک دوجے لئی بھید بھرے وی نیں۔ دُنیا دیاں سوجھواناں ایہناں دونہاں دیاں سُبھاواں نوں سمجھن وچ ڈاڈھی رُچی وکھائی اے۔ ایہدے ثبوت سانوں قدیم عہد نامہ توں وی پہلاں مصری تے سُمیری تہذیباں وچ وی ملدے نیں تے یونانی ہور ہندی تہذیباں وچ وی۔ پنجابی اکھاناں وچ وی عورت تے مرد دی جنسیت بارے وی سانوں بڑا کُجھ جانن تے سمجھن نوں ملدا اے۔

جتھے پنجابی اکھاناں دے گُن نیں اوتھے ای کُجھ اوگن وی ہن۔ پر ایہناں اوگناں دی حیثیت وی اُنجے ہے جیویں کہ سوہن نوں بھیڑی نظر توں بچاون لئی کالا ٹیکہ لائی دا اے۔ ایہہ اوگن پنجابیاں دا آپس وچ بہوں زیادہ تعصب اے۔ پنجابی اکھاناں وچ سانوں کئی اجیہے اکھان وی ملدے نیں جیہناں وچ کسے اک قوم دے اوگن بیانے گئے ہوندے نیں۔ یاں کمیاں کسبیاں دی نندیا کیتی گئی ہوندی اے۔ جیہدی اصل نرے گویڑ ای ہوندے نیں۔ ایہہ گویڑ نہ تے سو فیصدی ٹھیک ہوندے نیں تے نہ ای سو فیصدی غلط۔ اوہ انج کہ ہر قوم ہر قبیلے تے ہر تھاں تے ہر قسم دے بندے پائے جاندے نیں چنگے وی تے مندے وی۔ پر کُجھ لوکاں دیاں مندیاں ورتاریاں پاروں ساریاں نوں الزام دینا چنگی گل نہیں۔ ایس تعصب دا اک کارن بعض تاریخی واقعات وی ہو سکدے نیں۔ پئی قبیل داری نظام وچ خاندانی عصبیت چنگی گوڑھی ہوندی سی۔ ایس لئی ویری خاندان دیاں لوکاں نوں سدا ماڑا کرکے وکھایا گیا ہووے گا۔

نکدی گل ایہہ پئی پنجاب دے اکھان سُرت، مت، جانکاری، سمجھ، بوجھ دے اجیہے چمکدے تارے نیں جیہناں نوں سچ دا پاندھی سچ نوں بھال سکدا اے۔ کیونجو سچ دی بھال ای جیون دا مول اے ایس لئی اسیں کہہ سکدے ہاں کہ جیون دے ایس مارو تھل وچ اسیں ایہناں تاریاں توں راہ پُچھ کے اپنا پندھ پورا کر سکدے ہاں۔

کتابیات

کتابیات

پنجابی / سرائیکی کتاباں:

احسان اللہ طاہر، وارث لیکھ، گوجرانوالہ، وارث پریت پروار، 2000ء

احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے (پنجویں جلد)، لاہور، پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگویج آرٹ اینڈ کلچرل، س، ن

احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے (پہلی جلد)، لاہور، پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگویج آرٹ اینڈ کلچرل، 2009ء

احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے (تیجی جلد)، لاہور، پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگویج آرٹ اینڈ کلچرل، 2013ء

احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے (چوتھی جلد)، لاہور، پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگویج آرٹ اینڈ کلچرل، 2014ء

احسان باجوہ، آکھن لوک سیانے (دوجی جلد)، لاہور، پنجاب انسٹیٹیوٹ آف لینگویج آرٹ اینڈ کلچرل، 2011ء

احمد الدین، چودھری، (لنگڑیال) آئینہ پنجاب، بہاولپور، دارالسکون یزمان روڈ، س، ن

ارشد محمود ناشاد، چھاچھی بولی لسانی وادبی جائزہ، اٹک، پنجابی ادبی سنگت، 2004ء

اسلم رانا، ڈاکٹر، رمز روایت، لاہور، عزیز، پبلشرز، 1960ء

اعجاز ڈیروی، اکھان، ڈیرہ غازی خان، دبستان سحر، 1989ء

افضل حیدر، فرید، نانک، بلھا، وارث، اسلام آباد، دوست پبلی کیشنز، 2003ء

اقبال صلاح الدین، لعلاں دی پنڈ، لاہور، عزیز بک ڈپو، 1997ء

اقبال صلاح الدین، مرتب: احسن القصص، لاہور، عزیز پبلشرز، 1989ء

انعام الحق، جاوید، ڈاکٹر، پنجابی ادب دا ارتقاء، لاہور، عزیز بک ڈپو، 2004ء

آصف خاں، محمد، آکھیا بابا فرید نے، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1986ء

آصف خاں، محمد، آکھیا بُلھے شاہ نے، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1992ء

آصف خاں، محمد، آکھیا خواجہ فرید نے، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1999ء

آصف خاں، محمد، آکھیا میاں جوگی نے، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1998ء

آصف خاں، محمد، کافیاں شاہ حسین، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی اکیڈمی، 1989ء

آصف خاں، آزادی مگروں پنجابی ادب، لاہور پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1986ء
آصف خان، اجو کی کہانی، لاہور، مکتبہ پنجابی ادب، 1962ء
الیاس عادل، پنجابی صوفی شاعراں دا عارفانہ کلام، لاہور، الفیصل ناشران کتب، 1992ء
بابا گرونانک، آکھیا بابانانک نے، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1988ء
بنارسی داس جین، ڈاکٹر، پنجابی زبان تے اوہدا لٹریچر، لاہور، مجلس شاہ حسین، 1941ء
پروین ملک، پاکستانی زباناں، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 2012ء
ثناور چدھڑ، اکھاناں راہیں تواریخ، قصور، پنجابی کھوج گڑھ، للیانی، 2003ء
ثناور چدھڑ، لوک تواریخ، لاہور، سانجھ پبلی کیشنز، 2008ء
چودھری، شمیم، پنجابی ادب و تاریخ (اردو)، جنوری 1962ء
ریاض شاہد، ڈاکٹر، بُلھے شاہ فرمایا، لاہور، صوفی سانجھ پاکستان، 2013ء
سلطان سکون، کوزے بچ دریا، فیصل آباد، مثال پبلشرز، 2009ء
سید اختر جعفری، ڈاکٹر، نویں زاویے، لاہور، پبلشرز ایمپوریم، 1997ء
شفیع عقیل، پنجابی کے پانچ قدیم شاعر، کراچی، انجمن ترقی اردو پاکستان، 1994ء
شہباز ملک، ڈاکٹر، ساڈے اکھان، سوسیانے اِکومت، لاہور، عزیز بک ڈپو، 2004ء
شہباز ملک، ڈاکٹر، پنجابی کہاوتیں، لاہور، عزیز بک ڈپو، 2008ء
شہباز ملک، ڈاکٹر، پنجابی لسانیات، لاہور، عزیز بک ڈپو، 1996ء
شوکت مغل، الف، بے بٹوا، ملتان، جھوک پبلشرز، 2004ء
شوکت مغل، سرائیکی اکھان (حصہ اوّل)، ملتان، جھوک پبلشرز، طبع اول جون 1992ء، طبع دوم مارچ 2005ء
شوکت مغل، سرائیکی اکھان (حصہ دوئم)، ملتان، جھوک پبلشرز، مارچ 2004ء
شوکت مغل، سرائیکی اکھان (حصہ سوئم)، ملتان، جھوک پبلشرز، مارچ 2009ء
شوکت مغل، سرائیکی محاورے (حصہ اوّل)، ملتان، سرائیکی ادبی بورڈ، 1996ء
شوکت مغل، سرائیکی محاورے (حصہ دوئم)، ملتان، سرائیکی ادبی بورڈ، 2005ء

طور، فصیح الدین، اکھان لہور دے، لاہور، پنجاب پبلک لائبریری، س،ن
ظہیر نیاز، بیگی، میر ادیس، لاہور، علمی کتب خانہ، س،ن
عبدالعزیز، بار ایٹ لاء(مرتب): ہیر وارث شاہ، لاہور، عزیز بک ڈپو، 1995ء
عبدالغفور اظہر، چودھری، لُدھیانوی، پنجابی اکھان، لاہور، عزیز پبلشرز، 1991ء
عبدالغفور قریشی، پنجابی زبان و ادب تے تاریخ، 1956ء
عبدالغفور قریشی، پنجابی ادب دی کہانی، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1987ء
عبدالغفور قریشی، پنجابی کلاسیکی شاعری، لاہور، نیو بک پیلس، س،ن
عبدالمجید بھٹی، کافیاں بلھے شاہ، اسلام آباد، لوک ورثے کا قومی ادارہ، 1977ء
عبدالمجید بھٹی، کافیاں شاہ حسین، لاہور، پنجابی ادبی اکیڈمی، 1961ء
عصمت اللہ زاہد، ڈاکٹر، ادب پریت، لاہور، اے ون پبلشرز، 1989ء
عصمت اللہ زاہدِ، ڈاکٹر، کلام صوفیاء، لاہور، فیملی پلاننگ ایسوسی ایشن آف پاکستان، 1993ء
عصمت اللہ زاہد، ڈاکٹر، ادب سمندر، لاہور، اے ون پبلشرز، 1997ء
عصمت اللہ زاہد، ڈاکٹر، آکھے نوشہ قادری، لاہور، العزیز پبلی کیشنز، 1978ء
علی عباس جلالپوری، سید، وحدت الوجود تے پنجابی شاعری، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1993ء
علی عباس جلالپوری، سید، مقامات وارث شاہ لاہور، تخلیقات، 1999ء
غفران سید، ڈاکٹر، کلاسیکی ادب، لاہور، عزیز بک ڈپو، 1973ء
غفران سید، کلاسیکی ادب، لاہور، عزیز پبلشرز، 1990ء
فرید کوٹی، عین الحق، پنجابی اکھان، لاہور، پنجابی مرکز، کوچا محمدی، سلطان پورہ، 2005ء
فقیر محمد فقیر، ڈاکٹر، کلیات علی حیدر، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی اکیڈمی، 1993ء
فقیر محمد فقیر، ڈاکٹر، سیف الملوک، لاہور، عزیز پبلشرز، 1996ء
قدر آفاقی، وارث شاہ دا بولنا بھیت اندر، لاہور، اردو پنجابی علمی مرکز، 1986ء
کرم حیدری، مہر علی شاہ، اسلام آباد، لوک ورثے کا قومی دارہ، 1980ء

کِشن سِنگھ، پروفیسر، جیہناں پچھا تا سچ (کلام بابا فرید)، لاہور، سچیت کتاب گھر، 2004ء

لاجپت رائے، لالہ، آرایہ سماج کی تاریخ، لاہور، پرنٹ لائن پبلشرز، 2000ء

مرزا، شفقت تنویر، ادب راہیں پنجاب دی تاریخ، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1989ء

مرزا، شفقت تنویر، آکھیا سچل سرمست نے، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، 1996ء

مغل، کرامت علی، پنجابی گرامر، لاہور، پنجابی مرکز، کوچا محمدی، سلطان پورہ، 2005ء

مولوی بخش کشتہ، پنجابی شاعراں دا تذکرہ، لاہور، عزیز پبلشرز، 1988ء

مولوی غلام رسول، احسن القصص، لاہور، شیخ سراجدین، چراغدین، 1980ء

میاں محمد بخش، سوہنی مہینوال، جہلم، ملک غلام نور اینڈ سنز، 1964ء

میاں محمد بخش، سفر العشق، لاہور، حمید بکڈپو، 1993ء

ناظم، بشیر حسین، پنجابی اکھان، گوجرانولا، شاد پبلی کیشنز، 1992ء

نجم حسین، سید، سچ سدا آبادی کرنا، لاہور، سچیت گھر، 2007ء

نور محمد چودھری، بابے بناں بکریاں نئیں چردیاں، (دو آبے دے اکھان) فیصل آباد، ادراک پبلی کیشنز، 2002ء

ہاشمی، حمید اللہ، چونویں پنجابی اکھان تے محاورے، ساہیوال، اُستاداں دی ہٹی، س، ن

ہاشمی، حمید اللہ، پنجابی ادب دی مختصر تاریخ، لاہور، تاج بک ڈپو، 1970ء

مقالے:

ارشد شاہد، ڈاکٹر، ہیر وارث شاہ دے پنجابی محاورے تے اوہناں دا لسانی جائزہ، لاہور، شعبہ پنجابی، پنجاب یونیورسٹی۔

پاکستانی زبانیں، اسلام آباد، علام اقبال اوپن یونیورسٹی، 2013ء

ساجدہ کنول، پنجابی زبان تے ادب بارے انگریزی کتاباں دی فہرست، شعبہ پنجابی، لاہور، پنجاب یونیورسٹی۔

فرزانہ، پنجابی محاورہ: تہذیبی اور لسانی مطالعہ، شعبہ پاکستانی زبانیں، اسلام آباد، علام اقبال اوپن یونیورسٹی، 2011ء

محمد صالح، چونویں پنجابی شاعراں دے کلام وچ اکھاناں دا ورتارا (شاہ حسین، سلطان باہو تے وارث شاہ)

مریم سادات، پنجابی محاورے، شعبہ پنجابی، لاہور، پنجاب یونیورسٹی

نسیم اختر، سرائیکی ضرب الامثال اور سرائیکی وسیب، شعبہ پاکستانی زبانیں، اسلام آباد، علام اقبال اوپن یونیورسٹی، 2012ء

اُردو کتاباں:

اقبال سلمان، محمد، کہاوتوں کی کہانیاں، کوئٹہ، قلات پبلشرز، 1981ء
انجم رحمانی، ڈاکٹر، پنجاب تمدنی و معاشرتی جائزہ، لاہور، الفیصل ناشران و تاجران کتب، 1998ء
انجم گیلانی، سیدہ، سرائیکی محاورے اور ضرب الامثال، لاہور، نگارشات، 1997ء
بٹ، عبدالجبار، رسم و رواج، لاہور، دعا پبلی کیشنز، 2004ء
بھٹی، عبدالمجید، کہاوتوں کی کہانیاں، لاہور، مکتبہ عالیہ، س،ن
حافظ محمود شیرانی، پنجاب میں اردو، اسلام آباد، مقتدرہ قومی زبان، 1988ء
حکیم خیر آبادی، انیس احمد، قرآنی ضرب الامثال، لاہور، الفیصل ناشران کُتب، 1988ء
زیب النساء علی خان، مہرداد علمداری، مشترک ضرب الامثال، اسلام آباد، مقتدرہ قومی زبان، 2005ء
سجاد حیدر، پروفیسر، سرائیکی زبان و ادب کی مختصر تاریخ، اسلام آباد، مقتدرہ قومی زبان، 2001ء
سلطان سکون، ہندکو ضرب الامثال، اسلام آباد، مقتدرہ قومی زبان، 1999ء
شاہ حسین، حقیقت، خزینۃ الامثال، اسلام آباد، مقتدرہ قومی زبان، 1986ء
شفیع عقیل، پنجابی کے پانچ قدیم شاعر، لاہور، انجمن ترقی اردو، 1994ء
عبادت بریلوی، ممتاز الامثال، لاہور، پنجاب یونیورسٹی، 1968ء
عبدالطیف، محمد، ضرب الامثال و حکم، لاہور، جان بک ڈپو، 1985ء
عین الحق فرید کوٹی، اردو زبان و ادب کی قدیم تاریخ، لاہور، عزیز بک ڈپو، 1996ء
فیاض محمود، سید، تاریخ ادبیات مسلمانان پاک وہند (جلد14)، لاہور، جامعہ پنجاب، 1971ء
قمر رئیس، ڈاکٹر، اردو میں لوک ادب، لاہور، بک ٹائم، 2019ء
کشور ناہید، عورت زبان خلق سے حال تک، لاہور، سنگ میل پبلی کیشنز، 1993ء

محی الدین قادری، سید، ہندوستانی لسانیات، لاہور، عزیز پبلشرز، 1992ء

مزمل احمد، پنجابی ضرب الامثال اور کہاوتیں، لاہور، فیروز سنز لیمٹڈ، 2004ء

مقبول الٰہی، اُردو میں مستعمل عربی و فارسی ضرب الامثال، اسلام آباد، مقتدرہ قومی زبان، 1996ء

وارث سرہندی، جامع الامثال (اُردو ضرب الامثال کا ایک جامع معجم)، اسلام آباد، مقتدرہ قومی زبان، 1985ء

یونس اگاسکر، ڈاکٹر، اُردو کہاوتیں اور ان کے سماجی و لسانی پہلو، نئی دہلی، ماڈرن پبلشنگ ہاوس، 1988ء

لغات:

احمد دہلوی، فرہنگ آصفیہ، لاہور، سنگ میل پبلی کیشنز، 2002ء

اصغر جیسور، راؤ، ہندی اردو لغت، اسلام آباد، مقتدرہ قومی زبان، 1998ء

اقبال صلاح الدین، وڈی پنجابی لُغت، لاہور، عزیز بک ڈپو، 2002ء

تنویر بخاری، پنجابی اردو لغت، لاہور، اردو سائنس بورڈ، 1979ء

جمیل احمد پال، پنجابی کلاسیکی لُغت، لاہور، عزیز بکڈپو، 2002ء

چرانجی لال، منشی، مخزن المحاورات، لاہور، مقبول اکیڈمی، 1988ء

سبط الحسن اللہ زاہد، ڈاکٹر، جدید پنجابی لُغت، لاہور، پاکستان پنجابی ادبی پرہیا، س، ن

علی حسن چوہان وغیرہ، آئینہ اردو لغت، لاہور، خالد بک ڈپو، 2000ء

عربی فارسی لغات:

ڈاکٹر محمد عبد الطیف، فرہنگ فارسی، لاہور، کتابستان، س، ن

مولوی سعد حسن خاں یوسفی وغیرہ، (مترجم) المنجد، کراچی، دارالاشاعت، 1994ء

مولوی عبد الحفیظ بلیاروی، مصباح اللغات، لاہور، اسلامی اکادمی، 1988ء

مولوی محمد عبد الرشید، لغات القرآن، کراچی، دار الاشاعت، 1994ء

روزنامے (اردو):

''امروز''لاہور۔

''پیغام''فیصل آباد۔

''نوائے وقت''لاہور۔

روزنامے (پنجابی):

''اجیت'' جالندھر۔

''بھلیکھا''لاہور۔

''جھوک''ملتان۔

''خبراں''لاہور۔

''سجن''لاہور۔

''لوکائی''لاہور۔

ماہنامے:

''پکھیرو''۔لاہور

''پنجابی''۔لاہور

''پنجابی ادب''۔لاہور

''پنجابی زبان''۔لاہور

''پنج دریا''۔لاہور

''پنچم''۔لاہور

''ترنجن''۔لاہور

''رویل''۔لاہور

''سویر انٹرنیشنل''۔لاہور

''لکھاری''۔لاہور

''لہراں''۔لاہور

''ماں بولی''۔لاہور

''متر''۔لاہور

''وارث شاہ''۔ملتان

دوماہی:

''میٹی''۔لاہور

سہ ماہی:

''پنجابی ادب''۔لاہور

''پنجابی''۔لاہور

''لیکھ''۔لاہور

''مہکاں''۔ساہیوال

ششماہی:

''پرکھ''۔لاہور

''جھوک''۔جھنگ

''چناب رنگ ڈائجسٹ''۔فیصل آباد

''چیتر''۔لاہور

''رچناب''۔گوجرانوالہ

''سنگت''۔فیصل آباد

''کھوج''۔پنجاب یونیورسٹی،لاہور

انگریزی کتاباں:

Abdul Qadir Afridi, Hir-RABJAH S.P.C.K. Madras, 1917.

Alam Muzafar – The Crisis of Empire In Mughal North India, Awadh And Punjab, 1707-1748, New Delhi – 1986.

David Daiches – Critical Approaches to Literature – Orient Language Private Ltd. 1961.

Diwana M.S – A History of Punjabi Literature – Lahore – 1982.

Gandda Singh – Ahmad Shah Durrani – Macmillon and Company, Lahore 1808.

Goerge Thomas – Linguistic Purism – Longman Group , London – 1991.

Gokal Chand Naran – Transformation of Sikhism, Mucmillon and Company, Lahore – 1912.

Gurcharn Singh – Waris Shah – New Dehli – N.D.

Hari Ram Gupta – History of the Sikhs – Calcutta , University, Calcutta – 1924.

Hari Ram Gupta – Later Mughal History of the Punjab – Sungmeel Publication – Calcutta 1924.

Ishtiaq Husain Qureshi – Administration of the Mughal Empire, Karachi University, Karachi – 1966.

Jim Hunter – The Metaphysical Poets – Evans Brothers Limited, London – 1968.

Lajwanti Ramakrishna – The Punjabi sufi poets – Humphrey Milford,

London – 1968.

Naring C.L – History of Punjabi Literature – Delhi – 1987.

Guishan Rai – Journal of the Pb: University, Lahore – April 1933.

Punjabi Proverbs and idiomatic Sentences by W. P. Heirs, Church

Mission Society, Gojra 1928.

Glossary of Multani language by O.Brin revised by J.Wilson & Pandat

Hari Krishan Kaul, Lahore, 1903.

Grammar & Dictionary of Western Punjabi by J. Wilson Lahore, 1899.

Some Punjabi & other Proverbs by R.C. Temple.

Settlement Report of Sialkot Distt. by Dunlop Smith.

Gazetteers of various Districts of Punjab.

Punjab Castes by Sir Denzil Charles Ibbeston, Punjab Govt.

Publication, 1916.

The Oxford Dictionary of Proverbs by William George Smith.

Proverbs in native Life by Reymound Firth.

Various Volumes of Journal of Punjab Historical Society.

History of Sikhs, by J.D. Cunningham.

History of Sikhs, by Khusvant Singh. (Two Volumes).

History of Sikhs, by Seyd Mohammad Latif.